N. N. Ambraseys & C. F. Finkel

TÜRKİYE'DE ve KOMŞU BÖLGELERDE

SİSMİK ETKİNLİKLER

Bir Tarihsel İnceleme
1500-1800

TÜBİTAK
AKADEMİK DİZİ

TÜRKİYE'DE ve KOMŞU BÖLGELERDE SİSMİK ETKİNLİKLER

Bir Tarihsel İnceleme, 1500-1800

N. N. AMBRASEYS - C. F. FINKEL

TÜBİTAK

TÜBİTAK YAYINLARI
Akademik Dizi

TÜBİTAK Yayınları / Akademik Dizi 4

TÜRKİYE'DE ve KOMŞU BÖLGELERDE SİSMİK ETKİNLİKLER

Bir Tarihsel İnceleme, 1500-1800

N. N. Ambraseys - C. F. Finkel

Çeviri: Müzeyyen Umur Koçak

Türkçe metnin bilimsel danışmanı: Prof. Dr. Tuncay Taymaz

© Türkiye Bilimsel ve Teknolojik Araştırma Kurumu, 2003

Bu yapıtın bütün hakları saklıdır. Yazılar ve görsel malzemeler, izin alınmadan tümüyle veya kısmen yayımlanamaz.

TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları'nın seçimi ve değerlendirilmesi TÜBİTAK Yayın Komisyonu tarafından yapılmaktadır.

ISBN 975 - 403 - 358 - 7

1. Basım Şubat 2006 (5000 adet)

Yayına Hazırlayan: Mustafa M. Dağlı

Kapak Tasarımı: Ödül Töngür

Sayfa Düzeni: İnci Yaldız

TÜBİTAK

Popüler Bilim Kitapları Müdürlüğü

Atatürk Bulvarı No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara

Tel: (312) 467 72 11 Faks: (312) 427 09 84

e-posta: kitap@tubitak.gov.tr

İnternet: kitap.tubitak.gov.tr.

Sistem Ofset - Ankara

N. N AMBRASEYS - C. F. FINKEL

—✸—

TÜRKİYE'DE ve KOMŞU BÖLGELERDE SİSMİK ETKİNLİKLER

Bir Tarihsel İnceleme, 1500-1800

Çeviri

M. Umur Koçak

Rodos'ta 3 Mayıs 1481'de meydana gelen depremin etkileri
'De Terremotus labe qua Rhodii affecti sunt'
(Kaynak: Caoursin 1496)

İçindekiler

Sunuş V
Teşekkür VII
Türkiye'nin ve komşu bölgelerin haritası VIII
Resimler X
Büyük depremlerden etkilenen yapıları gösteren taslak-haritaların listesi X
Özet XI

1. 0 Giriş 1
1. 1 Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle çağdaş Türkiye'yi kapsayan bölgenin tarihi gelişimi 3
1. 2 Tarihi depremler ile ilgili bilginin kaydedilmesi ve aktarılmasını sağlayan faktörler 7
a) yabancı dillerde 7
b) yerel dillerde 8
1. 3 Türkiye ve komşu bölgelerde meydana gelen tarihi depremlerin mevcut katalogları 11
2. 0 Tarihi depremleri nicelemek için ana ilkeler 23
3. 0 Tarihi depremlerin kataloğunun derlenmesi ile ilgili notlar 25
3. 1 1500-1799 dönemi deprem kataloğu 29

1500-1799 dönemi depremleri ile konumlarının listesi 167
1500-1799 döneminin seçilmiş bazı depremleri için konum taslak-haritaları 177
Sözlük 205
Kısaltmalar 206
Kaynaklar 207
Dizin 223

Sunuş

17 Ağustos 1999 sabahı ülkemizi yasa boğan Türkiye'nin en büyük, en yıkıcı ve en etkili deprem felaketlerinden birini yaşadık. Bu doğa olayının, toplumumuzun tarihsel-kültürel-antropolojik-sosyolojik özelliklerine bağlı nedenlerle toplumsal bir olaya dönüşmesi ise bizleri oldukça derinden yaraladı. 1999 Gölcük-Düzce depremlerinin etkileri Türkiye'nin -*ve Dünyanın*- gündeminde uzun süre yer aldı ve ekonomik etkileri günümüzde sürmektedir. Bu deprem felaketi, toplumun her kesiminden hak ettiği ilgiyi fazlasıyla gördü. Sözü edilen ilginin temelinde, toplumumuzun kendisiyle yüzleşmesi ve bu olayın sonuçlarından ders çıkarma isteğinin bulunması yatıyor olmalı. Ancak geçen süreç içinde benzer doğal felaketlere ne kadar hazırlıksız ve ilgisiz kaldığımızı görmek ise bir o kadar üzücü; belki de insan hafızasının unutkanlığı ve/veya bu felaketi unutma arzusu gibi şeyler belleğimizin bir köşesinde uyumaktadır.

Türkiye bir deprem ülkesi, artık bunu hemen hemen herkes çok iyi biliyor. Fakat depremle iç içe yaşamamıza rağmen, depremin (doğanın) yasalarına göre halen hayatımızı kur(a)madığımız maalesef son 20 yılda yaşadığımız birçok depremle açığa çıktı. Uygar toplumlarda, toplum doğayı akılcı bir şekilde ele alır ve doğa içinde doğayı bilerek doğa ile uyumlu olarak yaşar, doğayla çatışmaz. Ama eleştirel akılcı olmak ve bilimsel düşünmek şartı ile mümkündür ancak, bu hedefe ulaşmak. Bunun için ise elimizde tutarlı ve kalıcı veriler ve hafıza olmalı.

Türkiye için yazılmış veya Türkiye ile ilgili verileri içeren çok sayıda deprem kataloğu vardır. Ne var ki, bu kataloglar ya eksik ya da güvenilmez olduklarından bölgenin tektonik yapısının anlaşılmasında problem oluşturuyorlar. Öte yandan, tarihi verileri kullanarak deprem riskinin nicel değerlendirmesini yapmanın altında yatan temel amaç, bölgedeki aktif tektonik yapıların belirlenmesine yardımcı olmak ve bölgenin uzun süreli sismik etkiye ne kadar maruz kaldığı hakkında bir varsayım elde etmektir. Bunun yolu ise tarihsel depremler ile etkilenmiş bölgelerin belirlenmesidir. Depremlerle ilgili hiçbir çalışmanın, belirli bir deprem için bütün bilgi kaynaklarını içerecek kadar geniş kapsamlı ve ayrıntılı olması beklenemez. Ancak, elinizde tuttuğunuz N. N. Ambraseys ve C. F. Finkel'in birlikte hazırladıkları *Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler (The Seismicity of Turkey and Adjacent Areas)* başlıklı kitap, yazarların uzun soluklu çalışmalarının bir ürünüdür ve araştırmalarının

yalnızca küçük bir bölümünü içermektedir. Yazarlar tarihsel kayıtları belgeleriyle inceleyerek 1500-1800 döneminde bu coğrafyada yaşanan depremleri ve etkilerini akıcı bir şekilde özetleyen önemli bir eser hazırlayarak yayın dünyasına kazandırmışlardır. Yer isimleri yazarların kullandıkları biçimde bırakılmıştır. Aradan geçmiş bulunan zaman ve olayların içinde yerleşim birimlerinin adlarının değişebildiği de, -çeşitli nedenlerle- yakınlarındaki bir başka yere yerleşilebildiği de dikkate alınmalıdır. Benzer şekilde, asılları eski harflerle yazılmış bulunan pek çok yapıtın adlarının yazım biçimlerinde de, yazarların yaklaşımına mümkün olduğunca dokunulmamıştır.

Bu kitabın yer bilimlerine ilgi duyan her kesimden okuyucunun ve özellikle sismoloji, jeofizik, jeoloji, coğrafya, kent ve mimarlık tarihi, koruma bilimi (restorasyon) ve tarih alanında çalışan araştırmacılar ve öğrenciler ile mimarlar, kent plancıları ve yöneticilerin başvuru kaynağı olarak ilgisini çekeceğini düşünüyorum.

TÜBİTAK Yayınları'nın Akademik Dizisi'ndeki kitaplar, ileri düzeyde genel bilim kültürü almak, bilimin tarihsel kökenlerine inmek ve temel bilimsel düşüncelerin gelişim mekanizmalarını anlamak isteyen okurlar için tasarlanmaktadırlar. Ulusumuzun bilimle aydınlanma ve uygarlaşma sürecinde, ülkemizde bilim kültürü ve ahlakının gelişimine katkıda bulunması dileğiyle,

5 Ekim 2005 - İstanbul

Prof. Dr. Tuncay TAYMAZ
İstanbul Teknik Üniversitesi
Jeofizik Mühendisliği Bölümü
Sismoloji Anabilim Dalı

Teşekkür

Yıllar boyunca birçok kişiye borçlandık. Özellikle Avrupa basınından ve Fransız arşivlerindeki yayımlanmamış konsolosluk belgelerinden bilgi toplanmasında sürekli yardımından dolayı J. Vogt'a, Arapça kaynaklar ile ilgili tavsiyelerinden dolayı Dr. C. Melville ve Dr. B. Johnson'a, Yunan basınından bilgi elde edinilmesinde yardımlarından dolayı P. Pantelopoulos'a, Ermenice kaynaklar ile ilgili yardımlarından dolayı Dr. M. Thierry ve Dr. K. Bardakian'a, ve Venedik kaynaklarının taranmasında yardımlarından dolayı P. Albini'ye minnettarız. Sayısız diğer meslektaşımız da bizlere kaynak sağladı.

Türkiye'deki birçok kütüphane ve arşivden orijinal kaynaklar elde edildi. İstanbul'da Başbakanlık Osmanlı Arşivleri, İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, Millet Kütüphanesi, Kandilli Rasathanesi, Süleymaniye Kütüphanesi ile Topkapı Sarayı Kütüphanesi ve Arşivleri, Ankara'da ise Milli Kütüphane yöneticileri ve personeline içten teşekkürlerimizi bir borç biliriz. Bu koleksiyonlardan yararlanmadan böyle bir eser hazırlanamazdı. İstanbul'daki Amerikan Araştırma Enstitüsü, Deutsches Archäologisches Institut, l'Institut Français des Etudes Anatoliennes, Orient-Institut der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft, İslam Tarihi, Sanatı ve Kültürü Araştırma Merkezi ve Çelik Gülersoy Kütüphanesi çalışanlarının yardımları sayesinde ek belgelere kolayca ulaştık.

Londra'da British Library, Kamu Kayıt Ofisi ve Londra Üniversitesi'nin çeşitli kütüphanelerinin personeli, özellikle de Kraliyet Akademisi, Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu ile Tarihi Araştırmalar Enstitüsü kütüphanelerinin personeli çalışmalarımızda yardımcı oldu. Kraliyet Coğrafya Derneği kütüphanesi, özellikle gezginlerin notları açısından zengin bir kaynak sağladı.

İllerin taslak haritaları, Daniela Corrente tarafından çizildi. Deprem bölgelerinin taslak haritaları, bilgisayar ortamına İlke Bayraktar tarafından aktarıldı.

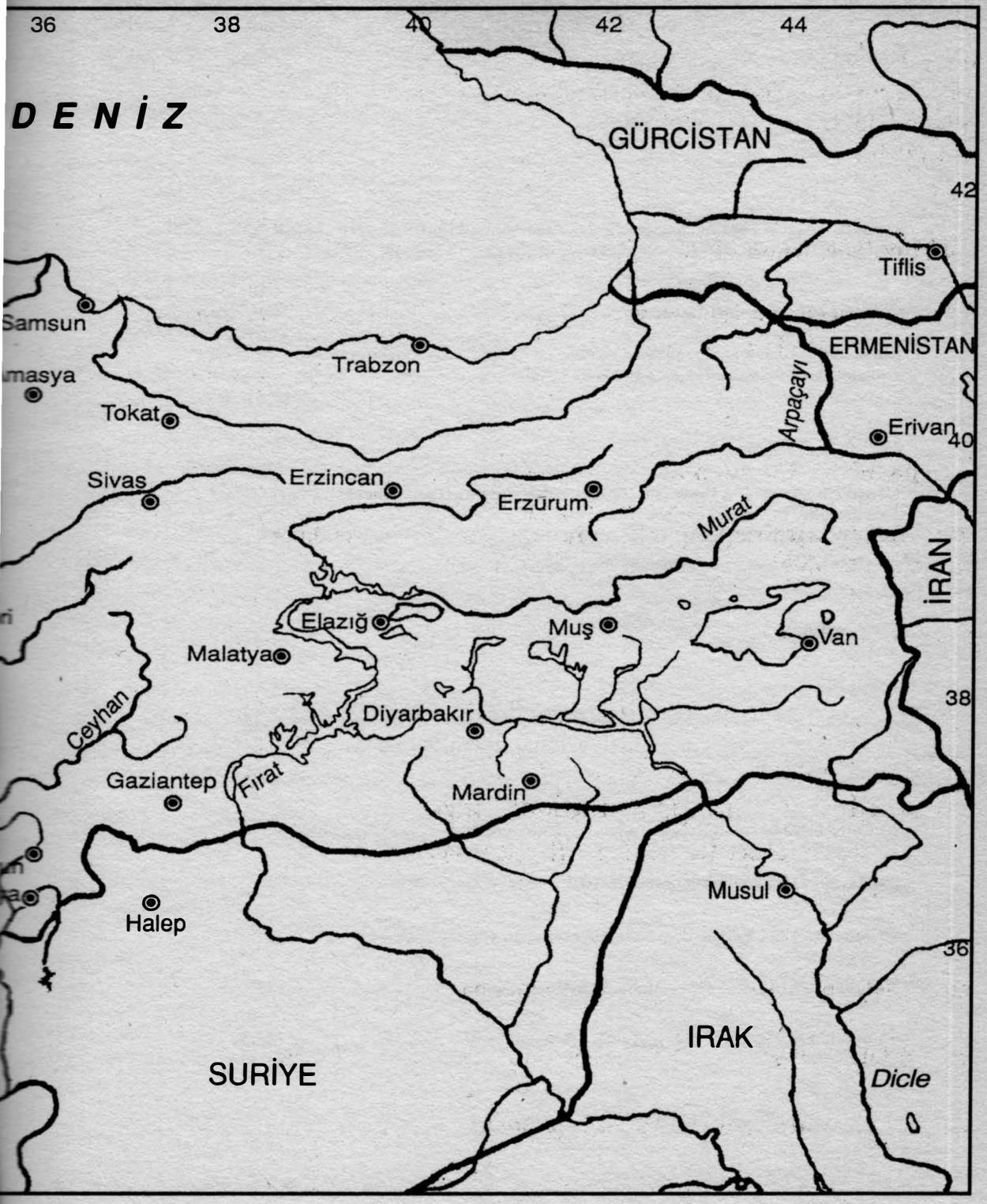
Doğal Çevre Araştırma Konseyi (NERC, UK), 1985 ile 1994 yılları arasında sürdürdüğümüz çalışmalarımıza mali kaynak sağladı.

İlgili herkese teşekkürlerimizi bir borç biliriz.

N. N. Ambraseys, C. F. Finkel
Londra-İstanbul, Mart 1995

Türkiye ve Komşu Bölgeler

36
38
40
42
44
DENİZ
GÜRCİSTAN
42
Tiflis
Samsun
ERMENİSTAN
Trabzon
masya
Arpaçayı
Tokat
Erivan
40
Sivas
Erzincan
Erzurum
Murat
İRAN
Elazığ
Muş
Van
Malatya
38
Ceyhan
Diyarbakır
Gaziantep
Fırat
Mardin
Musul
Halep
36
IRAK
SURİYE
Dicle

Resimler

Rodos'ta 3 Mayıs 1481'de meydana gelen depremin etkilerini gösteren kapak arkası resmi 'De Terremotus labe qua Rhodii affecti sunt' (Kaynak: Caoursin 1496)

10 Mayıs 1556 İstanbul depremi

'Ein erschrocklich wunderzeichen von zweyen Erdbidemen welche geschehen seind zu Rossanna und Constantinopel - Im M.D.Lvi.Jar'
(Kaynak: Hess 1910.3) *kapak ve s. 42*

2 Eylül 1754 İstanbul depremi

'Grand ravage causé à Constantinople par des violents tremblements de terre; suivis d'un incendie fort considerable'
(Kaynak: Toinet 1982.160) *s. 122*

Büyük depremlerden etkilenen yapıları gösteren taslak haritaların listesi

10 Eylül 1509 İstanbul depreminden etkilenen yapılar .....: 31

25 Mayıs 1719 İstanbul depreminden etkilenen yapılar .....: 103

29 Temmuz 1752 Edirne depreminden etkilenen yapılar .....: 118

2 Eylül 1754 İstanbul depreminden etkilenen yapılar .....: 124

22 Mayıs 1766 İstanbul depreminden etkilenen yapılar .....: 136-37

Özet*

Bu eser, iki bin yıl boyunca Doğu Akdeniz bölgesinde uzun dönem deprem hareketliliğini araştıran çok geniş bir çalışmanın parçasıdır. Kitabın konusu, 1500-1799 yılları arasında 36° – 42° enlem ve 26° – 44° boylamlarında tanımlanan Türkiye ile komşu bölgelerde sismik araştırmaların sonuçlarını sergilemektir. Bu bölgeye dair tarihi kayıtların çokluğuna rağmen, söz konusu zaman dilimindeki depremler pek az bilinmektedir. Bu zaman içerisinde, sözü edilen bölgenin sadece göreceli yüksek sismik etkinliklerinin sonuçlarını değil, fakat son iki yüzyılın daha iyi bilinen depremleri ile birlikte sunulmasını tercih ettik. Bir araya getirilen sonuçlar beş yüz yıllık tutarlı bir deprem tablosu vermektedir. Bölgenin sismik tehlikelerini göstermesi bakımından, ele alınan zaman dilimi yeterince uzun tutulmuştur.

Bu kitap yerbilimcilere ve mühendislere depremle ilgili esas alacakları değerlendirmelerinde güvenilebilir gözlemlerle birlikte, tarihçilere de oldukça ihmal edilmiş bir konuda, bilgiler sunmaktadır. Bu çalışmanın temelini, bölgedeki depremlerin kronolojik kataloğu, karakteristik boyutları ulaşılabilen çağdaş kaynakların kullanılması ve bazı ayrıntıları verilen depremlerin tahrip ettiği tarihi binalar oluşturmaktadır.

Açıktır ki, depremle ilgili çalışmaların hiçbirinden, bütün bilgi kaynaklarını derleyip mükemmel olması beklenemez. Ne var ki, burada ortaya konan verilerin düzeyi ile bunların analizinde gösterilen doğruluk, şimdiye değin yayımlanmış çalışmalardan daha kapsamlı olan, gerek genel taslağı ve gerekse temel ayrıntıları düşünülmüş bir çalışmaya dayanmaktadır. Elde olmayan atlamalara rağmen, bölgedeki herhangi bir büyük depremin analiz dışında kalması olası görülmemektedir. Böylesine geniş kapsamlı bir çalışmanın övgüden mahrum bırakılıp yeniden ele alınmasının istenmesi ise ancak gelecekte yeni bulguların gün ışığına çıkarılmasıyla mümkün olacaktır.

* Kitabın orijinali İngilizcedir. Yazarların Türkçe "Özet"i... (ç.n.)

1. 0 Giriş

Bu eser, yaklaşık 30 yıllık bir süre içinde geliştirilen ve Doğu Akdeniz bölgesinin son iki bin yıldaki uzun süreli deprem hareketliliğini inceleyen daha geniş bir çalışmanın parçasıdır. Şimdiye kadar elde edilen sonuçların İran ile ilgili bölümleri Ambraseys ve Melville tarafından 1982 yılında; Mısır, Arabistan ve Kızıldeniz ile ilgili bölümleri ise Ambraseys, Melville ve Adams tarafından 1994 yılında yayınlanmıştır.

Bu kitabın amacı, 1500 ve 1799 yılları arasında 36° – 42° enlemleri ve 26° – 44° boylamları ile tanımlanan Türkiye ve komşu bölgelerindeki sismik etkinlikler ile ilgili son dönem araştırmalarımızın sonuçlarını ortaya koymaktır. Bu bölgeye dair yazılı çok sayıda tarihi kayıt bulunmasına rağmen, bölgenin 1500-1799 arası döneme ait sismik etkinlikleri az bilinmektedir. Söz konusu dönemde bölgedeki nispeten yüksek sismik etkinlikleri, son iki yüzyılın daha iyi bilinen depremleri ile birlikte vermeyi yeğledik; çünkü bir araya getirilen sonuçlar, beş yüz yıllık sismik etkinliklerin tutarlı bir haritasını vermektedir. Bu dönem, bölgenin sismik tehlikelerinin incelenmesi açısından yeterince uzundur.

Bu kitap, yerbilimcilere ve mühendislere deprem riski ile ilgili değerlendirmelerinde temel alacakları güvenilir gözlemler ve tarihçilere de uzun süredir oldukça ihmal edilen bir konuyla ilgili bilgi sağlar. Bu bilgi, çoğu yayımlanmamış çok çeşitli kaynaklardan alınmıştır.

Depremlerle ilgili hiçbir çalışmanın, belirli bir deprem için bütün bilgi kaynaklarını derleyecek kadar geniş kapsamlı ve ayrıntılı olması beklenemez; ancak bu kitapta sunulan verilerin düzeyi ile bu verilerin analizinde gösterilen titizlik, kitabın hem ana hatlarının hem de temel ayrıntılarının daha önceden yayımlanmış herhangi bir çalışmadan çok daha kapsamlı olduğunu ortaya koyar. Elde olmayan atlamalara rağmen, bölgede meydana gelen herhangi bir büyük depremin gözden kaçırılması olası görülmemektedir; tersine böylesine geniş kapsamlı bir çalışmanın övgüden mahrum bırakılıp yeniden ele alınmasının istenmesi ancak gelecekte yeni bulguların bulunmasıyla mümkündür.

Öncelikle katalogdaki tarihi verilerin derlendiği koşullara ve bu verilerin günümüze aktarılmasını sağlayan ya da kolaylaştıran faktörlere değineceğiz. Verilerin eksikliksizlik derecesinin takdir edilmesiyle, belirli herhangi bir depremin ve bölgenin sismik aktivitelerinin etkileri açısından gerçekçi bir değerlendirme yapılabilir.

1. 1 Osmanlı İmparatorluğu'nun ve özellikle çağdaş Türkiye'yi kapsayan bölgenin tarihi gelişimi

Araştırmamızın işlenmemiş verisini oluşturan makrosismik bilgi, ancak bir bağlam içinde anlaşılabilir ve bunun için de çalışma bölgemizin tarihi gelişiminin ana hatlarının verilmesi zorunludur.

Trakya ve Anadolu'nun siyasi haritası, çalışma bölgemizin doğusunda bulunan geniş toprakların ele geçirildiği Sultan I. Selim devrinden 19. yüzyıla kadar önemli bir değişime uğramadı. Yarım yüzyıllık peş peşe saltanatları boyunca II. Mehmed ile Selim'in babası II. Bayezid, atalarının Trakya ve Anadolu'da fethettiği toprakları ellerinde tuttular ve özellikle İç Anadolu'nun güneyindeki koca Karaman beyliğini Osmanlı İmparatorluğu'na kattılar. Selim'in tahta çıktığı 1512 yılına kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun Anadolu'da fethettiği topraklar, Trabzon'un güneybatısından, Sivas'ın doğusuna ve Akdeniz'den Silifke'nin doğusuna kadar genişledi.

I. Selim'in 16. yüzyıl başlarındaki seferleri, Mısır, Büyük Suriye ve Doğu Anadolu'nun büyük bir kısmını Osmanlı İmparatorluğu'na kattı. Mısır ve Suriye'deki Memlûk hanedanlığının yıkılmasıyla birlikte Elbistan'daki Memlûk kontrolü altında bulunan Dulkadir beyliği, Osmanlı İmparatorluğu'na vergi ödeyen bir devlet haline geldi. Bölgede önceden sağlanan istikrara en büyük tehdit, İran'da ortaya çıkan Safevi hanedanlığından geldi ve Doğu Anadolu'yu kontrol altına almak için verilen bu mücadele, 1639 yılına kadar çözülemedi. Safeviler'e karşı kazanılan askeri zaferler sonucu elde edilen topraklara ek olarak bölgedeki Kürt tampon devletleri üzerinde kurulan diplomatik baskı da başarılı oldu.

Selim'in veliahtı Sultan I. Süleyman (1520-66) İran'a karşı üç sefer düzenledi ve 1534 yılında Bağdat'ı ele geçirdi. 1555 yılında varılan barışın ardından, Selim'in ölümü sırasındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun doğu sınırı, Gürcistan ve Ermenistan üzerinden daha da doğuya ve Zagros Dağları'nın batı eteklerinden Basra Körfezi'ne kadar genişledi. Ayrıca Rodos Adası, 1522 yılında Osmanlı İmparatorluğu'na katıldı.

İran ile mücadele, Süleyman'ın veliahtlarının döneminde de devam etti. Kuramsal farklılıklarından doğan düşmanlığın yanı sıra, çeşitli sınır beylerinin değişen bağlılıkları da bu husumeti kışkırttı. Kafkasya'da 1578-90 yılları arasında yeniden çıkan savaş, buna bir örnektir. Ancak 1612 yılına kadar Osmanlı'nın kazandığı başarılar, Süleyman'ın çizdiği sınırın büyük ölçüde tekrar geçerli kılınmasını sağladı. Kıbrıs Adası, 1571 yılında Venediklilerden alındı.

Bağdat'ın 1623 yılından, Osmanlılarca geri alındığı 1638 yılına kadar İran tarafından işgali, doğu sınırındaki son büyük çarpışmaydı ve bu sona erince, bir birlikte varolma dönemi başladı. Modern Türkiye'nin sınırları içinde kalan Doğu Anadolu bölgesi, sonunda ve tamamen Osmanlı İmparatorluğu'nun parçası haline geldi ve Irak ile Suriye'nin komşu bölgeleri de 20. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun toprakları olarak kaldı. Bu *Osmanlı barış dönemi* (pax ottomanica), en azından jeopolitik olarak, Doğu Anadolu'ya bir derece istikrar ve çalışma bölgemize de idari bir bütünlük getirdi.

Bununla birlikte ara sıra çıkan iç isyanlar, bölgeyi olumsuz yönde etkiledi. Bu, kısmen bölgenin coğrafi konumunun, Safeviler ile Osmanlılar arasındaki düşmanlıkların kaynağında bulunmasına atfedilebilir. En yaygın olanları, Celali İsyanları diye bilinen, 16. yüzyılın sonu ile 17. yüzyılın başında çıkan ve normal iletişim yollarının kesilmesine neden olan kargaşalardır. Bu isyanlar, Batı Anadolu'nun büyük bir kısmını da etkiledi. Daha yerel bir doğası olan diğer isyanlar ise, daha küçük bölgeleri, sınırlı bir süre için etkilediler.

İstanbul metropolü, yukarıda belirtildiği gibi, 20. yüzyıla kadar önemli bir değişime uğramayan bu genel politik düzende, her anlamda, özellikle de coğrafi olarak, bölgenin merkeziydi. Nüfusu Sanayi Devrimi'ne kadar çağdaş Paris ya da Londra'dan fazla ve daha kozmopolit olan bu kent, Avrupa ile karayolu bağlantısının da değişmeyen merkeziydi. Batıya doğru ana güzergâhtaki konumuyla, özellikle 18. yüzyılda Sultan ile hanedanının meskeni olarak Edirne'ye de belirli bir önem atfedilmişti. Gelişen antrepo* ve ticaret merkezleri olan İzmir, Halep ve Kahire gibi kentlerden haberler, İstanbul'a uğramadan denizyoluyla batıya iletilirdi; Kıbrıs Adası, Doğu Akdeniz'in deniz rotaları üzerinde stratejik öneme sahipti.

* *entrepôt* (Fr.): Gümrüklere gelmiş olan ticari eşyanın konulduğu, korunduğu yer; (çoğu limanlarda) bir yerden bir yere gönderilmek üzere malların depo edildiği yer; ardiye. (ç.n.)

Çalışma bölgemizin idari ve kültürel başkenti olarak İstanbul'un yüzyıllar süren üstünlüğü dikkat çekicidir. Bu, hanedan değişikliklerinin başkent değişikliklerine ve idari merkezileşmede önemli ölçüde zayıflamaya yol açtığı çağdaş İran'ın[1] durumu ile çelişmektedir.

Doğu Anadolu'nun ekonomik coğrafyası, şimdiye kadar çok az anlaşılabilmiştir. Buna karşın, araştırmamızın özellikle ilk yıllarına ait Batı Anadolu ve İç Anadolu bölgeleri hakkında daha fazla bilgi bulunmaktadır.[2] 16. yüzyılın ikinci yarısı ile ilgili bilgiler, İstanbul'dan sonra Anadolu'daki en büyük ilin Bursa olduğunu ve Bursa'yı Kayseri, Ankara, Tokat, Konya, Sivas, Kastamonu, Maraş, Çorum ve Amasya'nın izlediğini gösterir. Ticaretin önemi, bir ildeki kayıtlı *han*ların sayısı ile gösterilebilir: Ankara'da 15, Tire'de 8, Adana'da 6, Tokat, Kastamonu, Afyon, Beypazarı ve Kütahya'da da en az 5 han vardı.

Zamanının en uzun kara ticaret güzergâhı, 18. yüzyıla kadar Erzurum ya da Diyarbakır gümrük noktalarından geçerek İran'dan ipek getiriyordu. Erzurum kolu, Erzincan, Sivas, Tokat, Amasya ve Bolu üzerinden batıya doğru devam ediyor, Diyarbakır kolu ise Urfa üzerinden Halep'e uzanıyordu. Kuzey güzergâhının bir kolu, Sivas'tan Ankara'ya ve Ankara'dan da Bursa'ya erişiyordu. Halep'ten İstanbul'a ulaşan bir diğer güzergâh ise, Adana, Ereğli ve Konya'dan geçiyordu. Yukarıda adı geçen kentlerin yalnızca bir kısmının büyüklüğü ve ticari önemi uzun mesafeli ticaret ve iletişime atfedilebilir; diğerlerinin önemi, yurtiçi ticaret gibi faktörlere dayanmaktadır. Bu illerden Ankara zenginliğini tiftik üretimine ve boyacılığa, Tokat bakır işçiliğine ve boyacılığa, 16. yüzyılın sonu itibariyle Amsterdam ve Padua ile aynı büyüklükte olan Kayseri ise, ticaret güzergâhlarından uzakta kalmasına rağmen, dericilik ve pamuk dokumacılığına borçluydu.

Liman kentleri, 17. yüzyıla kadar iç bölgelerdeki kentlerden nispeten daha küçüktü. Başlıca liman kentleri Trabzon, Sinop ve Antalya'ydı. Ege bölgesi, diğer bölgelere oranla daha çok kentleşmişti ve giyecek üretiminin merkezi konumundaydı. Aynı durum, Tokat-Amasya bölgesi ile İç Anadolu'nun güneybatısındaki göller bölgesi için de geçerliydi. Bu tür yerel ticari etkinlikler için satış yeri, çeşitli yerlerde belirli aralıklarla düzenlenen fuarlardı.

Deprem haberlerinin batıya iletildiği başlıca merkezler olan Venedik ve Habsburg İmparatorluğu ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yaşanan savaşlar, sanılanın aksine ticaret ve iletişimin tamamen kesilmesine yol açmadı. Azalmalarına rağmen, ticari ve diplomatik ilişkiler, en azından çatışma bölgelerinden uzakta, savaş dönemlerinde de devam etti. Doğuda İran ile savaş ve genel siyasi belirsizlik, bu tür ilişkileri büyük bir

1. İran tarihi ile depremle ilgili verinin üretilmesi arasındaki ilişki için bakınız Ambraseys ve Melville 1982.
2. Bu bölüm, özellikle Faroqhi 1984'e dayanır.

olasılıkla daha çok aksattı. Bu durum, bölge ile ilgili verilerin nispeten daha az olmasını açıklamamıza yardımcı olabilir. Erzurum, 1639 yılında varılan barıştan önce sınır antreposu konumundaydı ve halk bölgedeki savaştan kaçtığı için bazen tamamen boşalıyordu.[1] Erzurum, sonraki yıllarda bir garnizon kenti ve gümrük kapısı olmaya devam etti; Levant Şirketi, 1686 yılında Erzurum'da bir ticaret merkezi kurmak için girişimde bulundu, ancak Ermenilerin düşmanlığı nedeniyle kısa bir süre sonra bu girişimden vazgeçti.[2]

Türkiye'nin hem kıyı hem de iç kesimleri, hem batı hem de doğu bölgeleri arasındaki bağlantılar, 18. yüzyıla kadar daha da gelişti. İmparatorluk içindeki ticaret, günümüzde Avrupa'da hâlâ büyük rağbet gören lüks tüketim maddelerinden işlenmemiş hammaddelere kadar çeşitli ihraç ürünleri ticaretinden çok daha önemliydi. Yerel pazar koşullarından kolayca yararlanabilen Osmanlı tebaasının ticaretin büyük bir kısmını elinde tutmasına rağmen, bu yüzyılda çok sayıda Avrupalı merakları yüzünden iç pazara yöneldi.

Tüccarlar, gezginler ve diplomatlar, tanık oldukları ya da başkalarından öğrendikleri depremler de dahil olmak üzere ülkedeki bütün gelişmeler hakkında kendi ülkelerine raporlar gönderiyorlardı. Daha yeni tutulmaya başlanan yerel arşiv niteliğindeki kayıtlar, iletişimin ne kadar geliştiğini gösterir. Bu gelişmeleri konu alan bir sonraki bölüm, okura özellikle yerel kaynak belgeleri ile ilgili bilgi vermeyi amaçlar.

1. Jennings 1976. 47.
2. Frangakis-Syrett 1992. 32.

1. 2 Tarihi depremler ile ilgili bilginin kaydedilmesi ve aktarılmasını sağlayan faktörler

a) yabancı dillerde

1569 yılında Fransa ile başlayarak, ticaretle uğraşan başlıca Avrupa ülkelerine kapitülasyonlar verildi ve hemen ardından Halep ile İzmir'de konsoloslukların açılmasıyla yeni bir dönem başladı. Denizcilikle uğraşan Avrupa ülkelerinin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki ticaret ağları genişledikçe bölgedeki olaylarla ilgili düzenli bir bilgi akışı başladı. Özellikle denize kıyısı olan illerde ve Batı Anadolu'daki iç merkezlerde 18. yüzyıla kadar çok sayıda yabancı konsolosluk vardı. Yabancı konsoloslukların varlığı, Osmanlı İmparatorluğu'ndan batıya doğru bilgi akışının artmasına katkıda bulundu. 16. yüzyılda bölgede meydana gelen depremleri bildiren başlıca 'yabancı' kaynaklar, Almanca ve genellikle 'Venedik İtalyancası' ile yazılmış el ilanlarıdır. Bunlara ek olarak, 17. yüzyılda yazılmaya başlanan ve sayıları 18. yüzyılda giderek artan diplomatik raporlar ve basın raporları sayılabilir. Bu el ilanları ile raporlar, çalışmamıza büyük katkıda bulundu.

Çok çeşitli nedenlerden dolayı bölgede bulunan gezginlerin anlattıkları, Türkiye ve komşu bölgelerinde meydana gelen depremler hakkında çok önemli bir bilgi kaynağı sağlarken, çoğunluğunu Katolik misyonerlerin oluşturduğu gezginlerin verdiği bilginin önemi, 18. yüzyıldan itibaren artar.

Buna karşın, çalışma bölgemizin daha az belgelenmiş kısmını oluşturan İç ve Doğu Anadolu'dan daha kapsamlı bir bilgi akışının ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında başladığı görülür. Bu, daha çok gezginlerin devingenliğinin artmasından, deniz kenarından

uzaktaki yabancı konsoloslukların arasında daha yoğun bir ağ kurulmasından ve Anadolu'nun önemli kentlerinden bazılarında Protestan misyonerlerin varlığından kaynaklanır. Daha da önemlisi 19. yüzyılın ikinci yarısında telgraf ağının kurulmasıyla birlikte büyük merkezlerden uzaktaki olaylar hakkında basın haberleri artmaya başladı.

b) yerel dillerde

Çalışma bölgemizin yerel yazılı dilleri, Türkçe, Yunanca, Ermenice, Gürcüce, Arapça ve Farsça'dır.

Bu kitapta ele alınan depremler ile ilgili en önemli kaynakların neredeyse yarısını Türkçe belgeler oluşturur. Kitabın yazımında özellikleri kısaca ele alınacak çeşitli belgelerden yararlanılmıştır.

Tarihçeler, ilgi alanımızı oluşturan dönem boyunca en tutarlı kaynaktır. Birkaç kronolojik liste (*takvîm*°) ya da Osmanlı vakayinameleri gibi daha eski belgelerin var olmasına rağmen Osmanlı hanedan tarihçelerinin yazımı, 15. yüzyılda başlar. İstanbul'un 1453 yılında fethi ve bu olay sonucunda hissedilen tarihi olayları belgeleme gereksinimi, Osmanlı Türklerini Anonim Tarihçeler (*Tevârih-i Âl-i Osman*)[1] olarak bilinen eserleri yazmaları ve çoğaltmaları için teşvik etti. Rûhî'nin° 1500 yılından sonraki olayları konu alan tarihçesi, bu kitabın yazımında kullanılan Osmanlı tarihçelerinden ilkidir. Bu tarihçe, 1509 yılında meydana gelen ve İstanbul ile Marmara Havzasını etkileyen büyük depremle ilgili önemli bir kaynaktır. Buna karşın Osmanlı hanedanlığı ve imparatorlukta yaşanan gelişmeler ile ilgili tarihi anlatı geleneği, ancak 16. yüzyılın sonlarına doğru oluşmaya başladı ve bu tür belgeler, 17. yüzyıla kadar önemli miktarda makrosismik veri sağlar.

Yerel tarihçeler, Türkiye'deki tarihi sismik etkinliğin resmine nispeten küçük bir katkıda bulunur. Bunun bir nedeni, İstanbul'un diğer il merkezleri üzerindeki büyük hakimiyetidir. Bir diğer neden ise, bu tür merkezlerdeki kütüphanelerde katalog çalışması yapılmaması ve kütüphanelerin araştırmacıların kullanımına açılmamasıdır. Örfî'nin betimlediği olaylar ile aynı dönemde ve Edirne'de yazdığı tarihçe, bu konuda bir istisna oluşturur. Bu tarihçe, bir görgü tanığının Edirne'de 1752 yılında meydana gelen depremin etkileri ile ilgili anlattıklarını da içerir. Diğer yerel tarihçeler, daha yakın dönemlere aittir. Bu tarihçelerin en ünlüsü, Hüseyin Hüsameddin [Yasar] tarafından 19. yüzyılın başında Amasya hakkında yazılan tarihçedir. 19. yüzyılda birçok yerel tarihçe yazıldı, ancak bu tarihçeler, çoğunlukla kaynak belirtmemelerine rağmen, genelde önemli veriler ile ilgili değerli bilgileri içerir.

° Aslı İngilizce olan yapıtta zaman zaman kullanılmış bulunulan Osmanlıca sözcüklerin (yer, kişi, yönetsel birim, mimari eser adları, ya da kimi özel terimlerin) yazım biçimleri, çeviride ('Istanbul' yerine 'İstanbul' yazımı gibi çok sınırlı durumlar dışında) aynen korunmaktadır. Buna karşın, Arapça adların Türkçe yazım biçimleri tercih edilmiştir. (ç.n.)

1. Farklı biçimleri "Yerasimos 1990. 251-53"te listelenmiştir.

15. yüzyılın kronolojik listelerinin benzerleri, 17. ve 18. yüzyılda da yapıldı. Bu sonraki *takvîm*ler, genellikle İstanbul'da meydana gelen depremler hakkında kısa kenar notları içeren astrolojik tablolardır.

Elyazmalarının tersine Osmanlı arşiv belgeleri, makrosismik verilere büyük katkı sağlar. Araştırmacıların kullanımına açık muazzam sayıdaki, potansiyel olarak konuyla ilgili arşiv belgelerinin, titiz bir kataloglama sisteminin ardından depolarda saklanmasından dolayı bu kaynağın tamamen kullanılabildiği kesinlikle söylenemez.

Dini mahkeme kayıtları (*kadı* ya da *şeriyye sicilleri*), amaçlarımız ile ilgili en eski arşiv serilerini oluşturur. Bursa (1455-56'da başlayarak), Kayseri (1489-90), İstanbul (Üsküdar, 1513-14), Manisa (1522-23), Antep/Gaziantep (1531-32), Edirne (1538-39), Roduscuk/Tekirdağ (1546-47), Trabzon (1555-56), Konya (1562-63), Ankara (1583), Karaman (1591-92), Isparta (1598-99) ve Amasya (1624-25) kentleri için bu tür eski kayıtlar mevcuttur. Bununla birlikte, bu belgeler çalışmamızda çok az miktarda kullanılmıştır. Yüz binlerce sayfadan oluşan bu kayıtları okumanın olanaksızlığı bir yana, birçoğu il kütüphanelerinde saklanan bu kayıtlara ve hatta bilinen depremlere ilişkin ek belgelere ulaşmak, kısa bir süre öncesine kadar hiç de kolay değildi. Günümüzde bu kayıtlar, Ankara'daki Milli Kütüphane'de korunmaktadır.

Sultan Süleyman'ın saltanatı sırasında (1520-66) imparatorluk işlerine daha çok bürokrasi getirildi ve idari yapı güçlendirildi. 16. yüzyılın ortasında, çok çeşitli konularda yazılmış dilekçelere verilen yanıtların kaydedildiği Önemli İşlerin Kayıtları ya da *Mühimme Defterleri* (MD) olarak bilinen bir uygulama başladı. Bu kayıtların büyük bir kısmı için dizin hazırlanmamıştır. 17. yüzyılın ilk yıllarına kadarki döneme ait bu kayıtlar, ayrıntılı bir biçimde araştırıldı ve halen araştırılmaktadır, sonraki yıllara ait çok sayıda kayıt ise bilinen depremler ile ilgili verilerin saptanması için incelenmektedir. *Kadı sicilleri* en azından tanımlanabilir bir bölge için belge sağlarken, *Mühimme Defterleri*'nin her bir cildi imparatorluğun her yerinden belge içerir.

Aynı durum, mali kayıtların tutulduğu *Maliyeden Müdevver* Dizisi (MMD) için de geçerlidir. Bu ciltlerdeki belgeler de bütün imparatorluğu kapsar ve her bir sayfanın makrosismik (gözlemsel) bilgi bulma umuduyla okunması gerekir. Bunlar arasında en verimli kayıtlar, depremlerde yıkılan ya da hasar gören yapıların yeniden inşa edilmesi ya da onarılması ile ilgili olanlardır; bu kayıtların çoğu 18. yüzyıla aittir. İçerebilecekleri ayrıntının derecesi, kataloğumuzda alıntılanan pasajlardan açıkça anlaşılabilir.

Daha ileri arşiv verileri, kayıtlardan ziyade, geniş gruplar halinde sınıflanan binlerce kişisel belge biçiminde karşımıza çıkar. Bu tür belgeler, Topkapı Sarayı Arşivleri (TKSA) ve Başbakanlık Arşivleri'ndeki (BBA) Cevdet serisinde bulunabilir.

Arşivler taranırken, imparatorluğun, özü Trakya ve Anadolu'dan oluşan bütün illerinin, İstanbul'daki merkezi bürokrasinin ilgi odağı haline gelen yerel işleri ile ilgili belgelerin sayısı aşağı yukarı eşit olmasına rağmen, çalışma bölgemizin batı ve doğu kısımlarında meydana gelen depremler ile ilgili verilerin sayısında önemli bir eşitsizlik olduğu anlaşılmıştır. Buna karşın, şu anki başvuru kaynağımız[1] dışında kalan çağdaş Yunanistan, Arnavutluk ve eski Yugoslavya bölgelerindeki kalelerde depremin yol açtığı hasar ile ilgili çok sayıda belge vardır. Tersine, Doğu Anadolu'da depremlerin yol açtığı hasarların onarımı ile ilgili çok az belge vardır ve belirli bölgelerde meydana gelen depremlerin bilinen etkileri hakkında diğer kaynak çeşitlerine ek belgeler nadiren bulunabilir. Bunun yanı sıra büyük depremlerden birçok örnekte hiç söz etmeyen tarihçelerde de aynı eğilim söz konusudur. Bu olgu, kısmen Osmanlı tarih yazarlarının daha çok İstanbul üzerine yoğunlaşmasından, kısmen de doğudaki siyasi koşullar ile daha uzak bölgelerden haberlerin iletilmesindeki düzensizlikten kaynaklanır.

Ermeni toplumsal yaşamının, bölgedeki istikrarsızlığa rağmen, azınlıklara ait çeşitli yerleşim birimlerinde sürdüğü Doğu Anadolu'da, meydana gelen depremlerle ilgili başlıca bilgi kaynaklarından biri Ermenice belgelerdir. Hakobyan tarafından düzenlenen Küçük Tarihçeler koleksiyonunun yanı sıra, Arakel (ö: 1670) ve Zakarya Sarkavak'ın (ö: 1699) tarihçeleri aynı döneme ait kaynaklar olarak, diğerleri arasında büyük değere sahiptir. Bunlar dışındaki Ermenice -ve Gürcüce- belgeler için çevirilere bağlı kaldık.

Çalışma bölgemizin batı kısmı ile ilgili özellikle makrosismik bilgi için, Yunanca kenar notlarının basılmış koleksiyonlarından yararlandık.

Anadolu ile ilgili, 1500 yılından sonraki döneme ait, çok az sayıda Arapça kaynak vardır. Yararlandığımız diğer kaynaklarda yer almayan depremler için, Musul tarihçisi el-'Umari'nin (ö: 1811) tarihçesine ve döneme ait birkaç deprem için de Mısırlı İbni İyas'ın (ö: y. 1522) tarihçesine başvurduk. Bölgede kullanılan diğer dillerde yazılmış kaynaklara önemli atıfta bulunan ilgili diğer birkaç Arapça ve Farsça kaynak da gözden geçirildi.

16. yüzyıldan itibaren, basın haberlerin Batı dillerinde yazılmaya başlandığı ve zaman geçtikçe bu haberlerin nitelik ve nicelik bakımından son derece arttığı yukarıda belirtilmişti. Buna karşın, Osmanlı basını, yayın hayatına 1831 yılında resmi bir gazete olan *Takvîm-i vekâyi*'nin çıkarılmasıyla başlar; ancak bu tarih, ilgi alanımızın dışında kalır. Daha sonraları, hem özel hem de resmi, hem İstanbul'da hem de imparatorluğun diğer illerinde gazeteler çıkarılmaya başlandı. İzmir'de 1811 yılından ve İstanbul'da da 1824 yılından sonra, Yunanca ve Fransızca gazeteler yayınlanmıştır.

1. Ambraseys ve Finkel 1993.

1. 3 Türkiye ve komşu bölgelerde meydana gelen tarihi depremlerin mevcut katalogları

Sadece Türkiye için yazılmış veya Türkiye ile ilgili verileri içeren çok sayıda deprem kataloğu vardır. Bütün bu kataloglar, ya eksik ya da güvenilmez olduğundan, bölgenin tektonik yapısının anlaşılması için daha sağlam ve eksiksiz bir temel oluşturmaya çalıştık. Buna ek olarak, daha genel birçok tarihi kronoloji, depremler ile ilgili kayda değer miktarda bilgi içerir;[1] ancak bunlar, aşağıdaki listeye eklenmemiştir. Varolan kataloğların değişken nitelikleri, bunların, araştırmamızın amaçları açısından farklı derecelerde yararları bulunduğu anlamına gelir. Aşağıda her bir kataloğun özelliklerini gösteren bir liste verilmiştir.

Bilinen en eski katalog, Manetti'ye aittir[2] ve 1456 yılına kadar Doğu Akdeniz'de meydana gelen depremlerin, notlarla açıklanmış bir listesini içerir. Coronelli'nin[3] 1693 yılında sona eren kataloğu, 17. yüzyıl depremlerini saptamak için yararlı ve gerçekte, bu tip eski listelerin, daha doğru kaynakları kontrol etme potansiyeli ile belki de en değerlisidir. 1755 Lizbon depremi, her nasılsa bilimsel olgulara duyulan ilginin arttığı 18. yüzyılın sonlarına doğru, çok sayıda kataloğun tamamlanmasına yol açmıştır. Katalogların sayısı ve güvenilirliği, 19. yüzyılda artar; bu tür birçok katalog, ilgi alanımıza giren yüzyıllarda meydana gelen depremlerden söz eder, ancak bunlardan birçoğunun sadece 19.

1. Örneğin, Kâtip Çelebi 1146.
2. Manetti 1983.
3. Coronelli 1693.

yüzyıl depremleri ile ilgili olduğunu ve görgü tanıklarının gözlemlerine, döneme ait bilgi kaynaklarına ya da dikkatli bir biçimde gözden geçirilen kaynaklara dayandığını da belirtmeliyiz. Orijinal bilgi kaynakları kadar öneme sahip olan kataloglar da vardır ve bu kataloglar, yazarlarının eleştirel gözlemlerine dayanır. Bütünlüğün sağlanması amacıyla, bu tür kataloglar da aşağıda sıralanmıştır.

Soysal *ve diğ.* tarafından kısa bir süre önce yayımlanan katalog,[1] sadece Türkiye'deki tarihi sismik etkinliklere değinir. Bu katalog, daha önceki kataloglara olduğu kadar, tarih araştırmacılarının o ana kadarki dayanışmalarına değil de şans eseri yaptığı keşiflere dayanır. Gelişigüzel yöntemlerle derlendiği için, aslında güvenilir değildir ve kullanımı oldukça sınırlıdır.

Aşağıda yalnızca araştırmayı seçtiğimiz sınırlı coğrafi alan ve zaman dilimi ile ilgili kataloglarn değil, aynı zamanda günümüze kadar kuzeydoğu Akdeniz bölgesinin diğer kısımları ile ilgili mevcut deprem kataloglarının notlarla açıklanmış bir listesini de verdik.

- Bilinen en eski katalog, Manetti'ye aittir ve 1456 yılına kadar Doğu Akdeniz'de meydana gelen depremlerin notlarla açıklanmış bir listesini içerir. Manetti, kaynaklarından alıntı yapmaz ve genellikle bir depremin yılını açıkça belirtmez. Bu katalog, araştırma bölgemiz ile ilgili çok az kayıt içerir.

- el-Suyuti'nin deprem kataloğu, 16. yüzyılın başlarında derlenmiştir ve ardılları tarafından 1588 yılına kadar genişletilmiştir.[2] Bu katalog, yararlı bir eserdir, ancak araştırma bölgemiz ile ilgili çok az bilgi içerir.

- Bonito'nun kapsamlı dünya deprem kataloğu, 1690 yılına kadar meydana gelen depremler ile ilgili bilgiyi özetleyen çok değerli bir kaynaktır. 822 sayfalık bu katalog, Bonito'nun ara sıra alıntı yaptığı ya da not aldığı çeşitli kaynaklardan derlenmiş bir bilgi hazinesi içerir. Bu eser, araştırma bölgemizde meydana gelen depremlerin belirlenmesi ve ek verilerin bulunması için mükemmel bir başlangıç noktası sağlar.[3]

- Coronelli'nin çalışması, 1693 yılına kadar meydana gelmiş depremlerin global bir kataloğu olarak hazırlanmasına rağmen, genelde Orta ve Doğu Akdeniz'deki depremler ile ilgilidir. Notlar, bilgi kaynaklarına gönderme yapmadan ve ara sıra bir depremin tam tarihini vermeyi ihmal ederek çok kısa tutulmuştur. Bu katalog, araştırma bölgemizle ilgili çok az bilgi içerir, ancak 17. yüzyılda meydana gelen depremlerle ilgili bilgi edinmek için yararlı bir eserdir.[4]

° Atıfta bulunulan yapıtı simgelerken, yazarın adının Kaynaklar'daki (yapıtın adının dilindeki) yazımı kullanılmaktadır. (ç.n.)

1. Soysal *ve diğ.* 1981.
2. al-Suyuti 1971.°
3. Bonito 1980.
4. Coronelli 1693.

- 19. yüzyılın sonlarında İstanbul'da yaşayan Tholozan, 7. yüzyıl ile 17. yüzyıl arasındaki dönemde Doğu'da meydana gelen depremlerin kısa bir listesini yayımlamıştır. Tholozan, bilgi kaynaklarından alıntı yapmaz ve sözünü ettiği depremlerin bir çoğunun tarihini vermez. Bu liste, çok az değere sahip hatta değersiz, oldukça yüzeysel bir çalışmadır.[1]

- Dünyanın dört bir yanında meydana gelen depremlerin anonim bir derlemesi, 1756 yılında *Dressdnische Gelehrte Anzeigen*'in bir dizi sayısında yayımlanmıştır ve 16. ve 17. yüzyıllardan 1691 yılına kadar araştırma bölgemizde meydana gelen birkaç deprem için yararlı bir bilgi kaynağıdır. Başlıca bilgi kaynaklarının her zaman açıkça verilmediği bu derleme, orijinal kaynakların bulunmasında bir başlangıç noktası olarak kullanılabilir.[2]

- Hoff'un genel kataloğu, değerli bir eserdir. 17. yüzyılın sonuna kadarki dönemde dünya çapında meydana gelen depremler hakkında bilgi verir. Hoff'un bu doğru ve sistemli kataloğu, yayımlanmış çok çeşitli kaynaklardan derlenmiştir, ancak ara sıra tarih hataları içerir.[3]

- 18. yüzyılın ortalarında yapılan birçok benzeri çalışma gibi Seyfart'ın depremlerle ilgili derlemesi de, 1755 yılında Lizbon'da meydana gelen büyük depremden esinlenmiştir. Derleme, araştırma bölgemizle ilgili çoğu Avrupa'da yayımlanan el ilanları (*Flügblatten*) ve gazete gibi malzemeden özetlenmiş birkaç ilginç kayıt içerir. Bu kayıtlar, orijinal kaynakları bulmak için kullanılabilir.[4]

- Berryat'ın uzun kronolojik listesi, 1760 yılına kadar meydana gelen depremler ile ilgili bilginin, notlarla desteklenmiş bir derlemesidir. Yazar, kaynaklarından alıntı yapmaz; ancak diğerleri arasında bu kaynaklar, Avrupa basınından daha önceki kataloglarını ve bilgiyi kapsıyor gibi görünür. Bu kronolojik liste, orijinal kaynakları bulmakta kullanılabilecek ikincil öneme sahip yararlı bir kaynaktır.[5]

- Hoff, 1821-32 yılları arasındaki dönem için 12 deprem kataloğu derlemiştir. Bilgilerin birçoğunu basın raporlarından, gezi güncelerinden ve yazışmalardan almıştır. Hoff'un eseri, araştırma bölgemiz ile pek az ilgilidir.[6]

- Huot'un notlarla desteklenmiş kataloğu, 1835 yılına kadarki depremleri kapsar. Bu eser, daha önceki kataloglara dayanarak yazılmıştır ve dünyanın herhangi bir kısmı için kayda değer bilgi içermez. Bu katalog, depremlerin tarihlerini nadiren verir ve bilgi kaynakları belirtilmemiştir.[7]

1. Tholozan 1879.
2. PDGA 1756.
3. Hoff 1840-41.
4. Seyfart 1756.
5. Berryat 1761.
6. Hoff 1826-35.
7. Huot 1837.

- Perrey'in 1843 yılından önceki dönemde Ortadoğu'da meydana gelen depremler kataloğu, yararlı bir çalışmadır, ancak döneme ait ya da orijinal kaynaklardan alınmış bilgi içeriği sınırlıdır.[1]

- Mallet'in kataloğu, hemen hemen 600 sayfadan oluşur ve dünya çapında yaklaşık 7000 depremi kapsar. Daha önceki birçok kataloğa ve özellikle de Hoff ile Perrey'in kataloglarına dayanmasına rağmen bu çalışma, 17. yüzyıl sonrası dönem için, nispeten daha eski basın raporlarından derlenmiş önemli miktarda bilgi içerir. Bu bilgilerin bir kısmı, Ortadoğu'nun sismik etkinliğinin belirlenmesi için yararlıdır.[2]

- Verollot'un İstanbul'da meydana gelen depremlerle ilgili kısa kataloğu, 1841-55 yılları arasındaki dönemi kapsar. İstanbul'da yaşayan biri olarak Verollot, bölgede hissedilen depremler hakkında, yerel basında görülebilenleri olduğu kadar, kendi gözlemleriyle de önemli miktarda bilgi toplama olanağına sahipti.[3]

- Perrey'in 1843-71 dönemine ait yıllık deprem listeleri çok değerlidirler, tarihi kataloğunun tersine. Listeler, toplam 28 defterden oluşuyor ve bu defterlerin toplam sayfa sayısı 2500'den fazladır. Perrey, bu malzemelerin (/bilgilerin) büyük bir kısmını, depremleri gözleyenler ile yaptığı yazışmalardan ve Avrupa basınından toplamıştır. Perrey'in yıllık listeleri, gerçeklerin kaydedildiği geniş bir depoya benzer: Perrey, eserinin büyük bir kısmında sonuçların tartışılmasını, diğerlerine bırakmakla yetinmiştir. Depremin merkezini belirlemek için nadiren girişimde bulunmuş, ana sarsıntı ile artçı sarsıntılar arasındaki ilişkiyi keşfetmek için ise hiçbir şey yapmamıştır.[4]

- Damiano, diğer görevlerinin yanı sıra, İzmir-Aydın Demiryolu İşletmesi'nin meteorolojik hizmetlerinin yerine getirilmesinden de sorumluydu. Damiano'nun 1865 yılından 1875 yılına kadarki dönem için bir kısmı elle, bir kısmı da daktilo ile yazılmış meteorolojik tabloları, bölgede hissedilen depremlerle ilgili bilgi içerir.[5]

- Schmidt'in Güney Balkanlar ve Küçük Asya kataloğu, bölge ile ilgili en önemli bilgi kaynaklarından biridir. Bu eser, 1800'lü yılların liste ya da kataloglarına çok az dayanır ve Schmidt'in kendi çabalarının bir sonucudur. Schmidt'in 1858 yılı civarından, yani Atina'daki rasathanenin müdürü olarak atanmasından 1878 yılının sonuna kadar tuttuğu katalog, genellikle gözlemcilerle, gezginlerle ve Doğu Akdeniz'deki konsolosluklarla yaptığı yazışmalar ile Atina, İstanbul, İzmir ve bölgedeki diğer yerlerin basınından derlenmiş yaklaşık 4000 kayıt içerir. Bununla birlikte bu katalog, Schmidt'in Küçük Asya'nın en batısının doğusu ile ilgili elde ettiği bütün bilgiyi içermez. Schmidt'e Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen depremler ile ilgili bilgiyi, İzmir'de 1848 yılın-

1. Perrey 1850.
2. Mallet 1850-58.
3. Verollot 1856a, 1856b.
4. Perrey 1848-75.
5. Damiano 1865; Damiano ve Purser 1865-75.

dan sonra G. Gonzenbach ve 1867 yılından sonra da *Observatoire Impérial Meteorologique de Constantinople*'in müdürü Aristide Coumbary sağladı. Kısa bir süre öncesine kadar elyazması olarak saklanan bu bilgilerin, günümüzde kaybolduğu sanılmaktadır.[1]

- 1868 yılından sonra İstanbul'daki İmparatorluk Meteorolojik Rasathanesi'nin Müdürü olan Coumbary'nin kendisi bir deprem kataloğu yayımlamamış, ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli kısımlarından rasathaneye bildirilen depremlerin bir dosyasını tutmuştur. Coumbary, kataloğundan çıkardığı özetleri J. Schmidt ve Avrupa'daki diğer meslektaşlarına göndermiştir. Bu özetlerin bir kısmı, 1966 yılına kadar Atina ve Strasbourg'daki ulusal rasathanelerde korunmuştu.

- Fuchs, 1865-84 yılları arasında meydana gelen depremlerin listesini de içeren uzun bir biyografi yayımlamıştır. Doğu Akdeniz'de meydana gelen depremler ile ilgili tatmin edici düzeyde bilgi içeren bu listeler, yaklaşık 10.000 kayıt içerir. Bu katalog, diğer bazı kataloglara benzer bir biçimde, Fuchs'un kaynaklarını belirtmediği yerlerde ihtiyatla kullanılmalıdır. Bu nedenle Fuchs'un derlediği bilginin değerini takdir etmek güçtür.[2]

- Musketoff ile Orloff'un Rus İmparatorluğu'nda meydana gelen depremler kataloğu, 1888 yılında biter. Büyük Ermenistan ile Doğu Anadolu'nun önemli bir kısmını kapsar. Katalog, daha önceki kataloglarn yanı sıra dönemin basılmamış belgelerine ve yerel basın raporlarına dayanır. Depremler, ayrıntılı notlar ile açıklanmış ve kaynaklar tam olarak verilmiştir. Bu katalog, araştırma bölgemiz için oldukça yararlı bir bilgi kaynağıdır.[3]

- Agamennone'un 1894'ten 1896'ya kadar Osmanlı İmparatorluğu'nda meydana gelen depremler listesi, bölgenin sismik hareketliliği hakkındaki en ayrıntılı kataloglardan biridir. İstanbul'daki İmparatorluk Rasathanesi'nin müdürü olarak Agamennone, imparatorluğun hemen her yerindeki demiryolları, limanlar ve telgraf ofisleri, il hükümet vekaletleri ve yabancı konsolosluklarda gözlemcilerden oluşan geniş bir ağ kurmuştur. Bu makrosismik gözlemler ağı, Agamennone'un 1897 yılında İstanbul'dan ayrılmasından kısa bir süre sonra çökmüştür.[4]

- Milne'nin 1899 yılına kadar meydana gelen yıkıcı depremler kataloğu, tamamen daha önceki listelere dayanmaktadır. Bu katalog, orijinal kaynaklardan sağlanmış bilgiden yoksundur ve bölgemizin sismik hareketliliğinin araştırılmasında çok az yararlı olmuştur.[5]

- 1981 yılında Soysal *ve diğ.*, 1900 yılına kadar Türkiye'de meydana gelen tarihi depremlerin bir kataloğunu derlemişlerdir. Toplam 1175 deprem saptamış, bu depremlerin merkezlerini ve şiddetini belirlemiş ve bütün bu verileri çizelgeler halinde sunmuşlardır. Bilgi kaynakları, birkaç istisna dışında daha önceki kataloglardan toplanmıştır ve aslın-

1. Schmidt 1867, 1879.
2. Fuchs 1886.
3. Musketoff ve Orloff 1891.
4. Agamennone 1894-96, 1900.
5. Milne 1911.

da üçüncül öneme sahiptir. Bu katalogda makrosismik veriler sunulmamış ve kaynaklar ile ilgili yorumda bulunulmamıştır.[1]

- Fitzner, 1894 yılından 1902 yılına kadarki sürede Anadolu Demiryolu Hattı üzerindeki çok sayıda istasyonda hissedilen depremlerin kısa bir listesini hazırlamıştır. Bu liste, yararlı bir veri setidir ve Agamennone'un Osmanlı İmparatorluğu'ndaki sismik etkinlikleri gözlemlemek için harcadığı çabaların bir devamıdır.[2]

- 171.434 kayıt içeren Montessus de Ballore'un dünya kataloğu, 1906 yılına kadarki dönemi kapsar. Genellikle 19. yüzyılın ikinci yarısını kapsayan bu muazzam bilgi kaynağının sadece küçük bir bölümü yayımlanmıştır ve bilinen bir eser değildir. Bununla birlikte, ilgi alanımıza giren bölge hakkında yayımlanmış olan bilgi, pek değerli değildir; Paris'teki *Bibliothèque Nationale*'ın *Département des Cartes et Plans, Dépôt de la Société de Géographie*'sinde saklanan ve 30 metrelik bir kitap rafını dolduran yayımlanmamış dosyaların ise, ilk anda düşünüldüğü gibi pratikte yararlı olmadığı anlaşılmıştır. Bu dosyalardaki bilgilerin çoğunun, görgü tanıkları ile yazışmalardan derlenen birkaç orijinal malzeme dışında, daha önceki kataloglar ve basın raporlarından alındığı kanıtlanmıştır.[3]

- Père Guerovich, 1801-1906 yılları arasında Türkiye'de meydana gelen depremlerle ilgili basılmamış verilerin bir koleksiyonunu yapmıştır. İstanbul'daki S. Benoît Lisesi'nde korunan bu koleksiyon, lise tarafından yürütülen sismograf ölçümlerinin bültenlerini ve daha önce meydana gelmiş depremlerle ilgili diğer notları içeriyordu. Bütün bu malzeme, Osmanlı ordusu 1914 yılında okulu işgal ettiğinde yok olmuştur. Bu malzemenin ve yazışmaların bazılarının kopyaları, Prof. J. P. Rothe'nin Strasbourg'daki kütüphanesinde saklanmıştır.

- Riggs'in Harput'taki Fırat Akademisi'nin sismik istasyonunda tuttuğu aylık bültenler ve deprem notları, 1905 yılından Akademi'nin başkanlığından istifa ettiği 1909 yılına kadarki dönemi kapsar. Bu notlar, sismik istasyonun işlediği dönemde bölgeyle ilgili olanlar yanında daha önceki dönemler hakkında makrosismik ve çoğu -Riggs'in ne yazık ki isimlerini belirtmediği- yerel Ermeni kaynaklardan derlenmiş değerli bilgiler de içerir.[4]

- Sieberg'in notlarla açıkladığı dünya depremler kataloğu, araştırma bölgemizde 1930 yılına kadar meydana gelen büyük depremler için eşşiddet haritaları da dahil olmak üzere önemli miktarda bilgi içerir. Bununla birlikte Sieberg'in kataloğu, bilgi kaynaklarını belirtmez ve kayıtlarında kimi büyük hatalar ile yinelemeler içerir. Çalışma, 20. yüzyılın düzensiz kataloglama eğilimini sergiler. Bu son derece tutarsız eser, konuyla ilgili standart başvuru kitabı olarak uzun süre kullanılmıştır.[5]

1. Soysal *ve diğ.* 1981.
2. Fitzner 1903.
3. Ballore 1900, 1900-01, 1905, 1924.
4. Riggs 1905-09.
5. Sieberg 1932a, 1932b.

- Pınar ve Lahn'ın Türkiye'deki depremler kataloğu, 1952 yılına kadarki dönemi kapsar. Depremleri notlar ekleyerek listeleyen bu eser, daha önceki katalogları eleştirmeden kullanır. Ziyaret edilen bölgelerde toplanan sözlü bilgiler, Ankara'daki Bayındırlık ve İmar Bakanlığı kayıtlarından elde edilen bilgiler, İstanbul'da basılan yabancı dildeki gazeteler, Türkçe kitap ve kataloglar, bu kitabın yararlandığı kaynaklardandır. Bu katalogda bilgi kaynakları, kaynağın sözü edilen geniş gruplardan hangisinde yer aldığına göre sadece en genel anlamda verilir, bu nedenle katalog kayıtlarını kontrol etmek olanaksızdır. Kaynakların kontrol edilebildiği kayıtlarda ise kataloğun kuşku uyandıran bir değeri olduğu bulunmuştur. Hatalı tarihler ile kaynakların yanlış yorumlandığı durumlar, bu kataloğu güvenilmez yapıyor.[1]

- Rethly'nin Karpatlar bölgesinde meydana gelen depremler ile ilgili derlemesi, ciddi bir çalışmadır. Katalog, orijinal kaynaklar içerir ve bunların kökenlerini belirtir. İlgi alanımız dışındaki bir bölgeyi ele almasına rağmen söz konusu eser, araştırma bölgemizi etkileyen, fakat merkezi bu bölgenin dışında olan depremlerin belirlenmesinde çok yararlıdır.[2]

- Stepanian'ın Büyük Ermenistan'daki depremlere ilişkin notlar eklenmiş kataloğları, yararlı bir belge setidir. Kataloglar, 1953 yılına kadar olan dönemi kapsar ve daha önceden yayımlanmış önemli sayıda Ermeni kaynaklarına dayanırlar. Genellikle pek bilinmeyen bu kataloglar, doğru ve yöntemli olup yaklaşık 800 depreme değinirler.[3]

- Byus'un üç ciltlik Kafkasya ve komşu bölgelerdeki depremler kataloğu, daha önceki kataloglardan ve yerel gazeteler ile raporlar da dahil olmak üzere Gürcü, Ermeni ve Rus kaynaklardan, bazen eleştirel bir biçimde seçilmiş bilginin, sistematik bir derlemesidir. Bu 600 sayfalık eser, çalışma alanımızın doğu kısmında meydana gelen depremler konusunda büyük miktarda ikinci-el bilgi içerir.[4]

- Öcal'ın Türkiye'deki depremler katalogları, 1850 ve 1960 yılları arasındaki dönemi kapsar ve 2158 kayıt içerir. Makrosismik etkileri betimlemeyen bu kataloglar, çizelgeler halinde hazırlanmıştır. Yazarın, bibliyografyasında bir maddeye işaret eden bir rakam aracılığıyla her bir deprem için bilgi kaynaklarını belirtmesine rağmen, bu bibliyografya, yayımlanmış katalogdan çıkarılmıştır ve bu nedenle katalogdaki kayıtları kontrol etmek olanaksızdır.[5]

- Ergin *ve diğ.* tarafından hazırlanan Türkiye'deki depremler katalogları, 1970 yılına kadar olan dönemi kapsar. Bu kataloglar, Pınar ve Lahn (1952) kaynaklı makrosismik bilgi içerdiği halde, genellikle daha önce basılmış kataloglar ve bültenlerden değerlendirme yapmadan alınmış aletsel verilerden oluşur. Türkiye'de 20. yüzyılda mey-

1. Pınar ve Lahn 1952.
2. Rethly 1952.
3. Stepanian 1942, 1964.
4. Byus 1948-55.
5. Öcal 1968a, 1968b.

dana gelen büyük depremlerin eşşiddet (izosismik) haritalarını da içeren bu kataloglar, değişik kalitede baskılarla çoğaltıldığı için birçok hata içerir ve dikkatli kullanılmalıdır.[1]

- UNESCO tarafından 1970'li yılların ortalarında Balkanlar bölgesindeki sismik etkinlikler ile ilgili olarak yürütülen araştırma, Türkiye'nin yaklaşık 33° doğusunda bulunan bölgenin sismik aktivitelerinin değerlendirilmesi için gerekli eldeki materyalin düzgün bir biçimde yeniden ele alınmasına katkıda bulunmuştur. Sınırlı sayıda depremin büyüklükleri ile izosismik haritaları, benzer bir biçimde tekrar değerlendirilmiş ve çizelge şeklinde bir katalog yayımlanmıştır. Bu araştırmada depremlerin merkezlerinin sistematik olarak yeniden belirlenmesi için herhangi girişimde bulunulmamış ve makrosismik bilgi verilmemiştir. Bu araştırma raporu, bölgedeki sismik etkinliklerin araştırılmasında önemli bir başlangıç noktasıdır.[2]

- Eski Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği (SSCB) ulusal deprem kataloğu, 1977 yılından önceki dönem için Doğu Anadolu'nun küçük bir kısmındaki, ama Ermenistan ve Gürcistan'ın tamamındaki ve İran'ın bir kısmındaki sismik etkinlikleri kapsar. Bu katalog, genellikle ikincil makrosismik kaynaklara dayanır, ancak bu bölgelerdeki tarihi depremlerin sistematik ölçümü için ayrıntılı bir yöntem içerir. Bu katalogdaki bilgilerin büyük bir kısmı, daha yakın geçmişteki bireysel yayınlar tarafından güncelleştirilmiştir ve dikkatli kullanılmalıdır.[3]

Son 20 yılda, bölgedeki sismik etkinlikler hakkında bilgimizi oldukça geliştiren ve Türkiye'nin tamamı ya da bir kısmı ile ilgili aletsel bilgiye dayanan 20. yüzyıla ait sayısız bölgesel ve yerel deprem kataloğu yayımlanmıştır:

- Ambraseys ve Finkel, 1899 ile 1915 yılları arasındaki kısa dönem için daha önceki kataloglara en az düzeyde başvurarak Türkiye'deki sismik etkinliklerin tam bir yeniden değerlendirmesini yapmıştır. Bu çalışma, sismik etkinliklerin ilk aletsel verileriyle, basılmış ve basılmamış kaynaklardan edinilen makrosismik bilginin birleştirilerek değerlendirilmesini öneren metodolojiyi, kimi ayrıntıları ile sunar. Bu dönem, hakkında çok az şey bilindiği ve nadiren kullanılmasına rağmen aletsel verilerin bulunduğu en eski dönem olduğu için seçilmiştir. Bu 17 yıllık dönem boyunca bölgede meydana gelen 750'den fazla deprem saptanmış, böylece bilinen depremlerin sayısı yedinin faktörü kadar artırılmıştır. 150'den fazla depremin büyüklüğü hem ilk sismograflardan hem de makrosismik bilgiden yararlanılarak hesaplanmıştır ve depremin büyüklüğünü (M_s), hissedilen yarıçap cinsinden tahmin eden deneysel bir ilişki kurulmuştur.[4]

1 Ergin *ve diğ.* 1967, 1971.
2. Shebalin *ve diğ.* 1974.
3. Kondorskaya ve Shebalin 1977.
4. Ambraseys ve Finkel 1987.

- Aletsel kataloglarında Alsan *ve diğ.*, 1913 yılından sonra Türkiye'de meydana gelen depremlerin yerlerini yeniden belirlediler. Buna karşın benzeri diğer çalışmalarda olduğu gibi, bu katalogdaki başarıları sınırlıdır. Azimut° kontrol eksikliği ile depremlerin yerlerini yeniden belirlemek için kullandıkları harcıâlem bilgisayar programlarının çekirdek-fazları°° (İng.: core phases) ayırt etmesindeki güçlükler, bunun başlıca nedenleridir. Daha ziyade hesaplanan odak derinlikleriyle belirtilen bu etkilerin, birçoğu olduğundan daha fazla tahmin edilmiş gibi görünmektedir. Bununla birlikte büyük depremlerin, özellikle de kontrol amacıyla kullanmak için makrosismik verilerin bulunduğu depremlerin aletsel yerlerini daha gelişmiş bir biçimde belirlemekte başarıya ulaşırlar.[1]

- Dewey, sadece 1930-72 yılları arasında Kuzey Anadolu Fayı boyunca meydana gelen ve büyüklüğü 5,0'dan fazla olan (M_S>5,0) depremlerin yerlerini yeniden belirlemiştir. Dewey, bütünleşik merkez belirleme yöntemini kullanmıştır ve elde ettiği sonuçlar, Alsan *ve diğ.* (1975) tarafından varılanlarla genel bir uyum içindedir.[2]

- Ayhan *ve diğ.*'nin kataloğu, 1881-1980 dönemi depremlerinin bir bilgisayar çıktısından başka şey değildir. Bu katalog, daha önceki makrosismik ve aletsel veri kataloglarındaki uydurma kayıtları çıkarmak ya da deprem kaynak parametrelerini yeniden değerlendirmek için hiçbir girişimde bulunmadan yapılmış, eleştiriden yoksun bir derlemedir.[3]

- Ayhan'ın daha yakın geçmişte hazırladığı katalog, 1881-1988 dönemindeki daha büyük depremler (M_S>5,5) üzerine yoğunlaşır. Bu katalog, önceki kataloglardan seçilmiş depremlerin bir listesinin bilgisayar çıktısıdır yine; ancak bir önceki katalogdan farklı olarak eşşiddet haritaları ve daha önemli depremlerle ilgili basılmış eserlerden özetlenmiş bir not içerir (ki önceki kataloğunu izleyen bir gelişmedir).[4]

- Poliakova'nın eseri, Ortadoğu'daki daha geniş bir bölgenin sismik etkinlikleri ile ilgilidir. Bu eser, yeniden hesaplama yöntemini kullanarak Türkiye'nin, 30° Doğu boylamının doğusunda meydana gelen depremlerinin yüzey-dalga büyüklüklerini (M_S) önemli ölçüde düzeltir.[5]

- Ambraseys'in notlar eklenmiş kataloğu, 20. yüzyılda Türkiye'de meydana gelen bütün önemli depremleri yüzey-dalga büyüklüğü, yer ve şiddet dağılımı açısından yeniden değerlendirir. Bu eser, makrosismik etkileri açısından tarihi depremlerin büyüklüklerinin değerlendirilmesi için bir ölçüm formülü de sağlar.[6]

° Bir doğrunun kuzey yönü ile kuzeyden saat ibresi yönünde yaptığı açı. Güney açısı. (ç.n.)
°° Yerkürenin iç çekirdeğinden yansıyan ve kırılan sismik dalga fazları. (ç.n.)

1. Alsan *ve diğ.* 1975.
2. Dewey 1976.
3. Ayhan *ve diğ.* 1983
4. Ayhan 1988.
5. Poliakova 1985.
6. Ambraseys 1988.

Sadece İstanbul bölgesi ile Marmara Havzası'ndaki tarihi depremlere ayrılmış çok sayıda deprem kataloğu olduğunu, burada belirtmeden geçemeyiz. Büyük bir kısmı konumuzla ilgili olmamasına rağmen, bu kataloglar bütünlük sağlanması amacıyla bu listeye eklenmiştir:

- Georgiadis'in eseri, 1450 yılından önceki depremlerden söz eden klasik ve Bizanslı yazarların çok sayıda Yunanca metninin nüshasını içerir. Bu eser, önemli kaynakların yararlı bir derlemesidir, ancak 1451-1921 dönemi için çok az değer taşımaktadır.[1]

- Dück'ün çalışması, 387-1901 dönemini kapsar ve genellikle ikincil öneme sahip çeşitli kaynaklardan yararlanır. Yazar, İstanbul bölgesindeki sismik tehlikeyi tahmin etme girişiminde bulunur.[2]

- Antoniadis'in kataloğu, sadece 1453 yılına kadarki dönemi kapsar ve Georgiadis'in kataloğu gibi, bilinen klasik Yunan ve Bizans kaynaklarına dayanır. Katalog, çok sayıda tarih hatası içerir.[3]

- Downey'in notlar eklenmiş listesi, 342-1454 dönemi depremlerini kapsar ve Yunan ile Latin tarihçelerinden yararlanır.[4] Bu liste ile Grumel[5], Wirth[6] ve Ducellier'in[7] listeleri son derece eksik olmalarına rağmen, Osmanlı dönemi öncesi İstanbul bölgesindeki depremlere ilişkin önemli ve güvenilir bilgi kaynaklarıdır.

- Tarihçi Mustafa Cezar, Osmanlı döneminde İstanbul'da meydana gelen depremler de içinde olmak üzere çok sayıda felaketin betimsel bir araştırmasını yayımlamıştır. Cezar, kaynak olarak genellikle döneme ait Osmanlı tarihçelerini kullanmıştır. Bu makale, elinizdeki katalogda geniş bir biçimde irdelenen bazı depremler için yararlı bir başlangıç noktası oluşturur.[8]

- İstanbul'daki rasathanenin eski müdürü M. Dizer, İstanbul'da 1730-1803 döneminde meydana gelen depremlerin (hepsini ama yalnızca) bir listesini 1987'de derledi. Bu listenin kaynak belgesi, rasathanenin kütüphanesinde saklanan elyazması astrolojik tablolar (*takvîm*) koleksiyonudur. Bu liste, kısmen, C. İzgi tarafından yürütülen araştırmaya dayanır, bu nedenle bu kitapta Dizer ve İzgi olarak verilmiştir.[9] Bu belge, kitabımızın genç (ikinci) yazarı tarafından kontrol edilmiş ve bir tutarsızlık söz konusu olduğunda, kataloğumuzda *Takvîm* şeklinde belirtilmiştir.

1. Georgiadis 1904.
2. Dück 1904.
3. Antoniadis 1907.
4. Downey 1955.
5. Grumel 1958.
6. Wirth 1966.
7. Ducellier 1980.
8. Cezar 1963.
9. Dizer ve İzgi 1987.

- İstanbul bölgesindeki depremler ile ilgili en yeni katalog, bu kitabın yazarları tarafından hazırlanmıştır. 90'dan fazla depremi kapsayan bu katalog, bölgenin sismik etkinliklerinin bilimsel analizine bir ek niteliğindedir ve birçok kısaltma zorunluluğunu içermiştir. Katalog, İ. S. 0'dan 1912 yılına kadarki dönemi kapsar. 1500-1799 yılları arasında meydana gelen depremlerin etkileri ile ilgili açıklamalar ise, elinizdeki kitapta verilmiştir.[1]

- Arık'ın Selçuklu döneminde Anadolu'nda meydana gelen depremler ile ilgili olarak kısa bir süre önce yayımlanan eseri, bu kitap baskıdayken dikkatimize sunuldu.[2] İ. S. 1072-1269 dönemi depremlerini konu alan bu çalışmanın büyük bir kısmı, dönemin az sayıdaki yerel tarihçelerine dayanır.

1. Ambraseys ve Finkel 1991.
2. Arık 1992-94.

2. 0 Tarihi depremleri nicelemek için ana ilkeler

Tarihi verileri kullanarak deprem riskinin nicel değerlendirmesini yapmanın altında yatan temel amaç, bölgedeki aktif tektonik öğelerin belirlenmesine yardımcı olmak ve bölgenin uzun süreli sismik etkiye ne kadar maruz kaldığı hakkında bir varsayım elde etmektir. Bu tahmini elde etmenin yolu, büyük tarihi olaylarla ilgili bölgelerin saptanmasıdır.

Aktif tektonik ile ilgili sistematik araştırma, yalnız küresel ve bölgesel tektonik açısından değil, aynı zamanda büyük can ve mal kaybına yol açan yıkıcı depremlerin meydana geldiği bölgeler açısından da son derece önemlidir. Geçmişte meydana gelen depremlerin konumu ve boyutu ile ilgili bilgiler, aktif oldukları bilinen büyük tektonik yapıları belirginleştirir, yeni tektonik yapıları açığa çıkarır, yamulma oranlarının (İng.: strain-rates) ve sismik etkinliğin düzenliliği ya da kümelenmelerinin tahmin edilmesine olanak tanır, ve tasarım araçları için deprem riskini değerlendirme yollarını sağlar. Anlaşılmıştır ki, tarihi sismik etkinliklerin araştırılmasından elde edilen sonuçlar (bu kitaptaki gibi), ancak betimleyici etkiler güvenilir bir biçimde nicelendiğinde yerbilimci için değerli olacaktır. Böyle bir niceleme, bununla birlikte, bölgenin sismik etkinliklerini inceleyen bir çalışmanın son iki bin yılı konu alan kısmı tamamlandığında yapılabildi ancak; ki proje İngiltere Doğal Çevre Koruma Konseyi'nin desteği ile yürürlüğünü sürdürmektedir.

Bu bölümü takip eden katalogda, deprem mühendisleri ve yerbilimcilerin olayın merkezini, boyutunu ve etkilerini niceleyebilmesine olanak tanıyacak şekilde her bir depremin betimlemesini verdik.

Tarihi olayların konumları, Ambraseys ve Melville (1982) tarafından önerilen yöntem yardımıyla saptanabilir. Depremlerle ilgili nispeten eski kaynakların bir özelliği, en yıkıcı olaylar dışında sadece birkaç yer adından bahsetmeleri ve yersarsıntısının her bir yerleşim birimindeki etkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi içermemeleridir. Ayrıntılar bir arada olduğunda en küçük depremler için bile, sözü edilen genellikle ya en büyük ya da en önemli yerlerdir.

Bir olayın merkezi alanı, sarsıntının şiddetinin en üst değere ulaştığı bölge olarak tanımlanabilir. Sarsıntının şiddeti, verilerin elverdiği durumlarda Ambraseys ve Melville'in (1982), Medvedev-Sponheuer-Karnik (MSK) ölçeğine dayanan çalışmalarında ele alınan ilkelere göre değerlendirilebilir.

Şiddetler belirlenirken, İstanbul, İzmir, Edirne, Bursa veya Erzurum gibi nüfusu yüksek merkezlerde bir ya da birkaç evin hasar görmesi ya da yıkılmasına ve bir avuç insanın yaralanması ya da yaşamını yitirmesine, neredeyse sıfır ağırlık verilebilir. Bu gibi kentlerde evler ile binalar, eskiyen bina gövdesi nedeniyle depremlerin katkısı olmadan da ara sıra yıkılabilmektedir. Bu, sarsıntının yüksek şiddetinin bir göstergesi olmaktan çok, konutların son derece zayıf bulunduğunun göstergesidir. Yerel tarihçelerde ara sıra daha küçük yerleşim birimlerindeki evlerin, özellikle yağışlı bir dönemin ardından, deprem olmaksızın yıkıldığına dair belgeler de bulunabilir.

Çok farklı nüfus yoğunluklarına sahip bölgelerdeki hasar raporlarını nüfus faktörünü dikkate almadan değerlendirmek, büyük ölçüde abartılmış şiddet derecelendirmelerine ve risk potansiyelinin ciddi bir biçimde saptırılmasına yol açabilir.

Sıradan evlerin hasar görmemesine rağmen minareler ve yüksek binaların hasar görmesi ya da yıkılmasına da, hemen hemen hiç ağırlık verilmeyebilir. Bu etkiler, özellikle sarsıntının uzun süreli olduğuna dair başka bir kanıt varsa, nispeten büyük ve uzak bir yersarsıntısını belirtmek için dikkate alınabilir.

Yüzeye yakın tarihi depremlerin büyüklüğü, şokun farklı şiddetlerle hissedildiği bölgenin boyutu ile orantılı olarak değerlendirilebilir. Bu bilgi daha sonra, aletsel büyüklükleri hakkında bilgi sahibi olduğumuz diğer benzeri 20. yüzyıl depremleri ile ilgili makrosismik veri ile karşılaştırılabilir.

Tektonik bir bölgeyi iyi tanımlayabilmek için, büyüklükler ile karşılık gelen eşşiddet değerler bütünü arasında bir karşılaştırma elde etmek üzere, her iki kümede de iç tutarlılığı olan veriler gerekir; eşşiddet halkaları, birincil makrosismik bilginin analizinden sağlanan şiddet noktaları haritaları üzerine çizilmeli ve büyüklüklerle ilgili veri, benzer şekilde yeniden değerlendirilmelidir.

3. 0 Tarihi depremler kataloğunun derlenmesi ile ilgili notlar

- Katalogdaki her bir olay-tarihi (İng.: case-history), depremin zamanı, doğal ve insan yapımı öğelerde gözlenen etkisi, coğrafî yayılımı ve artçı şok serisinin süresi ile ilgili bir açıklama içerir.

- Olay-tarihleri, verilerin elverdiği ölçüde aynı döneme ve yakın-dönemlere ait kaynaklara dayanarak belgelendirilmiştir. Buna karşın, hakkında sadece daha sonraki dönemlere ait kaynakların bulunabildiği birçok deprem vardır.

- Metinde birkaç açıklayıcı not bulunmaktadır ve ilgili bütün bilgiler, katalog kayıtlarında verilmiştir. Metindeki verilerin alındığı kaynaklar standart bir biçimde belirtilmiştir ve kitabın sonundaki Kaynaklar bölümünde bulunmaktadır.

- Alıntı yapılan kaynaklar arasında uymazlık söz konusu olduğunda bu veriler hakkında eleştirel bir değerlendirme yapılmıştır.

- Köşeli ayraç içinde verilen deprem tarihleri, uydurma gibi görünen olaylara işaret eder; italik yazılmış tarihler, eldeki bilginin sadece kaynağın -ki genellikle, olaydan söz eden bir belgedir- verdiği durumlarda *bitiş tarihi*ne işaret eder. Bir olayı tamamıyla tarihlendiremediğimiz durumlarda ise, tarihin kesin olan öğeleri normal yazım biçimiyle verilmiştir.

- Mümkün olduğunda, farklı kaynakların yazıldığı tarihe ve -basım tarihi genellikle güvenilmez bir kılavuz olduğu için- bu kaynakların betimlenen olaylara yakınlık derecesine işaret edilmiştir.

- Metindeki italik yazılmış cümleler, alıntılara ya da başka dillerdeki orijinal kaynakların Türkçe'ye çevirisine işaret etmektedir.

- Takvimler: Hicri, İslami ay takvimini; Erm., Ermeni takvimini; M., dünyanın yaratılışı ile başlayan takvimi (= *anno Mundi*) simgeler. OS, Milattan 46 yıl önce Julius Caesar tarafından oluşturulan Jülyen takvime, nadiren kullanılan NS, Gregoryen takvime işaret eder. Ermenice kaynaklardaki tarihlerin Jülyen takvime göre mi yoksa Gregoryen takvime göre mi verildiği genellikle belli değildir. Aksine dair bir kanıt olmadığı sürece, bu tarihlerin Gregoryen takvime göre verildiğini varsaydık.

- Günün vakitleri: bir depremin meydana geldiği saatin kabaca bile olsa hesaplanması, oldukça güçtür. Hicri takvime göre bir gün, bu kitapta, daha kesin bir saat verilmediği sürece -18 olarak kabul edilen- önceki gecenin günbatımında başlar; Yunan ve Ermeni kaynaklar da genellikle aynı sistemi kullanmıştır. Bununla birlikte, belirli herhangi bir örnekte, kaynağın hangi saat hesaplama yöntemini kullandığı, genellikle açık değildir. Bu nedenle, depremler ile yerlerinin listesinde (sf. 167*vbis*) günbatımından başlayan günün saatlerinin, gece yarısından başlayan gündeki karşılıkları verilmiştir; ancak bu karşılıklar her zaman kesin değildir.

- Bir olayla ilgili birden fazla kaynak bulunduğunda yazımda değişiklik olabilmesine rağmen, yer isimleri kaynaklarda kullanıldığı gibi verilmiştir. Yerleşim birimlerinin yeni adları varsa parantez içinde belirtilmiştir; günümüze uyarlanmış haritalar genellikle bulunmamakta ve köy isimleri de sürekli değişmektedir.

- Olay-tarihlerine ek olarak verilen bölge taslak haritaları, birkaç istisna dışında, dört milyon ölçeğinde çizilmiştir. Bu taslak haritalar, okuyucuya depremlerin konumlarını, yıkıcı etkilerinin boyutlarını ve tarihi yerlerin genel konumunu anlamakta yardımcı olacaktır, ancak bu taslak haritalara metin ile birlikte başvurulmalıdır. Katalogdaki # işareti, söz konusu deprem için böyle bir taslak haritanın çizildiğine işaret eder. Taslak haritalarda enlem ve boylamlar gösterilmiştir; boş yuvarlaklar, sadece referans amacıyla gösterilen yerleri simgeler; boş yuvarlaklar, aynı zamanda bir haritada iki olay gösterildiğinde bu ikisi arasında karışıklığı önlemek için de kullanılmıştır.

- Olay-tarihlerinde, tarihçiler ile restorasyon uzmanları için depremlerin bilinen tarihi yapılar ve yerler üzerindeki etkilerinin verilmesine özel bir dikkat gösterilmiştir.

- Dipnotlardaki alıntı stili, mümkün olan yerlerde aynı biçimdedir. Burada kural dışı iki duruma değinmek gerekir: (sa) kısaltması, ilgili ayrıntıların söz konusu yılın başlığı altında verildiğine işaret eder (= *sub annum*); gazeteler için ise bazen yayım tarihi, bazen de bir sayı ya da sayfanın numarası verilmiştir.

- Yararlanılan belgelerin çeşitliliği, Kaynaklar bölümünde doğru bibliyografik ayrıntı verme çabalarımızı güçleştirdi. Verilerin büyük bir kısmı, kaynakları dikkatle okuma-

mız sonucu bulundu. Bununla birlikte, bazı veriler kitabın birinci yazarı N. N. Ambraseys tarafından 1960'larda elde edildi, denizaşırı ülkelerdeki meslektaşlarımız tarafından sağlanan bazı veriler ise orijinal kaynakta bulunabilecek kimi bilgilerden yoksundur. Bu atlamaların bir kısmı düzeltildi; fakat bir kısım, bibliyografik bilgimizi tamamlamanın, ya da -basından alınan bilgilerde- kaynaklardan standart biçimde alıntı yapıldığından emin olmamızın olanaksız bulunduğu örnekler de kalmıştır.

3. 1 1500-1799 dönemi deprem kataloğu

1. 1500

İstanbul'da 1500 yılı başlarında[1] meydana gelen bir deprem, duvarların çökmesine neden oldu.[2] Bu olay hakkında aynı döneme ait herhangi bir kaynak bulunamamıştır.

#2. 1503

Bu depremle ilgili bilgi, 19. yüzyıla ait bir kaynaktan sağlanmıştır: '*Hicri 908 (7 Tem. 1502 - 25 Haz. 1503) yılında Musul kenti, Tebriz, Azerbaycan ve Ahlat kasabası ile birlikte sallandı. Deprem, birkaç evi yıktıktan sonra sona erdi.*'[3]

Bu bilgiyi doğrulayan herhangi bir kanıt bulunamamıştır. 908 yılı ile, bu bölgede meydana gelen bir depremin tarihi olarak diğer kaynaklarda verilen 980 yılı arasındaki benzerlik, bu kaynağın aslında Hicri 980 (1572-73) yılındaki olaya işaret ettiğini düşündürtür. Öte yandan eğer el-'Umari'nin verdiği bilgi doğruysa, şokun hissedildiği geniş alan, bunun büyük bir deprem olduğunu gösterir.

1. Coronelli 1963. 317.
2. Bonito 1980. 647; İncicyan 1976. 89.
3. al-'Umari, *Al-athar*:176.

3. [1505-08]

Çağdaşı dönemden ve izleyen yazarlar, İstanbul'da 1505 ile 1508 yılları arasında çok sayıda deprem meydana geldiğinden söz ederler. Bunların çoğu, yazarların açıkça tanımladığı 10 Eyl. 1509 büyük depreminin etkilerinin hatalı tarihlendirilmesinin sonucudur.[1]

#4. 10 Eyl. 1509[2]

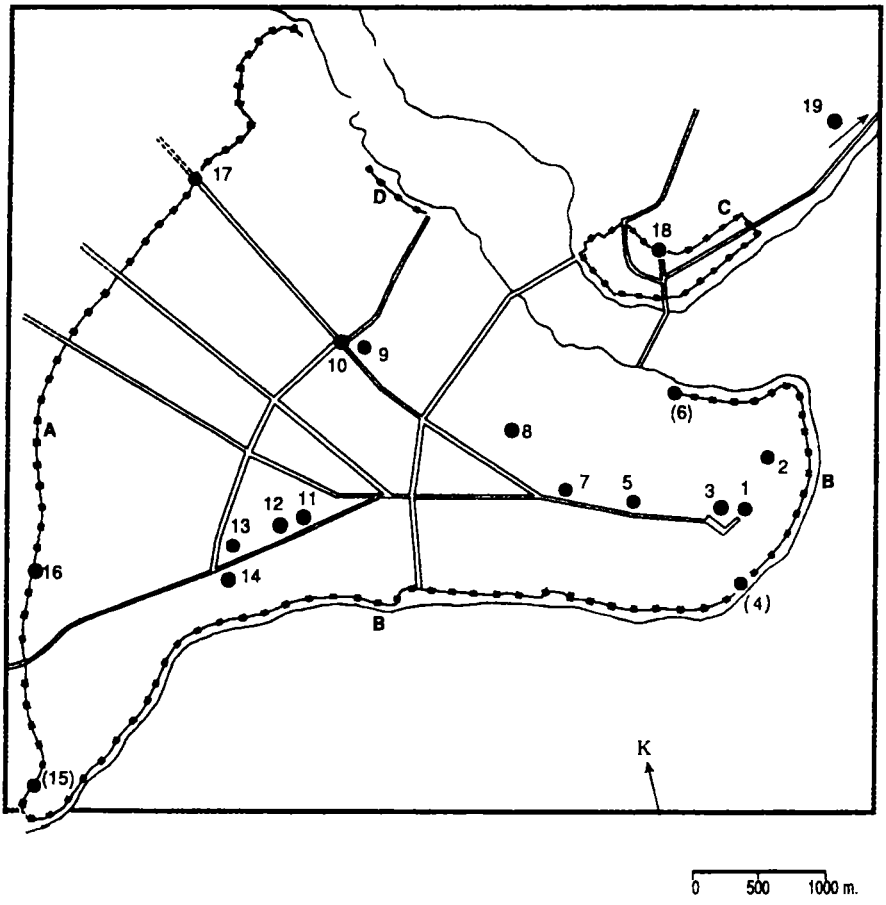
Bu, Doğu Akdeniz'de son beş yüzyılda meydana gelen en büyük ve en yıkıcı depremlerden biriydi; Marmara Denizi'nde meydana geldi, çok geniş bir alanda hissedildi ve Bolu'dan Edirne'ye, belki de Aynaroz (Yun.: Athos) Dağı'na kadar uzanan bölgede hasara neden oldu.

Hem Türk hem de Batılı yazarların eserlerinde bu depremin etkileri ile ilgili bilgi bulunabilir. Fakat, bu olaydan söz eden çok sayıda kişi olmasına rağmen, aynı döneme ait çok az kaynak vardır. 16. yüzyıla kadar yazılanların birçoğu ve sonraki yazarların eserleri, derleme niteliği taşır ve ek bilgiden yoksundur.[3]

Depreme tanıklık etmiş bulunması mümkün olan Osmanlı tarihçisi Rûhî'nin eseri aynı döneme aittir, öte yandan Venedikli Marino Sanudo'nun günlükleri görgü tanıklarının verdiği bilgileri içerir: Bu nedenle, bu iki kaynağı temel aldık. Aynı dönemde yaşayan Kemalpaşazâde'nin[4] eseri ile çeşitli anonim tarihçeler[5] de güvenilir Osmanlı kaynaklarıdır; ancak bunlar, Kemalpaşazâde'nin verdiği önemli bir ayrıntı dışında, Rûhî ile Sanudo'da bulduklarımıza önemli bir katkıda bulunmazlar. Diğer yerler hakkında çok az bilgi içeren bütün bu kaynaklar, genellikle depremin İstanbul'daki etkileri üzerine yoğunlaşır.

En büyük hasar İstanbul'da meydana geldi. Deprem, yaklaşık 1000 evi yıktı; İstanbul ile Pera'da hasar görmemiş tek bir ev bile kalmadı.[6] Olaydan yaklaşık 30 yıl önce Galata da dahil olmak üzere 35.000 hanede tahmini 160.000 nüfusa sahip kentte[7] 4000-5000 kişi yaşamını yitirmişti.[8] Depremde yaralananların sayısı 10.000 olarak belirlenmişti.[9] Sanudo'nun bilgi kaynaklarından biri olan Transilvanya Voyvodası'nın oğlu, ölenler arasında İmparatorluk Konseyi'nin üç üyesinin ailelerinin de bulunduğunu yazar. (Yanlışlıkla dönemin başveziri olarak gösterilen) Mustafa Paşa'nın evinde ise, 360 süvari atlarıyla birlikte ölmüştü.[10]

1. Coronelli 1693. 317-18; Lampros 1932. 63, 65; Kömürciyan 1952. 68; İncicyan 1976. 89; *İstanbul* 1967. 271.
2. krşl. Ambraseys ve Finkel 1990.
3. Sohrweide 1965. 139-40'ta listenen yazarlara bakınız.
4. Tansel 1966. 9; Uğur 1985. 36-38.
5. örn. *Tevârih* (a):106; Giese 1922. i. 128; Kreutel 1978. 239-41.
6. Ménage 1976. 323; Sanuto 1879. ix. 261.
7. Sanuto 1879. ix. 261.
8. *EI*², makale: "İstanbul".
9. Sanuto 1879. ix. 261.
10. Sanuto 1879. ix. 565.

İstanbul'da 10 Eylül 1509 Depremi'nden etkilenen Yapıların Konumlarını gösteren taslak-harita

1. Ayasofya
2. Topkapı Sarayı
3. St. John Theologos Kilisesi
(4. İshak Paşa Kapısı)
5. Hadım Ali Paşa Camii
(6. Kayıklar Kapısı)
7. Sultan II. Bayezid Camii
8. Şehzadebaşı'ndaki Valens Sukemerleri
9. Sultan II. Mehmed Camii
10. Karaman Pazarı
11. Sukelnisa/Avrat Pazarı, Arcadius Meydanı
12. Dikilitaş/Arcadius Sütunu
13. Davud Paşa Mescidi
14. İsa Kapısı
(15. Yedikule)
16. Silivri Kapısı
17. Edirne Kapısı
18. Galata Kulesi
19. Diplokionion/Beşiktaş(?)

A. Eğrikapı ile Yedikule arasındaki Kara Surları

B. İshak Paşa Kapısı'ndan Kayıklar Kapısı'nda kadar olan Deniz Surları

C. Galata surları

D. Haliç'teki Fener surları

( ) yapıların haritada gösterildiğini, ancak depremden etkilenmediklerini belirtir

İstanbul'un surları, depremden büyük ölçüde etkilendi ve kentte toplam 49 kule, ya yıkıldı ya da ağır hasara uğradı.[1] Bizans döneminden kalma tek sağlam duvar kalıntısı olan İsa Kapısı'nın da bu depremde yıkıldığı söylenir.[2] Kara Surları, Eğrikapı'dan Yedikule'ye kadarki bölgede yerle bir oldu.[3] Onarım tutanakları, Edirne Kapısı ile Silivri Kapısı'nın kapı yapılarının hasar gördüğünü doğrular.[4] Deniz kıyısındaki surlar, İshak Paşa Kapısı'na kadar yerle bir oldu; Topkapı Sarayı çevresindeki Dilsiz Kapısı ile Kayıklar Kapısı arasındaki Deniz Surları'nda ise gedikler açıldı.[5] Eski kentin güneybatısında yer alan Sukelnisa (Avrat Pazarı) semtindeki evler hasar gördü.[6] Galata surları da hasara uğradı[7] ve koca Galata Kulesi, yerle bir oldu.[8]

Deprem, İstanbul'un *fethi*nden[9] sonra eklenen minarenin çökmesi ve duvarlar ile kubbenin tonozunu zamanında süslemekte olan mozaikleri kapatmak amacıyla yapılan sıvanın dökülmesi dışında, bir zamanlar kilise olan Ayasofya'ya (*Hagia Sophia*) zarar vermedi.[10]

Depremden 38 yıl önce tamamlanan Fatih Sultan Mehmed Camii'ndeki hasar çok daha ciddiydi. Dört büyük sütun başı çatladı, ana kubbe kötü bir biçimde yarıldı; sıvaları döküldü ve caminin hem sağ hem de sol kısımlarındaki demir kirişler büküldü. Külliyenin bazı binaları ağır hasar gördü: *İmaret*in ve hastanenin kapılarının üzerindeki kubbeler ile Semaniyye *medrese*lerinden biri olan Zamiri'nin üç kubbesiyle dersliği çöktü; bu *medrese*lerden bir diğerinin de iki kubbesi yıkıldı. Fatih'in Camii'nin yakınlarındaki Karaman Pazarı'nda bulunan dükkânlar, yıkıldı. Deprem, yapımı henüz tamamlanan Sultan Bayezid Camii'ne de ağır hasar verdi: *İmaret* ile ana kubbe paramparça oldu, külliyenin diğer kubbeleri ile kemerleri çatladı; mutfak, ambar ve bir minare yıkıldı. Davud Paşa *Mescid*i'nin minaresinin üst kısmı düştü, iki kemer ile bir kubbe yerle bir oldu.[11] Hipodrom yakınlarındaki St. John Theologos Kilisesi de yıkılmıştı.[12]

Topkapı Sarayı, hafif hasar gördü.[13] Şehzadebaşı'ndaki Valens Su Kemeri'nin bir kısmını yıkan da bu şok olmalı.[14] Dikilitaş (Arcadius Sütunu)[15] ve Diplokionion (?Beşiktaş)[16] gibi desteksiz duran sütunlar, ya hasar gördü ya da devrildi: Yalnızca Hipodrom'da

1. Sanuto 1879. ix. 564.
2. Ménage 1976. 323; Kömürciyan 1952. 68.
3. Ménage 1976. 322.
4. Meyer-Plath ve Schneider 1938. ii. 159; Meriç 1957. 38; Erdoğan 1938. 29.
5. Ménage 1976. 322.
6. *Tevârih* (a):106.
7. Ménage 1976. 326.
8. Sanuto 1879. ix. 565.
9. Hammer 1963. ii. 349-50; Emerson ve van Nice 1950.
10. Sanuto 1879. ix. 565.
11. Ménage 1976. 323.
12. Schreiner 1975. ii. 621.
13. Necipoğlu 1991. 128-29; krşl. Uğur 1985. 38.
14. Dalman 1933. 80.
15. *Tevârih* (a):106.
16. Schreiner 1975. ii. 621.

toplam altı sütun yıkıldı.[1] Çemberlitaş yakınlarındaki Hadım Ali Paşa Camii'nin kapısı da hafif hasar gördü.[2] Yıkılan camilerin (*mescid*) sayısı 109 olarak verilirken,[3] -kervansaraylar, hamamlar ve avlular gibi- diğer birçok yapının ağır hasar gördüğüne dair bazı deliller de vardır.[4]

Hem İstanbul hem de Pera'da kimi kısımlarda yer yarıldı, özellikle denizin taşarak kıyıları yuttuğu[5] sahil boyunca yerden kum fışkırdı; ve Pera ile İstanbul arasındaki dar geçitlerde dalgalar büyük bir gürültüyle duvarlara çarptı.[6]

Depremin ardından başlatılan onarım çalışmalarının ayrıntıları, İstanbul Boğazı'nın Asya tarafındaki Anadolu Hisarı ile Yoros Kalesi'nin (Anadolu Kavağı) ve Avrupa tarafındaki Rumeli Hisarı'nın da hasar gördüğünü gösterir. İstanbul Boğazı'nda Kızkulesi ağır hasar gördü; (eskiden, Castrum Petrii denen) Haliç'teki Fener semtinin surlarının da onarılması gerekmişti.[7]

Deprem, Antigone (Burgaz) Adası'ndaki Saviour Kilisesi ile Halki Adası'ndaki (Heybeliada) Ag. Prodomos Kilisesi'nin kubbelerinde hasara neden oldu.[8] Silivri'nin surları ile kalesi ve Çekmece'deki köprüler de depremden etkilendi.[9] Gelibolu'da sağlam tek bir ev kalmadığı gibi tahkimatlarda büyük çatlaklar meydana gelmişti.[10] Deprem Edirne'de de maddi hasara yol açtı; camilerin bazı kısımları ile minarelerin tepeleri çöktü, buna karşın Sultan I. Bayezid Hastahanesi'nde sadece hafif çatlaklar meydana getirdi.[11] Çorlu'daki hasar hakkında herhangi bir bilgimiz olmamasına rağmen, halkın çok korktuğu ve neredeyse iki ay boyunca açık alanlarda yaşadığı anlaşılmaktadır.[12]

Yakın-dönemde yaşamış olan Hoca Sâdeddin'in sözünü ettiği Demitoka Sarayı'ndaki onarım da bu olay nedeniyle yapılmış olabilir;[13] zira İstanbul'un yabancı bir sakini, hasarın bu kasabaya kadar uzandığından bahsetmektedir.[14]

Bursa'daki bazı hamamların da o sıralarda onarım gördüğünü biliyoruz, ancak konuyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur.[15] İznik'te aynı dönemde yapılan onarım çalışmaları, bu kentin de hasar gördüğü izlenimini verir.[16] İkincil bir modern kaynağa göre, diğer hasarların yanı sıra İznikmid (İzmit) Körfezi'nde yer alan yerleşim birimlerindeki bütün

1. Ménage 1976. 323.
2. Ménage 1976. 323.
3. Ménage 1976. 323.
4. *Tevârih* (a):106.
5. Schreiner 1975. ii. 621.
6. Sanuto 1879. ix. 261.
7. Ménage 1976. 326-27.
8. Schreiner 1975. ii. 621.
9. Ménage 1976. 327.
10. Sanuto 1879. ix. 565.
11. Ménage 1976. 323-34.
12. Ménage 1976. 324.
13. Hoca Sâdeddin 1279. ii. 134; Meriç 1957. 31, 33.
14. Spandouyn 1896. 54.
15. Meriç 1957. 37; Sanuto 1879. ix. 261.
16. Meriç 1957. 35-36.

kubbeli camiler ile kaleler yıkılmıştı; bu yazar, Sanudo'nun Günlük'lerinde belirtilen 300 süvarinin, belki de benzeri verileri sağlayandan bağımsız bir başka kaynağın varlığını işaretleyerek, aslında Gebze'de öldüğünü ileri sürer.[1]

Anadolu'da ise 'Bolomonensi' (?Bolu) kalesinin duvarları ve kuleleri çöktü; konuyla ilgili eldeki bilgi çok kısadır ve ağır hasar meydana geldiğini sezindirse de can kaybı olduğundan söz etmez.[2]

Sonuç olarak depremin İstanbul ve diğer yerlerde neden olduğunu hasar, oldukça fazlaydı. Padişah, imparatorluğun çeşitli kısımlarından 66.000 işçi, 11.000 kalfa ve 3000 usta zanaatkârı yeniden yapılanma için seferber etti ve masrafları karşılamak için yeni vergiler getirdi. Onarım çalışmaları, 1510 yılının Mart ayının sonlarına doğru başladı ve aynı yılın Haziran ayında sona erdi.[3]

Şok, oldukça geniş bir alanda hissedildi. Yunanistan'dan[4], Danube sahasından[5] ve daha da kuzeydeki Transilvanya'dan (Siebenburg ve Birsa)[6] yersarsıntısı bildirilmiş idi. Hissedilmiş bulunduğu söylenen Chienam'ın,[7] Kırım'ın Kerç Boğazı'ndaki Tanem olması mümkündür. Aynı dönemde yaşayan bir kişi, Kahire ve Nil Deltası'nda da fark edildiğini bildirmişti.[8] Daha sonraki yazarlar, şokun Krain ve Steiermark'tan Viyana'ya[9] kadar uzanan bölgede de hissedilmiş olduğunu öne sürmüşlerdir, ancak bu yerlerin, aslında merkezi Alpler olan başka bir depremden etkilendiği gösterilebilir.

Artçı şoklar, İstanbul'da[10] bir aydan fazla, Bolu'da[11] ise on sekiz gün boyunca aralıklarla hissedilmeye devam etti.

Bu deprem hakkında en önceki bilgiyi, Venedikli Nicolo Zustignan'ın 15 Eylül 1509 tarihinde İstanbul'dan yazdığı bir mektupta buluruz. Zustignan'ın mektubu, depremin 10 Eylül'de gecenin dördüncü saatinde meydana geldiğini bildirir.[12] Bu, Hıristiyan takviminde Pazartesi gününe, Müslüman takviminde ise Salı gününe denk düşer. Mektup açıkça, İstanbul'da hissedilmiş olan depremin, etkileriyle ilgili haberlerin beş günden az bir sürede kara ya da deniz yoluyla başkente kolayca ulaşabildiği Bursa, Gelibolu ve Edirne'de de aynı zamanda ve aynı yıkıcı etkilerle yaşandığını belirtir. Dönemin Yunan kaynakları, deprem için tamamen aynı tarih, gün ve saati verirler.[13]

1. Öztüre 1969. 99.
2. Sanuto 1879. ix. 565.
3. Ménage 1976. 325-26.
4. Kispatic 1891. 97.
5. Sanuto 1879. ix. 565.
6. Florinesco 1958. 4.
7. Sanuto 1879. ix. 565.
8. ibn Iyas 1955. i. 157.
9. Hoernes 1902. 23, 70-71.
10. Ménage 1976. 323.
11. Sanuto 1879. ix. 565.
12. Sanuto 1879. ix. 261.
13. Eustradiates-Lauriotis 1924. 419; Lampros 1932. 20, 60.

Depremin haberlerini veren bir başka mektup ise, 9 Ekim tarihinde Transilvanya Voyvodası'ndan Venedik Dukası'na yazılmıştır: Voyvoda'nın o sırada İstanbul'da bulunan oğlu, olayla ilgili haberleri babasına göndermişti.[1] Bu mektup, olayın tarihini 14 Eylül Haçın Kutsanması günü olarak verir; ancak bu bir hata olmalı, çünkü 15 Eylül'de yazmış olan Zustignan, İstanbul'a 300 kilometre uzaklıktaki yerleşim birimlerinden bu kadar kısa sürede haber alamazdı.

Yersarsıntısının Nil Deltası'nda da fark edildiğini kaydeden dönemin Arap tarihçisi İbni İyas, doğru yılı, ayı ve saati verir, ancak günden söz etmez.[2] Osmanlı kaynakları, depremin tarihi konusunda dört haftaya varan sapmalar içerir; en dikkat çekeni, Rûhî'nin, olayı Hicri 25 Rebiülâhir 915 Salı (12 Ağu. 1509 = Pazar) olarak tarihlendirmesidir.[3]

Buna karşın, Zustignan'ın olayı tarihlendirmesi, tarihi Hicri 26 Cemaziyelevvel Salı[4] (İ. S. 10 Eyl. 1509) olarak veren çağdaşı Kemalpaşazâde tarafından desteklenir.

Bu deprem ile ilgili birçok ayrıntının yeterince açık olmasına rağmen, muhtemelen 1520'lerde derlenen bir Osmanlı kaynağı, olayın büyüklüğü ile ilgili bir karmaşa yaratır: Yakın-döneme ait bir Osmanlı tarihçesi olan *Vekayi-i Sultan Bâyezit ve Selim Han*, depremin Çorum kentinde iki mahallenin yıkılmasına yol açtığını ve *mescid*ler ile minarelerin yerle bir olduğunu ekler.[5] Bu tarihçenin adı bilinmeyen yazarı, sözü edilen ayrıntılar dışında Rûhî'nin anlattıklarını tekrarlar, ancak depremden etkilenen bölgeler arasında Çorlu'dan bahsetmez; bu, ya kitabı kopyalayan kişinin hata yaptığını ya da iki farklı olayın birbiriyle karıştırıldığını akla getirir. 16. yüzyılın sonuna doğru, Gelibolulu Mustafa Âlî, depremle ilgili bilgi verirken, Çorum'u 'Anadolu'daki bir Rum *vilayeti*' olarak tanımlar,[6] ve sonraki bazı yazarlar da onun bu tanımını kullanırlar. Bir depremin yıkıcı etkilerinin Gelibolu'nun yaklaşık 700 kilometre doğusundaki Çorum'a kadar ulaşması, teorik olarak olası olmasına rağmen, bu bölgede görülmemiş büyüklükte bir olaya işaret eder ve daha kesin kanıtlar elde edilene kadar kabul edilmemesi gerekir. Şimdilik, 1509 Marmara depreminin yıkıcı etkilerinin Bolu'nun doğusundan öteye geçmediğini varsaymalıyız.

5. 23 Ekim 1509

10 Eyl. depreminin şiddetli bir artçı şoku, Hicri 9 Recep 915 (23 Ekim) tarihinde Edirne'deki camilerin bazı kısımlarının yıkılmasına neden oldu.[7]

1. Sanuto 1879. ix. 565.
2. ibn Iyas 1955. i. 157.
3. Ménage 1976. 322.
4. Tansel 1966. 9.
5. Tansel 1966. 10.
6. Âlî, *Künh* (a):40.
7. Ménage 1976. 324.

6. 16 Kas. 1509

Edirne'de, Hicri 3 Şaban 915 (16 Kas.) tarihinde, Eylül olayının bir başka şiddetli artçı şoku hissedildi.[1]

7. Mart 1510

Edirne'de yersarsıntıları meydana geldiği bildirildi.[2]

8. 10 Tem. 1510

Muhtemelen artçı bir şok olan bir deprem İstanbul'da paniğe yol açtı, ancak hasar meydana gelmedi; ardından çıkan yangında 1500 ev kül oldu.[3]

9. 26 May. 1511

Adrianople'daki (Edirne) bir görgü tanığından şunu öğreniriz: '*... a di 26 mazo de li fo un grandissimo terramoto...*'[4] Bu, olasıdır ki 1511 yılında Aynaroz (/Athos) Dağı'ndaki Megistis Lavras Manastırı'nın yemekhanesinin de içinde bulunduğu uzun mahzenin çatlamasına neden olan yersarsıntısıdır.[5]

10. 1512

Döneme yakın bir kaynakta 1512 yılı ile ilgili şu açıklamayı buluruz: '*... inauditi motus terrae urbem Canstantinopolim vexaverunt; domus innumerae & arces corruerunt: arx praecipua tyranni collapsa est, ut ipse compulsus fit alio confugere, & multi homines turbine intercepti interiere*'.[6] Önceden bilinmeyen bir depremin, İstanbul'da Sultan'ınki de dahil olmak üzere sayısız ev ile kaleleri yıktığını ve birçok kişiyi öldürdüğünü iddia eden bu abartılı açıklama, büyük bir olasılıkla 1509 depremiyle ilgili bir tarih hatasıdır. Daha sonraki tarihçeler, bu yılda İstanbul'da bir deprem olduğu[7] konusunda hemfikirken (ki bunlardan birinde 'çok şiddetli' olarak nitelenmiştir[8]) böyle bir olayın meydana geldiğini doğrulayan, döneme ait herhangi bir kaynağımız yoktur.

1. Ménage 1976. 324; Âlî, *Künh* (a):40.
2. Sanuto 1879. x. 142.
3. Sanuto 1879. xi. 293.
4. Sanuto 1879. xii. 273.
5. Eustratiades-Lauriotis 1924. 89.
6. Conradus 1609. 337.
7. Bonito 1980. 660; Coronelli 1963. 318.
8. İncicyan 1976. 89.

#11. 1513-14[1]

Kıbrıs'tan Venedik'e gönderilen 10 Mart 1514 tarihle bir mektup, şu bilgiyi verir: *'... per teremoti esser somerso et ruinato tre terre del Soltan a li confini del Turcho, videlicet Malathia (Malatya) et Terso (Tarsus) et Adena (Adana) ...'*.[2] Bu bilgi, döneme ait bir Venedik tarihçesinde de tekrarlanır; burada, Sultan I. Selim'in 1514 yılı yazında Anadolu'ya düzenlediği seferden bahsedilerek olayın söz konusu yılın ilk yarısında meydana geldiğine işaret edilir.[3] Döneme ait bir belge, *'... [la] regia d'Oriente nell'anno 1514'*ü etkileyen bu olay için kaynak gösterilmiştir; söz konusu belgede Sultan I. Selim tarafından ilhak edilen bölgede birçok yıkıcı depremin meydana geldiğinden de bahsedilmektedir.[4]

Bu, Hicri 20 Muharrem 919 (28 Mart 1513) Pazartesi sabahı Aşağı Mısır'da duyumsanan deprem olabilir; bir dakika kadar (*daraia*) sürüp, Kahire'de de algılanmıştı.[5] Mısır'da hissedilmesi, şokun epeyce büyük olduğunu gösterir.

Bununla birlikte daha fazla ayrıntı olmadan bu bilgi, depremin hissedildiği bölgeyi ve kesin tarihini belirtmek için yeterli değildir.

12. 1514-15

Muhtemelen 1509'daki büyük olayı izleyen artçı şoklar dizininin sona erdiği bu yılda,[6] İstanbul'da birçok deprem duyumsandı.

Bununla birlikte, modern bir yazar, herhangi bir kaynaktan alıntı yapmadan İstanbul'da Hicri 920 (1514-15) yılında meydana gelen bir depremin etkilerinin Çorum'a kadar ulaştığını, Ulu Cami ile Çakırlı Cami'nin kubbelerinin çöktüğünü ve üç konuttan bir tanesinin oturulamaz hale geldiğini söyler; halkın Mısır'a ve diğer yerlere göçmek zorunda kaldığını ekler.[7] Çorum'da bir Çakırlı Cami'nin izine rastlayamadık; eğer böyle bir caminin izini bulabilseydik bu açıklamayı doğrulayabilecektik.

13. *Mart 1522*

Aynı çağda yaşayan İbni İyas'a göre, İstanbul'da Hicri Rebiülâhir 928'den (Mart 1522'den) önce meydana gelen bir depremde çok sayıda ev yıkıldı, bu evlerin sakinleri öldü ve kentteki kümbetleri (kubbecikleri) destekleyen sütunlar devrildi. İbni İyas, bu olayın II. Bayezid döneminde yaşanan felakete eşdeğer olduğunu ekler.[8]

1. krşl. Ambraseys 1989.
2. Sanuto 1879. xviii. 395.
3. Barbaro 1843. vii. 1061.
4. Bonito 1980. 661.
5. ibn Iyas 1955. i. 279.
6. Coronelli 1693. 318; İncicyan 1976. 89.
7. Arıncı 1945. 902; krşl. Öztin ve Bayülke 1991.
8. ibn Iyas 1955. ii. 423.

Şimdiye kadar bu olayı doğrulayacak yerel kaynaklar bulamadık. İbni İyas'ın tanımı kulağa abartılı geliyor; hasar, belki de büyük mesafedeki bir depremin uzak-alan etkisiyle idi.

14. 1530

Gürcistan'da meydana gelen bir deprem, Kakhetia'daki Alaverdi'de bulunan St. George Kilisesi'nin kubbesini yıktı.[1]

15. 21 Ekim 1532

Venedikli *yardımcı-bailo* Pietro Zeno'nun İstanbul'dan 5 Kasım tarihinde gönderdiği mektup, bir önceki ayın 21'inde meydana gelen bir deprem sonucu Küçük Ayasofya Camii yakınlarındaki Deniz Surları'nın eski kapısı olan Çatladı Kapı'nın sütunları üzerinde duran heykel grubunun yön değiştirdiğine işaret eder.[2] Ayrıca Çatladı Kapı'nın yanındaki bir kulenin de yıkıldığı söylenmektedir.[3]

16. 1535

Tarihi bir Ermeni belgesinden Erm. 984 (1535) yılında '*... Erznka'da (Erzincan) ve bütün ülkede şiddetli bir deprem meydana geldiğini, Kapos Manastırı'ndaki Lusaworic Kilisesi'nin kubbesinin yıkıldığını, diğer birçok binanın çöktüğünü ve insanların kaybedildiğini*' öğreniriz.[4]

Kapos Manastırı, Erzincan'ın 25 km. batı-güneybatısındaki Daranageac yöresinde yer alıyordu. Bu olayla ilgili başka bilgimiz yoktur.

17. 1537-38

18. yüzyılın sonlarındaki tarihçi el-'Umari'ye göre, Hicri 944 yılında (10 Haz. 1537-29 May. 1538) Antioch'da (Antakya) meydana gelen 'büyük' bir deprem, birçok duvarın yıkılmasına neden oldu.[5] Diğer yazarlar, bu olaydan söz etmiyor.

18. [12 Haz. 1542]

Bu, görünüşe göre Trakya'da büyük hasara ve çok sayıda can kaybına neden olan yıkıcı bir depremdi. Bununla birlikte uydurma gibi görünen bu olay, en azından son derece abartılı belgelere konu olmuştur.

1. Byus 1948. i. 25.
2. Sanuto 1879. lvii 346-47; krşl. Sagredo 1673. 318, Mordtmann 1892. 54, Millingen 1899. 270-72, Janin 1950. 102.
3. Kömürciyan 1952. 97.
4. Hakobyan 1951. i. 239.
5. al-'Umari, *Al-athar*:118.

Bir İtalyan'ın Contantinople, 15 Tem. 1542, tarihli mektubunda, pek çok felaketin arasında, şunu okuruz: '*12 Haziran'da gece yarısına doğru korkunç bir deprem meydana geldi, Sultan'ın sarayının yarısının yanı sıra çok sayıda soylu ve değerli bina yerle bir oldu ve enkaz altında kalan 2000 kişi yaşamını yitirdi. Yeni Saray'ın neredeyse tamamı harabeye döndü ve sultanın gözdelerinden 24'ü öldü ... nöbetteki yeniçeriler ya yaşamlarını yitirdiler ya da yaralandılar; hasar büyüktü, ancak asıl önemli olan insan ve hayvan kaybıydı. Constantinople, Adrianople* [Edirne] *ve Callipoli (Gelibolu) ile bu kentleri çevreleyen yörelerde 120.000 ölü vardı ve sayısız hayvan telef olmuştu ...*'.[1]

Yine İstanbul'dan ve aynı tarihte Almanca yazılmış daha yalın bir diğer mektup, şöyle der: '*... 1542 yılının Haziran ayında Constantinople, Adrianople, Cassiopol (Gallipoli/Gelibolu) ve bu kentlerin 20 mil (150 kilometre) civarında korkunç bir deprem meydana geldi ...*'.[2]

Augsburg, 21 Kasım 1542 tarihli bir mektupta, İstanbul'da 20 Ağu. 1542'de meydana gelen bir depremin sonucunda kentteki 1700 evin yıkıldığını ve 4500 kişinin yaşamını yitirdiğini okuruz.[3] Bu ayrıntılar, sonradan başka kaynaklarda da belirtilmiştir.[4]

Daha sonraki yazarlar, bu depremi genellikle İtalya'nın Tuscia (Tuscany) kentindeki Scarperia'da hemen hemen aynı tarihte (13 Haziran 1542) meydana gelen yıkıcı depremle birlikte anar; döneme ait bir el ilanında baskı hatası sonucu 'Tuscia' yanlışlıkla 'Türkiye' olarak verilmiştir.[5]

Selanik'ten bir günlük yürüyüş uzaklığındaki adı belirtilmemiş bir yerde aşağı yukarı bu tarihlerde meydana gelen toprak kayması (?) sonucunda yerleşim biriminin bütün sakinleri öldü[6], ancak bu olayın bir deprem ile bağlantılı olması olası görünmemektedir.

Bu depremden bahseden anonim kitapçıklar, aslında aynı kaynaktan çevrilmiş ya da düzeltilerek alınmış gibi biçim ve içerik olarak benzerdirler. Bu kitapçıklar üzerinde yapılan modern bir araştırma, dönemin Avrupa basınının, ilişkilerin istikrarsız olduğu zamanlarda ya da Osmanlıların askeri bir zafer kazanması durumunda Batı'nın Osmanlıları yeneceğine dair güven vermek amacıyla genellikle Osmanlılar ile ilgili 'haberler' yayınladığını ortaya koyar.[7] Osmanlı kaynaklarında bu haberleri doğrulayan herhangi bir kanıtın bulunamaması, bu olayın uydurma olma olasılığını akla getirir; daha da önemlisi Topkapı Sarayı'nın dönemin kaynaklarına dayanan, ayrıntılı ve yeni bir tarihçesi, böyle bir olaydan söz etmez.[8] Kitapçıkların birçoğu, o za-

1. Anon 1542c; bu broşür, sonradan Latince ve Almanca olarak da basılmıştır, bkz. Bataillon 1966.
2. Anon 1542a.
3. Schiess 1910. ii. 159.
4. Schmidt 1879. 158.
5. Anon 1542e.
6. Anon 1542b; Anon 1542d; Fincelius 1556 (sa).
7. Bataillon 1966.
8. Necipoğlu 1992.

man büyük yangın ve fırtınalar yaşandığına işaret eder: Uydurma değillerse, bir depremle ilişkisi kurulan bu abartılı hasarın, sözü edilen felaketlerden kaynaklanmış olması mümkündür.[1]

19. 4 Nis. 1543

Yakın-döneme ait Ermenice bir el yazması şöyle der: '... *Erm. 992 (4 Nis.) Çarşamba, seher vakti şiddetli bir deprem meydana geldi; bir namaz vakti kadar sürdü, ağır hasara neden oldu*'. Depremden etkilenen yerlerden söz etmemesine rağmen bu elyazmasının, büyük bir olasılıkla Tokat'ta yazıldığını biliyoruz.[2]

Modern yazarlar, Erzincan'ın bu yılda meydana gelen bir depremde kısmen yıkıldığını, çevre köylerin hasar gördüğünü[3] ve Çorum'da 30 evin çöktüğünü söylerler.[4]

#20. Ocak 1544[5]

Bu, Doğu Anadolu'daki çok büyük bir depremdi.

Aynı döneme ait bir Ermeni kaynağı şöyle der: '... *Erm. 993 yılının Ocak ayında (Ocak 1544) bir deprem meydana geldi; Zitun (Süleymanlı) yıkıldı ve Aplstun'un (Elbistan) yarısı toprağa gömüldü; Zitun, dağın altında kaldı; ve altı ay boyunca sallandı ...*'.[6]

Aynı döneme ait kaynaklardan derlenen Yunanca bir belge, '*en to merei eoas*' ('Doğu'da') 1544 yılında meydana gelen yıkıcı bir depremi, ayrıntı vermeden belirtir.[7]

Aintab'ın (Gaziantep) güneyinde bulunan Djedjin'deki su kemerinin girişinin de bu depremde yıkıldığı ve Sadjur Nehri'nin Halep'e akışının kesildiği anlaşılmaktadır.[8]

Üç ay sonra meydana gelen, eşit derecede büyük ve iyi belgelenmiş bir depremde, diğer yerlerin yanı sıra Yunanistan'ın ortalarında yer alan Zituni (Lamia) adlı bir kentin yıkılması, dikkate değer bir rastlantıdır.[9]

21. 1546

Bir deprem, Sakız Adası'nda Katomeria (Mastichochora) yöresinin batı kısmını harabeye çevirdi.[10] Daha ayrıntılı bilgimiz yoktur.

1. örn. Hammer 1963. x. 103.
2. Hakobyan 1951. i. 157.
3. Şahin 1985. ii. 531.
4. *Çorum* 1973. 21, Arıncı 1945. 899.
5. krşl. Ambraseys 1989.
6. Hakobyan 1951. i. 171.
7. Lampros 1932. 61.
8. Mazloum 1938. 9.
9. Schreiner 1975. i. 539-40, ii. 586; Ambraseys 1994.
10. Piacenza 1688. 390.

22. 1550[1]

Daha sonraki bir kaynaktan şunu öğreniriz: '*... Hicri 957 (20 Ocak 1550 - 8 Ocak 1551) yılında meydana gelen muazzam bir deprem Tebriz'i altı gün boyunca salladı, yerin dalgalanır gibi hareket etmesine ve dağların yarılmasına neden oldu. Her gün deprem tekrarlandı ve çok sayıda ev yıkıldı, yıkıntıların altında kalan birçok insan öldü. Bölgedeki bir dağ, dört parçaya bölündü ve ortalığı kaplayan yoğun duman yüzünden ufuk görünmüyordu ...*'.[2]

O sıralarda Osmanlı ordusunun bölgede askeri bir operasyon düzenlemiş olmasına karşın, dönemin Farsça ya da Osmanlıca kaynakları bu olaydan söz etmiyor görünmektedirler.

23. 1554

1554 yılının sonlarına doğru Venedik'e gönderilen mektuplar, İstanbul'da 18 evin yıkılmasına neden olan bir depremden söz eder.[3] Bu olayla ilgili herhangi bir yerel kaynak bulamadık.

#24. 10 May. 1556

Marmara Denizi'nin doğu kesiminde meydana gelen yıkıcı bir yersarsıntısı, aralarında Aydıncık'ın (Edincik) da bulunduğu birçok yeri harabeye çevirdi; çok sayıda insanın ölümüne neden olmuş olabilir. Hasar, çok sayıda ev, cami ve şehir surlarının bir kısmının yıkıldığı Bursa ve İstanbul'a kadar yayıldı. Ayasofya ile II. Mehmed Camileri de zarar gördü.

İstanbul'daki bir görgü tanığı, depremi şöyle betimler: '*... Gece yarısına doğru, Odam öylesine sallandı ki, neredeyse yıkılacaktı; Olay, derin uykuda olmama rağmen, beni uyandırdı; burada bir Fincan, şurada bir Kitap, bir Masa, Tahta ve Taş gördüm, hepsi bir yığın halinde üst üste duruyorlardı ... aynı Yer Hengâmesi birkaç Gün daha devam etti, ancak benzer Şiddette değildi...*'[4]

O dönem İstanbul'a yerleşik (?) bulunan bir Avrupalının, biraz abartılı da olsa, depremin kentteki etkilerinin betimlenmesine ekledikleri şunlardır: '*... 10 Mayıs'ta Constantinople'daki bu korkunç deprem birçok kuleyi, suru, güzel binaları ve sayısız evi harabeye çevirdiği gibi çok sayıda insanın da yaşamını yitirmesine neden oldu. Bütün ibadethaneler yıkıldı; özellikle Aya Sofya ağır hasar gördü; Edirne Kapı (hadryanopollittanische thor) ile şehir surlarının büyük bir kısmı yıkıldı ...*'.[5]

1. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 47.
2. al-'Umari, *Al-athar*:190.
3. Anon 1555 (sa).
4. Busbecq 1968. 144.
5. Diehl 1901. 178; krşl. Frytschius 1563 (sa).

Ein erschrocklich wunderzeichen/ von zweyen Erdbidemen/
welche geschehen seind zů Rossanna vnnd Constantinopel/
Im M. D. Lvj. Jar.

NEben dem Cometen/ so den fünfften tag Martij allhie zů Constantinopel gesehen ist worden/ mit einem sehr langen schwang/ welcher bey zwölff tagen geschinen/ weiß ich euch glaubwürdig anzuzaigen/ Das sich in vergangnem Monat Aprilis/ in einer Statt Rossanna genant/ in Asiopia gelegen/ ein sehr grosser vnderschrecklicher Erdbidem erhaben hat/ der faßt durch die gantze Statt/ vñ darin vil menschen verdoben vnd vmbkomen seind/ hat auch von gemelter Statt auß gewehret/ faßt in die dreissig oder viertzig meil wegs. Darnachden 3. tag diß monats Maij/ hat sich gleich falls allhie zů Constantinopel diser erschrecklicher Erdbidem auch erhaben/ vnd in der gantzen Statt merckliche schaden gethan/ dieweil dar vil Thürn vñ vnzalbare Gebäw eingeworffen/ welche auch vil menschen erschlagen haben. Vnser herberg/ darinn wir sind/ ist auch ohn schaden nicht dauon kommen/ also/ das wir alle augenblicklich besorgten/ wir wurden sampt dem Gebäw zů grund gehen/ welches auch nicht wenig geweret hat/ weyl sich dieser vnd andere orth zů einfallen schickten. Aber der berůmbte Tempel S. Sophie (welchen gemeinklich die Türckischen Keyser pflegen zů besuchen) hat durch solchen Erdbidem grossen schaden empfangen. So ist auch das Hadrianopolitanisch thor/ vnnd ain grosser teil der Mawren eingefallen/ dardurch der Türck freylich hart erschrecken. Dieser Erdbidem hat drey tag gewehret/ Den dritten hernach/ welcher ist der xix. dis Monats/ ist am Sternerschinen ainer wunderbarlichen hälen scheine/ vnd ist dem Mond so nahen gestanden/ als ob er hart an jme hing. Das hab ich euch hie Newe zeitung auff diß mal schreiben wöllen. Gebenin höchstes Statt Constantinopel/ den xv. Maij/ M. D. Lvj. Jar.

DIses Wunderzaichen bringen zweifel mit sich/ das der Jüngste tag vor der thur ist/ auff welchen Gott reichen will den kraiß des Erdbodens/ mit Gerechtigkeit/ durch einen Mann/ in welchen er beschlossen hat/ nämlich durch Jesum Christum/ welchem er alles gericht vbergeben hat/ das er die so an sein wort glauben/ soll aufferwecken zum ewigen leben/ vnd selig machen/ Die vngläubigen aber/ die in verleßterey vnnd sein wort verfolget haben/ soll auffer wecken zum gericht/ vnd ewiglich verdamen: Denn das gilt dem Türcken so wol/ als den verächtern Gottes worts: Das der Tempel Sophie (welcher jüngst durch den Bapsteinge weyhet ist) mit grossem schrecken vnd zittern ist eingefallen. Nun heißt Sophia auff teutsch/ Weyßheit/ vnd darumb/ das jr Gottes wort nicht leyden künden/ sien an demselben statt jre eygne weyßheit/ lügen/ Abgötterey vñ verfürung/ vnd wöllen noch zů jrer Büß keren/ so will jr Gott zů gericht fordern/ das sy mit erschrecklichem jrrtern vnd jagen jhen sollen/ wie der Prophet sagt: In welchen jr gestochen/ das ist/ was jnn einen herren vnd Christum sy veracht haben. Wir Christen aber sollen wachen vnd bäthen/ nüchtern sein/ vnd vns auff disen frölichen tag gerüst machen mit Gottes wort/ vnd rechtem glauben/ auf das wir nit den Gottlosen verächtern kamen theil haben/ Sonder das wir würdig werden allem disem vnglück zů entpflichen/ Vnd zů stehen mit gutem gewissen für des menschen Son/ als die wir vñ glauben durch sein wunden gehayleet/ an seinem Blut gereche/ vnd in disem armen Christo ewiglich sälig werden/ Amen.

Zů Nürmberg bey Herman Gall/ Brieffmaler/ in der Norgassen.

10 Mayıs 1556 İstanbul depremi
'Ein erschrocklich wunderzeichen von zweyen Erdbidemen welche geschehen seind zu Rossanna unnd Constantinopel - Im M.D.Lvi.Jar'
(Kaynak: Hess 1910.3)

15 Mayıs'ta yazılmış bir rapor ise şunları ekler: '*... 10 Mayıs'ta ... kaldığımız han öylesine hasar gördü ki hepimiz çökmesinden korktuk; han, aslında diğer binalar gibi neredeyse yıkılmak üzereydi*'.[1]

Birçok minare ve bina yıkıldı, Haliç boyundaki ve Topkapı Sarayı'nın aşağı kısmındaki kuleler ile şehir surlarının bir kısmı zarar gördü.[2] Topkapı Sarayı Hazine Dairesi kapısının üzerindeki yazıt, bu binanın kubbelerinin de depremde hasar gördüğüne işaret eder.[3]

Bir Avrupalı kaynak, Edirne Kapısı ile Edirne (Hadrianopolis) Kalesi'ni birbirine karıştırır; ki sözü edilen hasarın Edirne'ye kadar ulaşmasını gerektirecektir,[4] fakat bu konuda elimizde hiçbir kanıt yoktur. Diğer kaynaklar, olayı aynı aydaki ve yeri henüz belirlenemeyen 'Astopia'daki 'Rossana'yı ('*Rossana Astopiaa civitas*')[5] yıkan bir depremle karıştırarak tarihini Nisan[6] ya da 10 Nisan olarak verirler. Bir başka tarihçi ise, depremin tarihini 10 Mayıs 1557 olarak verir.[7]

Bununla birlikte hasar, Marmara Denizi'nin bir tarafından öbür tarafına yayıldı. Dönemin Osmanlı kaynaklarından biri, şunları söyler bize: '*... Hicri 1 Recep 963 (11 Mayıs 1556) seher vakti, şiddetli bir deprem meydana geldi. Birçok minare, kale duvarı, çok sayıda ev ile baca yıkıldı ve Sultan Mehmet Camii onarıldı; Aydıncık ile Hamidili'nde de birçok ev yıkıldı ve binlerce kişi öldü*'.[8] Olayla ilgili bir Osmanlı tarihçesinde 16. yüzyılın ortalarında Erdek'in yakınlarındaki küçük ve önemsiz bir köy olan Aydıncık'ta (Edincik) meydana gelen hasardan bahsedilip, bölgedeki diğer daha önemli yerleşim merkezlerine değinilmemesi gariptir.

Şokun etkileri, Bursa'da da hissedildi: Bir kadı'nın kayıtlarında bulunan Hicri 10 Recep 963 (20 Mayıs 1556) tarihli bir tutanağa göre, Ertuğrul Camii'nin minaresi deprem sırasında tahrip olmuş ve kalıntılarının ortadan kaldırılmasına karar verilmişti.[9]

Bu olayla ilgili ayrıntılar, İstanbul'dan bildirilen abartılı hasar tespit raporları yüzünden değil, fakat geniş bir alanda hissedilmiş bulunması nedeniyle büyüklüğünün nispeten fazla olduğunu akla getirir. Depremin merkez üssü, Marmara Denizi açıklarında aranmalıdır.

1. Anon 1556.
2. Karaçelebizâde, *Ravzat*:155.
3. Necipoğlu 1992. 129.
4. Batman 1581. 376.
5. Lycosthenes 1557. 655.
6. Anon 1556; krşl. Batman 1581. 376.
7. İncicyan 1976. 89.
8. *Tevârih* (b):105; krşl. Cezar 1963. 384.
9. Ayverdi 1966. 398.

25. 1556

10 Mayıs'ta meydana gelen depremin etkilerini betimleyen döneme ait kaynaklardan biri, tahrip olan yerler arasında Hamid-ili'nin de bulunduğunu belirtir. Yukarıda işaretlendiği üzere, bu kaynak şöyle der: '*... Aydıncık ile Hamid-ili'de de birçok ev yıkıldı ve binlerce kişi öldü*'.[1]

Hamid-ili ancak Isparta, Uluborlu ve Eğridir'i içeren bir mıntıka (*sancak*) olabileceğinden ve aynı olaydan etkilenmiş olmak için İstanbul'dan fazlasıyla uzak bulunduğundan bu kaynak, büyük bir olasılıkla biri Hamid-ili *sancağında* meydana gelen, iki farklı depremin etkilerini birbirine karıştırmış olmalı.

26. 1557-58

Edirne'de 1557-58 kışında bir deprem hissedildi; dört gün sonra sadece İstanbul'dan, bir başka sarsıntı bildirildi.[2] Bu ikisi, muhtemelen o sıralarda Balkanlar'da meydana gelen şiddetli depremler ile bağlantılı artçı şoklardı.

27. 1563

Roma'dan 18 Eyl. 1563'te gönderilen bir mektup şöyle der: '*... Constantinople'dan gelen son haberler, büyük hasara yol açan korkunç bir depreme değiniyor; kentin yarısı yıkılmış ...*'.[3] Bu abartılı belgeyi doğrulayacak başka bir kaynağımız yoktur.

28. 1565

Sakız Adası'nda oturan bir kişi, ada genelinde 40 gün süren ve halkı açık havada yaşamak zorunda bırakan bir dizi şiddetli deprem olduğunu kaydetmiştir.[4]

#29. 1 Ekim 1567

Bir görgü tanığı, gece yarısı meydana gelen bir depremin Nicomedia (İzmit) ile İstanbul'da birkaç evin yıkılmasına ve yeni evin de hasar görmesine yol açtığını bildirir.[5] Hasarın, şokun toprak kaymalarına yol açtığı Sapanca(?) bölgesine kadar ulaştığı ile ilgili bazı kanıtlar vardır.[6]

#30. 1568

Hicri 18 Rebiülâhir 976'da (10 Ekim 1568) Lazkiye kadısına gönderilen bir ferman şöyle der: '... [bölgede] *meydana gelen büyük deprem, kasabadaki ve köylerdeki çok sa-*

1. *Tevârih* (b):105; krşl. Cezar 1963. 384.
2. Busbecq 1968. 143-44.
3. Anon 1563. 226.
4. Argenti 1943. 435.
5. Villinger 1603. 148.
6. Anon 1567. 118.

yıda mescidin, mihrabın ve imaretin duvar ve çatılarının yıkılmasına neden oldu; özellikle Sultan Alaeddin tarafından inşa ettirilen eski büyük caminin bazı duvarları çöktü, bazı duvarları ise çatladı ...'.[1]

Hepsi de döneme ait, birçok fermanda belirtildiğince 'Lazkiye' adı, tipik Osmanlı imlası ile, hem Anadolu'nun batısındaki klasik zamanda adı Laodicea olan Denizli, hem de Suriye'deki Lazkiye kenti için kullanılmaktaydı. Ne birinde ne de öbüründe Sultan Alaeddin tarafından inşa ettirilen bir caminin izine rastlayamadık.

1568 yılı boyunca değişik şiddetlerdeki yersarsıntılarının denizin karşı tarafında, Kıbrıs'ta hissedildiğini ve bazılarının hem Limasol hem de Lefkoşa'yı etkilediğini biliyoruz. Yılın sonuna doğru Magosa, sekiz gün boyunca sallanmış ve birçok kişi kent dışına taşınıp açık alanlarda yaşamışlardı.[2]

Bunun için bu belgenin, aynı olayın öncü ve artçı şok etkinliklerinin Lazkiye'deki hasarına değiniyor olması olası görünmektedir ve konumunun da Suriye sahilleri ve Kıbrıs arasında bulunması mümkündür.

31. 14 Ara. 1569

Gece, İstanbul'da kısa süreli şiddetli bir deprem hissedildi; herhangi bir hasara yol açmadı.[3] Döneme ait herhangi bir kaynağımız yoktur.

32. 1570

Rodos Adası'nda bu tarihte bir deprem vuku bulduğu söylenmektedir.[4] Bunun hasara yol açıp açmadığı bilinmiyor.

33. *Şub. 1571*

İstanbul'da Şub. 1571'den bir süre önce bir depremin meydana geldiği kaydedilmiştir.[5]

34. 5 Mart 1571

İstanbul ile 4 mil (30 km.) çevresindeki arazide bir deprem hissedildi: Hasara yol açmadı.[6]

1. BBA: MD 7. 797.
2. Lusignano 1580. 211-12.
3. Berryat 1761. 546; krşl. *İstanbul* 1967. 272.
4. *Chronique*:59.
5. Burton 1734. 58.
6. Hondorff 1590 (sa); krşl. *İstanbul* 1967. 272.

35. 1571

17. yüzyılın sonlarına yakın bir kaynaktan alınan oldukça abartılı bir betimleme, bir deprem sonucu İstanköy (Stanchio) Adası'nın denize gömüldüğünü ileri sürer.[1]

Bu bilgi, gerçekte, diğerleriyle birlikte Thera ile Rodos adalarını da etkilemiş olan Ege Denizi'ndeki önceki yılın depremini belirtiyor olabilir.[2]

#36. 1572-73

Hicri 4 Muharrem 987 (3 Mart 1579) tarihinde Musul *beyi* ile yerel kadılara yollanan dönemin bir fermanı, Şehrizor (Shahrizur) *beylerbeyi*nin İstanbul'a gönderdiği bilgi konusunda bizi aydınlatır: '*... geçtiğimiz günlerde meydana gelen bir deprem, kale burcu, Zalim Kapısı, Gülanber Hisarı'nın iç kısmındaki su kuleleri, kale duvarlarının büyük bir kısmı ile bazı iç duvarlardan başka cami ve sarayın kubbelerinin yıkılmasına da neden oldu; onarım için Diyarbakır'dan 10 inşaat ile 20 duvar ustasının gönderilmesi gerekmektedir*'.[3]

Gülanber'deki kale, Halepçe'nin yaklaşık 15 kilometre kuzeyinde ve Kürdistan bölgesindeki Süleymaniye'nin de 58 kilometre güneydoğusunda yer alıyordu.

Bu olayın tarihi ile ilgili sorunlar vardır: Hicri 980 yılında (1572-73) Musul'da meydana gelen şiddetli bir depremin çok sayıda ev ve binanın yıkılmasına neden olduğunu söyleyen Saigh, muhtemelen bu olaydan söz eder,[4] ne var ki Saigh'in alıntı yaptığı Muhammed Amin el-'Umari'nin *Manhal al-auliya* adlı yapıtında böyle bir olaydan bahsedilmez.[5] Longrigg ise, 1572 yılında Azerbaycan'da meydana gelen şiddetli depremlerin güneyde Musul'a kadar hissedildiğini söyler; ki bu Saigh'in açıklamasını destekler görünür, ancak her ikisinin de bilgi kaynağı belli değildir.[6]

Eğer belirlememiz doğruysa bu, merkezi alanı Musul ile Şehrizor arasında olan büyük bir depremdi.

Öte yandan Gülanber'deki deprem, farklı bir olay da olabilir; Saigh ile Longrigg'in Hicri 980 yılında olduğunu belirttikleri deprem de, aslında aynı bölgede ve Muhammed'in küçük kardeşi Yasin el-'Umari'nin[7] sözünü ettiği gibi Hicri 908'de (1502-03) meydana gelmiştir.

37. [1574]

Aynı dönemde yaşamış Peçevi'ye dayanılarak, büyük bir olasılıkla uydurma olan İstanbul'daki bu depremle ilgili bilgi, Hammer tarafından verilmiştir.[8] Buna karşın, o dö-

1. Anon 1693 (sa).
2. *Chronique*:59.
3. BBA: MD 36. 85.
4. Saigh 1342. i. 262.
5. al-'Umari. 1967. 133-35.
6. Longrigg 1925. 37.
7. al-'Umari, *Al-athar*:176.
8. Hammer 1963. iii. 615.

nemdeki sellerin yıkıcı etkilerinden bahsedilen Peçevi'nin basılı *Târih*'inde, böyle bir olaydan söz edilmez.[1] Daha öte veri de olmadığı için, Hammer'ın yararlandığı Peçevi'nin eserinin elyazması kopyasının mı aslında böyle bir olayı ihsas ettiğini, yoksa Hammer'ın mı hata yaptığını söyleyemeyiz.

38. 27 Tem. 1575

İstanbul'da esir bulunan Alman Stephan Gerlach, 27 Tem. 1575'te evinin sallanmasına neden olan bir depremi kaydetmiştir.[2]

#39. 5 Kas. 1575

Bu, Anadolu'nun kuzeyindeki yıkıcı bir depremdi. Dönemin Ermeni tarihçileri, 5 Kasım gecesi Erznka'da (Erzincan) bir deprem meydana geldiğini belirtirler. Depremi, dört ay boyunca devam eden ve halkı açık havada yaşamak zorunda bırakan artçı şoklar izledi.[3]

Olayın yılı, Erm. 1025, yani 1575[4] ya da 1576[5] olarak verilir. Erzincan ile ilgili modern bir yerel tarihçede ise tarih, yanlışlıkla 5 Kas. 1570[6] olarak verilmiştir.

Muş yakınlarındaki Surb Karapet Manastırı'nda 1576 yılında yapıldığını bildiğimiz onarım çalışmaları, muhtemelen bu deprem tarafından zorunlu kılınmıştı.[7]

40. 17 Tem. 1577

Stephan Gerlach, İstanbul'da meydana gelen bir depremin evini salladığını ve denizin kabardığını anlatır: '*Bu gece, akşam yemeği sularında, şiddetli bir deprem hissedildi, sadece evimiz ile yerin kendisi değil, deniz ve denizdeki kadırgalar da sallandı; deprem, denizin kadırgaların yüksekliğince kabarmasına neden oldu*'.[8]

#41. *1577*

Karesi yöresinde meydana gelen şiddetli bir deprem, Balıkesir'de evlerin yıkılmasına, kent ile çevresindeki köylerde çok sayıda binanın harabeye dönmesine ve insanların ölmesine neden oldu.

Balıkesir kadısına muhtemelen Hicri 8 Recep 985'te (21 Eyl. 1577) gönderilen ferman şöyle der: '*... bazı köylerde deprem olmuştur; Zağanos Paşa Camii'nin minberi,*

1. Peçevi 1281. i. 500-01.
2. Gerlach 1674. 102.
3. Hakobyan 1951. ii. 267; Brosset 1874. i. 575.
4. İncicean 1806. iii. 18.
5. Hakobyan 1951. ii. 267; Brosset 1874. i. 575.
6. Şahin 1985. ii. 531.
7. Thierry 1983. 391.
8. Gerlach 1674. 364.

yapma direkleri ve iki kubbesi, diğer kubbelerden beşiyle birlikte öylesine çatladı ki bu kısımların yeniden inşa edilmesi gerekiyor; minarenin şerefesi ile mermer sütunlar koptuğu için, [insanlar] *onarım işlerini yapamıyor; ayrıca, minare tarafında ve minarenin yakınlarındaki diğer yerlerde bulunan dükkânlarda çalışanlar, namaz kılmaya korkuyorlar; imaretin ahırının bir tarafı tamamen çöktü ve türbenin kubbesi çatladı ... Yıldırım Han Camii'nin büyük bir kısmı harabeye döndü ve minaresi çöktü ve caminin onarımı, büyük bir masraf gerektiriyor; bazı mescidler ile muallim mektepleri çöktü ve kullanılamaz hale geldi. Kentte ve köylerde enkaz altında kalan 40 kişi, yaşamını yitirdi; kent içinde Cuma namazları kılınamadığı için halk, ibadetini açık havada yapıyor ...'.*[1]

Şok, Ege Denizi'ndeki adı belirtilmemiş limanlarda da hissedilmiş görünüyor; ancak bu bilgi, görgü tanıklarınca Ocak 1577'de Kıbrıs'ta meydana geldiği bildirilen büyük depremle de ilişkili olabilir.[2]

#42. *1579*

Anadolu'nun kuzeyindeki bir deprem, Çorum-Amasya alanında, muhtemelen Erzincan bölgesine kadar yayılmış bulunan büyük hasara yol açtı.

Çorum *beyi* ve kadısına gönderilen, tarihi 1579 yılı başları görünen bir ferman, depremin alanda neden olduğu yıkım nedeniyle ve daha kendi evlerini bile onaramadıkları için, bu *kaza*nın köylülerinin, yetkililerden belirli vergilerin ertelenmesini talep ettiklerinden bahseder.[3]

Hicri 27 Şaban 987'de (19 Ekim 1579) Çorum kadısına gönderilen bir diğer fermana göre, 'büyük' bir deprem *kaza*daki Gülabi Bey Camii'ne ve caminin minaresine öylesine büyük hasar vermiştir ki, halk Cuma namazını camide kılmaya korkar olmuştur.[4]

Amasya, Çorum ve yakınlarındaki Gümüşmadeni kadılarına aynı yıl gönderilen diğer fermanlar, Çorum'da Şeyh Abdurrahman'ın *vakf*ına ait bazı dükkânların deprem ve yangın sonucu hasar gördüğünü eklerler.[5]

1580 yılı Ocak ayına kadar yollanmış bulunulan fermanlar, hasarın nedenini belirtmemekle birlikte, Amasya'daki Hızır Paşa Camii, *imaret*i ve *medrese*sindeki onarım çalışmalarına değinirler.[6]

Depremin Çorum Kalesi'nde yol açtığı hasar, yaklaşık on yıl boyunca onarılmadan kaldı.[7]

1. BBA: MD 31. 280; krşl. Erdoğan 1968. 166-67.
2. Klirides 1935. 30; Kraft 1861. 294.
3. BBA: MD 36. 125; krşl. *Çorum* 1973. 21.
4. BBA: MD 40. 210; krşl. Dağlıoğlu 1938/7. 96.
5. BBA: MD 40. 31; krşl. Dağlıoğlu 1938/8. 106.
6. BBA: MD 41. 358, 368.
7. Dağlıoğlu 1939. 133.

Görünüşe göre hasar, Erzincan yöresine kadar uzanıyordu. Yakın-döneme ait bir Ermeni elyazması şöyle der: '*... Erm. 1028 (1578-79) yılında Eznkan'da bir deprem meydana geldi; kentin bütün kasabaları harabeye döndü ve sayısız can toprak altında kayboldu*'.[1]

43. 1581

Van'ın doğusundaki Varag Manastırı'ndan bir depremin olduğu bildirilmiştir.[2]

#44. 5 Şub. 1582

İngiliz gezgin Newberie tarafından, Çorum'un batısındaki 'Mourt Larsarraie'de (Kurtlar Sarayı/Saray) öğleden sonra saat beşte bir deprem hissedildi.[3] Bu olayla ilgili başka bilgi kaynağı bulamadık.

45. 27 Haz. 1583

Anadolu'nun doğusunda yıkıcı bir deprem. Döneme ve yakın-dönemlere ait birçok Ermeni kaynağı, olayın tarihini Pazartesi'nin üçüncü saati, Erm. 1033'ün Aydınlanma Bayramı (17 Haz. 1583 OS) olarak verir. Öncü bir sarsıntıdan sonra meydana gelen ana şok, Erzincan'ın neredeyse tamamının yıkılmasına ve 15.000 kişinin yaşamını yitirmesine neden oldu; 5000 kişi yıkılan binaların enkazı altında kaldı, bunlardan bazıları kurtuldu.[4]

Erzincan valisi ile Erzurum kadısına gönderilen bir fermanda rastladığımız ek bilgiye göre, o sırada arazide bulunan Ordu Başkomutanı Vezir Ferhad Paşa Babıâlî'ye bir mektup göndermiş ve Hicri 6 Cemaziyelâhir 991'de (27 Haziran 1583) Erzincan *kaza*sında meydana gelen büyük depremde şehir içi ile çevresindeki yerleşim birimlerinde ev ve çatıların yıkılıp harabeye döndüğünü ve ahalinin alanı terk etmek üzere olduğunu yazmış; (yöre yeniden gelişmeye başlayıncaya kadar) izleyen üç yıl boyunca, halkın düzensiz vergilerden muaf tutulmasını sormuştur.[5]

Osmanlı tarihçisi Gelibolulu Mustafa Âlî,[6] depremden kısa bir süre önce Erzincan'dan ayrılmıştı: Birçok evin yıkıldığını bildirip, bir kişinin de enkaz altında 18 gün gömülü kaldığını aktarır.[7]

Erzincan'ın modern bir tarihçesinde, bu olaydan bahsedilirken iki konuda hata yapılmaktadır: Yazar, 17 Haz. 1576 depreminde 1500 kişinin öldüğünü ve 500 yaralıdan da çoğunun yaşamını yitirdiğini söyler ve onu Kasım 1590 Amasya depremiyle karıştırır;

1. Garegin 1951. 207.
2. Stepanian 1942. 65.
3. Newberie 1625. ii. 1418.
4. Brosset 1874. i. 576; Hakobyan 1951. i. 173, ii. 268, 283.
5. BBA: MD 52. 164.
6. Fleischer 1986. 109.
7. Âlî, *Künh* (b):343.

ayrıca Hicri 6 Cemaziyelâhir 999 tarihindeki bir olaya değinir, ki Amasya ile Çorum'u etkilemiştir.[1]

Bu, doğal abartılara yol açabilen büyük bir deprem olmalıdır. Ne var ki diğer bölgeler hakkında yeterli bilgi bulunmayışı, boyutuna ilişkin değerlendirme yapmayı güçleştirmektedir.

46. Kas. 1590

Anadolu'nun kuzeyinde meydana gelen bir deprem, Amasya ve çevresinde büyük hasara yol açtı.

Bu olay hakkında en fazla anılan bilgi kaynağı, 20. yüzyılın başlarında derlenen yerel bir tarihçedir. Bu tarihçe, ulaşmayı başaramadığımız daha eski eserlere dayanıyor. Yapıtta depremin oluşu, Hicri Muharrem[2] ya da Zilkade[3] 999 (Kas. 1590 ya da Eyl.-Ekim 1591) gibi değişken tarihlendirilmiştir. Artçı şoklar, on gün devam etti ve halk iki ay boyunca çadırlarda kaldı.[4] Deprem, aralarında Sultan Bayezid Camii'nin de bulunduğu çok sayıda kamu binasına zarar verdi: '*... birçok depremi yıkılmadan atlatan bu cami, Muharrem 999 depreminde ön kubbesi, kemeri ve imaretlerinin kubbeleri hasar görünce, derhal onarıldı* ...'.[5] Kanlı Pazar'da Aydın Bey *Hamamı* çöktü[6] ve Burmalı Minare de hasar gördü.[7]

Hammer'in alıntı yaptığı, ancak bizim henüz erişemediğimiz Venedikli bir kaynak, bu dönemde Amasya'da meydana gelen ve 4000 evin yıkılmasına neden olan bir depremden söz eder: Buna karşın, Hammer'in verdiği Ekim 1595 tarihinin olayın tarihi mi yoksa alıntı yaptığı belgenin tarihi mi olduğu açık değildir.[8]

47. 1592

İki modern kaynak, 1592 yılında İstanbul'daki bir depremden bahsederler; bunlardan biri, II. Mehmed Camii'nin hasar gördüğünü söyler:[9] Ayrıntıları konusunda herhangi bir kanıt bulamadık.

48. 6 May. 1593

Dönemin tarihçilerinden Selânikî, Hicri Şaban 1001 (6 May. 1593) Çarşamba gecesi İstanbul'da meydana gelip halk arasında paniğe yol açan güçlü bir depremi aktarır.[10]

1. Şahin 1985. ii. 531.
2. [Yasar] 1330. i. 130.
3. [Yasar] 1330. iii. 336.
4. [Yasar] 1330. iii. 336; krşl. Arıncı 1945. 899.
5. [Yasar] 1330. i. 130.
6. [Yasar] 1330. i. 138.
7. [Yasar] 1330. i. 116.
8. Hammer 1963. iv. 255.
9. Wulzinger 1932. 18; *İstanbul* 1967. 272.
10. İpşirli 1989. i. 312.

49. [4 Tem. 1593]

Hammer, Hicri 4 Şevval 1001 (4 Tem. 1593) Pazar günü İstanbul'da meydana gelen bir depremin kent duvarları ile çok sayıda kamu binasında hasara yol açtığını söyler; kaynak olarak da Râşid'in 17. yüzyılın son dönemlerine ait tarihçesini gösterir.[1] Buna karşın, Râşid'in adı geçen yapıtının basılı örneğinde böyle bir depreme rastlanamamıştır ve bu olay, destekleyen herhangi bir kanıt bulunana kadar uydurma kabul edilmelidir.[2]

#50. 22 Eyl. 1595

Bu, Küçük Asya'daki Gediz Nehri'nin aşağı kısımları boyunca bölgesel yıkıma neden olan ve İstanbul'da da hissedilen bir depremdi.

Döneme ait bir kaynak şöyle der: '*Hicri 17 Muharrem 1004 (22 Eyl. 1595) Perşembe günü ikindi namazı vaktinden sonra,* [İstanbul'da] *hafif şiddette ve aralıklarla sekiz gün süren depremler hissedilmeye başladı ...*'; ve devam eder, '*... bu sırada Manisa sancağında meydana gelen büyük bir depremle ilgili haberler aldık;* [etkilenen yerler şunlardı:] *Urganlı, Sart ve Seyyid Ahmedlü (Ahmetli) kasabaları ile Gedik, Bostancı, Hamza Çavuş, Azizlü ve Yapılu köyleri; Barçınlu köyünün yakınlarında, Ilıcak Nehri'nin kıvrıldığı kısımda yer yaklaşık 10 dönümden fazla (9400 m²) yarıldı ve çıkan su bir minare yüksekliği kadar havaya fışkırdı ... yer, Manisa yolundan Gedüslü Köprüsü'ne kadar ikiye ayrıldı ve katran gibi bir su çıktı*'.[3]

Hasar, Akhisar'a kadar yayılmış görünmektedir; döneme ait bir belgeden Akhisar'daki Sarı Ahmed Paşa Camii'nin Hicri 1005 yılında (1596-97) büyük bir onarımdan geçtiğini öğreniriz.[4]

51. Şub. 1597

İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi: '*... Hicri Cemaziyelâhir 1005'in sonlarına doğru (Şub. 1597 başları), Pazartesi gecesi gündoğumundan dört saat önce büyük bir deprem meydana geldi ...*'.[5] Bu olayla ilgili başka bilgi bulunamamıştır.

52. 1598

Bu, görünüşe göre Kuzey Anadolu'nun iç kısımlarında meydana gelen büyük bir depremdi; ancak eldeki veriler, boyutunu değerlendirmek için yetersiz kalmaktadır.

1. Hammer 1822. i. 41.
2. Râşid 1282.
3. İpşirli 1989. ii. 513-14; krşl. Hammer 1963. iv. 255.
4. Gökçen 1946. ii. 118.
5. İpşirli 1989. ii. 670-71.

Aynı dönemde Venedik'ten gönderilen bir mektupta şunları okuruz: '*... 1598 yılında Karadeniz'de öyle bir deprem meydana geldi ki Amasya diğer kentlerle birlikte yerle bir oldu; sadece iki kentte evlerinin enkazı altında kalan 60.000 kişi öldü; deniz geriye sürülerek* (aynen böyle) *kentler ve kasabalardaki birkaç bin kişiyi boğdu ...*'.[1] Bir başkasında yazıldığına göre Amasya'da *'yer yarıldı ve çok sayıda köyü yuttu'*.[2]

Başka bir belge, bu olayı Amasya bölgesine yerleştirip, böyle bir depremin çok uzun yıllardır olmadığını ve denizin, Karadeniz sahillerinden bir mil kadar içeri girerek çok sayıda insanın boğulmasına neden olduğunu söyler.[3]

Döneme ait Ermeni kaynakları, bu depremi doğrular.[4] Bunlardan biri, Erm. Mayıs 1047 yılında (Mayıs 1598) meydana gelen bir güneş tutulmasına değindikten sonra depremden söz eder.[5] Buna karşın tutulmaların tarihlendirilmesi ile ilgili modern, standart çalışmalar, o dönemde güneş tutulmalarının yalnızca 7 Mart ve 31 Ağustos 1598'de oluştuğunu belirtirler.[6]

53. 1601

Bu depremle ilgili olgular, açıklığa kavuşturulabilmiş değildir. 19. yüzyılın başlarına ait bir kaynakta şunları okuruz: Hicri 1010 yılında (2 Tem. 1601 - 20 Haz. 1602) '*... Erzinjan bir depremle sallandı ve kentteki evlerin bir kısmı yıkıldı ...*'.[7] Yakın-döneme ait bir yazardan ise şunu öğreniriz: 1601 yılında '*... Kapadokya havalisinde Türkler tarafından Tardon ve Coperan diye adlandırılan tahkimatlı iki kasaba, depremde yerle bir oldu ve Türkleri dehşet içinde bırakarak toprağa gömüldü ...*'.[8]

Günümüzde bu yerlerin konumlarının belirlenmesi güçtür. Kapadokya 17. yüzyılda bir vilayet değildi. Tardon, Erzincan'ın doğusundaki Tercan yöresi ya da Muş yakınlarındaki Taron olabilir. Coperan ise, Van Gölü'nün kuzeybatısındaki Turuperan olabilir. Bunlar kasabadan ziyade, Ermeni kantonlarıydı.

54. 1605

Döneme ait bir belgede ayrıntı verilmeden, Erzincan'ın güneybatısındaki Ani'de (Kemah) bir deprem meydana geldiğinden söz edilir.[9]

1. Nicola 1599 (sa).
2. PHR 1598. 69.
3. Anon 1606. 14.
4. Hakobyan 1951. ii. 271, 272; Brosset 1874. i. 577.
5. Brosset 1873. 42.
6. Oppolzer 1887. 268.
7. al-'Umari, *Al-athar*:203.
8. Bonito 1980. 738.
9. Abich 1878. ii. 446.

55. 1 Ocak 1608

İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin bir çalışanı tarafından, gece kuvvetli bir deprem hissedildi.[1]

55a. Şub. 1608

İstanbul'daki Fransız Büyükelçiliği'nin aynı (ya da bir diğer?) çalışanınca, Şubat ayında bir Pazar sabahı erken saatlerde kuvvetli bir deprem hissedildi; şok, uzun sürmemesine rağmen büyük bir paniğe yol açtı.[2] Hicri 4 Zilhicce 1018 (28 Şubat 1610) tarihli bir belgede, kentin Kadırga Limanı mahallesindeki Yahya Paşa Hamamı'nın kubbesinde oluşan bir çatlaktan bahsedilir; ki nedeni bu ya da bir önceki olay olabilir.[3]

Döneme ait başka bir kaynak ise, 1608 yılında büyük can kaybına yol açan çok sayıda yersarsıntısının Türkiye'de hissedildiğini ekler.[4]

56. *Nis. 1609*

Rodos'ta meydana gelen bir depremle ilgili haberler, 8 Mayıs 1609'da Venedik'te yayımlandı: Kale dahil kentin yarısının harabeye döndüğü ve 10.000'den (abartılmış bir sayı) fazla insanın bir deniz-dalgası tarafından boğulduğu kaydedilmişti.[5] Hicri 10 Muharrem 1018 (16 Nis. 1609) tarihli bir belgeye göre her bir ada sakinine, üç gün boyunca '*Rodos Kalesi'nin depremde hasar gören kısımlarındaki ...*'[6] onarım çalışmalarına katılmaları emredilmekteydi.

Bu, Mısır'da ve Suriye sahilindeki[7] çeşitli yerlerde de hissedilen büyük bir deprem görünümündedir, ancak daha ayrıntılı bilgi yoktur.

57. 7 Mart 1610

Döneme ait bir kaynak, Halep ve çevresinin Hicri 11 Zilhicce 1018 (7 Mart 1610) Pazar akşamı büyük bir deprem felaketine uğradığını bildirir.[8]

Bu olayla ilgili daha fazla bilgi bulunamamıştır.

58. 1611

Ermenice bir belgeye göre, Erm. 1060 yılında Hamit (Diyarbakır) kentinin bulunduğu bölgede bir deprem oldu.[9]

1. Anon 1608 (sa).
2. Gontaut Biron 1888. i. 109.
3. BBA: MD 79/410.
4. Anon 1628 (sa).
5. Schone 1940 kes. 20.
6. BBA: MD 78/698.
7. Wild 1613. 226.
8. al-Hafiz 1982. 260.
9. Hakobyan ve Hovanesian 1974. i. 457.

59. 1611-12

Manisa'da Hicri 1020 yılında (16 Mart 1611 - 3 Mart 1612) meydana gelen bir deprem, Kurşunlu Han'a hasar verdi. Yapının çeşitli kısımlarının restorasyonu ile ilgili İstanbul'dan gönderilen bir fermandan öğreniriz ki: '*... hanın güneyindeki üst ve alt kemerlerden 12'sinin, odalarından altısının, ahırın çatısının, kapıların ve pencerelerin, camideki bazı yazıtların, gusül çeşmesinin çatısının ve imaret ile mutfağın çatılarının onarılması gerekiyor ...*'.[1]

60. *1614*

Gürcistan'ın batısındaki Megreli bölgesinde yıkıcı bir deprem.

Tchaishi'deki Meryem Ana Kilisesi'nde bulunan ikonaların üzerindeki yazılardan şunu öğreniriz: '*... Tzaich'teki Meryem Ana Kilisesi bir depremde yıkıldı, kilisenin çevresi, iç ve dış binalar ile çan kulesi tamamen çöktü. Malakya Lordu olarak ben, katolik Djoumathel Khonel ... kiliseyi yeniden inşa görevini üstlendim ...*'; bir diğer yazı ekler: '*... kilise, korkunç bir depremde yerle bir oldu ve inançlı insanlar kiliseyi yeniden inşa etti; ancak depremin kentte yol açtığı hasar yüzünden kilise, laiklerin eline düştü ...*'. İkonostasis üzerindeki bir yazı, bize şunları söyler: '*... korkunç bir deprem, ülke genelinde bir yıl sürdü; kiliseler yerle bir oldu ve kasabalar harabeye döndü, ve Tzaich kenti bütün binalarıyla birlikte yıkıldı ...*'.[2]

Malakya'nın depremden sonra katolik yapıldığını ve 1615 yılında da kışlanın ele geçirildiğini biliyoruz;[3] dolayısıyla, bu olayın 1614 yılında meydana gelmiş olması çok olasıdır. Daha sonraki yazarlar, depremin tarihini 1616 olarak verir,[4] ancak bilgi kaynaklarını belirtmezler.

61. 22 Tem. 1616

Pietro della Valle, S. Maria della Neve yortusu sırasında Halep'te iken kuvvetli bir depreme tanık oldu; şok, uzun sürmedi ve kentte herhangi bir hasara neden olmadı.[5]

62. 1616

Rodos Adası'nda bir deprem, Hicri 1025 yılında (20 Ocak 1616 - 8 Ocak 1617) 'batı merası' (?)(*merc-i garb*) ile evlerin büyük bir kısmını harap etti.[6]

1. Gökçen 1946. i. 154-55.
2. Brosset 1849. 29-35.
3. Brosset 1849. 35.
4. Vakhusti 1904. 397.
5. Valle 1662. i. 351.
6. Kâtip Çelebi 1146. 131. (yanlış basılmış: *burc-i garb* = batı kulesi?)

63. 8 Kas. 1620

Transilvanya'da meydana gelen oldukça-büyük ve orta-derinlikte bir deprem, Balkanlar genelinde hissedildi.[1] Döneme ait bir kaynak bu gün için şöyle der: *'O zaman Türkiye'de oturmakta olanlar, hem İstanbul'da hem de diğer yerlerde Türklere ait çok sayıda minarenin yıkıldığını söylediler'.*[2]

64. *1620*

Bu sıralar, halk arasında paniğe yol açan depremler, Musul'u sallanmış görünmektedir.[3] Bu olayla ilgili döneme ait herhangi bir kaynağımız yoktur.

65. 18 May. 1625

İstanbul'da ve geniş bir alanda hissedilen, uzun süreli bir deprem. 14 Tem. 1625 tarihli bir mektup şöyle der: *'... 8 Mayıs (OS) gece yarısı, yeri iki kerre sallayan bir deprem oldu ... evin büttün duvarları çatladı. Beni uyandırdıktan sonra en az altı dakika sürdü; denizi geççerek karşı kıyıdaki Yunanistan'da, Asya tarafında ve adalarda da hissedildi ...'.*[4] Deprem kentte hafif hasara yol açtı, olasıdır ki Gül Camii'nde de;[5] ve belki Manisa'da da: Olaydan kısa bir süre sonra Manisa'daki Ali Bey Camii'nin çatısında depremin neden olduğu hasarın onarılması için ferman çıkarılmıştı.[6] Şok, Anadolu, Ege Adaları, Yunanistan ve Aynaroz Yarımadası'nda da hissedildi: Aynaroz Dağı'ndaki Chiliandari Manastırı'na ait bir elyazmasının kenarına düşülen not, bu bölgelerde M. 7133 (1625) yılında bir depremin hissedildiğinden söz eder.[7]

Olayla ilgili ayrıntılar, İstanbul, Manisa ve Aynaroz Yarımadası'na uzakta başlayan, nispeten büyük bir deprem olduğunu ve etkilerinin uzun-süreli yer hareketlerinden kaynaklandığını akla getiriyor; depremin merkezi alanı, Ege Denizi'nde gibidir.

#66. 21 Ocak 1626

Venedik'ten 18 Nisan[8] ve 1 Mayıs 1626[9] tarihlerinde gönderilen mektuplar, Halep ve Aintab (Gaziantep) bölgesinde çok sayıda yerin yıkılmasına ve birçok kişinin yaşamını yitirmesine yol açan Ortadoğudaki 'büyük' bir depremden söz ederler. Bu, büyük bir olasılıkla Hicri 22 Rebiülâhir 1035 (21 Haz. 1626) Çarşamba günü meydana gelen depremdir; aynı dönemde yaşamış olan Necm el-Gazi tarafından *'hafif bir dep-*

1. Rethly 1952. 429.
2. Schutz 1968. 49.
3. Longrigg 1925. 37.
4. PRO: SP 101/94. 273.
5. Müller-Wiener 1977. 142.
6. Gökçen 1946. i. 36-39.
7. Stojanovic 1902. i. 312.
8. LBS: *Stuttgart-Zeitung*, Allgem. G., qt. 407, 1626. 5. 1.
9. BDP: *Bremen-Zeitung*, Z. 20, no. 18, 1626. 4. 18.

rem Şam'ı salladı ... o gün Hama'da bir deprem meydana geldiğini, Dahshah suq'un yıkıldığını ve çok sayıda kişinin enkaz altında kalarak öldüğünü öğrendik' şeklinde belirtilmiştir.[1]

67. 1626

Ermenice bir belge, Erm. 1075 yılında Van Gölü'nün güneyindeki Xizan (Hizan) bölgesinin uğradığı felaketler arasında bir depremden söz eder.[2]

68. 1631

Türkiye'nin Ege kıyılarında bu yıl yıkıcı bir depremin meydana geldiği ile ilgili kanıt bulunmuştur. Peçin'in (Milas ykn.) kadısı, Hicri Cemaziyelevvel ve Recep 1041 tarihlerinde (Kas. 1631/Şub. 1632) şöyle yazar: '*Peçin tuzla havuzlarının vergi toplayıcısı, bu yıl meydana gelen birkaç deprem nedeniyle ... tuzlaların depolarının harabeye döndüğünü ve üretilen tuzun kaybedildiğini söyledi; iki deponun kapıları tamamen yıkılmış, depolardan birinin batı kısmındaki duvar çökmüş ve üç oda yerle bir olmuş*'.[3]

69. 30 Tem. 1633

İstanbul ve çevresinde bir deprem şoku hissedildi. Döneme ait bir gazete haberi der ki, '*... Alman temsilcinin deniz kıyısında bulunan ikametgâhının yanındaki evin çökmesine neden olan şiddetli bir deprem oldu ...*'.[4] Yakın-döneme ait bir tarihçi ise, bunun büyük bir deprem olduğunu ekler, ancak ayrıntılı bilgi vermez.[5]

70. 14 Haz. 1635

Kimliğini belirleyemediğimiz Venedikli bir kaynaktan alıntı yapan Hammer, bu tarihte İstanbul'da bir deprem olduğunu belirtir.[6]

71. 27 Şub. 1636

Midilli Adası'ndaki Leimon Manastırı'nda elyazması bir kitabın kenarına düşülen not, M. 17 Şub. 7144 (27 Şub. 1636) Çarşamba gecesi saat 5'te bir deprem olduğundan söz eder: Deprem, evlerin yıkılmasına ve paniğe yol açtı.[7]

1. al-Hafiz 1982. 260.
2. Hakobyan ve Hovanesian 1974. ii. 234.
3. TKSA: E. 336/35, 36.
4. PMF 1633. 752.
5. Girardi 1664. 317; krşl. Bonito 1980. 763; *İstanbul* 1967. 272.
6. Hammer 1963. v. 188.
7. Lampros 1910. 189.

72. [23 Ağu. 1640]

Bu tarihte İstanbul'da meydana geldiği bildirilen deprem, (ki şehir surlarının bir kısmını yıktığı iddia edilmektedir) hatalıdır.[1]

73. 5 Şub. 1641[2]

Azerbaycan'da Tebriz ile Urmiye Gölü arasında kalan bölgede 5 Şub. 1641 Cuma gecesi büyük bir deprem oldu.

Dönemin ya da yakın-dönemin çeşitli yazarları, depremin tarihini tamamen ya da kısmen, Erm. 22 Ovtan 1090[3] ya da Hicri 22 Şevval 1050[4] Cuma gecesi saat 8 civarı olarak verirler.[5] Bu olayla ilgili, değişik doğruluk derecelerine sahip başka kaynaklar da vardır:[6] Kâtip Çelebi gibi Solakzâde de, Sham-i Ghazan'ın türbesinin yıkıldığını söyler ve depremin tarihini Hicri 1049 (1639-40) olarak verir;[7] kenti 1647 yılında ziyaret eden Evliya Çelebi ise, olaydan söz eder, ancak tarih belirtmez.[8] Bazı kaynaklar onu bir yıl önceye, Sultan İbrahim'in tahta çıktığı zamana yerleştirir;[9] kenti 1655 yılında ziyaret eden Tavernier, şaşırtıcı bir biçimde depremin tarihini on yıl sonrası ve 1651 olarak verir,[10] kimi modern yazarlar da bu konuda onu izlerler.[11] Tebriz'deki yıkımı betimlemek için o dönemde yazılan bir şiir, depremin tarihini Hicri 1060 (1650) olarak gösteren bir çeşit ebced hesabı içermektedir.[12]

Deprem sonucu Sahand Dağı'nın kuzeybatı eteklerindeki Usku ve Khusraushah yöreleri ile Dehkhvargan (Azarshahr) tamamen tahrip oldu ve büyük can kaybı meydana geldi.

Tebriz'de çok sayıda ev ve kamu binası yıkıldı; ünlü tarihi anıtların birçoğu, bunların arasındaydı. Kentin beş kilometre batısında bulunan Sham-i Ghazan'ın zaten yarı yarıya harabeye dönmüş türbesi çöküverdi ve geriye sadece ana yapının dört köşesi kaldı. Üstad Şagird Mescidi kısmen yıkıldı, çok muhtemeldir ki benzer biçimde kent merkezinde harap durumda bulunan Ali Şah Camii de. Deprem, özellikle camilerin kubbelerini ve minarelerini, ve daha önceden bir kısmı harap olmuş bulunan ana binaları etkiledi.[13]

1. Meyer-Plath ve Schneider 1938. ii. 10.
2. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 49-51, 183.
3. Brosset 1874. i. 497; Hakobyan 1951. i. 302, 326, ii. 283.
4. Kasravi 1956. 16.
5. PTE 1692. iv. 484; Coronelli 1693. 322; Rycaut 1687. 51; PDGA 1756. 117.
6. Walther 1805.
7. Kâtip Çelebi 1146. 134; Solakzâde 1297. 768.
8. Evliya Çelebi 1314. ii. 266.
9. Hammer 1963. v. 307.
10. Tavernier 1682. i. 51, 242.
11. örn. Godard 1934. 13.
12. Kasravi 1956. 16.
13. Melville 1981. 164-66.

Hasar, komşu yörelere kadar yayıldı ve deprem, toplam 1200 kişinin yaşamını yitirmesine neden oldu.

Şok, dağlık kısımlarda (büyük ölçekte) kayaların düşmesini ve toprak kaymalarının meydana gelmesini tetikleyerek tahribatı artırdı ve bazı alanlarda da yer yarıldı.

Bir başka yerde, tahminen Talkheh-rud Ovası'nda ise su, yerdeki çatlaklardan fışkırmaya başladı ve ancak üç gün sonra meydana gelen şiddetli bir artçı şokla kesildi; tamamen kurumadan önce kimi başka yerlerde de benzeri fışkırmalar görüldü. Bu tür yüzey bozulmalarının tektonik kaynaklı olduğuna dair herhangi bir kanıt yoktur. Bölge, toprak kaymalarına müsait bir yapıya sahiptir.[1]

Van bölgesinde de hissedilen ana şoku, beş ay boyunca aralıklarla devam eden pek çok artçı şok izledi; bunlar özellikle ilk üç gün şiddetliydiler ve muhtemelen hasarı da artırdılar.

Yaklaşık 160 km. uzaklıkta bulunan Tatev'de artçı şoklar, üç ay boyunca hissedildi ve depremden etkilenen bölgedeki cesetlerin ve eşyaların tümünün enkaz altından çıkarılması bir ay sürdü.

74. 2 Ocak 1642

17. yüzyıl tarihçisi Naîmâ, Hicri 30 Ramazan 1051'de İstanbul'da meydana gelen ve ileride tahta geçecek olan Sultan IV. Mehmed'in doğum tarihine rastlayan bir depremden söz eder.[2]

75. 18 Ağu. 1642

Kâtip Çelebi, Hicri 22 Cemaziyelevvel 1052 Salı günü (18 Ağu. 1642, Pazartesi) ikindi namazı vaktinden sonra '*İstanbul'da şiddetli bir deprem oldu*'[3] diye yazar. Ancak, bunun büyük bir olay olduğuna ilişkin herhangi bir kanıt bulunamamıştır.

76. 1 Ekim 1644

İstanbul'da Hicri 29 Recep 1054 tarihinde bir deprem meydana geldi.[4]

#77. 1645-46

Aynı dönemde yaşamış bulunan tarihçi Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi, Büyük Menderes Vadisi'nde Hicri 1055 yılının Zilkade ayında (19 Ara. 1645 - 17 Ocak 1646) bir deprem olduğunu, Nazlı (Nazilli) kasabasındaki binaların büyük bir kısmının yıkıldığını ve 500 kişinin öldüğünü, komşu kasabalar ve köylerin de hasar gördüğünü ve

1. PIN 1329. 1. 26.
2. Naîmâ 1280. iv. 7; krşl. Hammer 1963. v. 307.
3. Kâtip Çelebi 1286. ii. 225; krşl. Naîmâ 1280. iv. 15-16.
4. *Takvîmler Mecmuası:* 425.

Kuyucak'ta bir toprak kayması meydana geldiğini yazar.[1] Depremden kısa bir süre sonra yazan Naîmâ ise, Kuyucak ve Yenice köylerinde aynı ay toprak kaymaları olduğunu kaydeder ancak ölü sayısını 110 olarak verir; aynı yerde Hicri 1055 yılının Zilhicce ayı ortalarında bir Çarşamba gecesi ay tutulması olduğundan da bahseder, dolayısıyla 2 Şubat 1646'da ya da -bir olasılıkla- 26 Ocak'ta olmuş olmalıdır.[2] Aslında, 31 Ocak 1646'da bir ay tutulması meydana geldiğini biliyoruz.[3]

Yaklaşık 40 yıl sonra yazan Piacenza, 1646 yılının başlarında bu mıntıkada vuku bulan bir depremle ilgili daha ayrıntılı bilgi verir. Yılı belirtmemesine rağmen, Mayıs'ın son günü Sakız Adası'ndaki çok kuvvetli bir depremin genel paniğe neden olduğunu ve ana şok ile artçı şokların halkı uzunca bir süre adanın ovaları ile tepelerinde kamp kurmak zorunda bıraktığını söyler;[4] oldukça uzakta bulunan İtalya'daki Puglia'nın, aynı gün meydana gelen bir depremden hasar gördüğüne de işaret eder.

Diğer kaynaklardan, 31 Mayıs 1646 depremi sonucunda Puglia'da gerçekten de büyük hasar meydana geldiğini biliyoruz.[5] Piacenza'nın bu iki olayı birleştirdiği ve böylece 1646 tarihini verdiği anlaşılıyor: Bu yüzden, Sakız Adası'ndaki sarsıntı, muhtemelen Karaçelebizâde ve Naîmâ'nın sözünü ettiği -1646 yılının başlarındaki- depremin sonucu olarak oluşmuştur.

#78. 7 Nis. 1646[6]

Van Gölü'nün güneydoğusundaki alanda, Ermeni kaynaklarında Hayotsdzor ve Mehmedik diye bahsedilen yörede yıkıcı bir deprem. Aynı dönemde yaşamış tarihçi Tebrizli Arakel ile yine o döneme ya da yakın-dönemlere ait Ermeni bildirimleri, bu depremi son derece ayrıntılı bir biçimde betimlerler.

Bu olayın tarihi ile ilgili bilgiler, karışıktır. Ermeni kaynakları, genellikle Van, Aghbak, Ktouts, Varag ve Tebriz'de yazılmış olan kenar notları ile kitap eklerinin tamamı, depremin Paskalya Cumartesisi'nden önceki Kutsal Cuma gecesi meydana geldiği konusunda hemfikirdirler.[7] Buna karşın, olayın yılı ile tarihi konusunda birbirlerinden ayrılırlar ve değişik yerlerde Ermeni takvimine göre 28 Mart 1095 (1646),[8] 2 Nisan 1095 (1646)[9], 1096 (1647)[10] ya da 1097 (1648)[11] olarak verirler. Bu tarihler arasında sadece

1. Karaçelebizâde, *Ravzat*:246.
2. Naîmâ 1280. iv. 177-78.
3. Oppolzer 1887. 369.
4. Piacenza 1688. 390.
5. Bonito 1980. 779.
6. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 50, 52, 183.
7. Brosset 1874. i. 499-501; Hakobyan 1951. i. 355, ii. 284, 412, 483; Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 204, 218, 240, 272.
8. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 240.
9. Hakobyan 1951. i. 355.
10. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 272.
11. Brosset 1874. i. 499-501; Hakobyan 1951. ii. 284, 412, 483.

28 Mart 1646 OS / 7 Nisan Paskalya Cumartesisi'ne denk düşer. Depremin tarihini Hicri 1056 (17 Şub. 1646 - 5 Şub. 1647) olarak veren bağımsız Osmanlıca[1] ve Farsça[2] kaynaklar, olayın bu tarihte meydana geldiğini doğruluyor.

Deprem, Van'dan Ostan (Gevaş), Xosap (Hoşap) ve Ağbak'a (Albağ) kadar uzanan büyük bir alandaki Vaspurakan (Van) köylerini yerle bir etti; deprem sonucunda, yoğun nüfusa sahip Van bölgesi, vadinin kendisi de dahil olmak üzere, Hoşap Nehri'nin kuzeyine kadar viraneye döndü.[3]

Kırk kilise ya da manastır yıkılmıştı.[4] Bunlar arasında Alérou (Alur), Angousnerou (yeri bilinmiyor), Ardchacou/Arjaku (Ercek ykn.), Berdacou/Berdak (Pertek), Chouchanits/Şuşans (Şuşanis), Crncou/Krunk (Edremit ykn.), Erméra/Hermerur (Gürpınar ykn.), Kendananits (Van'ın güneybatısında), Khékouts/Hegavank (Hik), Qouroupacha/Kurubaşı (Kurubaş), St. Thodic (Varag külliyesinin bir parçası?) ve Salnahada/Salnapati (Kopanis) bulunuyordu.[5] Bir gezgin tarafından 1640 yılında ziyaret edildiğinde neredeyse viran durumdaki[6] Yukarı ve Aşağı Varag (Yedikilise),[7] Hogeac/Deirmeryem Kilisesi (Kasrik ykn.)[8] ve Srkhou/S. Marinos (Gelberhasan ykn.)[9] da yıkılanlar arasındaydı. Depremden kısa bir süre sonra sadece Varag, Krunk ve Hogeac'ın manastırları onarım gördü, diğerleri ise harabe olarak kaldı.[10]

Van şehri, ağır hasara uğradı. Aşağı hisarın surları, '*Tavrizou-Dargali'den (Tebriz Kapısı) Qani-Bourdj'a (?Han Bastion) kadar*' yıkıldı, diğer yerlerde ise çatladı; ayakta kalan kısımları, yıkılarak yeniden inşa edilmişti.[11] Kentteki birçok ev ile çok sayıda kilise çöktü: St. Sahac/Xac (Aziz Haç) Kilisesi, tamamen yıkılmış ve sonra yeniden yapılmıştı; depremde ağır hasar gören Echmiadzin ve çatısı kısmen çökmüş olan SS. Apostles kiliseleri de.[12] Van'da da, ya da hemen yakınlarındaki Varag'da aşağıda sıralanan kiliseler yeniden inşa edilmişlerdi: St. Tiramayr (Anamız),[13] St. Sion, Kutsal İşaret, Kırk Keşiş (St. Jean)[14] ve kubbesi çöken St. Paul.[15] Bunların çoğu, 20. yüzyılın başlarına ka-

1. Kâtip Çelebi 1286. ii. 292.
2. Sani' al-Dauleh 1298. ii. 194.
3. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 204.
4. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 240.
5. Brosset 1874. i. 499-501.
6. Philippe de la trés-saincte Trinité 1652. 563.
7. Brosset 1874. i. 499-501; Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 272-73.
8. Thierry 1967. 168.
9. Brosset 1874. i. 499-501; krşl. Thierry 1971. 218.
10. Brosset 1874. i. 499-501; krşl. Thierry 1969. 152.
11. Brosset 1874. i. 499-501.
12. Brosset 1874. i. 499-501.
13. krşl. Thierry 1969. 152.
14. krşl. Thierry 1969. 149.
15. Brosset 1874. i. 499-501.

dar hâlâ ayakta idiler.[1] Deprem, çok sayıda caminin de yıkılmasına neden oldu;[2] Van hisarının depremden önce çizilmiş olan taslak planı, bu camilerin konumlarını gösterir.[3] Van'ın yukarı(?) hisarının bir kısmı yıkıldı.[4] 18. yüzyıl Osmanlı saray tarihçisi Râşid, Hicri 1075 yılında (1664-65) Van kalesinde yürütülen onarım çalışmalarının denetlenmesi için bir yetkilinin atandığını bildirir: Bir kule ile bazı duvarlar '*büyük bir depremde*'[5] yıkılmıştı; bu ifade, 1646 depreminin yol açtığı hasardan söz ediyor olabilir, çünkü belirtilen dönemde bu kenti etkileyen benzeri başka bir deprem olmamıştır.

Van civarındaki köylerde kiliseler ve diğer binalar yıkıldı; şok, 12 tanesi Van Limanı'ndaki Avan/Avantz (İskele) köyünde bulunan çok sayıda su kuyusunun kurumasına neden oldu; tetiklediği toprak kaymasında Noragel/Noragivt (Norguh) köyündeki Nora-Giough Kilisesi[6] heyecan yarattı - halk, küçük bir kısmı ayakta kalan bu köyü terk etti;[7] Karaphos (yeri bilinmiyor) köyünde ise evler yıkıldı.[8]

Nüfusu daha seyrek olan Hayotsdzor (Hoşap N.) Vadisi'nde hasar, eşit derecede ağır ve hatta daha yaygındı: Bütün revaklar harabeye döndü. Hasar muhtemelen Vaspurakan yöresinin Ardzgue (Adilcevaz) gibi, diğer kısımlarına kadar yayıldı.[9]

'Abaghner-Liarn' Dağı'nın bir kısmı, Hoghvots/Hogeac'da (Deirmeryem Kilisesi) rahibelerin kaldığı bölümün yakınlarına yıkılarak aşağıdaki vadiyi tıkadı ve üç kişinin yaşamını yitirmesine neden oldu; bir değirmen işlevini yitirdi.[10]

Ermerou/Hermerur'da rahibelerin kaldığı bölümün yakınlarında yerin biçimi bozuldu ve içe çöküp bir gölcük oluşturdu; Eghna-Berd/Egnapert (Kasrik ykn.) ve Bas-Phaghakh'ta (Pağah) su kuyuları kuruyup değirmenler işlevini yitirince, halk Kasrik'e (Kırkgeçit) göç etti.[11]

Bu depremde toplam ölü sayısı, açıkça belirtilmemiştir: Dönemin yazarları basitçe, '*sayısız insan gömüldü*' derler.[12] Modern bir yazar,[13] yalnızca Van kentinde 2000 kişinin yaşamını yitirdiğini söylemişse de daha eski kaynaklarla bunu desteklememiştir; bununla birlikte, cenazeler at arabaları ile kent dışına taşındığına ve toplu mezarlara gömüldüğüne göre ölü sayısı hayli fazla olmalıydı.[14]

1. Lynch 1901. ii. 106-08.
2. Hakobyan 1951. ii. 412.
3. Bacqué-Grammont 1981.
4. Hakobyan 1951. i. 161.
5. Râşid 1282. i. 102; krşl. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 240.
6. Brosset 1874. i. 499-501.
7. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 240.
8. Brosset 1874. i. 499-501.
9. Thierry 1972. 146.
10. Brosset 1874. i. 499-501.
11. Brosset 1874. i. 499-501.
12. Hakobyan 1951. ii. 284.
13. Cuinet 1892. ii. 695.
14. Brosset 1874. i. 499-501.

Şok, Tebriz'de[1] güçlü bir biçimde hissedildi; muhtemelen Ağrı bölgesindeki Akhuri'de (Ahora) de.[2]

Kuvvetli artçı şoklar sekiz gün boyunca devam etti; dizilenen tüm sarsıntılar Haziran'ın sonuna kadar, yaklaşık üç ay sürdü.[3]

Depremden etkilenen bazı manastır ve kiliseler, ya da bunların kalıntıları, 20. yüzyılın başlarında hâlâ ayaktaydı: Bu binalar, sağlam inşa edilmiş taş yapılardı ve tahrip olmaları, nispeten geniş bir alanda meydana gelmiş bulunan ciddi bir sarsıntıyı gerektiriyor.

79. 1647-48

Hicri 1057 yılında (6 Şub. 1647 - 26 Ocak 1648) meydana gelen bir deprem, Amasya'da aralarında Hacı Hamza *Mescidi*, Fethiye Camii ve Halifet [Gazi] *Medrese*si'nin de bulunduğu çok sayıda kamu binasının hasar görmesine neden oldu. Bu yapılar, depremden sonra onarıldı.[4] Bu olaya ilişkin başka bilgimiz yoktur.

80. 21 Haz. 1648

Yazarı bilinmeyen bir Ermenice kitabın ekinde, İstanbul'da 21 Haziran 1648 tarihinde olmuş olan bir depremden şöyle söz edilir: '*Şiddetli bir deprem, Erm. 11 Haziran 1097 (OS) Pazar saat 23'te çok sayıda saray ile minarenin yıkılmasına yol açtı*'.[5] Bu ifade, döneme ait ve muhtemelen görgü tanığı olan ve Hicri 30 Cemaziyelevvel 1058 tarihinde (21 Haziran 1648, Pazar) günbatımı yakınlarında vuku bulan bir depremden söz eden Osmanlı kaynağını doğrulayıp onu, birçok çatı ve duvarın yıkıldığı ve bazı eski binaların hasara uğradığı korkunç bir olay olarak betimler.[6] Sultan İbrahim'in saltanatı (1640-48) sırasında şehir surlarında meydana geldiği öne sürülen hasar, bu depremden ötürü olabilir.[7]

Dönemin diğer Osmanlı kaynakları, Hicri 6 Cemaziyelevvel 1058 Pazar (29 May. 1648 = Cuma),[8] ve Hicri 6 Cemaziyelâhir 1058 Pazar (28 Haz. 1648)[9] gibi değişik tarihler verirler.

Bu yılın Ağustos ayında meydana gelen ve '*... belli başlı kiliseler ile çok sayıda evi yıkıp büyük hasara neden olan*'[10] bir depremle ilgili Avrupa basınında çıkan haberler, bu

1. Hakobyan 1951. i. 161.
2. Abich 1878. ii. 444.
3. Brosset 1874. i. 499-501.
4. [Yaşar] 1330. i. 133, 155, 285.
5. Hakobyan ve Hovanesian 1974. iii. 281.
6. Karaçelebizâde, *Ravzat*:273.
7. Hammer 1963. v. 438; Kömürciyan 1952. 70.
8. Münecimbaşı 1285. iii. 689.
9. Kâtip Çelebi 1286. ii. 326; krşl. Naîmâ 1280. iv. 283.
10. PTE 1663. vi/2. 635.

olaydan söz ediyor olmalı. Olayın ayrıntıları, merkez üssü kentten uzakta ve olasıdır ki Transilvanya'da bulunan, nispeten büyük-ölçekli bir olayı akla getirir; bununla birlikte, İstanbul'dan başka bir yerde hissedildiğine dair de bilgi yoktur.

Buna karşın iki başka kaynak, bu olayın İstanbul şehri içinde çok daha fazla hasara yol açtığını ileri sürer. Bu kaynakların ilki, Girit Savaşları ile ilgili olarak aynı dönemde Venedik'te yazılmış bir tarih kitabıdır. Kitabın yazarı Mormori, depremin bir Cuma günü, 4000 kişi Sultan Murad Camii'nde namaz kılarken meydana geldiğini (ayn.) ve camiyi yerle bir ettiğini yazar; Ayasofya'nın dört minaresini (*campanili*), diğer kiliseleri (*tempii*) ve sayısız evi de harabeye çevirmişti. Depremde 30.000 kişinin yaşamını yitirdiği söylenir. Ana su kemeri yıkıldığı için, kentte ciddi bir su sıkıntısı yaşanmıştı.[1]

İkinci kanıt parçacığı ise, bir depremin İstanbul'daki camilere verdiği hasarı listeleyen ve tarihi bilinmeyen bir belgedir; Cezar tarafından bu olayın yol açtığı hasarları listelediği ileri sürülmüştür.[2] İstanbul'daki önemli camilerin bu depremde ağır hasara uğradığından söz eden herhangi bir Osmanlı tarihçesi olmadığı için ve listenin üzerine yazıldığı kâğıdın filigranının incelenmesine dayanarak, bu belgenin May. 1766 (bkz.) olayına ait olabileceği saptanmıştır.

81. 18 Ekim 1648

Avrupalı bir gezgin tarafından, Sakız Adası'nda akşam saatlerinde bir deprem şoku hissedildi. Gezgin, ayrıntılı bilgi vermemektedir.[3]

82. 29 Eyl. 1650

Thera (Santorini) Volkanı'nın püskürmesi ile bağlantılı bir deprem şoku, Midilli Adası'na[4] kadar uzanan bir alanda ve Ege Bölgesi'nin iç kısımlarında hissedildi.[5] Yer sarsıntısı, hasara neden olmadı.

83. [1650]

Yerel bir Ermeni kâtip tarafından, Van Gölü'nün batısındaki Taron yöresinde, 1650 yılında kaydedilmiş görünen bir deprem. Bu, 1670 yılında olanla ilgili bir hata gibi görünmektedir (bkz. 1670).[6]

1. Setton 1991. 150-51.
2. Cezar 1963. 385-88; krşl. Müller-Wiener 1977. 373, 417.
3. Monconys 1665. i. 446.
4. Anon 1660. 39, 42.
5. PTE 1663. vi/2. 1193.
6. Conybeare 1913. 297.

#84. 7 Haz. 1651

Büyük Menderes Nehri'nin yukarı kesimlerinde meydana gelmiş olan yıkıcı bir deprem. Bundan, döneme ait Yunanca bir kenar notunda, şöyle söz edilir: '*... [B]iz, o sıralar Koula'daydık (Kula)... ve 28 Mayıs 1651 (OS) Çarşamba günü şafak vakti, Hones (Honaz) ve Laodicea (Eskihisar) arazisinde 700 Müslüman'ın yaşamını yitirmesine neden olan bir deprem meydana geldi. Depremde hiçbir Hıristiyan ölmedi ...*'.[1]

Bu depremle ilgili başka bilgimiz yoktur.

#85. 22 Şub. 1653

Yıkıcı etkileri Büyük Menderes Vadisi boyunca Denizli'nin batısına dek uzanan büyük bir depremdi.

Döneme ait çok sayıda kaynakta, bu olayla ilgili ayrıntılar verilir: '*... 1654 yılında* (ayn.) *Kizilasari'de (Güzelhisar/Aydın) korkunç bir deprem oldu; kent, kentin kalesi ve minareler yıkıldı, ve birçok Müslüman ile hayvan öldü ...*'.[2]

Dönemin tarihçilerinden olan Kâtip Çelebi, Abdi Paşa ve Müneccimbaşı'nın yapıtlarından sonra yazan Naîmâ tarafından daha fazla ayrıntı verilmiştir: '*... 25 Rebiülevvel 1063'te (22 Şub. 1653) Güzelhisar'da büyük bir deprem meydana geldi; bir anda kentteki binaların büyük bir kısmı yıkıldı ... birçok saray ile ev yere gömüldü; 3000 erkek, kadın ve çocuk öldü ve birçoğu da yaralandı ... ve çok sayıda hayvan da telef oldu; ayakta duran tek bir mescid, cami ya da başka sağlam bina kalmadı; hafif sarsıntılar, 40 gün boyunca devam etti; yer yer toprak yarıldı, kiminden renkli kiminden de siyah sular fışkırdı, sonra geri çekildi ... Güzelhisar'da Üveys Paşazâde'nin sarayının büyük bölümü toprağa gömüldü, sarayın pencereleri yerle aynı seviyeye geldi; sarayın sahibi ile kızlarından biri hayatlarını kurtararak kaçtılar, diğerlerinin tamamı öldü; bu depremin Güzelhisar'daki şiddeti böyleydi; Tire, Nazilli, Köşk, Denizli, Sultanhisar, Kuyucak ve Ezine kazaları da yerle bir olup çok sayıda bina çöktü ve sayısız insan, bunların altında kalarak öldü: 3000 kişi enkaz altından çıkarıldı... ve gömüldü. Bu felaketin haberi İstanbul'a ulaştığında, enkaz altında gömülen ve vasiyetname bırakmadan ölenlerin mallarını müsadere etmek için güvenilir bir yetkili atandı ...*'.[3]

Döneme ait diğer kaynaklar, depremin (2000 kişinin öldüğünü öne sürdükleri) Smyrna'da (İzmir) da kuvvetli bir biçimde hissedildiği dışında, az şey eklerler.[4]

1. Lampros 1910. 192.
2. Lampros 1910. 193.
3. Naîmâ 1280. v. 272-73; krşl. Kâtip Çelebi 1286. ii. 384, Abdi Paşa, *Târih:* 21, Müneccimbaşı 1285. iii. 703.
4. PTE 1685. vii/1. 468; krşl. PDGA 1756. 121.

86. 20 May. 1654

Smyrna'da (İzmir) yıkıcı bir deprem. Olaya tanıklık eden d'Arvieux, yaklaşık çeyrek saat devam eden yersarsıntılarının kentte büyük paniğe ve yaygın hasara neden olduğunu söyler. Toprağın hareketleri öylesine sertmiş ki insanları yere fırlatıyormuş; ancak toplam hasar, yine de aşırı görünmüyormuş.[1] Bununla birlikte, başka bir görgü tanığı çok sayıda kule ile caminin yıkıldığından, pek çok evin çöktüğünden ve bunun birçok kişinin yaşamını yitirmesine neden olduğundan söz eder.[2] Halkın bir kısmı, evlerini terk edip açık havada yaşamlarını sürdürürlerken, Avrupalı tüccarların büyük bir bölümü limandaki gemilere sığındı. Artçı şoklar, 20 Haziran'a (25 Haziran[3]) kadar her gün hissedilmeye devam edip, sonra tamamen sona erdiler.[4]

87. 24 Ocak 1656

Venedik'e bu kentten gönderilen bir mektupta, 1656 yılının St. Gregory Yortusu'nun arifesinde (24 Ocak 1656) İstanbul'da meydana gelen bir depremden söz edilir.[5] 13 Nisan tarihli bu mektup, ne İstanbul'da ne de dışındaki yerlerde herhangi bir hasar olup olmadığından bahsetmez.

17. yüzyıla ait elyazması bir eserin kenarına düşülmüş Yunanca bir not şöyle der: '*... St. Basil Yortusu'nda, Ocak'ın ilk gününde, ay tutulması oldu... ve ayın 15'inde (OS) yer öylesine kuvvetle sarsıldı ki birçok kale yıkıldı ve birçok mitzitia(?) harabeye döndü; bu, Şubat ayına kadar, günde üç kez sallayarak, 10 gün sürdü ...*'.[6] Elyazması eserin Constantinople Patrikleri'nin tarihçesi ile ilgili bölümünün kenarına düşülen bu notta, olayın tarihinden ya da yerinden bahsedilmez. 17. yüzyıldaki ay tutulmaları, 1656, 1675 ve 1694 yıllarının 1 Ocak (OS)/11 Ocak'larında vuku bulmuştur.[7] Sözü edilen yılların son ikisinin 15 Ocak (OS)/25 Ocak'larında meydana gelen bir depremle ilgili herhangi bir kayıt yoktur: dolayısıyla bu not, 1656 olayı ile ilgili olmalıdır.

Bu, Ara. 1655'ten Ağu. 1656'ya kadar İstanbul'da bulunan bir başka Avrupalı gezginin de hissettiği deprem olmalı: Seyyah, kalışı sırasında hissettiği, aynı gecede iki yersarsıntısını söyler, fakat olayın tarihini vermez.[8]

Bu depremin merkezi alanı karada, kentten bir miktar uzakta gibi görünmektedir.

1. d'Arvieux 1735. i. 39-40.
2. Carayon 1864. 225.
3. Carayon 1864. 225.
4. d'Arvieux 1735. i. 39-40.
5. Dujcev 1935. 200.
6. Lampros 1921. 18.
7. Oppolzer 1887. 369.
8. Thevenot 1687. i. 19.

88. 1657

Halep'te bu yılın iki aylık bir döneminde dört deprem hissedildi.[1]

89. 17 Şub. 1659

Osmanlı İmparatorluğu'nun batı kısımlarında büyük bir deprem hissedildi. İstanbul'da ikindi namazına doğru meydana gelen yersarsıntısı, halk arasında paniğe neden oldu; bacalar,[2] birçok eski bina ve ev yıkıldı.[3] Sultan Süleyman Camii ile birlikte, kentteki diğer camiler de hasar gördü.[4] Bir Ermeni dönem tarihçisi, Tekirdağ'daki cami ve kiliselerin yıkıldığından söz eder.[5] Gelibolu'da *namazgâh*ın bazı kısımları harabeye döndü.[6] Manisa'daki bir caminin kubbelerinde hasara neden olmuş gibi görünen deprem,[7] Skiathos'ta da (5 Şubat 1659 OS) hissedildi.[8] Bir görgü tanığı, yersarsıntılarının İzmir'de yaklaşık 15 dakika boyunca hissedildiğini söyler: Sular altında kalan bir bataklığın yüzeyinde durağan dalgalanmalara yol açan şoklar, gece boyunca tekrarlandı.[9]

Bu depremin etkileri, yersarsıntısının büyük-ölçekli olduğunu ve başladığı yerin yukarıda belirtilenlerden biraz uzakta, olasıdır ki Ege Denizi'nin kuzeydoğu kısmında bulunduğunu akla getirir.

Hammer yanlış olarak, bu depremin Halep'te meydana geldiğini söyler.[10]

90. 1659-60

Hicri 1070 yılında (18 Eyl. 1659 - 5 Eyl. 1660) Kastamonu'nun kuzeyinde bulunan Küre'deki bakır madenlerindeki bir yeraltı geçidi, bir deprem sonucu çöktü ve sonra yeniden yapıldı.[11] Bu olayla ilgili başka bilgimiz yoktur.

91. 1659-60

Anadolu'nun doğusunda yıkıcı bir deprem meydana geldi: '*... Hicri 1070 yılında (18 Eyl. 1659 - 5 Eyl. 1660) Erzurum'da büyük bir deprem oldu; seksen kol boyu* [yaklaşık 40 metre -ç.n.] *duvar ile Erzurum kalesinin Erzincan kapısının yanındaki bir kule yıkıldı...*'[12]

1. Besson 1660. 207.
2. İsazâde Abdullah Efendi, *Târih*: 33.
3. Naîmâ 1280. vi. 382.
4. Nani 1662. ii. 493-94.
5. İncicyan 1976. 89.
6. BBA: D. BŞM *dosya* 257/19.
7. Gökçen 1946. ii. 147.
8. Evangelidis 1913. 23.
9. Poullet 1667. ii. 33-34.
10. Hammer 1963. vi. 53.
11. Kâtip Çelebi 1145. 651.
12. Silâhdar 1928. i. 182; krşl. Osman Dede, *Târih*: 2, BBA: MMD 7326. 80.

92. Ekim 1660

Rodos Adası'nda hissedilen bir deprem şoku, kuvvetli rüzgârla birlikte, bazı (hafif) hasara da neden oldu.[1]

93. 1660-61

Hicri 1071 yılında (6 Eyl. 1660 - 26 Ağu. 1661) bir deprem, Suriye'de Hama'nın kuzeybatısında yer alan Shaizar'ı salladı. el-'Umari'ye göre, *'Shaizar'daki evler yıkıldı ve çok sayıda kişi enkaz altında can verdi; halk, yersarsıntıları dinene kadar dört gün boyunca çöle kaçtı'.*[2]

Bu, Baalbek'teki binalara hasar veren 1664 yılındaki depremle aynı olabilir.[3]

94. Kas. 1663

İstanbul'dan gelen 10 Kas. tarihli bir haber, birçok evi harabeye çeviren bir fırtına ile depremden söz eder; ayrıntılar bulunamamıştır.[4]

95. 29 May. 1664[5]

Anadolu'nun kuzeydoğusunda meydana gelen bu depremle ilgili bilgiler, açık değildir.

Kâtip Çelebi'nin bir ardılı, Tebriz'de meydana gelen bir depremden söz ederek Tebriz'de Hicri 1074 (5 Ağu. 1663 - 24 Tem. 1664) yılında büyük bir deprem olduğunu ve birçok yerin harabeye döndüğünü söyler.[6]

Döneme ait bir kaynaktan şunları öğreniriz: *'Hicri 4 Zilkade 1074 Cuma günü ikindi namazı vakti, Acem (İran) vilayetinde büyük bir deprem meydana geldi; yedi gün ve gece boyunca huzur bulamadık; 50.000'den fazla insan kaybettik... Tebriz kentinde, Uzun Hasan Camii ile Büyük Han'daki cami, pazar ve çarşı, içindeki yaklaşık 1000 tüccarı enkazın altına gömerek çöktü. Kentin valisi Rüstem Han'ın sarayı da yıkıldı. Kurtulabilenler, kent dışında yaşıyor. Sham Kazan diye bilinen kentin yarısından fazlası yıkıldı. 3000 haneli Tuman kasabasında (yeri bilinmiyor) taş üstünde taş kalmadı. Kadife dokumacılığı ile tanınan Girangir yöresinde birçok yer, harabeye döndü. Revan (Erivan) yakınlarında büyük bir dağ olan Ağrı Dağı'nın yarıdan fazlası çöktü; dağın yakınlarındaki Görgü (Gerger) ve Toprak (Toprakkale) kaleleri de yerin altında kaldı'.*[7]

1. PTE 1672. ix/1. 291; krşl. PDGA 1756. 177, Seyfart 1756. 44.
2. al-'Umari, *Al-athar*:215.
3. Busse 1968. 105-06.
4. BDP: *Ordinari Zeitung*, Z. 7, 1663. 11. 24.
5. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 49, 183.
6. Kâtip Çelebi 1146. 137.
7. Silâhdar 1928. i. 354; krşl. Kırzıoğlu 1953. 537.

Silâhdar'ın, biri 5 Şubat 1641'de Tebriz'de, diğeri de 1664 yılında Anadolu'da vuku bulmuş olan iki farklı olayı birleştirdiği açıktır. Örneğin, Tebriz yakınlarındaki Sham-i Ghazan'daki binaların, birçok insanın ölümüne neden olan 1641 depreminde yıkıldığını;[1] ve 1664 yılında bölgeden geçen gezginlerin, 1641 depreminin yol açtığından başka herhangi bir hasardan söz etmediğini biliyoruz.[2] Öte yandan, Kâtip Çelebi de, eserinde 1641 Tebriz depreminden söz etmektedir.

Bunun için yukarıda alıntılanan metnin son kısmı ikinci bir depreme, muhtemelen May. 1664 şokuna işaret eder. Tebriz'de de hissedilen bu yersarsıntısı, Girangir yöresini etkiledi ve Tebriz'in 300 km.'den fazla kuzeybatısında bulunan Ağrı bölgesindeki Tuman, Gerger ve Toprakkale'yi harabeye çevirdi.

Şokun Van'da da hissedilmiş olması mümkündür. Râşid'in Hicri 1075 (1664-65) tarihli notu, büyük bir depremin ardından Van kalesinin bazı kısımlarının onarılması gerektiğinden söz eder,[3] ancak eldeki kanıtlar bu olayın Van'da hasara neden oluşturacak ölçüde kuvvetli olduğu hakkında herhangi bir bilgi vermez. Daha ziyade, yukarıda belirttiğimiz gibi, Râşid'in sözünü ettiği hasara, 1646 büyük depremi neden olmuş görünmektedir.

96. 2 Haz. 1664

2 Haziran Pazartesi gecesi[4] Smyrna'da (İzmir) yıkıcı bir deprem meydana geldiği, iki Avrupalı gezgin tarafından gözlendi. Şok öylesine şiddetliydi ki, insanlar yataklarından düştüler.[5] Halkın paniğe kapılmasına neden oldu ve birkaç ev yıkıldı. Katolik (?) kilisesindeki tavan lambası depremden ötürü duvarlara çarpacak kadar sallandı.[6] Halk, bir süre açık alanlarda kaldı.[7] Depremin İzmir[8] yakınlarında bir yerlerde, muhtemelen Manisa[9] bölgesinde hasara yol açtığına ilişkin kimi kanıtlar vardır, ancak ayrıntılı bilgi yoktur. Bu olayla ilgili herhangi bir Osmanlı kaynağı bulamadık.

#97. 22 Eyl. 1666

Döneme ait Avrupa belgeleri ve daha sonraki kaynaklar, Irak'ın kuzeyinde meydana gelen bir depremden söz ederler. Bunlardan biri, şöyle der: '*22 Eylül'de (1666) Mausal (Musul) ve Asur'daki komşu bölgelerde korkunç bir deprem oldu; deprem öyle-*

1. Ambraseys ve Melville 1982. 49, 183.
2. Tavernier 1682. i. 51, 242; Daulier-Deslandes 1926. 8-10.
3. Râşid 1282. i. 102.
4. Graaf 1930. 73.
5. Tavernier 1682. i. 69, 239.
6. Dreux 1925. 70.
7. Graaf 1930. 73.
8. BDP: *Europ. Wochent.* no. 67, Z. 7, 1664.
9. BN: *Relations veritables* 1664. 6, 9, 16.

sine güçlüydü ki, hiç kimse bir benzerini anımsamıyor. Yersarsıntıları birkaç gün boyunca devam etti ve Ninive (Ninova), neredeyse bir enkaz yığını haline geldi; yaklaşık 45 köy tamamen yıkıldı ve beş kasaba da toprağın derinliklerine gömüldü. Dört büyük dağ, topraktan yükselerek birbirlerinin içine geçtiler ...'.[1] Daha sonraki kaynaklar, bu bilgiyi küçük değişikliklerle yinelerler. Öyle görünüyor ki deprem, Musul'un kuzeyinde ya da kuzeydoğusunda meydana geldi ve Kürdistan'ın nüfusu az olan kısmını etkiledi.[2]

Diğer kaynaklar, Musul'u ilişkin haberlerin çıktığı Halep[3] ile karıştırır ve olayın tarihini, haberlerin Halep'ten yayıldığı ve Erzincan ile Van arasındaki bölgeyi etkileyen daha büyük bir depremin de meydana geldiği Kasım olarak verirler.[4]

Hammer depremin, içinde St. John'un anıtmezarının yer aldığı bir binayı yıktığını ileri sürer,[5] ancak gönderme yaptığı kaynak olan Defterdar Sarı Mehmed Paşa'nın tarihçesinde, bu olayla ilgili hiçbir belirtim bulunamamıştır.[6] Musul'un yaklaşık 100 km. kuzeydoğusundaki Raban Hormizd Manastırı'nda ağır hasar oldu; içindeki bir yazıtta, depremden sonra kuzey duvarının yeniden inşa edildiğinden söz edilmektedir.[7]

98. 24 Kas. 1666

Bu, Anadolu'nun kuzeyindeki yıkıcı bir depremdi. Döneme ait iki Ermeni kaynağından şunları öğreniriz: '*Erm. 14 Kasım 1116 (OS) Çarşamba gününün 9'uncu saatinde Ezenka'da (Erzincan) bir deprem oldu; önce bir gürültü, sonra birçok ev, bina, cami, kilise, hamam, ahır ve şehir surları ile diğer binaların yıkılmasına neden olan kısa bir şok; ölenlerin kesin sayısını ancak Tanrı bilir*'.[8] Bir diğer kaynak aşağı yukarı aynı bilgiyi verir, Erzincan'da '*... şehrin içindeki iki kilise, hamamlar, evler ve bir saray yıkıldı, ve sayısız insan yıkılan binaların enkazı altında kaldı; Tanrı, Arzrum (Erzurum) şehri ile çevresini depremden korudu, çünkü biz akşam ayinindeyken kilise biraz sallandı ve sonra durdu; günlerden Çarşamba'ydı*'.[9]

Osmanlı kaynakları da depremden söz eder, ancak ayrıntı vermezler. Depremi 'büyük' olarak niteleyen bu kaynaklar, olayın tarihini Hicri 1077 (4 Tem. 1666 - 22 Haz. 1667)[10] ya da daha kesin bir biçimde Hicri 7 Cemaziyelevvel 1077 (5 Kas. 1666) olarak

1. BDP: *Nord. Merkur*, Z. 20. 1667. 100.
2. Maurer 1713. 196; M.I.A.W. 1756. 49; Seyfart 1756. 46.
3. Brauner 1738. 711; Hoff 1840. i. 313.
4. PTE 1703. x/1. 445.
5. Hammer 1963. vi. 190.
6. Özcan 1979.
7. Fiey 1965. ii. 540, 545.
8. Hakobyan 1951. i. 243.
9. Hakobyan 1951. i. 243.
10. Kâtip Çelebi 1146. 138.

verir ve sadece Erzincan'da 1500 kişinin öldüğünü eklerler.[1] Hammer'ın alıntı yaptığı kaynak, yine karıştırılmış izlenimi veriyor.[2]

Günümüz yazarları, arasında 28 Temmuz 1667 de bulunan, 1666 ile 1667 arasında değişen tarihler verirler, ve Erzincan kentinin yarısının depremde yıkıldığını eklerler.[3]

99. Kas. 1667

Smyrna'da (İzmir) kuvvetli bir deprem hissedildi. Kentin Avrupalı sakinleri, bu olayın büyük paniğe yol açtığını, ancak hemen hiç hasar vermediğini söylerler.[4] Yersarsıntısının, İzmir'in[5] 15 kilometre açığında demir atmış gemilerde ve Hicri 1078 yılında (23 Haz. 1667 - 10 Haz. 1668) 'büyük' bir depreme sahne olduğu söylenen İstanbul'da da hissedildiği iddia edilir.[6]

100. 14 Ocak 1668

Bu, araştırma bölgemizin hemen dışında bulunan Azerbaycan'ın Shemakha bölgesinde meydana gelen korkunç bir depremdi. Geniş bir alanı harap etti, ölü sayısı ile ilgili tahminler 10.000 ile 80.000 arasında değişiyor. Bölgedeki ana ticaret güzergâhı, yerin yükselip yolu tıkaması sonucu kullanılamaz hale geldi. Deprem, İran'daki Alburz bölgesinin kuzeydoğu kısmının tamamında hissedildi, Ermenistan'daki birkaç manastır yıkıldı ve Erivan, Tiflis, Ganja, Ardabil ve Tebriz'de hasar meydana geldi. 16 Aralık 1667 ve 26 Mayıs 1671 tarihleri arasında, çok sayıda öncü ve artçı şok oldu.[7]

Shemakha yersarsıntıları dizisi, kısa bir süre önce yeniden incelendi;[8] aynı yılın Ağustos ayında Anadolu'nun kuzeyinde başlayan daha bile büyük bir deprem dizisi ile aynı zamana rastlaması nedeniyle kitabımızda içerilmektedir.

#101. 12 Ağu. 1668

Haziran ayının sonlarına doğru[9] Ankara'da, aralıklarla 20 Temmuz'a kadar devam eden ve halk arasında önemli ölçüde endişeye yol açan yersarsıntıları hissedilmeye başlandı. Temmuz ayının başlarında Ankara'da bulunan bir Avrupalı tarafından, bu deprem şokları dizisine tanık olundu: '*3 Temmuz 1668'de burada bir İskoç öldü; tam cenazeyi defnederken şaşırtıcı bir deprem oldu, aradan birkaç gün geçtiği halde nedense bu*

1. Aksüt 1932. 220.
2. Hammer 1963. vi. 190.
3. Mallet 1852. 86; Cumont ve Cumont 1906. 337; Sieberg 1932b. 804.
4. Hall ve Hall 1966. iii. 605; Dreux 1925. 70.
5. Hall ve Hall 1966. iii. 605.
6. Kâtip Çelebi 1146. 138.
7. Nikonov 1982.
8. Nikonov 1982, 1985.
9. MKA: Ankara KS 52. 1.

günü seçmişti. Yer, üç ya da dört kere sallandı, gece boyunca da birkaç kez sallanmaya devam etti, üstelik yeraltından da şiddetli bir gürültü geliyordu. Bu, 20 Temmuz'a kadar devam etti ve sokaktaki insanlar, toprağın İskoç'un bedenini istemediğine, bu yüzden de cesedin mezardan çıkarılıp şeytanı durdurmak amacıyla yakılması gerektiğine inanmaya başladılar ...'.[1]

O tarihten sonra sarsıntıların şiddeti artmaya başladı ve 12 Ağustos'ta güçlü bir deprem meydana gelip Beypazarı'nda ağır hasara neden oldu; bu depremin etkileri, bir İngiliz tüccarın Beypazarı'ndan 10 Ağustos 1668 (OS) tarihinde yazdığı mektupta şöyle betimlenir: '*... bu Mimleketteki Depremlerin en tikkate değer olanı bu yerde (du*[y]*abildiğimiz kadarıyla) ... ayın 2'si (OS) Pazar günü ö*[ğ]*leden sonra saat 3-4 arasında meydana gelip çok şiddetli idi (bir saatin 16 parçası Sürdü) çoğu baca ilen birçok ev yıkıldı ve yeddi kişi öldü, Böyük Çarşı yerle bir oldu ...'*. Bu tüccar, depremin İstanbul'da da hissedildiğini söyler.[2] Dönemin bir gezginine de, İskoç olarak nitelediği bu ya da bir başka tüccar tarafından olayın anlatılmış bulunması, ayrıntıların doğruluğunu desteklemektedir.[3]

Anadolu'nun diğer bölgelerinin bu depremden etkilendiği konusunda kanıtımız yoktur.

#102. 15 Ağu. 1668

Yersarsıntıları 15 Ağustos'a kadar şiddetlerini artırarak sürdüler; kuvvetli bir deprem, saat 15 olduğunda yalnız Ankara'daki taş duvarları, evleri ve şehir surlarının bir kısmını yıkmakla kalmadı, kentin yukarısındaki kaleyi de yerle bir etti. Kentte iki kişi yaşamını yitirdi, açık alanlara kaçanlar ise kurtuldu.[4]

Beypazarı'ndaki tüccar, depremin neden olduğu hasarı şöyle betimler: '*Ben Angora'yı terk ettikten sonra korkunç bir Deprem oldu ve bi*[r]*kaç ev Şe*[h]*rin bi*[r] *kısmı ile Kalle surları yıkıldı ve Halk öylesine korkuya kapılmıştı ki Evlerini terk edip açık alanlara ve köylere kaçtılar ve Şe*[hi]*rde kalan zavallılar yaşamlarını yitirdi ... ayın 5'i Çarşam*[ba] *günü meydana gelleni Angora halkının şimdiye kadar hi*[s]*settiklerinin en büyüğüydü ...'*.[5]

Bu şokun diğer yerleri etkileyip etkilemediği kesin olarak bilinmemektedir, ancak Hicri Rebiülevvel 1085 (Temmuz 1674) tarihli belgelerin sözünü ettiği Bursa'daki hasarın, bu olayın bir sonucu olması mümkündür; Bursa kadısının mahkeme tutanaklarından alınmış olan bu belgeler, Uzun Çarşı'daki Emir Hanı'nın hem ana kapısının[6] hem

1. PTE 1703. x/2. 973-95.
2. PRO: SP 97/19. 34; krşl. PLG 1668. 10. 26-29, no. 308.
3. Smith 1684. 443.
4. PTE 1703. x/2. 973-95.
5. PRO: SP 97/19. 34.
6. Ayverdi 1966. 97.

de kuzey kısmının[1] hasara uğradığını gösteriyor. Bununla birlikte bu hasara, Anadolu'nun batısında bu yıllarda meydana gelen diğer depremler de yol açmış olabilir.

#103. 17 Ağu. 1668[2]

Sürekli yersarsıntılarının olduğu bir dönemde, 16 ile 18 Ağustos arasında bir zamanda muhtemelen 17 Ağustos'u 18 Ağustos'a bağlayan gece, şiddetli bir deprem oldu; bu, daha önce meydana gelen ve Kuzey Anadolu'nun çok geniş bir kısmını etkileyenlerin tümünden daha güçlüydü. Bu deprem, aslında, Anadolu Fay Zonu ile ilişkilendirilenlerin en büyüklerinden biriydi.

Depremle ilgili haberler, Eylül 1668'ten itibaren, Türkiye'de yaşayan Avrupalıların mektuplarına dayanılarak Avrupa basınında yayımladı. En önceki gazete haberleri, 15 Eylül ve 2 Ekim arası Ankara, İstanbul ve İzmir'den yazılan ve Latince olarak *Extraordinariae Relationes* (PEXR)[3] ve *Ordinariae Relationes*'te (PORR)[4] yayımlanan üç mektuptur. Ankara'dan gönderilip ek bilgiler içeren yine 15 Eylül tarihli bir diğer mektup, *Diarium Europaeum*'de (PDE)[5] Almanca olarak yayımlandı. Bu mektup, Höffner[6] tarafından *Theatrum Europaeum*'da (PTE)[7] ve daha sonra da *Dressdnische Gelehrte Anzeigen*'de (PDGA)[8] neredeyse kelimesi kelimesine kopyalandı. Zaman geçtikçe yer isimleri tanınmayacak ölçüde değişti. Yakın-döneme ait diğer Avrupa kaynakları, yalnızca küçük ek bilgiler içerirler:[9] Kaynaklarını her zaman belirtmeseler de, bu kaynakların ilişkin bilgiyi dönemin gazete haberlerinden aldığı anlaşılıyor.

Bu olayla ilgili Beypazarı ve İzmir'den gönderilen, sırasıyla 10 ve 25 Ağustos (OS) tarihli iki mektup daha vardır.[10]

Ankara'da yaşayan bir Avrupalı, depreme tanık olmuştu:

'18 Ağustos gece boyunca -bütün bu günler yer sallanmaya devam etti- muazzam bir sarsıntı oldu. Ertesi gün akşama doğru bir başkası daha oldu. Üç gün sonra, öğle vakti civarı, yaklaşık üç dört dakika aralıkla üç güçlü deprem daha meydana geldi. Sonuç olarak, kayalıklar kırılmaya başladı ve 700-800 ve hatta 1000 librelik kaya parçaları düştü. Yer yarıldı ve ortalığı kaplayan korkunç bir kokuyla birlikte mavi renkli sülfürlü alevler çıktı. Kadınlar ve çocuklar çığlık atıyorlardı ... ve erkekler anlatılamaz bir dehşetin içinde düşmüşlerdi; insanlar, kenti boşaltarak yüksek dağlara ve kayalıklara, bah-

1. Koyunoğlu 1937. 119; krşl. Aguletsi 1938. 76.
2. krşl. Ambraseys ve Finkel 1988.
3. PEXR 1668. 12. 21.
4. PORR 1668. 12. 4.
5. PDE xix/2. 121-22 (Ek).
6. Höffner 1691/37.
7. PTE 1703. x/2. 973-75.
8. PDGA 1756. 189-90.
9. Beer 1708. ii. 665; Maurer 1713. 197; Brauner 1738. 723.
10. PRO: SP 97/19. 34, 35.

çelere ve bağlara kaçtılar. Sadece kaledeki Türk subay ile diğer askerler kaldılar, zira görevlerini terk etmeleri durumunda yaşamlarını yitireceklerdi.

Başka yerlerin tamamen yerle bir olmasına karşın, burada [Ankara'da] *hasar o kadar ağır değildi.*

Bolle'de (Pontus vilayetinin başkenti... (ayn.)*) duvarların enkazı altından 1800 ceset çıkarıldı; bunlar arasında yaklaşık 60 tüccar, birkaç Ermeni ve birkaç Katolik de bulunuyordu.*

Karadeniz'deki Castomme'de (ayn.) *birçok ev birbirinin üzerine yıkıldı; çok sayıda ölü ve yaralı vardı, yaralıların büyük bir kısmının durumu ağırdı.*

Beyzazar ile Amias arasında bulunan bir kasaba, kurtulan birkaç kişi dışında haritadan silindi.

Stammas ve Marannoy yakınlarında bir katır ve at ahırı toprağa gömüldü.

Yer çökmesi, Sardael ve Cesaria diğer adı ile Cosaria'da ağır hasara neden oldu.

Coujam, Listrien, Derben ve sahil boyu, feci tahribata uğradı.

Isarno ve Cachete de harabeye döndü ve buralarda Cham ya da Carnassera diye bilinen görkemli eski binalar yıkıldı.

Aralarında yaklaşık 50 İranlı ve Katolik tüccarın da bulunduğu 6000 kişinin yaşamını yitirdiği söyleniyor; hasarı tahmin etmek olanaksız.

Buradan yaklaşık bir günlük gezi uzaklığında (ayn.), *ünlü Nabuzzio kasabası bulunuyordu. Kasaba, havada asılıymış gibi görünen iki dağın arasındaki bir vadide yer alıyordu; bunlar, birkaç saniye içinde kasabanın üzerine çöktü ve geriye sadece küçük ve eski bir kale kaldı.*

İlaveten, Taurus Dağı civarında bir Ermeni patriğin yaşadığı kasaba, birkaç köy ile birlikte tamamen yıkıldı'.[1]

Avrupa basınında depremden etkilendiği söylenen bazı yerlerin adları, Almanca'ya (A) ve Latince'ye (L) çevrilirken öylesine değiştirilmiştir ki bunların konumlarını belirlemek güçtür. Kaynaklarda bulunan isimler aşağıda verilmiştir:

1. PTE 1703. x/2. 973-74.

17 Ağustos 1668
depreminde ağır hasar gördüğü söylenen yerlerin farklı yazımları

kaynak	PEXR/PORR	PDE	PTE	Höffner	PDGA	Modern
	(L)	(A)	(A)	(A)	(A)	
(1)	-	Amias	Amias	Amias	Amias	Ayaş
(2)	Angori	Angora	Angori	Angori	Angori	Ankara
	Angora					
(3)	Bicacara	Beyzager	Beyzazar	Beysazer	Beyzazar	Beypazarı
(4)	Boli(num)	Boile	Bolle	Bolle	Bolle	Bolu
	Boli(am)					
(5)	Calerico	-	-	-	-	?Gelgiras
	Calerick(um)					
(6)	-	Cochate	Cachete	Cochale	Cachette	?
(7)	Conia					Konya
	Conia(m)	-	-	-	-	
(8)	-	Castomme	Castomme	Castomme	Castomme	Kastamonu
(9)	-	Cosaria	Cosaria	Cosarie	Cosaria	Koçhisar/Ilgaz
			Cesaria		Cesaria	
(10)	-	Coajam	Coujam	Coasam	Coujam	?
(11)	-	Derber	Derben	Derben	Derben	?Derbend
(12)	Fucqueta	-	-	-	-	Tokat
(13)	Goa(m)	-	-	-	-	?
(14)	-	Isarno	Isarno	Isarno	Isarno	Asarcık
					Assarguict	
(15)	-	Lystren	Listrien	Lystren	Lystrien	?
(16)	-	Mirannoy	Marannoy	Mirannoy	Maronnoy	?
(17)	-	Nabuzzio	Nabuzzio	Nabuzzio	Nabuzzio	?Hacı Hamza
(18)	-	Nauze	-	Nauze	Nauze	Havza
(19)	Quasa	-	-	-	-	Havza
(20)	-	Sardak	Sardael	Sardack	Sardael	Zara
(21)	-	Stamme	Stammas	Siammas	Stammas	Amasya
(22)	Torquet(am)	-	-	-	-	Tokat
(23)	-onsianista					?Tosya

Böylece (1) Ayaş, (2) Ankara, (3) Beypazarı, (4) Bolu ve (5) muhtemelen Amasya ile Osmancık arasındaki kervan güzergâhı üzerinde bir istasyon olan Gelgiras'tır.[1] (6)'nın konumu belirlenememiştir. Görünüşe göre (7) Konya'ya karşılık gelmektedir. (8) açıkça Kastamonu ve (9) Ilgaz'dır; eskiden Koçhisar diye bilinirdi.[2] (10) ve (11)'in yeri belirlenememiştir, ancak (11) Derbend olmalı, geçit anlamına gelen yaygın bir yer adıdır. (12) ve (22) Tokat'a karşılık geliyor. (13) de bilinmiyor, ama (14) büyük bir olasılıkla Reşadiye'nin kuzeybatısında bulunan Asarcık ya da Hisarcık'tır, ne var ki bu oldukça belirsiz bir tanımlamadır: d'Aramon bu yerin ismini Assarguict olarak biliyordu.[3] (15) ve (16)'nın yeri belirlenememiştir. (17), iki dağ arasındaki bir vadide uzanıyor biçiminde betimlenmiştir; kesin olmamakla birlikte Kızılırmak üzerindeki Hacı Hamza olarak tanımlanabilir: d'Aramon 1547 yılında bu kasabadan Cabouziac olarak bahseder.[4] (18) ve (19) kulağa Havza'nın değişik biçimleri gibi geliyor. (20) günümüzün Zara'sıdır: İngiliz gezgin Newberie, 1582 yılında Sardael'den geçmiş ve adını Searradella olarak kaydetmiştir.[5] (Bu Zara, Sivas'ın kuzeydoğusundaki aynı isimli büyük kasaba ile karıştırılmamalıdır.) (21) belli ki Amasya'dır, muhtemelen Yunanca Istamasia'dan türetilmiştir, ve (23) Tosya olabilir.

Dönemin bir Ermeni kaynağında ayrıntılı bilgi buluyoruz: '*Erm. 22 Eylül 1117 (1668) tarihinde* [Arpaçayı/Araxes Nehri üzerindeki Ordubad yakınlarında olan] *Agulis'e Rum memleketinden bir adam geldi ve Bakire Bayramı'ndan* [15 Ağustos] *hemen sonra bir deprem olduğunu yazan bir mektup getirdi: Tokat, Niksar, Bolia, Bursa ve Marzivan'da (Merzifon) birçok insan ölmüş ve çok büyük hasar meydana gelmiş; başka birçok yer de harabeye dönmüş.*'[6]

Tokat'ta bulunan başka bir Ermenice belge, şunları ekler: '*Erm. 7 Ağustos 1117 (1668) (OS) Cuma günü, (günün) dördüncü saatinde daha önce (böylesi) görülmeyen bir deprem oldu; birçok kasaba ve köy, küçük evler ve malikaneler tamamen yıkıldı ... aynı zamanda kalenin surları çatladı ve hisardaki cami yerle bir oldu ... diğer otuz yerde de her şey yıkıldı, tıpkı Taşhan minaresinin tepesi gibi. Behzad Camii'nin binaları yerle bir oldu ve diğer camiler hasar gördü ... Tanrıya şükürler olsun ki kiliselerde herhangi bir hasar yok. Yersarsıntıları, altı ay boyunca devam etti ve iki hafta evlerimize girmeye cesaret edemedik; halkın bir kısmı bağlarda bir kısmı da mezarlıkta yaşıyordu ...*'.[7]

25 Ağustos'ta (OS) İzmir'den Londra'ya gönderilen bir mektup, Tokat'ın yerle bir olduğunu, ve ayrıca şokların İzmir'de hissedildiğini destekler: '*Asya'nın bi*[r]*çok kısmın-*

1. Taeschner 1926.
2. Chesneau 1887. 64; Tavernier 1682. i. 7.
3. Chesneau 1887. 71.
4. Chesneau 1887. 65.
5. Newberie 1625. 1418.
6. Aguletsi 1938. 76.
7. Hakobyan 1951. i. 157, 162.

da son zamanlarda me[y]*dana gellen korkunnç Depremlerden bazıları burada da hissedildi, Tanrıya şükürler ollsun ki diğer bi*[r]*çok yerde ağğır tahribata neden olsalar da burada herhangi bir hasara yol açacak kadar şiddetli değillerdi. Bur*[a]*dan yaklaşık 30 günnlük yolculuk uzaklığındaki Tocat'tan gelen bir uzmanın dediğine göre depremlerin en böyyüğü İran'ın böyük bir kısmını yerle bir etmiş ve eski Kalle ile Şe*[h]*ir surları yıkılmış. Tanrı, bizi böyle bir depremden essirgedi'*.[1]

Hasarın Erzincan'a kadar ulaştığı anlaşılıyor, Ermenice bir kenar notuna göre: '*Erm. 1117 (1668) yılında Erznka bir deprem nedeniyle yıkıldı*'.[2]

Türkçe kaynaklar, bu bilgiye bazı eklemeler yaparlar. Dönemin kaynaklarına dayanan ve depremin Amasya'daki etkilerine ilişkin güvenilirliği olan bir yerel tarihçe şöyle der: '*Hicri 8 Rebiülevvel 1079 (16 Ağu. 1668), Cuma, kuşluk vakti, Amasya ile buraya (idari olarak) bağlı yerlerde korkunç ve uzun süreli bir deprem oldu; yer yarıldı; inanılmaz sesler duyuldu. Halk, açık alanlara kaçtı. Kalenin surları, Sultan Bayezid Camii'nin kubbeleri, meydanın kapısı, taş evler, çoğu caminin kubbeleri ve bedestenin büyük bir kısmı yıkıldı. Sultan Bayezid Camii'nin sağ tarafındaki minare kuzeye doğru yattı. Sol taraftaki minare ise, güneye doğru eğildi. Birçok ev yıkıldı. Günlerce devam eden sarsıntılar yüzünden halk, açık alanlarda kurduğu çadırlarda kaldı; çok sayıda insan öldü ...*'.[3] Sultan Bayezid Camii'nin *imareti* ile misafirhanesinin kubbeleri çatlamış ve minareleriyle birlikte bütün yapı, bir yıl içinde yeniden inşa edilmişti.[4] Amasya kadısına gönderilen Hicri Zilkade 1090 (Ara. 1680) tarihli bir ferman, daha önceki bir depremde hasar gören camide, onarımdan önce denetleme yapıldığını belirtir.[5] Kentin Kuba mahallesindeki bir cami ile *medrese*[6] ve Kameraddin mahallesindeki bir cami ile *mescid* harabeye döndü.[7] Amasya'daki diğer kamu binaları da hasar gördü.[8]

Depremden sonraki yıllarda kamu binalarındaki onarım çalışmaları ile ilgili basılmış ve basılmamış belgeler, onun bölgedeki etkilerinin boyutlarını yansıtır:

Samsun kalesi, depremde ağır hasar gördü; kalenin özellikle silah deposu, top dökümhanesi, surları ile limanın kuleleri tahribata uğradı: Yapılan onarımlarla ilgili Hicri 1082-83 (1671-72) tarihli belgeler, binanın bazı kısımlarının '*önceki büyük depremde*'[9] yıkıldığına işaret ederler; onarım çalışmalarına katılan işçiler Çanık (Samsun) *sancağı*nın 14 *kaza*sından sağlanmıştır.[10]

1. PRO: SP 97/19. 34-35.
2. Hakobyan 1951. ii. 519.
3. [Yasar] 1330. iv. 152.
4. [Yasar] 1330. i. 130-31.
5. Erdoğan 1968. 169.
6. [Yasar] 1330. i. 156.
7. [Yasar] 1330. i. 158.
8. [Yasar] 1330. i. 79.
9. BBA: MMD 9850. 5; krşl. MMD 9849. 4, 61.
10. BBA: MMD 9849. 169.

'Timurtaş Bey'in oğlu Mehmed Bey'in Bolu'da inşa ettirdiği ve Eski Yeni Camii diye bilinen cami, Hicri 1079 (1668-69) büyük depreminde ağır hasar gördü ...'; bu işe ayrılan fonlar zimmete geçirildiği için, Hicri Recep 1102 (Nis. 1691) tarihinde caminin duvarları üzerindeki çatlaklar hâlâ durmaktaydı ve duvarlar yıkılmak üzereydi; su kanalları, tuvalet ve kadınlara ayrılan bölümün avlusundaki hasar da onarılmamıştı.[1] Döneme ait bir belgeye göre, kent *'bu Son Sarsıntılarda ner*[e]*deyse yer ile bi*[r] *oldu ...'*.[2]

Hicri Rebiülâhir 1082 (Ağu. 1671) tarihli belgede kaydedilen Osmancık'taki onarım çalışmalarını, muhtemelen 1668'deki büyük deprem zorunlu kılmıştır: *'Osmancık kasabasında Koca Mehmed Paşa tarafından yaptırılan caminin kubbesi, mihrabı ve duvarları, çatladı ve* [ana] *kubbenin önündeki koridorun üzerinde bulunan kubbeler yıkıldı'*.[3]

Ladik (Samsun ykn.) *kaza*sında bulunan Davud Paşa Camii'nin *'bu tarihten önce meydana gelen büyük bir depremde yıkılması, ve zaman içinde su kanallarının ve şadırvanların ve tuvaletlerin ve dükkânların neredeyse yıkılacak hale gelmesi ...'* de, mümkündür ki, bu olayın sonucudur. Buna karşın onarımlarla ilgili bir tutanak, yıllar sonra, Hicri Safer 1121'de (Nis. 1709) tutulmuştur.[4]

Deprem, İstanbul'da hissedilecek kadar kuvvetliydi, *'bir saatin üç çeyreği kadar sürüp, halk arasında korku uyandırdı ...* (ayn.)'.[5] İzmir'den de bildirildi,[6] İskenderiye'de *'... birkaç duvarı yıkan hafîf bir deprem ...'*[7] olarak algılandı. Skiathos Adası'nda bulunan 17. yüzyılın başlarına ait Yunanca bir elyazmasının kenarına düşülen not, Ağustos 1668 tarihinde hissedilen 'büyük' bir depremden söz eder;[8] ne var ki bu notun, adada mı yoksa İstanbul'da mı yazıldığı belli değildir.

Dolayısıyla 17 Ağustos ana şokunun etkilerini, yeniden aşağıdaki gibi düzenleyebiliriz:

- Bolu kenti neredeyse tamamen yıkıldı ve 1800 kişi yaşamını yitirdi. Ölenler arasında yaklaşık 60 Hıristiyan tüccar da bulunuyordu.

- Ankara'da deprem 3-4 dakika aralıklarla meydana gelen bir dizi güçlü sarsıntıdan oluştu; bunun ve sonraki şokların sonucu kentin yukarısındaki tepenin üzerinde bulunan kayalıklar kırıldı ve devasa taş parçaları düştü. Kentte(?) -muhtemelen sıvılaşma sonucunda- yer yarıldı ve öncü şoklarda zaten hasar görmüş olan birçok ev harabeye döndü. Hâlâ Ankara'da bulunan birkaç kişi de, kaledeki garnizonu arkalarında bırakarak kaçtılar.

1. Erdoğan 1968. 171.
2. PRO: SP 97/19. 34.
3. Erdoğan 1968. 168.
4. BBA: MMD 3882. 87.
5. BDP: *Nord. Merkur*, Z. 20, 1668. 339, 729.
6. PRO: SP 97/19. 34.
7. al-'Umari, *Al-athar*:216.
8. Evangelidis 1913. 198.

- Bununla birlikte, Beypazarı ile Ayaş arasında yer alan ve tamamen yıkılan bir köy dışında, depremin yol açtığı hasar, neredeyse tümden harabeye dönen kuzeydoğu yörelerinde çok daha büyüktü.

- Depremin etkisi, yerle bir olan ve ayakta sadece küçük bir kalenin kaldığı Hacı Hamza'nın(?) doğusunda da çok şiddetli idi.

- Amasya ile -Gelgiras(?) gibi- çevresindeki köylerde deprem, büyük yıkıma neden oldu: Yer 'yarıldı', ancak bu bir yanılsamaya benziyor. Kalenin surları, taş evler, dini ve aralarında çarşının bazı kısımlarının da bulunduğu ticari binalar yıkılıp, çok sayıda kişi de yaşamını yitirdi.

- Amasya bölgesinde, Zara'da ve Ilgaz'da oluşan yıkımın çoğuna, büyük çaplı yer şekli bozulmaları yol açtı.

- Tokat kenti ağır hasara uğradı, şehir surları ile kalenin bazı kısımları yıkıldı. Camiler ile diğer kamu binaları, Ermeni kiliseleri dışında, yıkıldı ya da ağır hasar gördü. Depremde ölenlerin ve yaralananların sayısının çok fazla olmadığı anlaşılıyor. Burada haftalarca süren sarsıntılar, halkın evlerini terk edip açık alanlarda yaşamasına neden oldu.

- Merzifon ve Asarcık da harabeye döndü; Asarcık'taki kervansaraylar yıkıldı. Yeri belirlenememiş olan 'Cachete'de, aralarında 50 İranlı ve Anadolulu tüccarın da bulunduğu 6000 kişinin öldüğü bildirilmişti.

- Samsun'da limanın tahkimatları ile kale, ciddi hasara uğradı.

- Kastamonu'da binalar yıkılarak çok sayıda kişinin ölümüne ya da yaralanmasına neden oldu. Yaralılardan büyük bir kısmının durumu ağırdı.

- Erzincan da hasara uğramış görünüyor, ancak ayrıntılı bilgi yoktur.

- Daha güneydeki Sivas bölgesinde, çok muhtemeldir ki Ermeni manastırı S. Nishan'ın yakınlarında bulunan bir kasaba ve birkaç köy toprağa gömüldü.

- 'Coujam', 'Listrien', 'Derben' ve Karadeniz kıyısındaki(?) başka bazı yerleşim birimleri gibi, yerlerini belirleyemediğimiz diğer kasabalar harabeye döndü.

17 Ağustos ana depreminin ardından yersarsıntıları bir süre daha devam etti. Ankara'da yazılmış bir kenar notu şöyle der: '*Hicri 18 Muharrem ve 12 Rebiülevvel 1079 arasında (28 Haz. - 20 Ağu. 1668)* [yer] *her gün sallandı: Ankara'nın dışında çevre kasaba ve köylerde de büyük bir deprem oldu ... kent halkı, aileleri ile birlikte açık alanlara kaçtı ve kurdukları çadırlarda haftalarca kaldı*'.[1] Ağustos'un sonuna kadarki 37 günde Ankara'da 200'den fazla sarsıntı hissedilmişti;[2] aslında yersarsıntıları dizisi, tamamen sona erdiklerinin bildirildiği 13 Eylül'e[3] kadar Ankara'da 47 ve Beypazarı'nda da

1. MKA: Ankara KS 52. 1.
2. PRO: SP 97/19. 34.
3. PTE 1703. x/2. 975.

15 gün sürdü.[1] Artçı şoklar, halkın iki hafta boyunca evlerine girmeye cesaret edemediği Tokat'ta, toplam altı ay devam etti.[2]

Depremden iki yıl sonra, Tebriz'e gitmek için 1670 yılının Eylül ayında İzmir'den çıkan Avrupalı bir gezgin, yolu üzerindeki Ankara ve Tokat'tan geçti; Ankara'daki Roma Tapınağı kalıntılarını ve Tokat'taki inşaat çalışmalarını kısaca betimleyen ve bu iki kentin eskizlerini çizen gezgin, depremden söz etmemektedir: Tebriz'de gördüğü harabeleri bir depreme bağlar, ama aynı şeyi Türkiye'dekiler için yapmaz.[3] Osmanlı tarihçileri de, o sıralarda önceliği Osmanlı İmparatorluğu ile Venedik arasında Girit Adası ile ilgili mücadelenin çözülmesine vererek, bu depremi ihmal ederler: Kâtip Çelebi'nin '*Bolu'da Hicri 1079 (1668-69) yılında büyük bir deprem olduğundan*' söz eden ardılı, bulunan tek kaynaktır.[4] Bu kitapta alıntı yapılan kaynakların hepsi, bunun büyük ve yıkıcı bir olay olduğu konusunda birleşirler. Osmanlı tarihçilerinin depremin etkilerinden söz etmeyişleri, dikkat çekicidir.

104. 26 Ekim 1669

Bu deprem İstanbul'da 26 Ekim 1669 (=Cumartesi) sabah saat altıda hissedildi: Bir görgü tanığı, '*neredeyse bir dakika*'[5] sürdüğünü iddia ediyor. Döneme ait bir Osmanlı kaynağı, saat ile tarihi doğrular ve şokun, Hicri 1 Cemaziyelâhir 1080 Pazar gecesi, günbatımından sonraki on üçüncü saat civarında hissedildiğini söyler.[6] Skiathos'ta bulunan Yunanca bir kenar notunda da olayın büyük, ancak İstanbul'dan uzakta olduğunu akla getirir biçimde yersarsıntısından söz edilir.[7]

105. 1669

Erm. 1118 yılında Van'da bir deprem meydana geldi. Herhangi bir hasara neden olmadı, ancak '*Varag Dağı'ndan kopan bir kitle, vadiye düştü ...*'.[8] Varag Dağı Van kentinin yaklaşık 10 km. doğusunda yer alır, ve bu not olasıdır ki bir toprak kaymasından söz etmektedir.

106. 12, 19 Ağu. 1670

Ermenice bir elyazmasının kenarına düşülen not, deprem şoklarından söz eder: '*Ağustos'un 2'sinde (?OS) bir tane deprem oldu; Erm. 1100 (1650) ayın dokuzu ve*

1. Smith 1684. 442.
2. Hakobyan 1951. ii. 519.
3. Laisne, *Relation*:7-8, 12-14, 25, 29.
4. Kâtip Çelebi 1146. 138.
5. Smith 1684. 442.
6. *Takvîmler Mecmuası:* 443.
7. Evangelidis 1913. 198.
8. Hakobyan 1951. i. 412.

Şah Süleyman'ın 20. yaşında Daurown'da (Taron) bir başkası daha oldu ...'. Bununla birlikte editör, 1100 yılının Erm. 1120 (1670) şeklinde okunmasının daha doğru olacağını düşünüyor: Aynı elyazmasında '*1120 yılında ... Ağustos ayının 1, 2 ve 9'unda yer sallandı ...*' diyen başka bir yorum da bunu destekler görünmektedir.[1]

Taron, Van Gölü'nün batısındaki bölge idi.

1666-94 yılları arasında saltanat süren Safevi Şahı Süleyman, 1647 yılında doğmuştu. Şah Süleyman'dan niçin söz edildiğini anlamak güçtür.

107. 2 Şub. 1672

Döneme ait bir belge, Hicri 1082 yılında kutsal Ramazan ayının sonundaki bayramın üçüncü gününde meydana gelen bir depremin Amasra kalesinin bazı surlarını yıktığını ve bu surların daha sonra yeniden inşa edilmesi gerektiğini söyler.[2] Hicri 3 Safer 1083 (31 Mayıs 1691) tarihli daha sonraki bir tutanak da '*bundan önce, bir depremde Amasra kalesinin bazı surları yıkılmıştı*' der.[3]

#108. *14 Şub. 1672*

Bu depremle ilgili bilgiler, belirgin değildir. Hicri 15 Şevval 1082 (14 Şub. 1672) tarihli bir ferman, Midilli Adası'nın kuzey kısmında meydana gelen hasardan ve Molivo'nun iç kalesindeki caminin yıkıldığından söz eder: '*Molivo'nun iç kalesindeki Fethiye Camii'nin duvarları ile çatısı, büyük bir depremde tamamen yıkıldı ...*'.[4] Tenedos'taki (Bozcaada) hemen hemen bütün evler, Venediklilerin kalesi ve kilisesi yıkıldı.[5] İstanköy Adası'nda, bildirildiğine göre, yersarsıntısının şiddeti nedeniyle ayakta kimse duramamış, bütün binalar çökmüş ve peşinden bir deniz-dalgası gelmişti.[6]

Deprem nedeniyle Ligia'da (Truva ykn.) su pınarlarının kuruduğu söylenir.[7]

Eğer bu son etkiler aynı depremin sonucu ise, merkezi bölgesi Biga vilayetinin kıyılarında aranmalıdır.

109. Mart 1673

İstanköy Adası'nda, şiddeti bilinmeyen bir deprem meydana geldiği bildirilmiştir.[8] Bu, muhtemelen, çok eskiden Stanchio Adası'nın bütün halkı ile birlikte deniz tarafından yutulduğu ile ilgili bir öykü anlatılmasına yol açan olaydır.[9]

1. Conybeare 1913. 297.
2. BBA: AE, Mehmed IV 11859.
3. BBA: MMD 9850. 18.
4. BBA: MMD 9849. 123.
5. Beer 1708. ii. (sa).
6. PDGA 1756. 230.
7. Lechevalier 1791. 7.
8. Schmidt 1867. 33.
9. PDGA 1756. 230.

110. 23 Ocak 1674

Bir görgü tanığının anlattıklarına göre, Sakız Adası'nda gece yarısından üç saat sonra bir deprem meydana geldi; adadaki birçok ev ile malikanenin hasar görmesine neden olan ilk şok, İzmir ve bütün Anadolu'da hissedildi. Bunu, o kadar şiddetli olmayan iki başka yersarsıntısı izledi.[1]

111. [1674]

Bu, olasıdır ki 15 Ağustos 1668 (bkz.) tarihinde Bursa'da meydana gelmiş olanla ilişkilendirdiğimiz uydurma bir depremdir.[2]

112. *1675*

Anadolu'nun doğusunda bir deprem. Hicri 15 Şevval 1086 (2 Ocak 1676) tarihinde Gerger (Pütürge ykn.) kadısına gönderilen bir fermanda şöyle denir: '*Sultan Alaeddin tarafından Gerger'de yaptırılan büyük caminin kemerleri, bir depremde hasar gördü ve duvarların çoğu da çatladı; bina, namaz kılmak için kullanılamıyor ...*'.[3]

113. 29 Kas. 1676

İzmir'de üç yersarsıntısı hissedildi: '*Öğl... sonraki saat ikiden kısa bir süre sonra ilki ve gece saat on dolaylarında üçüncüsü meydana geldi; ikincisi ise, akşam altı ile yedi arasındaydı*'.[4] Bu, Andros Adası'nda yazılmış olan elyazmasının kenarına düşülen Yunanca bir notun sözünü ettiği deprem olabilir.[5]

114. Nis. 1678

Döneme ait bir Avrupa gazetesi, İç Anadolu'nun doğusunda yerel olarak yıkıcı bir deprem meydana geldiğini bildirir: '*Nisan ayında (1678) Caramannia yakınlarındaki Zabagh yöresinde şiddetli bir deprem oldu, bölgenin yoğun nüfusundan ötürü hasar büyüktü; meydana gelen korkunç şimşek, halkın korku ve dehşete kapılmasına yol açtı; sonuç olarak 60 kişi öldü ve camiler ile kiliseler küle döndü*'.[6]

Bu depremle ilgili başka bir kaynağımız yoktur. Zabagh, büyük bir olasılıkla Fırat Nehri üzerinde ve Palu ile Muş[7] arasında bulunan Çapakçur (Bingöl) yöresi olabilir; o dönemde kalabalık bir Ermeni topluluğunu barındırmaktaydı.

1. Wansleben 1902. i. 132.
2. Ayverdi 1966. 97.
3. BBA: MMD 6565. 144.
4. BL: ElY., Harleian 7021. 404.
5. Paschalis 1930. 12.
6. PTE 1682. xi/2. 1270.
7. Hübschmann 1904. 447.

115. 13 Haz. 1678

Bir görgü tanığı, İzmir'de başka yersarsıntılarının daha hissedildiğini bildirir: '*13 Haziran Perşembe günü, sabah saat 2 ile 3 arası büyük bir deprem meydana geldi; sabah saat 6 ile 7 arası -denen- bir tane daha*'.[1]

#116. 14 Haz. 1679

Erivan yöresinde yerel yıkıcılığı olan bir deprem.[2] Depremin etkileri, döneme ait belgelerde, çok sayıda görgü tanığı raporu ile betimlenir. Bunlardan biri şöyle der: '*Erm. 4 Haziran 1128 (OS) sabah saat beşte, Erivan ve Garni'de bir deprem oldu; birçok bina ile şehir* [=Erivan] *surları yıkıldı, Hurastan (Hrazdan) Nehri üzerindeki köprü çöktü; Jorageg (Dzoragiukh) ve Kanaker'deki (Kanakert) hasar daha da ağırdı, pek çok insan öldü.*'[3] Depremin meydana geldiği gün Çarşamba[4] olarak verilir; bu, olayın tarihi ile tutarlıdır.

Bir başka belge, şöyle der: '*(Erivan'da) 8000 kişi öldü ve Havuds Tar (Avutstar), Gegard ile Getargel kiliseleri çöktü, Garni'deki Trdat'ın sarayı harabeye döndü; diğer birçok kilise ile saray yıkıldı*'.[5]

Döneme ait bir başka belge, daha ayrıntılı bilgi verir: '*Deprem, 4 Haziran Salı günü saat 7'de oldu ve Ağrı mıntıkasını şiddetle salladı. Garni'den başlayarak bütün yapıları, yüksek binaları, kiliseleri ve manastırları yıktı. Yıkılan kiliselerin arasında şunlar bulunuyordu: Akhchuts, Ayrivank, Avut Tar, Trdatakert, Khor Virap, Dzhrvezh ve Dzagavank'taki manastırlar, Erivan'daki üç kilise, ve Noragavit, Noragiukh, Dzoragiukh, Nork ve Giamrez'dekiler. Minareler ve camiler gibi, Erivan'daki hisar da yerle bir oldu. Birçok yerde yeni su pınarları çıktı, mevcut bulunanlar ise kurudu. Kayalıklar parçalandı ve ırmaklardaki suyun akışı kesildi. Birçok köy yıkıldı ve Kanaker'deki (Kanakert) evler yerle bir oldu. Depremin etkileri, Karb'deki (Karbi) yerleşim birimlerine kadar ulaştı. Malikâneler ile St. Ovanavan Manastırı yıkıldı, canımızı zor kurtardık... Depremde ölenlerin kesin sayısını öğrenemedim, ama ölenlerin sayısının hayatta kalanlardan çok daha fazla olduğunu biliyorum. Doğum yerim olan Kanaker'de, 1228 kişi öldü; bir tek kedi, köpek ya da tavuk kalmadı*'.[6]

Bir başka görgü tanığı, depremin 4 Haziran Cumartesi günü saat beşte olduğunu ve Erivan'daki *han* ile hamamlar, camiler ve bir minareyi yıktığını yazar; bölgede 7600 kişinin de öldüğünü belirtir.[7]

1. BL: ElY., Harleian 7021. 410.
2. Piruzian 1966. 54-57; Ambraseys ve Melville 1982. 52, 184; Nikonov ve Aslanian 1991.
3. Hakobyan 1951. i. 311.
4. Hakobyan 1951. ii. 272.
5. Hakobyan 1951. i. 327.
6. Kondorskaya ve Shebalin 1977. 483.
7. Stepanian 1964. 80-86.

Dönemin bir diğer kaynağından ek bilgiler edinilir: '*4 Haziran Çarşamba günü yer gürledi ... yerde geniş çatlaklar açıldı, kayalıklar parçalandı ve büyük kaya parçaları dere yatakları ile kanyonları doldurdu... Irmaklardaki suyun rengi, toz topraktan kırmızıya döndü ve suyun akış yönü değişti. Sağlam inşa edilmiş evler ile kiliseler yıkıldı ya da harabeye döndü. Eski ve yeni yapılar çöktü... ve birçok insan öldü. Edzmiadzin Katolik Kilisesi ile Gaiane ve Ripskime kiliseleri dışında, Büyük Misis (Alagöz) Dağı'ndan Shamiran Tepesi'ne kadar her şey harabeye döndü. Ayrivank'taki yıkım çok büyüktü; yapı, bir dere yatağına inşa edildiği için her yere kayalar düştü ve manastırı tamamen yerle bir etti. Yollar tıkandı ... insanlar mağaralarda yaşıyordu... Erivan'daki Anapa Kilisesi, depremden yıkıldı; Piskopos Stepanos, enkaz altında kaldı*'.[1]

Erivan kentindeki can kaybı 1500[2] ile 8000[3] arasında belirlendi.

Sonraki yazarlar, az şey eklerler.[4] Döneme ait bir Osmanlı kronolojisinde[5] olduğu gibi Avrupa basınında[6] ve Doğudaki halk ile gezginlerin yazışmalarında da şoktan kısaca söz edilir. Olaydan 20 yıl sonra bölgeden geçenler, hâlâ depremin yol açtığı yıkımdan ve tükenmiş nüfustan bahsediyorlardı.[7] Birçok manastır ve kilise, depremden sonra yeniden inşa edildi ya da onarıldı.[8]

Belirtilen şekilde, hasar, Alagöz ve Ağrı dağları ile Sevan Gölü arasındaki 40 km. yarıçaplı bir bölgeye yayıldı.

Depremin çok uzaklarda hissedildiğine dair herhangi bir kanıt yoktur.

117. 23. Haz. 1679

Bu, Erivan bölgesinde 14 Haziran'da meydana gelen depremin kuvvetli bir artçı şokuydu: '*Bu depremden* [14 Haziran'daki] *sonra, yersarsıntıları dokuz gün boyunca birbiri ardına devam etti; dokuzuncu gün, ilk depremi andıran bir şok meydana geldi ve ayakta kalan bütün binaları yıktı ... depremler, yıl sonuna kadar devam etti*'.[9]

118. Tem. 1679

İzmir'de 20 ve 25 Temmuz tarihleri arasında bir deprem şoku hissedildi; yersarsıntısı herhangi bir hasara yol açmamış görünüyor.[10]

1. Stepanian 1964. 80-86.
2. Maxwell Lyte 1885. 414.
3. Abich 1878. ii. 440.
4. Abich 1878. ii. 446.
5. Kâtip Çelebi 1146, 140.
6. PNW 1727. 11. 10
7. Anon 1694. 215; Monier 1723. 228; Villotte 1730. 65.
8. Piruzian 1966. 54-57.
9. Kondorskaya ve Shebalin 1977. 483.
10. Maxwell Lyte 1885. 414.

119. 14 Şub. 1680

Dönemin bir gezgini, İzmir'de ağır bir deprem meydana geldiğinden söz eder: '*... 14 Şubat'ta Smyrna'da korkunç bir deprem oldu; buradan bir buçuk saat uzaklıktaki bir dağ, Carbon köyünün üzerine yıkıldı ...*'.[1] Smyrna'daki bir görgü tanığı da '*... geçen ay yaklaşık kırk deprem yaşadık, bu depremlerden çoğu çok korkunçtu. 10 mil civarımızdaki üç köy, yerle bir oldu*' der.[2] Daha sonraki kaynaklar, aşağı yukarı aynı bilgiyi tekrarlayarak İzmir'de herhangi bir hasar meydana gelmemesini bölgedeki evlerin yer sarsıntılarına dayanma kapasitelerine bağlarlar,[3] ancak depremden etkilenen yerlerin isimlerini vermezler.[4]

120. 22, 23 Mart 1680

Avrupalı bir gezgin, Halep'te 22 ve 23 Mart'ta hafif deprem şokları hissetti.[5]

121. 19 May. 1682

Anadolu'nun doğusunda bulunan Van ve Baghes'te (Bitlis), herhangi bir hasara neden olmayan şiddetli bir deprem hissedildi.[6]

122. [16 Tem. 1682]

Kimliği belirlenemeyen İtalyan bir kaynak, İzmir'de meydana gelen bir depremin aralarında Fransız konsolos ile İskenderiye Patriği'nin de bulunduğu çok sayıda (15.000) kişinin ölümüne neden olduğunu söyler.[7] Döneme ait Ermeni bir kaynak, depremde kiliselerin, *han*ların, camilerin ve minarelerin yıkıldığını, denizin 'kaynadığını' ve gemileri birbirlerine doğru sürüklediğini anlatır.[8]

Ayrıntılar, bu kaynakların aslında 1688'deki (bkz.) İzmir depremine değindiklerini gösterir.

123. 14 Eyl. 1684

Anadolu nun kuzeyinde yıkıcı bir deprem. 20. yüzyılın başlarında yazılmış bir kaynak şöyle der: '*Hicri 4 Şevval 1095 (14 Eyl. 1684) tarihinde Amasya ile çevresinde şiddetli bir deprem oldu; kentteki taş binalar yıkıldı; birçok ev çöktü. Deprem,*

1. Petri 1962. 103; krşl. Melton 1681. 232.
2. Maxwell Lyte 1885. 415.
3. ARG: Consulaat Smirna 684. 85.
4. Happel 1690. 16.
5. d'Arvieux 1735. v. 563.
6. Hakobyan 1951. ii. 414.
7. Hammer 1963. vi. 379.
8. Brosset 1874. ii. 131.

Sultan Bayezid Camii'nde yeni hasarlara neden oldu ...'.[1] Hicri 1099 (1688) tarihli bir fermanda bu deprem, Niksar'daki pirinç tarlalarında çalışan köylülerin bölgeyi terk etmesine neden olan felaketlerden biri olarak nitelenir.[2]

Günümüz yazarlarından biri, etkilenmiş olan yerler arasına Tokat'ı da ekler,[3] ancak bununla ilgili döneme ait herhangi bir kanıt bulamadık.

124. 1684

Bu yıl boyunca Sakız Adası'nda kuvvetli depremler meydana geldi.[4]

#125. 2 Ara. 1685

Bu, muhtemelen Anadolu'nun doğusundaki büyükçe bir depremdi. Avrupalı bir gezgin, Erzurum'daki şiddetiyle ona tanık oldu; Kasım 1685'te gece yarısından önce meydana gelen şok, aralıklarla çeyrek saat sürdü. Bu gezgine, Erzurum'un sekiz fersah (44 km.) civarındaki köylerin yıkıldığı ve yerin biçiminin aşırı derecede bozulduğu söylendi. Artçı şoklar, sekiz gün boyunca devam etti. Daha sonra Nahçıvan üzerinden -kısa yolu izleyerek- Erivan'a gitmiş bulunan gezgin, güzergâhı üzerinde depremin neden olduğu herhangi bir hasar ile karşılaşmadı.[5]

Bu deprem, Ermenice bir belgede de geçer: '*Erm. 1134 yılında (22 Kas. 1685 OS), bir Pazar günü, şiddetli bir deprem Van'ı salladı; hasara yol açmadı*'.[6]

126. 1685-86

Hicri 13 Rebiülâhir 1097 (9 Mart 1686) tarihli bir fermanda, Rodos kalesinde hasara neden olan 'büyük' bir depremin, kalede daha önce meydana gelmiş bulunan hasar ile ilgili onarım keşfi yapıldıktan hemen sonra, Hicri 1096 yılında (8 Ara. 1684 - 27 Kas. 1685) olduğu söylenir.[7]

127. Ara. 1686

İstanbul'dan gönderilen 3 Ocak 1687 tarihli mektuplar, iki hafta önce olan ve kentte yaygın biçimde(?), tüm Ege takımadalarında, Karadeniz'in Anadolu sahilleri boyunca, ve özellikle de Edirne'de hissedilen dört depreme değinir.[8] Bu belgelerde, hasara uğrayan belirli bir yerden söz edilmez.

1. [Yasar] 1330. iv. 177.
2. BBA: MMD 2935. 210.
3. Cinlioğlu 1941. ii. 9.
4. Nanteuil 1684. 408.
5. Avril 1692. 55-57.
6. Hakobyan 1951. ii. 416.
7. BBA: MMD 2933. 85.
8. BDP: *Relat. Courier*, Z. 100, 1687. 3. 4; *Nord. Merkur*, Z. 20, 1687. 2. 15.

Viyana ve Alexandretta'dan (İskenderun) gönderilen diğer mektuplar ise, durumu aydınlatacaklarına, depremin yerini Alexandria [İskenderiye][1] ya da Alexandretta [İskenderun][2] ve tarihini de 1687[3]ya da 1688[4] olarak vererek karışıklığı artırırlar.

Görünüşe göre büyük olan bu olaydan, Türkçe kaynaklarda, söz edildiğine hiç rastlayamadık.

#128. 10 Tem. 1688

Bu, büyüklüğünün nispeten az olmasına rağmen yerel yıkıma yol açan bir depremdi ve o sıralar Levant'ın [Doğu Akdeniz] gelişen ticari merkezi olan Smyrna'da (İzmir) büyüklüğüyle orantısız hasara neden olmuştu. Kentte çok sayıda Avrupalı diplomat ve tüccar bulunduğundan ötürü bu olay, bütün tarihi depremlerin en iyi bilinenlerinden biridir. Aşağı yukarı aynı bilgiyi veren çok sayıda kaynak, genelde Fransız konsolosluğunun iki raporuna dayanmaktadır: Bu raporların özetleri, aşağıda belirtilen ayrıntıların ana hatlarını sağlıyor.[5] Döneme ve yakın-dönemlere ait daha kısa birkaç rapor, olayla ilgili bilgimize önemli hiçbir şey eklemezler.[6]

Deprem, 11.45'te oldu ve 20-30 saniye sürdü. Hasarın büyük bölümü, İzmir'in rakımı düşük alanlarında oluştu; evlerin ve kamu binalarının dörtte üçüyle birlikte doğuya bakan duvarların büyük bir kısmı yıkıldı. Kentte bulunan 17 büyük camiden sadece üçü ayakta kaldı, bunlar da ağır hasar görmüşlerdi ve çökmek üzereydiler. Fazlızâde ve Bıyıklızâde camileri tamamen yıkıldı.[7] Birçok büyük kilise tamamıyla çöktü: Fransisken, Cizvit ve Cemaatsel Yönetim kiliseleri[8] tamamıyla yerle bir oldu; bu kiliselerden geriye kalanlar, daha sonra çıkan bir yangında kül oldu ve yangında iki papaz, yaşamını yitirdi. Yunan Metropolitan kilisesi, Ermeni kilisesi ve Sta Photini şapeli tamamen yıkıldı. Ortodoks mezarlığındaki St. George Kilisesi ağır hasar gördü.

Şok, kentin Avrupai kesiminde bir yangın çıkmasına neden oldu. Yangın hızla, 'Fransa Sokağı' boyunca sahile ve doğuda 'Apano Mahalas' mahallesine kadar yayıldı. Hasar özellikle yabancı konsolosluklar bölgesinin deniz tarafında daha ağırdı: Deprem ve yangın buradaki bütün depoları ve içlerindeki malları, Avrupalıların mobilyaları ile diğer eşyalarını yok etti. Temmuz'un sonlarında hâlâ için için yanmaya devam eden enkazdan sadece küçük bir miktar para kurtarılabildi. Yangında İngiliz, Fransız ve Hollanda ofislerine ait arşivlerin yanı sıra yabancı konsoloslukların arşivleri de kül oldu. Fransız, İngiliz

1. PDGA 1756. 292; Seyfart 1756. 64.
2. Anon 1687 (sa).
3. Anon 1687 (sa).
4. Höffner 1691; Anon 1693 (sa).
5. ACCM: J. 1611, J. 1612; krşl. Ülker 1975. 42-53, Sader 1991.
6. örn. Râşid 1282. ii. 54, Özcan 1979. i. 426, Rycaut 1700. 301, Carayon 1864. 271, Villotte 1730. 9-10, PTE 1698. xiii/1. 629.
7. Erdoğan 1968. 170, 171.
8. Fleuriau 1695. 181.

ve Hollandalı tüccarlar bütün dosyalarını, yazışmalarını ve borç makbuzları ile yerel tüccarlardan alacaklarının makbuzlarını yitirdikleri gibi bir milyon kuruş değerindeki mallarını da kaybettiler. Depremde ve yangında zarar görmeyen mallarla kişisel eşyalar ise, Eylül'de başlayan şiddetli yağmurlarda yok oldu: Smyrna'da ticaret tamamen felce uğradı.

Yangın, kentin geri kalan kısımlarının da çoğuna sıçradı ve kalan ne varsa küle çevirdi: Depremden sonra Avrupai kesimden geriye sadece tek bir duvarın kaldığı söylenir. Yangın, çarşılara da yayıldı; buna karşın Türk semtleri, kutsal Ramazan ayında yemek pişirmek üzere yakılan ateşler söndürüldüğü için, kurtuldular.

Depremde iki ya da üç *han* çökerek 600-700 tüccar ile hayvanlarının ölmesine neden oldu; duvarları taştan inşa edilen ve kurşundan çatısı olan Köprülü *Hanı*, depremde hasara uğramadı ancak yangında küle döndü. Ana Çarşı'nın en sonunda bulunan 'Pamuk eğiricileri' *hanı* dışında, Smyrna'daki diğer bütün *han*lar ya depremde yıkıldı ya da yangında kül oldu. Gümrük Ofisi'nin Eski Bina'sı çöktü, ancak her iki tarafından kemerli taş depolarla korunan Yeni Bina, depremden ve yangından kurtuldu.[1]

Deprem sonucunda, kentten yaklaşık üç kilometre uzaklıkta ve İzmir Körfezi'nin girişinde bir yarımada üzerinde bulunan Sancak Burnu hisarı, tamamen yıkıldı.[2] Çevresindeki toprak ile birlikte hisar suya batarak, genişliği 30 metre olan bir deniz parçasıyla ana karadan ayrılan bir adacık oluşturdu. Hisarın kendisi tamamen toprağa gömüldü ve deniz suyu, içerideki mazgallar ile topun seviyesine kadar yükseldi. Hisarın anakarada civarında bulunan evlerin dörtte üçü, depremde yıkıldı.

Kentin rakımı düşük kısımlarında yer ilk şokla yarıldı ve yer yer çatlaklardan su fışkırdı. Depremden sonra, toprağın yaklaşık 60 santimetre denize gömülmüş olmasından dolayı, Smyrna'da denizin iç kısımlara doğru ilerlediği anlaşıldı.

Sahilden uzaklaştıkça, hasar da hızla azalıyordu. Pagus Dağı ve St. Peter kaleleri ya hasara uğramadı ya da çok az uğradı; bu kaleler, hasarın genellikle hafif olduğu Smyrna'nın doğusundaki tepelerin üzerine inşa edilmişlerdi. Smyrna'dan uzaklaştıkça, hasar çok hızlı azalıyordu: Sidigny'de (Seydiköy) sadece birkaç ev yıkıldı;[3] Durgutli (Turgutlu), Philadelphia (Alaşehir) ve Magnesia'da (Manisa) da aynı durum söz konusuydu,[4] ancak sonuncu kentte Ulu Cami'nin minaresinin şerefesinin üst kısmı çatladı.[5] Deprem, Foça,[6] Sakız Adası,[7] Naxos[8] ve Scala Nova'dan (Kuşadası)[9] da bildirildi, fakat bu yerlerde kesinlikle hiçbir hasar yoktu.

1. Stavranidis 1987. 101.
2. BBA: MMD 3871. 44, MMD 9871. 124vbis.
3. ACCM: J. 1611.
4. Raye 1924. 297.
5. Gökçen 1946. ii. 152.
6. Raye 1924. 297.
7. ANF: AE Bi/1009 (Scio); Anon 1688.
8. Zerlendis 1922. 27.
9. Egmont ve Heyman 1759. i. 122.

Smyrna yakınlarında su pınarları kurudu ve başka yerlerde -geçici bir süre için- iki su değirmenini döndürmeye yetecek miktarda su çıkaran, yeni pınarlar oluştu.

Şok, denizde de hissedildi ve Smyrna yakınlarında seyreden gemiler sallandı. Depremin küçük bir sismik deniz-dalgasına yol açtığına ilişkin kimi kanıtlar vardır.

Smyrna'da Fransız konsolosu ile 35 Fransız, 3 İngiliz ve bir Hollandalının da aralarında bulunduğu 5000'den fazla insan öldü. O sırada ziyarete gelmiş olan İskenderiye Patriği ile Smyrna Metropolitanı da yaşamlarını yitirdiler.[1] Çok sayıda insan yangında öldü.

Depremle ilgili haberler, kimi durumlarda aşırı derecede abartılmış olarak, kısa sürede Avrupa ve Ortadoğu'ya yayıldı.[2]

Depremden sonra, artçı şoklar devam ederken, özellikle Avrupalı tüccarlar Smyrna'dan taşınmayı ve ofislerini Sakız Adası, Foça ya da Manisa'da kurmayı ciddi bir biçimde düşündüler: Fransızlar, konsolosluklarını Smyrna'nın birkaç kilometre güneydoğusunda bulunan Buca'ya taşıdılar ve ticari ofislerini geçici bir süre için Foça ile Manisa'da kurdular. Bu, depremin kent dışında ya çok az hasara yol açtığını ya da hiç hasar vermediğini doğrular. Yağma, hastalık, devam eden artçı şoklar ve yerel valilerin isyanı, genellikle tüccarlardan oluşan çok sayıda insanı, Smyrna'yı temelli terk etmeye ve Küçük Asya'nın diğer kısımlarına göç etmeye zorladı; bunların bir kısmı, Halep ve [Lübnan'daki] Saida'ya yerleşti.

Kent yeniden inşa edildiğinde, sadece temeller ile duvarların alt kısımları taştan yapıldı; binaların geri kalan kısımları tahtadan ve tuğladan inşa edildi. Bu teknik, sonraki depremlerde dayanıklılığını kanıtladı.[3]

#129. 10 Eyl. 1688

Bu deprem, İstanbul, Lemnos (İmroz), Midilli, Sakız, İzmir'de olduğu gibi Anadolu'nun sahilleri boyunca da oldukça kuvvetli bir biçimde hissedildi.[4] Şokun iç kısımlarda ağır hasara neden olduğu dışında herhangi bir bilgi bulunmayışı, depremin Karesi yöresinde bir yerlerden başladığını akla getirir.

130. 25 Nis. 1689

İstanbul[5] ve Edirne'de birkaç ev, cami ve kulenin yıkıldığı bir deprem.[6] O sıralar İstanbul'da[7] etkili olan şiddetli rüzgârlar ile Edirne'deki[8] seller, çok sayıda binada onarım yapılmasını zorunlu kıldı ve bu nedenle hasar arttı.[9] Deprem, Sofya'da da hissedilmiş

1. Bees 1944. 256-61.
2. Taher 1974. 76.
3. Tarillon 1715. 45.
4. Berryat 1761. 584.
5. Kâtip Çelebi 1146. 142.
6. Rycaut 1700. 336.
7. BBA: MD 99. 75.
8. al-Üsküdâri, *Süleymannâme*: 22; Rycaut 1700. 336.
9. BBA: MMD 4967. 40.

olabilir.[1] Merkezi alanının belirlenmesi olanaksızdır, ancak Meriç Vadisi gibi bir konum mümkün görünmektedir.

131. *Ekim 1689*

Hicri Safer 1101 (Ekim 1689) tarihli bir fermanda şöyle denir: '*... Erzincan kazasının Migisi köyündeki kiliselerin bazı kısımları bir depremde hasar gördü ve onarılmaları gerekiyor*'.[2]

Migisi, Erzincan'ın güneydoğusunda, Pülümür yakınlarındadır.

132. 13 Ocak 1690

İzmir ve komşu bölgelerinde yıkıcı bir deprem. Sahil boyunca hasar görmemiş bir tek ev kalmadı.[3] Yersarsıntısının etkileri, iç kısımlarda daha da ciddiydi; ancak ilişkin daha fazla ayrıntı bulunamamıştır.[4]

133. 11 Tem. 1690

İstanbul'da Hicri 4 Şevval 1101 (11 Temmuz) Salı akşamı yıkıcı bir deprem, günbatımından sonra meydana gelip Sultan II. Mehmed Camii'nin bazı kubbelerinin çatlamasına yol açtı.[5] Kara surlarının Topkapı Kapısı civarındaki bölümü yıkıldı ve daha sonra onarıldı.[6] Dönemin Avrupalı yazarları, tarihini 16 Temmuz olarak verdikleri olayda çok sayıda evin yıkıldığını ve 20 kişinin yaşamını yitirdiğini söylerler.[7] Büyük Çekmece'deki Sultan [II.] Mehmed Camii'nin bir minaresi çöktü ve cami, içinde ibadet edilemez hale geldi.[8] Artçı şokların hissedilmesi, birkaç gün boyunca devam etti.[9]

Büyük bir olay olarak betimlenmesine rağmen,[10] İngiliz Büyükelçi Trumbull şehir dışından döndüğünde, kentte yol açtığı hasara ilişkin pek az kanıt bulmuştur.[11] Diğer yerleşim birimleri ile ilgili herhangi bir verinin bulunmaması, ise, merkezi kıyıdan açıklarda yerel bir deprem olduğunu akla getirmektedir.

134. 13 Nis. 1692

Van Gölü bölgesinde, Vasparukan'da şiddetli bir deprem meydana geldi.[12]

1. Rycaut 1700. 609.
2. BBA: MD 99. 14.
3. PTE 1698. xiii/2. 1355.
4. Beer 1708. iii. 293
5. Özcan 1979. i. 510; krşl. Râşid 1282. ii. 122.
6. Özcan 1979. i. 510; krşl. Râşid 1282. ii. 122; BBA: İE, Nafia no. 89.
7. Bonito 1980. 807; Coronelli 1693. 323.
8. Erdoğan 1977. 164.
9. Râşid 1282. ii. 122.
10. al-'Umari, *Al-athar*: 219.
11. Trumbull, *Diary*: 157.
12. Hakobyan 1951. i. 359.

Hicri Rebiülâhir 1156 (Mart 1743) tarihli bir ferman, şöyle der: '... *Van eyaletindeki Adilcevaz kalesi, sağlam inşa edilmiş bir yapıdır; Hicri 1101 (15 Kas. 1689 - 4 Ekim 1690) depreminde kalenin bazı burçları ile surların bir kısmı tahrip oldu ve çökme aşamasına geldi. Bunların onarılması gerekmektedir* ...'.[1] 1689-90 döneminde bu bölgede meydana gelmiş olan bir başka depreme ilişkin bilgimiz bulunmadığından, depremden yaklaşık 50 yıl sonra yazılmış olan bu belgenin, bu olayla ilgili olabileceğini düşünüyoruz.

135. 27 Ekim 1692

Van bölgesinde başka bir şiddetli yersarsıntısının olduğu bildirildi. Bir Perşembe akşamı meydana gelen depremi, çok sayıda artçı şok izledi.[2]

136. 1693-94

Irak'ın kuzeybatısındaki Cebel Sincar [Sincar Dağı] bölgesinde, Hicri 1105 yılında (2 Eyl. 1693 - 21 Ağu. 1694), '... *çok büyük bir gürültü duyuldu ve 50 arşın* uzunluğunda, 30 arşın genişliğinde bir alan dağın altına gömüldü* ...'.[3] Toprak kayması ya da kaya düşmesi gibi görünen bu olaya, bir depremin neden olduğunu varsaymak zorunlu değildir.

137. 5 Mart 1694

Smyrna'da (İzmir) gece saat üç dolaylarında şiddetli bir şok meydana geldi. Bunu, üç gün boyunca güçlü artçı şoklar izledi.[4] Deprem, Sakız Adası'nda da kuvvetli bir biçimde hissedildi.[5] Yersarsıntılarının herhangi bir ciddi hasara neden olup olmadığı ile ilgili kanıt yoktur.

138. 11 Ocak 1695

Döneme ait Ermenice bir tarihçe, Goght'n (Ordubad) vilayetinde bulunan Tewii'de gece bir deprem meydana geldiğini söyler. Aynı tarihçenin başka bir kopyasında, kent, Sivas yakınlarındaki Tewoc olarak verilmektedir. Bu olayla ilgili başka bilgimiz yoktur.[6]

* 1 arşın = 68 cm. (ç.n.)

1. BBA: MMD 3609. 576.
2. Hakobyan 1951. ii. 418.
3. al-'Umari, *Al-athar:* 221.
4. Careri 1704. iv. 84.
5. Argentis ve Kyriakides 1946. 408.
6. Hakobyan 1951. i. 307.

139. 14 Nis. 1696[1]

Büyük bir deprem, Çaldıran yöresindeki köyleri tamamen yıktı. Hasar, Vanits'in köylerinin harabeye döndüğü Duavanits'e kadar yayıldı. Maku ile Siyah Çeşme arasındaki St. Thaddeus Manastırı'nın (Kara Kilise) duvarları ile yeni inşa edilen hücreleri çöktü ve çok sayıda insan öldü. Ana şok, Van yöresinin yukarı kısımlarındaki birçok yerleşim birimini harabeye çevirdi. Artçı şoklar, uzun süre devam etti.

140. May. 1696[2]

Maku bölgesinde meydana gelen kuvvetli bir artçı şok, St. Thaddeus Manastırı'nda ek hasara neden oldu.

141. 10 Haz. 1696

Baghes'te (Bitlis) meydana gelen şiddetli bir deprem, birçok binanın yıkılmasına ve çok sayıda insanın ölmesine neden oldu.[3]

142. 1696

26 Kasım 1696 tarihinde Bremen'de basılmış olan gazeteler, Şehzade'nin doğumundan kısa bir süre sonra İstanbul'da meydana gelen bir depremden söz ederler.[4] Sultan olacak olan I. Mahmud, 2 Ağustos 1696'da doğmuştur;[5] bu da olayı o yılın sonbaharına yerleştirir.

143. 31 Ağu. 1697

İstanbul'da meydana gelen çok kuvvetli bir deprem büyük endişeye yol açtı, ancak hasara neden olmadı.[6]

144. 1698-99

İstanbul'da Hicri 1110 yılında (10 Tem. 1698 - 28 Haz. 1699) bir deprem şoku hissedildi.[7]

145. 30 Mart 1700

Saat 10'da(?) İstanbul'da kuvvetli bir deprem hissedildi; halkın paniğe kapılmasına yol açtı ise de herhangi bir hasar vermedi.[8]

1. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 52, 184.
2. krşl. Ambraseys ve Melville 1982. 52, 184.
3. Hakobyan 1951. i. 418.
4. BDP: *Lintzner*, Z. 114, 1696. 11. 26.
5. Alderson 1956, Tablo XL.
6. ARG: no. 2(1696-1701), Smirna, 1697. 9. 26 sf. 186.
7. Kâtip Çelebi 1146. 144.
8. ARG: no. 2(1696-1701), Smirna, 1700. 3. 31 sf. 651, 659.

146. *1700-01*

Hicri 18 Zilhicce 1112 (26 May. 1701) tarihli bir belge, Foça-i atik (Foça) Kalesi'nin iç kalesinde 250 arşın duvarın bir depremde hasar gördüğünden söz eder.[1] Bu, belki de Smyrna'da (İzmir) kuvvetli bir biçimde hissedilen ve 1700 olarak belli belirsiz tarihlendirilen depremdi.[2] Bununla birlikte bu olayın, modern bir kataloğun yazarlarınca, herhangi bir kaynak göstermeksizin, 18. yüzyılın başlarında Kütahya'da hissedildiği söylenen deprem olup olmadığı belli değildir.[3]

147. 26 Mart 1701

Van'dan bildirilen uzun bir yersarsıntıları dizisinin ilki, Erm. (7 Mart) 1150 (OS) tarihinde oldu. Bir Cuma akşamı meydana gelip, şiddetli olmasına rağmen herhangi bir hasara yol açmadı; bunu 9 Mart Pazar gecesi bir başka şok izledi ve sonraki Çarşamba günü bir başkası daha; bu sırada Van halkı, kenti terk ederek açık alanlarda yaşamaya başlamıştı. Bir Cumartesi gününe gelen 15'inde (=26 Mart) daha kuvvetli bir şok, cana zarar vermese de birkaç evin çökmesine ve kentin 'orta kapısının' hasar görmesine neden oldu. Deprem, Van'ın 12 km. güneyindeki Berdak (Pertek) köyünde, evlerin yıkılmasına yol açtı. Artçı şoklar, bahar ayları boyunca devam etti.[4]

148. 30 Kas. 1701

Van'da hasara neden olmayan şiddetli bir yersarsıntısı hissedildi.[5]

149. 1701

Bu yıl Halep'te bir deprem hissedilmiş görünmektedir.[6]

#150. 25 Şub. 1702

Türkiye'nin batısında yıkıcı bir deprem. Şokun kuvvetli bir biçimde hissedildiği Sakız Adası'ndaki bir görgü tanığı, depremin zamanını tam olarak 25 Şubat 1702 sabah saat 08.30 şeklinde verir.[7] Ayrıca, 12.000 kişinin öldüğü ve bu ya da daha önceki bir deprem nedeniyle Denizli'nin 5 km. kuzeyinde bulunan Eskihisar yakınlarındaki Gümüş Çayı'nın akış yönünün değiştiği de söylenir.[8] Şok, İzmir'de şiddetle hissedilmesine

1. BBA: MMD 3992. 365; krşl. MMD 9889. 336.
2. Kist 1847. 170.
3. Pınar ve Lahn 1952. 37.
4. Hakobyan 1951. i. 360, ii. 421, 484.
5. Hakobyan 1951. i. 360, ii. 421.
6. Panzac 1985. 38.
7. Lucas 1731. ii. 369-70.
8. Pococke 1743. ii/2. 71-72.

rağmen, herhangi bir hasara neden olmadı; ama başka bir görgü tanığı, bir başka yerde büyük bir yıkıma yol açtığını söyler.[1]

Bu bilgi, depremin tarihini farklı veren dönemin Osmanlı kaynakları hakkında şüphe uyandırır: '*Hicri 1114 yılında (28 May. 1702 - 16 May. 1703) Denizli kazası ile civarındaki köy ve kasabalarda korkunç bir deprem meydana geldi; sayısız ev, dükkân ve mescid yıkıldı; halk, çadırlarda yaşıyor ...*';[2] Kâtip Çelebi'nin ardılı, Denizli *kaza*sının Hicri Zilhicce 1114 tarihinde (Nis. - May. 1703) meydana gelen bir depremde harabeye döndüğünü söyler.[3] Osmanlı ve Avrupalı kaynaklar arasındaki bir yıllık farkın açıklanması güçtür. Bununla birlikte, iki farklı olay yaşandığına ilişkin herhangi bir kanıt yoktur; nitekim 1700 ve 1709 yılları arasında İzmir'de bulunan Egmont da, yalnızca bir tanesinden bahsediyor.

151. 9 Haz. 1704

Döneme ait bir Osmanlı gezi defterinin kenarına düşülmüş nottan Hicri Safer 1116'nın (sayfanın kenarındaki leke, tarihin açıkça okunmasını olanaksız kılmaktadır) bir Pazartesi günü saat 7'de [Kayseri'de] büyük bir deprem olduğunu öğreniriz.[4] 1116 yılı Safer ayındaki Pazartesi günleri, ayın 5, 12, 19 ve 26'sına denk düşer. En benzediği okuma ile rakam 5 olduğu için, bu olayın tarihi 9 Haziran 1704 olarak verilmiştir. Bu belge, depremin meydana geldiği yer olarak açıkça Kayseri'den söz etmez, ancak bu olay ile 15 Kasım 1717 Kayseri depremine ilişkin betimleme arasındaki paralellik, bunun doğru bir varsayım olduğunu gösteriyor. Bu olayla ilgili başka bir kaynağımız yoktur.

152. 13 Ocak 1705

Van'ı Erm. (13 Ocak) 1154 tarihinde sallayan şiddetli yersarsıntısı, herhangi bir hasara neden olmadı.[5]

153. 27 Ocak 1705[6]

Erm. (27 Ocak) 1154 tarihinde meydana gelen bu yersarsıntısı, muhtemelen 13 Ocak depreminin ana şokuydu. Baghes'teki (Bitlis) birçok evi yıktı ve sayısız insanın ölmesine neden oldu.[7]

1. Egmont ve Heyman 1759. i. 94.
2. Râşid 1282. ii. 584; krşl. Özcan 1979. ii. 980.
3. Kâtip Çelebi 1146. 145.
4. *Resm-i Kayseriyye:* 165.
5. Hakobyan 1951. i. 363.
6. krşl. Ambraseys 1989.
7. Hakobyan 1951. 363.

154. 8 Ağu. 1705

Öncü şokların ardından, öğleden sonra, Bursa'da meydana gelen deprem, bir düzine evi yıktı; ancak can kaybı olmadı.[1] Bu, geniş bir alanda hissedilmemiş bulunan bölgesel bir sarsıntı görünümündedir.

155. 1705

İzmir'de meydana gelen şiddetli bir deprem halkın paniğe kapılmasına fazlası ile yol açtı, ancak herhangi bir hasar vermedi; kıyıdan 15 mil uzakta demir atmış bir gemide bulunan Forbin, yersarsıntısını kuvvetli bir biçimde hissetti.[2]

156. 26 Ara. 1706

Konya'da akşama doğru hissedilen kuvvetli bir deprem, halkın biraz paniğe kapılmasına neden oldu.[3]

157. 1706

Bu yıl boyunca, Smyrna'da (İzmir) tekrarlanan deprem şokları hissedilmiştir.[4]

#158. 1 Haz. 1707

Hicri 1 Rebiülevvel 1119'un gecesinin dördüncü saatinde meydana gelen bu deprem,[5] Dardanelles'te [Çanakkale Boğazı] Seddülbahir Kalesi'nin desteksiz kısımlarının yıkılmasına neden oldu.[6] Merkezi, açıklarda ve Ege Denizi'nin kuzey kısmında görünmekte olan yersarsıntısı, İzmir'de[7] de kuvvetli bir biçimde hissedildi; bunun, Küçük Asya'nın diğer bölgelerinde hissedilen olay olması da mümkündür.[8] Bu şok, İstanbul'da da algılanabilmişti.[9]

159. 5 Tem. 1707

Vaspurakan (Van) bölgesinde Erm. 1156 (5 Temmuz) tarihinde meydana gelen şiddetli bir deprem.[10]

1. Lucas 1712. i. 98.
2. Forbin 1748. ii. 188.
3. Lucas 1712. i. 328.
4. Kist 1847. 171.
5. Râşid 1282. iii. 222.
6. BBA: MMD 3882. 56; krşl. MMD 7551. 444; MMD 3882. 58; krşl. MMD 9899. 88.
7. Kist 1847. 171.
8. Beer 1708. ii. 1035.
9. Râşid 1282. iii. 222.
10. Hakobyan 1951. i. 364.

160. 1708

İzmir'de yıl boyunca meydana geldiği bildirilen deprem, muhtemelen Santorini Yanardağı'nın faaliyete geçmesiyle ilişkiliydi.[1]

161. 1708

Bu yıl İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi.[2]

162. 3 Tem. 1709

Hicri 24 Rebiülâhir 1121 (3 Tem. 1709) Salı günü meydana gelen bir deprem, İzmir'in kuzeybatısındaki Foça-i atik (Foça) Kalesi'ni yerle bir etti. Hasarın boyutuyla ilgili bir tespite göre, '*... liman duvarına bağlanan büyük kapı ile top dökümhanesi arasında yer alan batı tarafındaki ... 6 kule ve kale surları tamamen yıkıldı, bunların yeniden inşa edilmesi gerekiyor; büyük kapının her iki yanındaki kuleler, kapıya bağlanan mescidin üzerine yıkılarak mescidi harabeye çevirdi; ve yine, iç kalenin kapısıyla büyük kapı arasındaki surun iki kulesi ve bu surun kale tarafı temellerine kadar çöktü ve karşısındaki evleri yıktı; kale kumandanının yaşadığı ve cephaneliğin saklandığı iç kalenin iki kulesi göçtüğü ve duvarlar odaların üzerine yıkıldığı için, kumandan artık burada kalamıyor; kalenin doğu tarafında surların büyük bir kısmı harabeye döndü, kulelerden bazılarının hem yukarı hem de aşağı kısımları, bazılarının (ise) sadece yukarı kısımları ağır hasar gördü ve onarılmaları gerekiyor; Sultan* [II.] *Mehmed Camii'nin minaresi, şerefesinin üst kısmından kubbenin üzerine yıkıldığı, kubbe birkaç yerden çatladığı ve dış kubbeler harabeye döndüğü için camide ibadet edilemediğinden halk, beş vakit namazını kalenin dışında* [ya da dış kalede] *kılıyor; iç kalenin yakınlarındaki mescidin minaresi, binanın üzerine düşerek mescidi harabeye çevirdi; kaledeki 30-40 evden bazıları yıkıldı, bazılarının da onarılması gerekiyor; depremler hâlâ devam ediyor, halk, kalenin dışındaki açık alanda yaşıyor ve çok perişan bir durumda ... onarım çalışmaları bu yıl yapılmalı ...*'.[3] Hasar tahmini 51.146 arşın oldu ve masrafların bölgeden sağlanan devlet gelirinden karşılanması emredildi.[4]

Smyrna'da (İzmir) bu yıl hissedilen yer sarsıntıları, muhtemelen bu olayla ilişkiliydi.[5]

1. Kist 1847. 171.
2. Panzac 1985. 38.
3. BBA: CD 1108.
4. BBA: MMD 9899. 329; krşl. MMD 3882. 214-7.
5. Kist 1847. 171.

163. 1709

Muş'un kuzeybatısındaki bölgede yıkıcı bir deprem. Surb Karapet Manastırı, hasar gördü ve kulliyesindeki birçok bina çöktü.[1] Pakab köyünün güneybatısında bulunan manastır, depremin ardından onarıldı.[2]

163a. *Şub. 1710*

Hicri Zilhicce 1121 (Şub. 1710) tarihli bir fermandan bir yersarsıntısının Ladik'te (Samsun ykn.) bulunan Davud Paşa Camii'nde ağır hasara neden olduğunu öğreniriz; onarımı, cami *vakf*ının yöneticileri izin vermediğinden ertelendi ve bu iş için gerekli fon, hazineden istendi.[3]

164. 1711-12

İstanbul'da Hicri 1123 yılında (19 Şub. 1711 - 8 Şub. 1712) bir deprem meydana geldi.[4]

165. 25 Mart 1712

İstanbul'da meydana gelen şiddetli bir deprem, çeşitli ev ve camilerin hasar görmesine neden oldu; bunu, ertesi gün ikinci bir şok izledi ve imparatorluk konseyi (*divan*) açık havada toplanmak zorunda kaldı.[5] Bu olay, Kâtip Çelebi'nin kronolojisinde de yer almaktadır.[6]

166. 1712

Erzurum'da (1712'de) bir deprem meydana geldi.[7] Depremin herhangi bir hasara neden olup olmadığı bilinmiyor.

167. 1713

İzmir'de bu yıl bir deprem meydana geldiği bildirildi.[8]

168. 1714

Hicri 1126 yılında (17 Ocak 1714 - 6 Ocak 1715) bir deprem şoku, Kuzey Irak'taki Erbil'i bir saat içinde üç kez salladı; sarsıntılar hafifti.[9]

1. Oskean 1953. 207.
2. Thierry 1983. 390.
3. BBA: MMD 3882. 87.
4. Kâtip Çelebi 1146. 147.
5. PMH 1712. 397; PTE 1723 xix/2. 556.
6. Kâtip Çelebi 1146. 147.
7. Stepanian 1942. 67.
8. Kist 1847. 172.
9. al-'Umari, *Al-athar:* 225.

169. *1714*

Hicri 25 Zilkade 1126 (2 Ara. 1714) tarihli bir ferman, Rodos'ta bir deprem meydana geldiğini kaydeder. Yapılması beklenen inşaat çalışmaları arasında bulunan, '*... limanın girişindeki batı kulesi diye bilinen kule, bir depremde dört yerinden çatladı ve onarılması gerekiyor ...*'.[1]

Bu depremin, 1713 İzmir depremi ile aynı olay olması olasıdır.

#170. 8 Mart 1715[2]

Erm. 1164 (8 Mart) tarihinde şafak vakti Van Gölü'nün doğusunda bulunan Mahmatan bölgesinde sert bir deprem meydana geldi. Döneme ait Ermeni bir kaynak şöyle der: '*Van'da bir deprem oldu; bir ev yıkıldı ve dört kişi öldü. Bardoughimeos Kilisesi'nin kubbesi uçtu, Hoşap Kalesi'nin suru sarsıldı; (Kara) Saray Kalesi'nin kameriyesi yıkıldı; Satmanis'in kameriyesi çöktü. Mahmatanay'ın kırsalı hasar gördü*'. Ayrıca Arces'teki (Erciş) kilisenin kubbesi göçerek içindeki 37 kişiden birinin ölümüne yol açtı.[3] Yakın-dönemin yazarları, bu depremin, aralarında Karahisar'ın da bulunduğu birçok köyü yıktığını ve Mahmatan'da birçok kişinin ölümüne ya da yaralanmasına neden olduğunu eklerler.[4]

Bu depremin bölgede zorunlu kıldığı kamu binaları ile köprü onarımlarına, 1720'den önce, Osmanlı Devleti'nin İran Büyükelçisi Dürri Efendi tarafından katkıda bulunulmuş olması mümkündür.[5]

'Mahmatan kırsalı', Hoşap'ın kuzeyinde bulunan Mahmatan ya da Mehmedik bölgesi olarak tanımlanabilir. Satmanis, günümüzdeki Örenburç'tur. Bartholomeus Kilisesi, Ağbak'tadır (Deir/Albayrak); depremden yıllar sonra onarılmıştı.[6]

171. 14 May. 1715

Döneme ait bir gazete, İstanbul'da Hicri 22 Cemaziyelevvel 1128 sabah erken saatlerde küçük bir deprem meydana geldiğini ve herhangi bir hasara neden olmadığını bildirir.[7]

172. 23 Ocak 1716

Erm. 1166 (23 Ocak) tarihinde Erivan'da bir deprem şoku hissedildi; herhangi bir hasara yol açmamış görünümündedir.[8]

1. BBA: MMD 3897. 362-63.
2. krşl. Ambraseys 1989.
3. Hakobyan 1951. i. 367.
4. Stepanian 1942. 67.
5. Durri Efendi 1810. 56.
6. Thierry 1969. 166.
7. Mustafa Efendi, *Ceride:76.*
8. Hakobyan 1951. ii. 522.

173. 1716

İzmir'de yılın ikinci yarısında çok sayıda yersarsıntısı hissedildi.[1]

#174. 9 May. 1717

Kayseri ve çevresindeki alanda meydana gelip, büyük hasara ve 8000'den fazla insanın ölümüne neden olan deprem, bir görgü tanığı tarafından şöyle betimlenir: '*Hicri 27 Cemaziyelevvel 1129 Cuma günü (9 Mayıs 1717, =Perşembe), seher vakti, büyük bir gürültü duyduk yine, dünya sanki yerin dibine batacaktı. Birçok deprem görmüştük (ama) bunun gibisini hiç duymadık ... sabah namazı kılınıyordu, yağmur duasına çıkılışının altıncı günüydü. Yine dua etmeye çıktık ve tam dua ediyorduk ki (yer), beş ya da altı kez sallandı, ama ilki, daha kuvvetliydi. Ertesi Cuma gecesi aynı saatlerde yine büyük bir deprem oldu; kısaca, 10 ya da 15 gün boyunca devam etti: Erkilet('te) ve Muncusun'da evler harabeye döndü; Molu da, kent gibi yerle bir oldu; Molu'da 170 kişi, Erkilet'te 2861 kişi, kentte 5300 kişi ve Muncusun'da 9 kişi öldü*'.[2]

Aynı dönemde yaşamış olan Kâtip Çelebi'nin ardılı, bu olayın Hicri 1129 yılında meydana geldiğini ve Kayseri'de binaların yıkılmasına, kent halkının büyük kısmının da yaşamını yitirmesine neden olduğunu söyler.[3]

Yakın-döneme ait bir Arapça kaynak da, 'Rum diyarındaki Kayseriye' kentinin yarısıyla birlikte yöresindeki dört köyü yıktığı söylenen bu depremden söz eder; bununla birlikte, olayın tarihini Hicri 26 Cemaziyelâhir 1129 Cumartesi günü (17 Haz. 1717, =Perşembe) olarak verir.[4]

Ermenice kaynaklar, 1717 yılında meydana gelen bir depremden bahsedip depremin yol açtığı hasardan ötürü değil fakat çok uzun sürmesi yüzünden Korgun (Korgan/Kozan/Sis) bölgesinde ve Hadjin'de (Saimbeyli) büyük endişeye neden olduğunu söylerler.[5] Hasarın Kayseri'nin güneydoğusuna kadar ulaştığını akla getiren bu bilgi, hasarın Sis (Kozan) bölgesine kadar ulaştığına işaret eden bir belge tarafından da desteklenir. Bu belge der ki, '*aynı yıl (1717) 7 Mayıs'ta, Türkiye'nin Asya tarafındaki Sis kentinde bir deprem oldu ve 12 (?) kişi öldü*'.[6]

Kayseri yöresindeki hasar öylesine büyüktü ki, kent halkının Sultan'a dilekçe göndererek evlerinin duvarlarının büyük bir kısmının onarılması gerektiğini ve yardıma ihtiyaçları olduğunu belirtmelerinden ötürü, üzerlerindeki vergi yükünün bir yıl için azaltılması emredildi.[7]

1. Caylus 1938. 291.
2. *Resm-i Kayseriyye:* 165.
3. Kâtip Çelebi 1146. 150.
4. Taher 1974. 67, 71.
5. Riggs 1909. 8.
6. Anon 1732a. 66.
7. MKA: Kayseri KS 119. 36.

19. yüzyılın başlarına ait bir Kayseri tarihçesinin yazarı, kaynaklarını belirtmeden Hicri 1129 depreminde Büyük Camii'nin kubbesinin, kemerlerinin, sütunlarının ve duvarlarının yıkıldığını söyler: Yazar, eserinde Büyük Cami'de bulunan Hicri 1135 (1722-23) tarihli bir onarım raporundan alıntı yapar ve yapının bir depremde hasar gördükten sonra onarıldığını ifade eder; bu hasara, Hicri 1129 (1717) yılındakinin neden olduğunu varsaymaktadır.[1]

Hicri 1130 tarihli bir onarım raporuna göre, Erkilet'teki *mescid* de hasar gördü ve Vezir Mehmet Paşa tarafından yeniden inşa ettirildi.[2] Erkilet halkı, Sultan'a dilekçe göndererek mal varlıklarının depremde harap olduğunu bildirdiler;[3] bunlardan Kara Mehmet Bey'e bağlı köylerde yaşayanlar, vergi ödemekten muaf tutuldular.[4]

Diğer kamu binalarının yıkıldığı için de, kentin 'yarısının' harabeye döndüğü hakkında da herhangi bir kanıtımız yoktur; 5300 kişinin yaşamını yitirmesi, o sıralar nüfusu yaklaşık 25.000[5] olan bu kentte, sözü edilen rakam Kayseri bölgesinin nüfusuna işaret ediyor olmadıkça, abartılı görünmektedir.

Depremin meydana geldiği tarihte Avrupa'da seferde olan ve kentte ya da köylerde aileleri ile mal varlıkları depremde yok olan Kayserili yeniçeriler adına da Sultan'a dilekçeler gönderildi; bunların memleketlerine dönmelerine izin verildi.[6]

Bu olayın konumu, kısa bir süre önce yayımlanan bir eserde, Filistin'deki Caesarea ile karıştırılmıştır.[7]

175. 1 Tem. 1717

Döneme ait bir kaynak, İzmir'de meydana gelen bu depremde 300 kişinin yaşamını yitirdiğini ve aynı gün iki yersarsıntısı olduğunu ileri sürer;[8] sonraki bir kaynak ise, bunun hafif bir deprem olduğunu ve herhangi bir hasara neden olmadığını söyler.[9]

176. 19 Kas. 1717

Bu, yerel yıkıcılığı olup Denizli kentinin büyük kısmı ile civar köylerin birçoğunu harabeye çeviren bir depremdi. Kadı tarafından gönderilen bir dilekçe hasarın boyutunu şöyle betimler: '*... Hicri 14 Zilhicce 1129 Perşembe günü (19 Kas. 1717, =Salı) öğle namazı vakti Denizli şehrinde olan büyük depremde camiler, mescidler, kale, hanlar, hamam-*

1. Palamutoğlu 1987. 14-15.
2. Çayırdağ 1988. 273; krşl. Öztin ve Bayülke 1991. 163.
3. MKA: Kayseri KS 119. 18.
4. MKA: Kayseri KS 119. 19.
5. *EP*. mak. Kayseri.
6. MKA: Kayseri KS 119. 1, 4.
7. Panzac 1985. 31.
8. Anon 1732a. 66.
9. Berryat 1761. 606.

lar ve evlerin tamamı yıkıldı, geriye tek bir iz kalmadı. Cami ve mescidlerde namaz kılanlar ile hamamlarda yıkananların hiçbiri kurtulamadı, evlerinde bulunanlar ise enkaz altında kaldılar ve güçlükle dışarı çıkarılabildiler. Depremde (kentte bulunan) tahminen 6000 kişi yaşamını yitirdi. Depremden sonra bir yangın çıktı, bütün mal varlığımız ve erzakımız yok oldu. ... Buna ek olarak, perişan durumdaki halk komşu Hamid ve Aydın, Menteşe ve Kütahya sancaklarına dağıldı. Kazamızın köylerinden Bağbaşı, Eskihisar, Kurudere, Hacı Eyyüblü, Kebir, Zekeriyye, Gencelü, Kara Kuvve ve Kayahan depremde tamamen yıkıldı; bu köylerde yaşayanların bir kısmı öldü, sağ kalanlar ise perişan durumda ...'.[1]

Tanıklık etmiş bulunmasa da aynı dönemde yaşamış bir başka kaynağın verdiği bilgi, olayın tarihini Hicri 10 Zilhicce 1129 (15 Kas. 1717, =Cuma)[2] olarak verir. Deprem, -birkaç ayrıntılı bilgi ile birlikte- Denizli'deki Hıristiyanların öldüğünün Paris'e bildirildiği, Satalia'da (Antalya) da hissedilmiş görünüyor.[3]

Depremde yıkılan köyler Küçük Menderes Nehri boylarında, Saray ile Honaz arasında bulunuyorlardı ve yalnızca yaklaşık 10 km.'lik bir yarıçap içinde, Denizli'den civarında idiler.

177. 1718

Smyrna'da (İzmir) bu yıl esnasında bir deprem şoku hissedildi.[4]

178. 6 Mart 1719

İstanbul'da kuvvetli bir yersarsıntısı meydana geldi. Tahminen 25 Mayıs depreminin öncü şoku idi, iki camiyi harabeye çevirdi ve biraz can kaybına neden oldu.[5]

179. Mart 1719

Bu ay içinde bir deprem Halep'i salladı, üç camiye hasar verip 200'den fazla evi harabeye çevirdi.[6]

#180. 25 May. 1719

Bu tarihte Marmara Denizi'nin doğu kısmında büyük bir deprem oldu.

Yalova, Pazarköy, Karamürsel, Kazıklı ve İzmit kentleri ile İzmit Körfezi'nin her iki yakasındaki köy ve kasabalar ve Sevenit/Senemir (Sapanca?) bölgesinden Düzce'ye kadar yerleşim birimleri yıkıldı ya da ağır hasara uğradı; bu depremde 6000'den fazla

1. BBA: CM 31320.
2. Kâtip Çelebi 1146. 150.
3. ANF: AE Bi/1008 (Satalia).
4. Kist 1847. 173.
5. PJH 1719. 405; Seyfart 1756. 107; Berryat 1761. 671; Panzac 1985. 38.
6. Berryat 1761. 672; Panzac 1985. 31.

insanın öldüğü söyleniyor. 40 cami ile 27 kulenin harabeye döndüğü söylenen İstanbul'da evler, binalar ve şehir surları ağır hasar gördü. Hasar, Trakya'nın iç kısımlarına kadar uzandı.

Osmanlı ve Avrupalı görgü tanıkları, bu depremin etkilerini benzer biçimlerde betimlediler; Avrupa basını bu olaya, biraz abartılı da olsa geniş yer verdi,[1] yakın-dönemlerin yazarlarınca da kayda alınmıştı.[2]

Osmanlı kaynaklarının Hicri 5/6 Recep 1131 (25 Mayıs) olarak verdiği olayın tarihi ile ilgili uzlaşılmasına rağmen,[3] depremi saati ile ilgili farklı bilgiler vardır. Batılı kaynaklar, depremin öğleyin meydana geldiğini söylerken bir Osmanlı görgü tanığı tarafından zaman, sabah ezanının okunduğu 5'e çeyrek kala biçiminde verilir,[4] ki hesaplanınca yaklaşık 2'ye denk düşer; Kâtip Çelebi'nin ardılı ise seher vaktine yerleştirir.[5]

İzmit kenti ile ilgili şunlar yazılmıştır: '*... kentin beşte dördü yıkıldı ve 4000 kadar kişi, ki doğrulanmıştır, yıkılan binaların enkazı altında can verdi. Altı cami çöktü, içlerinde bulunan 600 kişi öldü. Kâfirlerin yaptıkları suyu kente getiren kemerler yıkıldı; 25 metre uzunluğundaki bir parçası, 10 adım 'göçtü', bu olaya tanık olan birinden duydum bunu ...*'.[6] Aynı dönemde yaşamış olan bir başka kişi şunları ekler: '*İznikmid'in (İzmit) büyük bir kısmı yıkıldı; gümrük binası, içindeki görevli ile birlikte, denize gömüldü ...*'.[7] Döneme ait tutanaklar, Mehmed Bey Camii'nin çatısı, duvarları, *şadırvanı* ve apteshanesinin, camiye bitişik olan hamam ile birlikte, tamamen yıkıldığını işaretliyorlar; Pertev Paşa Camii ile *imareti*, hamamı ve *hanı* da kısmen harabeye dönmüştü.[8] Devlete ait olan arpa ambarının çatısı ve duvarları yıkılmıştı.[9] Deprem ile özellikle ilişkilendirilmemelerine rağmen, diğer binalarda meydana gelen hasara, bu sarsıntı neden olmuştu büyük bir olasılıkla; yapılması gereken onarımlarla ilgili bir ferman şöyle der: '*... İznikmid'deki* [İzmit] *sarayın bazı bölümleri ve Hasan Paşa Bahçesi diye bilinen yerin duvarları yıkıldı ve onarılmaları gerekiyor; daha önceden bunların onarılması için ... bir ferman gönderildi ve hasar incelendi. Saray'ın 1700 arşınkarelik taş duvarının ve iki kapısının onarılması ile Hasan Paşa'nın bahçesinin kule tarafında 1290 arşınlık, doğu tarafında da 1200 arşınlık taş duvar onarımı gerekmektedir ...*'.[10]

1. PEM 1719. 7, sf. 63; PAA 1719. 7. 14, sf. 3-4; PMF 1719. 7, sf. 113, 1719. 8, sf. 103; PGF 1719, sf. 343.
2. Porter 1755. 116; Berryat 1761. 672.
3. Silâhdar, *Nusretnâme*: 219; Râşid 1282. v. 162.
4. Silâhdar, *Nusretnâme*: 219.
5. Kâtip Çelebi 1146. 152.
6. Silâhdar, *Nusretnâme*: 219.
7. Râşid 1282, v. 162.
8. Erdoğan 1968. 184-86, 189-90.
9. BBA: MMD 3934. 61.
10. BBA: MMD 9906. 451.

Sapanca kasabası '*yerle bir oldu ve halkın büyük bir kısmı öldü*'.[1] Rüstem Paşa Camii, *imaret*, *han* ve su kanalları ya tamamen ya da kısmen çöktü.[2] Sevenit[3] ya da Senemir[4] (?Sapanca) bölgesindeki dört ya da beş köy yıkıldı ve 1000 kişi öldü ya da yaralandı.

Düzce '*yerle bir oldu ve halkın büyük bir kısmı öldü*'; İzmit Körfezi'nde, Karamürsel'in yaklaşık 15 km. doğusunda bulunan Kazıklı kasabasında '*taş üstünde taş kalmadı*'.[5]

Karamürsel tamamen harabeye döndü;[6] '*... adliye binası yıkıldı ve yardımcı yargıç enkazın altında kalarak yaşamını yitirdi*',[7] bu esnada depremin yol açtığı hasar nedeniyle Karabalı Camii'nde namaz kılınamadı.[8]

Yalova kentinin yarısı yıkıldı.[9]

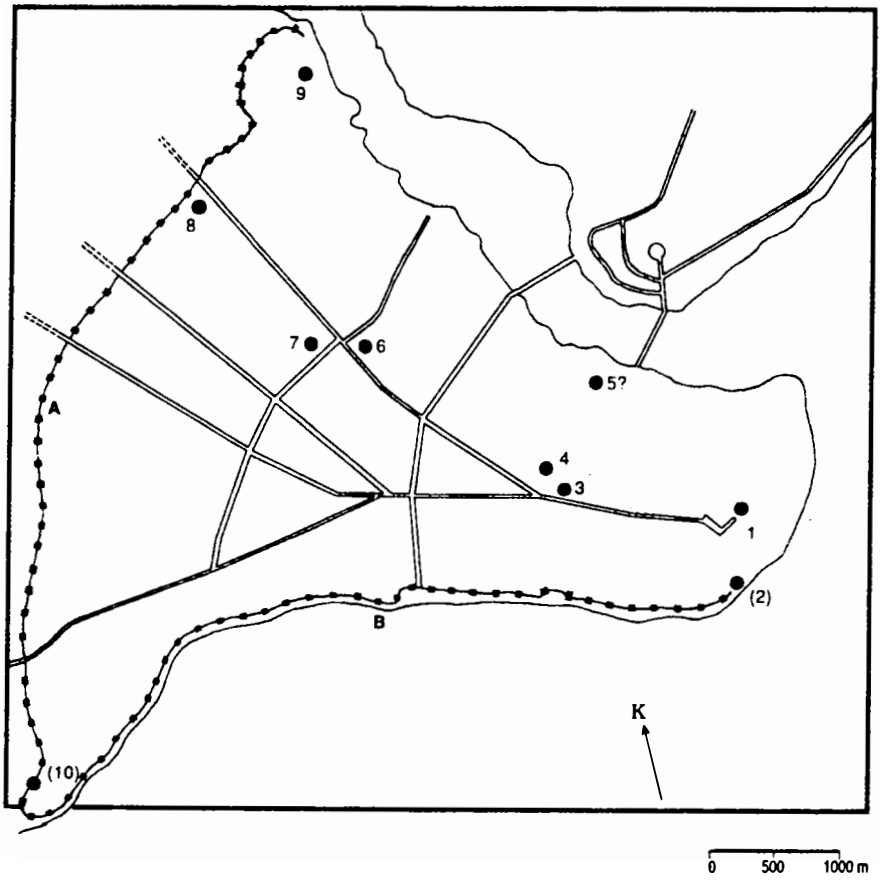
Pazarköy'de (Orhangazi), zaten harap durumdaki Sultan Orhan Camii ile minaresinin şerefesinin üst kısmı, yıkıldı.[10]

Bursa'daki devlet un değirmeni hasara uğradı ve onarılması gerekti.[11]

'l'isle de Prince' (Heybeliada)[12] ve Scutari'de (Üsküdar)[13] de hasar oldu, ancak ayrıntılı bilgi yoktur.

Olay meydana geldiği zaman Beykoz'da bulunan bir görgü tanığı der ki, İstanbul'da '*... hasar görmemiş tek bir ev ya da baca kalmadı. Mendilciler Çarşısı'nda bir kemer çöktü ve kemerin altında kalan 10 kişi öldü. Kale surları ve kuleleri, bazı yerlerde yıkıldı. Sultan Mehmed, Sultan Bayezid ve (Edirne Kapısı içindeki) Mihrimah Sultan camilerinin kubbeleri çatladı. Birçok minare yıkıldı. Galata'nın sınırına bitişik olan şehir suru çöktü, surun hemen altındaki kebapçıda bulunan dört kişiden üçü enkaz altında kaldı, biri kurtuldu ... Bahçe Kapısı'ndaki şehir suru içinde bulunan evimizin bir penceresi koptu ve 20 adım 'göçtü' ...*'.[14] Döneme ait diğer bir kaynak, yersarsıntısının İstanbul'da üç dakika sürdüğünü ekler ve şöyle der: '*... birçok baca ile viran durumdaki bina ve saraydaki eski kameriye yakınlarında bulunan kayıkhanelerin bazıları, ve Edirne Kapısı'ndaki caminin* [=Mihrimah] *karşısında bulunan kale suru, ve İstanbul şehir surlarının özellikle Yedikule'den Ahur Kapısı'na*[15] *kadar olan kara tarafındaki duvarları, ve deniz tarafındaki duvarların büyük bir kısmı ile (deniz tarafındaki) bazı kuleler*

1. Silâhdar, *Nusretnâme:* 219.
2. Erdoğan 1968. 185.
3. Berryat 1761. 672.
4. PEM 1719. 7, sf. 63.
5. Silâhdar, *Nusretnâme:* 219.
6. Silâhdar, *Nusretnâme:* 219.
7. Râşid 1282. v. 162.
8. Erdoğan 1968. 186.
9. Silâhdar, *Nusretnâme:* 219.
10. Erdoğan 1968. 186.
11. BBA: MMD 9906. 195.
12. Berryat 1761. 672.
13. PEM 1719. 7, sf. 63; Berryat 1761. 672.
14. Silâhdar, *Nusretnâme:* 219.
15. Yeri, aslında deniz surlarında bulunmaktadır.

İstanbul'da 25 Mayıs 1719 Depremi'nden etkilenen Yapıların Konumlarını gösteren taslak-harita

1. Ayasofya
(2. Ahır Kapısı)
3. Sultan Bayezid Camii
4. Eski Saray
5?. Sinan Paşa Camii
6. Sultan II. Mehmed Camii
7. Bali Paşa Camii
8. Mihrimah Camii
9. St. Demetrius Kananu Kilisesi
(10. Yedikule)

A. Kara Surları

B. Deniz Surları ve kuleler

( ) yapıların haritada gösterildiğini, ancak depremden etkilenmediklerini belirtir

yıkıldı ... ve bu yıkılan yerlere ek olarak, Edirne Kapısı Camii'nin kubbesi ile medresesinin kubbeleri ve birçok mescid ile ibadet yeri ve hamamların kubbeleri ile kemerleri çatladı, sayılmayacak kadar çok pencere ile kimi bina bölümleri kopup yere düştü ve pek çok ev çöktü, ve duvarlar yıkıldı ...'.[1] Şehir surlarının onarımı ve yeniden inşası 1724 yılında tamamlanabilmişti.[2] Sinan Paşa ve Bali Paşa camileri ağır hasar gördü.[3] Küçücük St. Demetrius Kananu Kilisesi onarılamayacak kadar hasara uğradı ve kaderine terk edildi.[4] Eski Saray'ın bazı kısımları yıkıldı ve sonra yeniden inşa edildi.[5] Bir gazete haberi, Ayasofya Camii'nin de depremde hasar gördüğünü ekliyor.[6] Günümüz yazarlarından biri tarafından İbrahim Paşa Sarayı'nda 1718 depreminde meydana geldiği iddia edilen hasar, büyük bir olasılıkla bu olayda oluşmuştur.[7]

Daha ileride Silivri'nin kuzeyinde, *'(Silivri yöresinde bulunan) Akviran köyündeki Ali Paşa Camii'nin minaresi yıkıldı ... ve hamam ile çeşmenin su kanalları hasar gördü ...'.*[8]

Çatalca'daki bir değirmenin yeniden inşa edilmesini emreden bir ferman, hasarın İstanbul'un batısına kadar uzandığını destekliyor.[9]

Hicri 1133 (1720-21) tarihli başka bir onarım emri, hafif hasarın Edirne'ye dek yayıldığını akla getirir,[10] deprem kuşkusuz orada da hissedilmişti.[11]

Aynaroz Dağı'ndaki St. Panteleimon Manastırı'nda bulunan bir elyazmasının kenarına düşülen notta kaydedilen bir dizi yersarsıntısının buna mı, yoksa aynı yılın Temmuz ayında meydana gelen başka bir depreme mi değindiği belli değildir.[12]

Şok, Sakız Adası,[13] İzmir[14] ve Selanik'te[15] de kuvvetli bir biçimde hissedildi.

Ana şoktan bir saat sonra daha hafif bir başka deprem oldu.[16] Artçı şoklar, yaklaşık bir ay sürdü.[17]

Bu olay, depremlerin nedenleri üzerine bir Osmanlı tezinin yazılmasına yol açtı; yersarsıntılarına İslam mitolojisi terimleriyle bir açıklama sağlayan bu bilimsel araştırma, yol açtıkları hasar ile ilgili çok az bilgi vermektedir.[18]

1. Râşid 1282. v. 161; krşl. Cezar 1963. 320-21.
2. Meyer-Plath ve Schneider 1938. ii. 10-11.
3. Jansky 1933. 277.
4. Aristokleous 1866. 441; krşl. Müller-Wiener 1977. 110.
5. BBA: MMD 3934. 138.
6. PGF 1719, sf. 343.
7. Konyalı 1943. 199.
8. Erdoğan 1977. 179.
9. BBA: MMD 9908. 9.
10. BBA: MMD 9908. 327.
11. ANF: AE Bi/991 (Salonique).
12. Lampros 1910. 216.
13. ANF: AE Bi/991 (Salonique).
14. ANF: AE Bi/991 (Salonique); Kist 1847. 173.
15. ANF: AE Bi/991 (Salonique).
16. Râşid 1282. v. 161.
17. Porter 1755. 116.
18. Ahmed b. Receb, *Zelzeleye*.

181. Haz. 1719

Bu ay Erzurum'da şiddetli bir yersarsıntısı meydana geldiği kaydedilmiştir.[1] Bunun herhangi bir hasara neden olup olmadığı bilinmiyor.

182. 23 Tem. 1719

Bu depremle ilgili bilgiler açık değildir. Tahminen Aynaroz Dağı'ndaki St. Panteleimon Manastırı'nda yazılan karışık bir kenar notu, şöyle der: '*... 12 Temmuz 1719 Salı günü bir deprem başladı; Çarşamba günü üç (şok?); gece beş (şok?); beş (şok?) daha, toplam 19 ve Perşembe günü gökten bir yıldırım düştü ...*'.[2] Ama 12 Temmuz 1719 (OS) bir Pazar gününe denk düşüyordu; 12 Temmuz, ancak 1709 yılında bir Salı gününe denk gelmişti.

Bu olayın 1719 yılında meydana geldiğini varsayarsak, onu bu yılın Temmuz ayında Selanik'ten bildirilen depremlerle ilişkilendirebiliriz;[3] Hicri Şaban 1141 (Mart 1729) tarihli bir belge Enez'deki hasarla ilgili şöyle der: '*... İnoz'daki Fatih Camii'nin kubbesi ile diğer kısımları, zamanla ve depremle hasara uğradı ...*'.[4]

183. 22 Haz. 1720

İstanbul'da hasara neden olmayan bir deprem şoku hissedildi.[5]

184. 26 Nis. 1721

Döneme ait bir gazete, İstanbul'da Hicri 29 Cemaziyelâhir 1133 gecesinin dördüncü saatinde birkaç deprem şokunun meydana geldiğini bildirir.[6]

185. 1722-23

Yakın-döneme ait bir kaynak şöyle der: '*... Hicri 1135 (1722-23) yılında Halep, evlerinin büyük bir kısmını yıkan ve birçok insanın yaşamını yitirmesine neden olan korkunç bir depremle kederlendi.*'[7] Kanıtlarını ortaya koyamadığımız bu bilgi, günümüz yazarlarından biri tarafından da tekrar edilmiştir.[8]

186. Ağu. 1723

İstanbul'da Hicri Zilkade 1135 tarihinde bir deprem şoku hissedildi.[9]

1. Hakobyan 1951. i. 294.
2. Lampros 1910. 216.
3. ANF: Marine Bi/37/413.
4. BBA: ŞD 120. 275; krşl. Erdoğan 1977. 181.
5. Berryat 1761. 673.
6. Mustafa Efendi, *Ceride*:125.
7. al-Ghazzi 1342. iii. 295.
8. Panzac 1985. 38.
9. Kâtip Çelebi 1146. 153.

187. Eyl. 1723

İzmir'de bulunan bir ziyaretçi, Kasım 1723'te kente varışından iki ay önce 60 evi yıkıp 4-500 kişinin yaşamını yitirmesine neden olan bir depremi kaydeder.[1]

188. Ara. 1723

İstanbul'da Hicri Rebiülevvel 1136 tarihinde hafif bir deprem hissedildi.[2]

189. May.-Haz. 1724

İstanbul'da Hicri Ramazan 1136 (24 May. - 22 Haz. 1724) tarihinde bir başka hafif deprem hissedildi.[3] Sonradan hazırlanan bir katalog, bu sarsıntıyı yanlışlıkla şiddetli olarak betimler.[4]

190. Tem.-Ağu. 1725

İstanbul'da Hicri Zilkade 1137 (12 Tem. - 10 Ağu. 1725) tarihinde hafif bir yersarsıntısı olduğu bildirildi.[5]

#191. 15 Nis. 1726

Bu deprem, öğlen 12'yi çeyrek geçe meydana geldi ve Halep'in kuzeybatısındaki Cum bölgesinde, özellikle de Harim'de büyük hasara neden oldu ise de depremle ilgili ayrıntılı bilgi yoktur.[6] Bazı duvarların çöktüğü Halep'te şiddetle hissedilen deprem, Alexandretta'da (İskenderun) halk arasında paniğe yol açtı.[7] Deprem, aynı saatte Magosa'da da algılanabildi; ancak Fransız konsolosluk mektuplarında Antioch'da (Antakya) hissedildiğine dair herhangi bir kayıt yoktur.[8]

192. Ekim-Ara. 1727

Döneme ait bir kronolojiye göre, İstanbul'da Hicri 1140 (17 Ekim - 14 Ara.), Rebiülevvel ve Rebiülâhir aylarında iki hafif deprem hissedildi.[9] Görünüşe göre bu yıl meydana gelen bir deprem, Pera'daki Santa Maria Kilisesi'ni harabeye çevirdiği[10] gibi İbrahim Paşa Sarayı'nda da hasara neden olmuştu.[11]

1. de Mirone 1732. iv. 23; krşl. Baykara 1974. 86.
2. Kâtip Çelebi 1146. 153.
3. Kâtip Çelebi 1146. 153.
4. Mallet 1852. 122.
5. Kâtip Çelebi 1146. 153.
6. ANF: AE Bi/978 (Acre); krşl. Pancaz 1985. 31.
7. PMdF 1726. 10, sf. 2349.
8. ANF: AE Bi/973 (Aleppo).
9. Kâtip Çelebi 1146. 154.
10. Kömürciyan 1952. 252.
11. Konyalı 1943. 199.

193. 16 Eyl. 1728

Ayın 15'inde saat 12'deki hafif şokun ardından meydana gelen deprem, İzmir'de büyük endişeye yol açtı. Yaklaşık bir dakika sürdü, karada ve dış limanda demirli gemilerde hissedildi.[1] Bu depremin İzmir'den biraz uzakta, Simav bölgesinde meydana gelmiş olması mümkündür,[2] ancak ilişkin ayrıntılar bulunamamıştır. Ayın 19'unda saat 20'de, bir artçı şok hissedilmişti.[3]

194. Kas. 1728

İstanbul'da Hicri Rebiülâhir 1141'de hafif bir şok hissedildi.[4]

195. Şub. 1729

İstanbul'dan, Hicri Recep 1141'de hafif bir yersarsıntısının daha olduğu bildirildi.[5]

196. May.-Haz. 1730

Hicri Zilkade 1142 (18 May. - 16 Haz. 1730) tarihinde Çorum'un kuzeybatısındaki İskilip'te meydana gelen bir deprem, birçok binanın yıkılmasına ve çok sayıda insanın ölümüne neden oldu.[6] Muhtemelen bu, ve aralarında Amasya'da 1734'te meydana gelmiş olanın[7] da bulunduğu daha sonraki yersarsıntıları, *naib* ile İskilip halkını Hicri 1157 (1744) yılında İstanbul'a, İskilip *kaza*sındaki ahalinin büyük bir kısmının, depremler, açlık ve eşkıya baskınları nedeniyle göç ettiğinin belirtildiği raporlar göndermek zorunda bıraktı.[8]

#197. 10 Haz. 1730

Bu deprem, Selanik ile İstanbul arasındaki yol üzerinde bulunan köylerde büyük hasara neden oldu.[9] Aynaroz[10] ve İstanbul'da[11] da hissedilmişti. Muarız (Saros) Körfezi'ndeki 'yeni kale'de -tahminen Evreşe'de (Kadıköy)- bu sıralar yapılan onarım çalışmaları, muhtemelen bu şokun neden olduğu hasarla ilgilidir.[12]

1. PEM 1728. 11.
2. PLD 1728. 133.
3. Anon 1732b. 1336.
4. Kâtip Çelebi 1146. 155.
5. Kâtip Çelebi 1146. 155.
6. Kâtip Çelebi 1146. 156.
7. [Yasar] 1330. i. 52.
8. BBA: MMD 9952. 113.
9. PLD 1730 beil. 240.
10. Lampros 1910. 219.
11. Kâtip Çelebi 1146. 155; Dizer ve İzgi 1987.
12. BBA: MMD 3160. 356.

198. 11 May. 1732

Smyrna'da (İzmir) saat 01.17'de hissedilen kuvvetli deprem, kentte hasara neden olmadı.[1]

199. 23 Ara. 1733

19 Aralık'ta[2] başlayan öncü şokların ardından, merkez üssü Ege Denizi'nde olan büyük bir deprem Paros, Siphnos ve Seriphos adalarında ağır hasara neden oldu.[3]

Hasar, Sakız Adası'na kadar uzandı. Adadaki kalenin cephaneliğinde bulunan bir depo yıkıldı ve onun bitişiğindeki dört depo da ağır hasar gördü.[4]

Bu, İstanbul'da Hicri 10 Recep 1146 (17 Ara. 1733) tarihinde hissedildiği söylenen yersarsıntısı olabilir.[5]

200. 1734-35

Hicri 1147'de (3 Haz. 1734 - 23 May. 1735) Amasya'da meydana gelen bir deprem, yıllar boyunca bu tür olayların kurbanı olup yeniden onarılmamış bulunan Beyler Sarayı'nı harabeye çevirdi.[6]

Bu, İskilip'i de etkileyen depremlerden biri olabilir.[7]

201. 2 Ağu. 1736

İstanbul'da üç hafif deprem şoku hissedildi.[8]

202. 18 Eyl. 1736

İstanbul'da Hicri 12 Cemaziyelevvel 1149'da bir yersarsıntısı hissedildi.[9]

203. Şub. - Mart 1737

26 Şubat,[10] 3,[11] 8 ve 19 Mart[12] tarihlerinde, İstanbul'da deprem şokları meydana geldiği kaydedilmiştir.

1. PLD 1732/77.
2. PKA 1873. 55.
3. Lampros 1910. 222, 325.
4. BBA: MMD 3609. 520, MMD 6282. 330.
5. Dizer ve İzgi 1987.
6. [Yasar] 1330. i. 52; krşl. Gabriel 1931. ii. 65.
7. BBA: MMD 9952. 113.
8. Dizer ve İzgi 1987.
9. *Takvîm* no. 30.
0. *Takvîm* no. 30.
1. PGM 1737. 319.
2. Takvîm no. 30.

#204. 6 Mart 1737

Biga bölgesinde yıkıcı bir deprem. Kilidülbahir,[1] Seddülbahir,[2] Sultanhisar (Çanakkale)[3] ve Bozcaada[4] kalelerinin hepsi, yıkılma aşamasına geldi. Ezine *kaza*sında ayrıca Tuzla, Bayramiç, Kale-i Sultaniye (Çanakkale) ve Bozcaada *kaza*larında birçok kasaba ile köy yok oldu.

Haziran 1737 tarihli, alışılmadık bir belirginlikle yazılmış olan dönemin bir belgesi şöyle der: '*Zilkade'nin 4'ünde (6 Mart 1737) Ezine Kazdağı kazasında büyük bir deprem meydana geldi; kaza ve köylerindeki bütün evler, tamamen yıkılıp yerle bir oldu; sayısız hayvan telef olarak halkın büyük bir kısmı enkaz altında kaldı, birçoğu da yaralandı; malları kayboldu; Fetih'ten sonra yaptırılan camiler ile kazadaki köprü ve hamamlar harabeye döndüğü, ve zelzeleler şimdiye kadar devam ettiği için, halkın tamamı açık havada çadırlarda yaşıyor; perişan durumdalar ve yardıma ihtiyaçları var...*'[5]

Konsolosluk raporları, Bolayır, Ezine ve Artaki (Erdek) arasındaki köylerin tamamen yıkıldığını, büyük can kaybı olduğunu[6] ve Giaurköy'de 'dans la Roumelie' (yeri bilinmiyor) muhtemelen sıvılaşma[7] nedeniyle yerin yarıldığını doğrular.[8] Yer çökmeleri ve su fışkırmaları, Dardanelles'in [Çanakkale Boğazı] adı belirtilmemiş diğer kısımlarında da gözlenmişti.[9]

Hasar, kalenin bir kısmının yıkıldığı Foglieri'ye (Eski Foça) kadar yayıldı.[10] Şok, İzmir'de[11] ve büyük paniğin yaşanıp bazı hafif hasarların oluştuğu Sakız Adası'nda da şiddetli idi.[12]

Yersarsıntısı, Selanik[13] ve İstanbul'da[14] da hissedildi; her iki kentte de öncü ve artçı şok dizileri yaşandığı bildirildi.[15]

Depremi, hissedilmeleri Nisan ayının sonlarına kadar süren birçok yıkıcı artçı şok izledi; bunların büyük bir kısmı, İzmir ve Sakız Adası'ndan bildirilmiştir.[16]

1. BBA: MMD 9948. 520; krşl. MMD 9964. 255-56 (bazı belgelerde depremin tarihi, yanlışlıkla Hicri 1151/1738-39 olarak verilmektedir).
2. BBA: MMD 3609. 208.
3. BBA: MMD 3609. 178.
4. BBA: MMD 3609. 236-38; krşl. *a.g.y.* 208.
5. BBA: MMD 3609. 218.
6. AMAE CADN: 107/7 (Smyrne).
7. BDP: *Relationis Historiae Semestrialis/Continuatio* 1737. ii. sf. 92.
8. ANF: AE Bi/1947 (Smyrne).
9. PEM 1737. 5.
10. ANF: AE Bi/1947 (Smyrne).
11. ANF: AE Bi/1947 (Smyrne).
12. ANF: AE Bi/1010, 1011 (Scio); krşl. Argenti 1954. i. 3.
13. ANF: AE Bi/994 (Salonique), ANF: AE Bi/1947 (Smyrne).
14. ANF: AE Bi/1947 (Smyrne).
15. PGM 1737. 319.
16. ANF: AE Bi/1010, 1011 (Scio).

#205. 19 Mart 1737

Bu, artçı şoklar dizisinin en kuvvetli olanıydı; saat 07.30'da meydana geldi ve Dardanelles'ten Sakız Adası'na kadar uzanan bölgede büyük paniğe yol açtı.[1] Ana şokun Biga yöresindeki kimi etkileri, konsolosluk yazışmalarında bu artçı şok ile ilişkilendirilerek verilmiştir.[2]

206. May. 1737

İstanbul'da bu ayın sonlarında birkaç şiddetli şok hissedildi; kırsal kesimde '*... bir kale yıkıldı, bir mahalde yer yarıldı ve dışarı o kadar büyük miktarda su fışkırdı ki birkaç köyü su bastı*'.[3] Bu, Dardanelles'in Biga depreminin neden olduğu hasarın gecikmiş bir haberi gibi görünmektedir.

#207. 25 Eyl. 1738

Bu deprem, Amanus (Elma Dağı) bölgesinde büyük hasara neden oldu. Belen Geçidi'nin doğu tarafında yer alan -isimleri belirtilmemiş- çok sayıda köy, harabeye döndü;[4] Avrupalı bir gezgine göre, Antioch'taki kent surlarının bir kısmı ve bazı evler yıkıldı.[5] Hicri Zilhicce 1155 (Şub. 1743) tarihli bir ferman, büyük olasılıkla bu depremin etkilerine değinerek şöyle der: '*... Haleb eyaletindeki Payas ile İskenderun arasında bulunan merkezi kalenin* [=Kız Kalesi] *deniz kıyısındaki 40 arşını depremden yıkıldı; bu, Hıristiyan korsanlar ve Kürtlerin tehdidi nedeniyle bir an önce onarılmalıdır ...*'.[6] Bir görgü tanığına göre yersarsıntısı, Halep'te kuvvetli hissedildi, ancak hasara neden olmadı.[7] Bu, kesinlikle Kilis[8] ile (Osmaniye ykn.) Bereket bölgesinin diğer yerlerinde de hissedilen olay olmalı.[9]

208. 20 Ara. 1738

Sakız Adası'nda bulunan bir kenar notundan şunu öğreniriz: '*... 9 Aralık 1738 (OS) Pazar günü saat 11'de ada genelinde, ve öğrenebildiğimiz kadarıyla diğer bütün adalarda da, büyük bir zelzele meydana geldi*'.[10]

1. ANF: AE Bi/1011 (Scio).
2. ANF: AE Bi/1047 ek. AA (Smyrne).
3. PMdF 1737. 1175.
4. Riggs 1909.
5. Pococke 1743. ii. 189.
6. BBA: MMD 3609. 570.
7. Korte 1741. 426.
8. Kilisli Kadri 1932. 105.
9. Riggs 1909.
10. Zolotas 1921. i. 93.

209. 23 Ara. 1738

Aynı kaynak şöyle devam eder: '*Aynı ayın 12'sinde (OS), saat gecenin beş buçuğunda, ikinci ve daha şiddetli bir zelzele, büyük korkuya neden oldu, bunu daha küçük zelzeleler izledi*'.[1]

#210. 4 Nis. 1739

Merkezi alanı İzmir Körfezi'nde olan yıkıcı bir deprem. Yersarsıntısı, öncü şoklar olmaksızın, saat 04.15'te meydana geldi.

Patmos'ta yazılmış bulunan döneme ait bir kenar notu, şöyle der: '*Cuma, 24 Mart 1739 (OS) gece saat 10'da büyük bir deprem oldu, beş stigma (10 dakika) sürdü ve Smyrna'daki bütün evler yıkıldı. Aynı anda her iki Foçae* [Eski Foça ve Yeni Foça] *harabeye döndü; Psarochanon'da (Agria* [Gediz Vadisi]*) 13 kişi yaşamını yitirdi; depremle birlikte bir gümbürtü duyuldu ve ortalığa son derece pis bir koku yayıldı*'.[2]

Kimliği belirlenemeyen dönemin bir gezgini, Gediz Nehri'nin [=Agria] ağzındaki deltanın bir kısmının çöktüğünü ve depremin ardından sular altında kaldığını bildirmiştir.[3]

Foça Koyu'ndaki kuleler ve kapılar ile Foça-i atik, Foça-i cedid ve Boğaz-ı cedid kalelerinin surları neredeyse tamamen yıkıldı; kapılardan geçmek olanaksız olduğundan halk, surların dışında yaşamak zorunda kaldı. Babıâlî'ye, hasarın tespit edilmesini ve onarılmasını talep etmek için bir dilekçe gönderildi.[4] Deprem, Eski Foça Kalesi'nin içindeki Sultan II. Mehmed Camii'ne[5] de hasar verdi; Yeni Foça Kalesi'nin içinde bulunan minaredeki hasardan da bu deprem sorumlu olmalı, bununla birlikte söz konusu hasarlardan bahseden belge, yersarsıntısının tarihini bir sonraki yıl olarak vermektedir.[6] Şok, yer yarılıp katran fışkırmış bulunan Eski Foça'nın dörtte üçünü, tamamen yıkmıştı.[7]

İzmir'de ve özellikle de kentin deniz seviyesindeki kısmında yer alan Avrupai kesiminde depremin neden olduğu hasar yaygındı: Burada aralarında Fransız ile Venedik konsolosluklarının, semt kilisesinin,[8] Cizvit ve Fransisken[9] kiliseleriyle kadın manastırlarının bazı bölümlerinin de bulunduğu birkaç bina yıkılıp dört Avrupalı yaralanmıştı.[10] Ambarlar ile iskeleler, hasar görmemişti. Türk ve Yunan kesimlerindeki hasar, daha hafifti ve altı minarenin yıkılması dışında hiçbir kamu binasında onarılamaz hasar yoktu.[11]

1. Zolotas 1921. i. 93.
2. Lampros 1910. 224.
3. Baykara 1974. 86.
4. BBA: MMD 3609. 344.
5. BBA: MMD 3609. 544-45.
6. BBA: CE 10212.
7. ANF: AE Bi/1048 (Smyrne).
8. ANF: AE Bi/1048 (Smyrne).
9. ANF: AE Bi/1049 (Smyrne).
10. ANF: AE Bi/1048 (Smyrne).
11. ANF: AE Bi/1048, 1049 (Smyrne).

Yılın sonlarına doğru kentten geçmiş olan bir gezgin, kentte hasar görmemiş hiçbir ev kalmadığını ve birkaç evin de oturulamaz hale geldiğini söylüyor.[1] İzmir'de yaşamını yitirenlerin sayısı, 80'i aşmadı.[2] Depremin ardından kentte kargaşa çıkmıştı.[3]

Şok, Sakız Adası'nda da aynı şiddette hissedildi; adadaki birçok ev yıkıldı ve çok sayıda insan can verdi.[4] Halkın geri kalanı, kırsal alanlara kaçmıştı.[5]

Aynı dönemde Sisam Adası'nda yazılan bir not şöyle der: '*... 1739'un 24 Mart Cuma gecesi, saat 10'da büyük bir gürültü ve pis bir koku ile ... korkunç bir deprem meydana gelip ... ahalinin arasında paniğe yol açtı ...*'.[6]

Yersarsıntısı İstanbul'da,[7] muhtemelen -Pococke'un, Apamea Cibotus[8] olan klasik adıyla bildiği- Dinar'da ve Ege Denizi'ndeki adalarda da hissedildi, ama Selanik'te[9] duyulmadı. Bu dönemde Aynaroz Dağı'nda meydana geldiği bildirilen pek çok şoktan birine, olasıdır ki bu olay yol açmıştır.[10]

Artçı sarsıntıların hissedilmesi, Eylül ayına kadar devam etti. İzmir'de ve Sakız Adası'nda insanlar, yaza kadar bahçelerinde ve avlularında kurdukları barakalarda kaldılar.[11]

Bu olayın zamanı ile ilgili sorunlar vardır. Patmos ve Sisam adalarında yazılmış olan Yunanca iki bağımsız kenar notunda tarih,[12] 24 Mart 1739 (OS) Cuma gecesinin 10. saati olarak verilir: Buna karşın Cuma gününe 23 Mart denk düşüyordu, 24 Mart değil. İzmir'den gönderilen bir raporda olayın tarihi yine 24 Mart (OS) olarak verilmiştir.[13] Diğer yandan Sakız Adası ile Smyrna'dan yapılmış olan Fransız konsolosluk yazışmaları,[14] depremin tarihini 24 Mart'a (OS) karşılık gelen 4 Nisan 1739 (NS) saat 04.15'e yerleştirirler, bir gazete haberi ise şokun 5 Nisan saat 04.30'da vuku bulduğunu söyler.[15] Osmanlı belgelerinden yalnızca bir tanesi, olayın tarihini belirtir ve Hicri 25 Zilhicce 1151 gecesini zikreder; bu da 4 Nisan'ın günbatımı ile izleyen günün gün doğumu arasındaki süreye denk gelir.[16]

Fransız konsolosluk yazışmalarında verildiği gibi olayın vaktinin saat 4 sularında olması, Yunanca notlardaki -gece saat 10'un, bir önceki günün günbatımından başlayarak he-

1. Pococke 1743. ii/2. 38.
2. ANF: AE Bi/1048 (Smyrne).
3. ANF: AE Bi/1048 (Smyrne).
4. ANF: AE Bi/1011. 3 (Scio); krşl. Argenti 1954. i. 4.
5. Pococke 1743. ii/2. 3.
6. Stamatiades 1887. 615.
7. Mackenzie 1754. 820.
8. Pococke 1743. ii/2. 80.
9. ANF: AE Bi/990, 995 (Salonique).
10. Eustratiades-Lauriotis ve Kourilas 1930. 106.
11. Pococke 1743. ii/2. 38.
12. Lampros 1910. 224; Stamatiades 1887. 615.
13. Mackenzie 1752. 701.
14. ANF: AE Bi/1011. 3 (Scio), AE Bi/1048 (Smyrne).
15. PAE 1740-45. ii. 347.
16. BBA: MMD 3609. 344.

saplandığı- zaman belirtimi ile tutarlıdır. Farklı kaynakların tarihlerini bir noktada buluşturmak mümkün olmadığından, daha olası gördüğümüz 4 Nisan'ı (NS) vermeyi yeğledik.

#211. 31 Ocak 1741

Bu, merkez üssü Rodos Adası'nın açıklarında bulunan şiddetli bir depremdi.

Deprem, gece yarısından sonra saat 01.15'te meydana geldi. Rodos Adası'nın kent ve köylerindeki bütün evler hasar gördü ve pek çoğu yıkıldı; yalnızca kentte 100'den fazla ev çöktü ve Rodos'un surları ile diğer tahkimatı hasara uğradı; limanın girişinde yer alan bir kule yıkılıp paramparça olarak liman girişlerini engelleme tehdidi içerir duruma geldi.[1]

Döneme ait bir tutanak, daha ayrıntılı bilgi verir: '*... Frenk Kulesi diye bilinen Rodos'un iç kalesindeki kulenin bazı kısımları ile birkaç oda, tamamen yıkıldı; buna ek olarak, dış kalenin birçok kulesinin kalkma köprüleri ve duvarları ile çok sayıda kule burcu tamamen çöktü, ve özellikle, büyük limanın girişine bakan batı kulesi yedi yerinden çatladı; dalgakıran ile su değirmeninin kuleleri de kısmen harabeye döndü ve çökmeye yüz tutmuş yerler arasında olan garnizonun yerleştirildiği odalar ile gözlem noktaları da yıkıldı ...*'; Babıâlî, onarım çalışmalarının maliyetini fazla buldu, kalenin hasar gören kısımlarının terk edilmesini ve sadece zorunlu onarımlarla ilgili daha ayrıntılı başka bir hasar tespiti yapılmasını buyurdu.[2]

Hasar, adanın kuzeydoğusundan anakaraya kadar uzandı: Depremin sonucunda Rodos'ta deniz çekildi, sonra da sahilleri 12 kez büyük şiddetle bastı; adanın karşısındaki sahiller sular altında kaldı ve bir kilometre içerideki beş ya da altı köy haritadan silindi.[3]

Meyis Adası'nda (Castellorizo) dış kalenin bazı kısımları çatladı ve ağır hasar gördü.[4] Daha iç kısımlarda ise şok, Yılan Başlık (yeri bilinmiyor) ile Finike *kaza*sındaki Pirgos (Kum Burnu) kalelerini yıkılmanın eşiğine getirmiş görünmektedir.[5]

Yersarsıntısı Girit Adası'nda[6] ve muhtemelen Kıbrıs'ta[7] da tek tük hasara neden olmuştu; diğer yapılar arasında, Lefkoşa yakınlarındaki St. Chrisostomos Manastırı da hasar görmüş[8] ve Magosa'daki, eskiden Sta Sophia Kilisesi olan caminin minaresi yıkılarak hasara yol açmıştı.[9]

Kahire'den abartılı bir görgü tanığı raporu, tarihini 19 Ocak 1741 (OS) olarak verdiği şokun 5-8 dakika devam ettiğini ileri sürer; halk arasında çok büyük korkuya neden olmuş, dört ya da beş cami ile birkaç ev de yıkılmıştı.[10]

1. ANF: AE Bi/952 (Rhodes).
2. BBA: MMD 3609. 516.
3. ANF: AE Bi/952 (Rhodes).
4. BBA: MMD 3609. 516.
5. BBA: MMD 3609. 556. 568m.
6. Panzac 1985. 38.
7. Hasselquist 1762. 199.
8. Tsiknopoulos 1958. 183.
9. Cyprianos 1788. 355.
10. Congreve 1741.

Artçı şokların hissedilmesi, Şubat ayının başlarına kadar devam etti.[1]

212. 3 Şub. 1741

İstanbul'da Pazar gecesi, Hicri 17 Zilkade 1153'te (=Cuma) bir deprem şoku.[2]

213. 9, 10, 11 Şub. 1741

İstanbul'da Hicri 23, 24, 25 Zilkade 1153 tarihlerinde bir dizi yersarsıntısı hissedildi.[3]

214. 10, 12 Mart 1741

İstanbul'da Hicri 22 ve 24 Zilhicce 1153 tarihlerinde başka şoklar daha hissedildi.[4]

215. 24 Tem. 1742

Kakhetia'daki Alaverdi'de 24 Temmuz Cumartesi günü (=Perşembe) saat 16'da yıkıcı bir deprem oldu.[5] Döneme ait diğer bir kaynak olayın tarihini, 1741 yılına denk düşen Gürcü takviminde 429 biçiminde verir.[6]

#216. 8-20 Mart 1743

Kıbrıs'tan 4 Nisan 1743 tarihinde gönderilen bir rapor şöyle der: '*... Satalia'dan (Antalya) aldığım haberlere göre ayın 8'inden 20'sine kadar korkunç depremler meydana gelmiş ve bir süre için liman tamamen kurumuş, birçok ev ile kent surlarının bir kısmı yıkılmış ve konsolosun evi de surların altında kalmış. Çok sayıda köy bu depremde yitirilmiş ve Rachat (Reşat) adacığının batısındaki bir dağ, tamamen yok olmuş.*'[7]

217. 21 May. 1744

İstanbul'da Hicri 8 Rebiülâhir 1157 tarihinde bir deprem şoku.[8]

218. 18 Mart 1745

İzmir'de 18 Mart saat 16'da dört deprem şoku hissedildi; bunlar, kentin aşağı kısmında yukarı kısmına oranla daha etkili oldu. İzmir'de 18 Mart'tan 20 Haziran'a kadar, birbirini izleyen toplam 20 yersarsıntısı hissedildi.[9]

1. ANF: AE Bi/952 (Rhodes).
2. *Takvîm* no. 33.
3. Dizer ve İzgi 1987.
4. Dizer ve İzgi 1987.
5. Dzanashvili 1902. 321.
6. Vakhusti 1842. 319.
7. ACCM: J. 541 (Chypre).
8. Dizer ve İzgi 1987.
9. PMdF 1746. 80.

219. 1 Haz. 1745

İstanbul'da Hicri 1 Cemaziyelevvel 1158 tarihinde kuvvetli bir deprem hissedildi.[1]

220. 31 Tem. 1748

İstanbul'da Hicri 5 Şaban 1161 tarihinde bir deprem hissedildi.[2]

221. 17 Mart 1749

İstanbul'da Hicri 27 Rebiülevvel 1162 tarihinde bir deprem şoku hissedildi.[3]

222. 5 Tem. 1749

İstanbul'da Hicri 19 Recep 1162 tarihinde öğleden önce bir yersarsıntısı hissedildi.[4]

223. 18 Haz. 1751

Kuşadası bölgesi ile Sisam Adası'nın doğu kısmında yıkıcı bir deprem. Sisam'daki Vathy'nin doğusunda yer alan Ag. Zoni Manastırı'nda bulunan bir elyazmasının üzerine düşülen not, şöyle der: '*... 1751 yılında dağları yaran büyük bir deprem meydana geldi ... ve Sapsu Dağları (Samsun Dağı), dumanla kaplandı ... Haziran'ın (OS) 7. günü olan bu Cuma'nın 3. saatinde Samo, Hora ve Vathy'de kiliseler ile minareler, Kuşadası'nın bir kısmı ve sadece dört evin ayakta kaldığı Tzakli'nin tamamı ile diğer birçok yer yıkıldı ...*'. Döneme ait başka bir belge, bu tarihte Sisam Adası'nda birçok evin yıkılarak büyük can kaybına neden olduğunu, ve depremin ardından meydana gelen Eylül'deki veba salgınında kayıpların arttığını doğrular.[5]

Yersarsıntısının ne kadar uzaktan hissedildiği bilinmiyor.

Merkezi, günümüzün Güzelçamlı beldesi olan Tzakli bölgesi, Davutlar'dan kıyıya ve Samsun Dağı'nın kuzey eteklerinden batıya doğru uzanıyordu.

224. 13 Ağu. 1751

İstanbul'da Hicri 21 Ramazan 1164 tarihinde bir deprem şoku hissedildi;[6] bu, 15 Ağustos'taki yersarsıntısıyla aynı da olabilir.

1. *Takvîm* no. 39.
2. Dizer ve İzgi 1987.
3. Dizer ve İzgi 1987.
4. Dizer ve İzgi 1987.
5. Stamatiades 1887. 615.
6. Dizer ve İzgi 1987.

225. 15 Ağu. 1751

İstanbul'da fırtına ve ardından yaşanan sel sırasında meydana gelen deprem şoku büyük hasara neden oldu, 15 ev sel sularına kapıldı.[1]

Günümüz yazarlarından biri, bu küçük olayı yanlışlıkla denizin altındaki bir depremle ve bir sismik deniz-dalgasıyla ilişkilendirir.[2]

226. 23 Ara. 1751

Hicri 4 Safer 1165 tarihinde İstanbul'da bir yersarsıntısı meydana geldiği bildirildi.[3]

227. 16 Ocak 1752

İstanbul'da Hicri 28 Safer 1165 tarihinde bir deprem.[4]

228. 7 Nis. 1752

İstanbul'da Hicri 22 Cemaziyelevvel 1165 tarihinde hafif bir yersarsıntısı.[5]

229. 27 Nis. 1752

İstanbul'da Hicri 12 Cemaziyelâhir 1165 tarihinde sabah namazı vaktinde bir deprem şoku.[6]

230. 26 May. 1752

Sabah saat beşte İstanbul'da[7] -ve aynı zamanda Edirne'de-[8] bir yersarsıntısı hissedildi.

#231. 29 Tem. 1752

Öncü şokların ardından, Trakya'da yıkıcı bir deprem.[9] Diğer kasabaların yanı sıra Havsa ve Hasköy ile Zerna (İbriktepe), Kozköy ve Ferecik köyleri tamamen harap olarak can kaybı meydana geldi. Evlerin ve kamu binalarının ağır hasara uğradığı Edirne'de 100 kişi yaşamını yitirdi.[10] İpsala ve Enez'deki binalar önemli ölçüde hasar gördü. Şok, İstanbul'da kuvvetli bir biçimde ve İzmir'de biraz daha hafif şekilde hissedildi.

1. PRO: SP 97/35. 71.
2. Panzac 1985. 38.
3. Dizer ve İzgi 1987.
4. Dizer ve İzgi 1987.
5. *Takvîm* no. 49.
6. Dizer ve İzgi 1987.
7. Porter 1755. 116; Dizer ve İzgi 1987.
8. PGF 1752. 349.
9. Dizer ve İzgi 1987.
10. Örfî, *Mefhûm*:36-39.

Döneme ait, bu olayı hikâye eden iki Osmanlı yapıtı vardır: Mahmud Örfî'nin yazdığı, Edirne'den aktarılmış olan bir görgü tanığı betimlemesiyken tarihçi Süleyman İzzi'ninki İstanbul'da kaleme alınmıştır. Bunların her ikisi de, 19. yüzyılın sonlarında yaşamış bulunan Edirneli tarihçi Ahmed Bâdi'nin Tarihçe'si için kaynak oldular. Ek olarak, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçi Porter da, olayı rapor etmiştir.

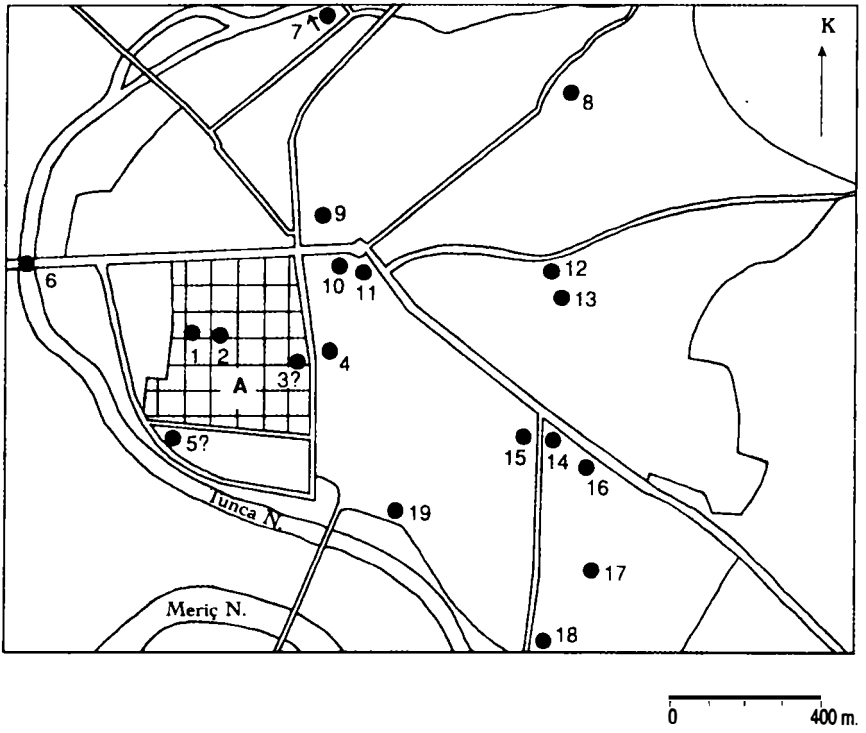
Deprem, Hicri 18 (19[1]) Ramazan 1165 Pazar gecesi iftardan sonra, yani 29 Temmuz 1752 Cumartesi akşamı meydana geldi ve yersarsıntıları gece boyunca devam etti.[2]

Deprem, Edirne'de büyük hasara neden oldu: Sultan Selim Camii'nin dört ve Defterdar [Mustafa Paşa] ile İbrahim [Paşa] camilerinin birer minaresi dışında kentteki bütün minareler yıkıldı ya da yana yattı; birçok kubbe çöktü; evler, dükkânlar ve koruma duvarları harabeye döndü.[3] Örfî, bahçesinin bitişiğinde bulunan ve Vezir Etmekçizâde Ahmed Paşa tarafından inşa ettirilen *han*ın (Ayşe Hatun Hanı diye de bilinir)[4] batı tarafındaki taş duvarın çöktüğünü ve *han*ın bir kısmının, kendisi namaz kılarken bahçesine yıkıldığını anlatır.[5]

Hangi binaların hasar gördüğünü, genellikle depremin zorunlu kıldığı onarımlar ile ilgili belgelerden biliyoruz. Harabeye dönen birçok cami ve *mescid* arasında Üç Şerefeli Cami de bulunuyordu, yedi kubbesi ile dört minaresi yıkılmıştı; iki *medrese* ile bir *mektep* de ciddi bir biçimde çatlamışlar ve 1763 yılında hâlâ onarılmayı bekliyorlardı.[6] Kilise ve Halebiye camilerinin de onarılması gerekmişti;[7] Örfî, minaresi ile kubbeleri hasar gören Eski Cami[8] ve Muradiye Camii'nin[9] onarımlarını sağlayabilmek için hazırlanan yazıyı da kendisinin yazdığını söyler. Taşlık Camii, minaresi ile ana kubbesi yıkılan Ayşe Hatun Camii[10], Şeyh Şüca *Medrese*si ve Fatma Hatun Camii de ağır hasar görmüşlerdi.[11]

Kadı mahkeme kayıtlarına dayanması olası günümüz yerel tarihçelerinden biri, çeşitli derecelerde hasar gören yapılar arasına aşağıda adları geçen binaları da ekler: Lari Çelebi, Süleymaniye, Mezit Bey, Kadı Bedreddin, Yahya Bey ve Süle Çelebi camileri ile birlikte eski *bedesten*, dört *han;* Unkapanı, Havlucular, Araplar ve Halil Paşa. 15. yüzyılın başlarında inşa edilen Gazi Mihal Köprüsü ile diğer köprüler de ağır hasar görmüş idiler.[12]

1. Örfî, *Mefhûm*:36.
2. İzzi, *Târih*: 282; Porter 1755. 116; krşl. PRO SP 97/35. 194.
3. Örfî, *Mefhûm*:36-39.
4. Bâdi, *Riyâz*:458-60.
5. Örfî, *Mefhûm*:36-39; krşl. BBA: MMD 10361. 98.
6. BBA: CE 11813; krşl. MMD 3160. 416; BBA: D. BŞM. BNE 15914. 62; BBA: MD 163. 223; Ayverdi 1972. 424-35.
7. Örfî, *Mefhûm*:36-39; krşl. Bâdi, *Riyâz*:458-60; Ayverdi 1966. 294, 1973. 214.
8. Örfî, *Mefhûm*:36-39; Ayverdi 1972. 160.
9. Örfî, *Mefhûm*:36-39.
10. Bâdi, *Riyâz*:458vbis; krşl. Ayverdi 1973. 222.
11. Ayverdi 1972. 420, 1973. 206.
12. BBA: MMD 9976. 212, 216; krşl. Peremeci 1939. 64vbis; krşl. Çulpan 1975. 89.

Edirne'de 29 Temmuz 1752 Depremi'nden etkilenen Yapıların Konumlarını gösteren taslak-harita

1. Kilise Camii
2. Halebiye Camii
?3. Fatma Hatun Camii
4. Lari Çelebi Camii
?5. Şeyh Şüca Medresesi
6. Gazi Mihal Köprüsü
7. Saray
8. Muradiye Camii
9. Üç Şerefeli Camii
10. Bedesten
11. Eski Cami
12. Yahya Bey Camii
13. Taşlık Camii
14. Ayşe Hatun Camii
15. Etmekçizâde Ahmed Paşa Hanı
16. Kadı Bedreddin Camii
17. Süle Çelebi Camii
18. Mezit Bey Camii
19. Süleymaniye Camii

A. Kale

Edirne Kalesi'nin surları ile çok sayıda kapısı harabeye dönmüştü; Hicri Rebiülevvel 1166 (Ocak 1753) tarihinde yapılmış olan hasar tahmini şöyle der: '*Kalenin surları, mumhaneden Top Kapusu'na kadar, Top Kapusu'ndan Kafes Kapusu'na kadar, Kafes Kapusu'ndan Keçeciler Kapusu'na kadar, Germe Kapusu olarak bilinen debbağhane* [tabakhane] *kapısından Manyas Kapusu'na kadar, imparatorluk zindanından balık pazarına ve balık pazarından Kule Kapusu'na kadar tamamen harabeye döndü ...*'; bunların yanı sıra Top Kapısı, Kafes Kapısı, Keçeciler Kapısı ve Manyas Kapısı'nın hepsi de, tamamen yıkılmışlardı.[1]

Askeri tesisler de depremden kurtulamadı: İç kaledeki cephaneliğin büyük deposu kısmen yıkıldı, barut deposunun kemerleri ile duvarları çatladı, topçuların barakaları kısmen çöktü ve top arabalarından sorumlu birliğin atölyesinde onarımlar yapılması zorunlu hale geldi.[2]

Edirne'nin kuzeyindeki ve Tunca Nehri üzerindeki imparatorluk sarayının bazı duvarları, yıkıma uğradı.[3]

Edirne'nin yaklaşık 30 km. kuzeydoğusundaki Havsa ve Hasköy kasabaları harabeye döndü. '*Sadece bir evin ayakta kaldığı*'[4] Havsa'da büyük bir *han*ın tahrip olduğu belirtilirken, Hasköy'de de çok sayıda ölü ve yaralı vardı.[5] Hasköy'deki Mahmud Paşa Camii'nde yapılan onarımla ilgili tutanak, bu binanın depremde çöktüğüne işaret etmektedir.[6] Edirne'nin güneybatısında bulunan Ahur köyünde ise bir deve ahırı çökmüştü.[7]

Edirne'nin daha uzağındaki yerlerde meydana gelen hasar, belki daha da önemliydi. Ganos (Gaziköy) yöresindeki Neochori'den bir tüccarın hesap defteri, İpsala bölgesindeki alacaklarının deprem nedeniyle tahsil edilemediğini kaydediyor; bir kenar notu da, Zerna, Kozköy, Ferecik ve ?urnia köylerinin yıkılıp çok sayıda insanın öldüğünü söylemektedir.[8] İpsala'da, duvarları depremde ağır hasar gördüğü ve minaresi yana yattığı için, Sultan I. Murad tarafından yaptırılan ve 1747 yılında onarılan camide namaz kılınamıyordu.[9] Enez'deki kalenin büyük kısmı neredeyse çökmek üzereydi, diğer kısımları ise tamamen yıkılmıştı; 1730 depreminden sonra henüz onarılmış olan kalede, 1752 olayından sonra daha da kapsamlı onarım yapılması gerekmekteydi.[10] Kalenin içinde bulunan, zaten ihmal edilmiş durumdaki Sultan II. Mehmed Camii'nin ana kapısında,

1. BBA: D. BŞM. BNE 15914. 56; krşl. MMD 9974. 21, 60 MMD 9978. 400.
2. BBA: D. BŞM. BNE 15914. 48-49, 60, 64; krşl. MMD 3160. 516-17, 602-3, MMD 9974. 29, 50, 61, CM 19047.
3. BBA: MMD 9976. 135.
4. PRO: SP 97/35. 194.
5. İzzi *Târih*: 282.
6. Ayverdi 1973. 282.
7. BBA: D. BŞM. BNE. 15914. 42-43.
8. Gedeon 1912.
9. BBA: MMD 9991. 297.
10. BBA: MMD 19584. 2-3; krşl. MMD 9976. 106.

kubbelerinde, *mihrab*ının duvarında, kadınlara ayrılan bölümünde ve bazı kemerlerinde çatlaklar oluşmuş, kalenin dış duvarları tamamen harabeye dönmüştü.[1]

Bazı yerlerde toprak yarıldı ve kimi başka yerde sülfür kokan sular çıktı.[2] Edirne'deki bazı kuyular kurudu ve yeniden açılmaları gerekti.[3]

Yersarsıntısı, İstanbul'da kuvvetli bir biçimde hissedildi. Porter, düşey bir yer hareketinin sonrasında, KB'dan GD'ya doğru 3 ya da 4 tane kuvvetli yatay şokun farkına varmıştı.[4] İstanbul'da yalnızca birkaç eski ev yıkıldı,[5] ne var ki sarsıntının ardından 57 dükkânı kül eden bir yangının çıktığı söylenir.[6]

Deprem, İzmir'de de yaygın olarak hissedildi, ancak kuvvetli değildi.[7]

Olasıdır ki, depremden kısa bir süre sonra Evreşe (Kadıköy), Bozcaada ve Molivo kalelerinde yapılmış bulunan onarım çalışmaları bu olayla ilişkilidir, ancak neden belirtilmemişti.[8]

Avrupalı kaynaklar,[9] İstanbul ve Edirne'deki can kaybını aşırı derecede abartarak, birkaç bin kişinin öldüğünü söylerler.[10] Aslında, deprem camilerde kimsenin bulunmadığı bir sırada meydana geldiği için toplam ölü sayısı fazla değildi.[11] Diğer yerlerdeki ölü ve yaralı sayısı hakkında, Havsa-Zerna bölgesinde 'çok sayıda' insanın öldüğü dışında, herhangi bir bilgimiz yoktur.[12]

Artçı sarsıntılar, Edirne'de üç ay[13] ve bölgede ise bir yıldan fazla devam etti.[14]

232. 9 Kas. 1752

Edirne'de Ağustos ve Eylül ayları boyunca sık aralıklarla artçı şoklar oldu.[15] 9 Kasım saat 05.30'da İstanbul[16] ve Edirne'de,[17] hasara neden olmayan, hafif bir artçı şokun meydana geldiği bildirilmiştir.

1. BBA: MMD 9976. 200, 323.
2. Porter 1755. 116; krşl. PRO: SP 97/35. 194; Mallet 1852. 154.
3. Örfî, *Meſhûm*:36-39.
4. Porter 1755 116-17.
5. İzzi, *Târih*: 282.
6. al-'Umari, *Al-athar:* 238.
7. Porter 1755. 117.
8. BBA: MMD 3160. 356; krşl. *a.g.y.* sf. 786; MMD 19584. 10, 12.
9. PMdF 1753. 182; PJH 1753. 2, sf. 149-50; PGF 1752. 9. 30, 1753. 1. 6.
10. Seyfart 1756. 125.
11. Örfî, *Meſhûm*:36-39; krşl. Bâdi, *Riyâz*:458vbis.
12. Gedeon 1912.
13. Porter 1755. 116.
14. Dizer ve İzgi 1987.
15. PJH 1753. 2, sf. 149-50.
16. Porter 1755. 117; Dizer ve İzgi 1987.
17. Seyfart 1756. 128.

233. 15, 19 Mart 1753

İstanbul'da Hicri 10 Cemaziyelevvel 1166 tarihinde bir deprem şoku hissedildi; bir diğeri de, ayın 14'ünde oldu.[1]

234. Tem. 1754

Şiddetli bir deprem, ayın başında İzmir'i salladı.[2] Bu, Mitilini'den Temmuz ayında bildirilenle aynı olay olabilir.[3]

#235. 2 Eyl. 1754

Bir öncü sarsıntılar döneminin ardından,[4] İzmit Körfezi'nde meydana gelen büyük bir deprem, bu bölgedeki köyleri yerle bir etti ve İstanbul'da ağır hasara yol açtı.

Bu olayla ilgili çok sayıda görgü tanığı raporu vardır: Bunlar arasında olan İstanbul'dan yazılan iki mektuptan, biri İngiliz Büyükelçi Porter'indir; diğeri ise o tarihte İstanbul'da bulunan ve mektubuna '*yalnızca gördüklerimden söz edeceğim*'[5] diye başlayan bir Dr. Mackenzie tarafından yazılmıştır. Ayrıca Venedik *bailo*su° Andrea Dona ve Augustus misyonerlerinin mektupları ile, Osmanlı saray tarihçisi Hâkim ve onu izleyen çağdaşları Vâsıf ile Şemdanizâde'nin aktardıkları da vardır. Bunlara ek olarak, batı basınında çıkan ve Avrupa'da büyük ilgi uyandıran görgü tanıklarının ifadeleri bulunmaktadır; depremin İstanbul'daki etkileri, 1755 yılında tahta kalıp ile basılmış bir estampta şiirsel bir anlatımla betimlenmiş ve bir sonraki yıl da Basel'de yayımlanmıştır.[6]

Deprem, Hicri 15 Zilkade 1167 (2/3 Eyl. 1754) Salı gecesi İslami saate göre 3.30'da (21.30) meydana geldi.[7] Şok, kimilerine göre iki dakika,[8] başkalarına göre ise kesintili olarak on dakika sürdü;[9] yer, doğudan batıya doğru kaydı.[10] Daha ciddi kaynaklar, depremin 30 saniyeden fazla devam etmediğini söylüyorlar.[11]

Bununla birlikte, depremin İstanbul'daki etkisinin çok büyük olduğu açıktır. Kentin bazı kısımlarında yersarsıntısı öylesine kuvvetliydi ki insanlar ayakta durmakta güçlük çekmişti,[12] kentin diğer kısımlarında ise '*... sokaklarda ya da arazide hareket halinde*

° Temsilci. (ç.n.)

1. Dizer ve İzgi 1987.
2. Seyfart 1756. 132.
3. Hoff 1840. i. 418.
4. PGF 1754. 515.
5. Mackenzie 1754. 819.
6. Toinet 1982. 160.
7. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:i. 79; krşl. Vâsıf 1219. i. 36, Aktepe 1976. i. 176; *Takvîm* no. 56.
8. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:i. 79.
9. BC: Çeş. PD 77c. 95.
10. Mackenzie 1754. 819.
11. Porter 1755. 118.
12. BC: Çeş. PD 77c. 95, Bailo Andrea Doria'nın raporu.

2 Eylül 1754 İstanbul depremi. 'Grand ravage causé à Constantinople par des violents tremblements de terre, suivis d'un incendie fort considerable' (Kaynak: Toinet 1982.160)

a. Yedi Kule Kalesi, deprem tarafından sallandı, **d**. Bu Kule'lerden biri, tamamen yıkıldı, **b**, **c**. Saray ile Ayasofya Camii, ağır hasar gördü, **e**, **f**, **g**. İmrahor Sarayı'nda başlayan büyük yangın, yaklaşık 2000 evi yakıp yok etti.

olanlar, onu hissetmediler bile ...'.[1] Bütün sarkaçlı saatler, saat 10'dan[2] birkaç dakika önce ya da sonra durdu; deprem, Venedik Büyükelçiliği'ndeki (*bailaggio*) çanı da hareketete geçirdi ve çan beş dakika boyunca çaldı.[3]

Hasar, ağırdı; ancak çoğu eski taş ya da tuğla binalar ile eski ahşap evlerin yalnızca küçük bir kısmı etkilenmişlerdi.[4]

İstanbul'un daha önemli yapılarına gelince, Kara Surları'nın kuleleri Edirne Kapısı'ndan Yedikule'ye kadar yerle bir oldu ve surların kendileri de hasar gördü; tahminen ana ve artçı şokların bileşik etkileri sonucu Yedi Kule'nin iki,[5] ve belki de dört kulesi[6] neredeyse tamamen yıkıldı, diğerleriyse kısmen çöktü. Venedikli bir temsilcinin anlattıklarına göre ise, ana şoktan Yedi Kule'nin yalnız bir tanesi çökmüş ve ikisi de ağır hasar görmüştü.[7]

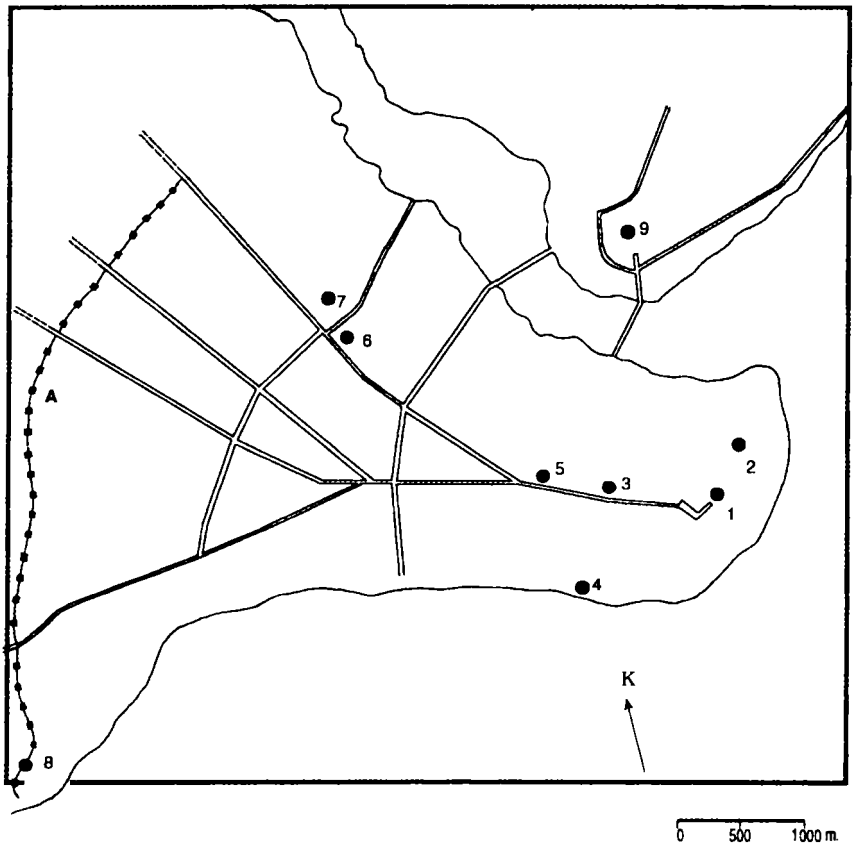
Sultan II. Mehmed Camii'nin sundurmasının kubbeleri çöktü,[8] ve ana kubbe ciddi hasar gördü;[9] Sultan Bayezid Camii'nin kubbeleri çatladı[10] ve Küçük Ayasofya Camii, ağır hasara uğradı.[11] Daha küçük olan yedi caminin minareleri de yıkılmıştı.[12]

Çok sayıda *han*, çeşitli derecelerde hasara uğramıştı: II. Mehmed Camii'nin yanındaki Şekerci Hanı iyice harap oldu, Kara Han'ın duvarının bir kısmı çöktü, 'Cautirligee' (Kantarcı?) Hanı yıkıldı, Vezir Hanı ağır hasar gördü ve bir hamam yıkılarak içindeki insanların yaşamlarını yitirmelerine yol açtı.[13]

Topkapı Sarayı'nın bazı binaları hasar görmüş ve bahçelerin çevresindeki iki kameriye yerle bir olmuştu. Ayasofya'nın uğradığı zarar, 14 Eylül'deki artçı şokla daha da belirgin hale geldi; bina sokak seviyesinden yukarı doğru yükselmiş ve sıra sütunların üzerindeki tepelikleri desteklemekte bulunan mermer sütunlarının bir kısmı devrilmişti.[14] Galata Kulesi çatlamış[15] ve Galata'daki zindan göçerek içindekilerin gömülmesine neden olmuştu.[16]

Depremin sonucunda kentteki kuyuların bazıları kurudu.[17]

1. Porter 1755. 118.
2. Porter 1755. 118.
3. BC: Çeş. PD 77c. 95.
4. Porter 1755. 118; Seyfart 1756. 132-35.
5. PRO: SP 97/37 hd.
6. Mackenzie 1754. 819.
7. BC: Çeş. PD 77c. 95.
8. Mackenzie 1754. 819; PRO: SP 97/37, 16 Eyl. 1754 tarihli mektup.
9. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:i. 79; BC: Çeş. PD 77c. 95.
10. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:i. 79.
11. Mackenzie 1754. 820.
12. Mackenzie 1754. 820; PRO: SP 97/37, *a.g.y.*
13. Mackenzie 1754. 819-20.
14. PGF 1754. 515, 539.
15. BC: Çeş. PD 77c. 95.
16. Mackenzie 1754. 820; PRO: SP 97/37, *a.g.y.*
17. Porter 1755. 118.

İstanbul'da 2 Eylül 1754 Depremi'nden etkilenen Yapıların Konumlarını gösteren taslak-harita

1. Ayasofya
2. Topkapı Sarayı
3. Vezir Hanı
4. Küçük Ayasofya Camii
5. Sultan Bayezid Camii
6. Sultan II. Mehmed Camii
7. Şekerci Hanı
8. Yedikule
9. Galata Kulesi

A. Kara Surları ve kuleler

Porter'in mektubunda, İstanbul'un doğusunun gördüğü hasarın ciddi olduğu açıktır: '*... Asya tarafındaki bazı köylerin, açılan topraktan çıkan sular tarafından yutulduğu ya da suların altında kaldığı, ve Nicomedia'nın büyük zarara uğradığı söyleniyor ...*'.[1] Mackenzie de, '*Balat'ta çok fazla hasar var, ... Skutari'de (Üsküdar) ve Boğaziçi'ne kadar; Nicomedia'dan (İzmit) da kötü haberler ulaştı, fakat bunların hiçbiri iyice doğrulanmış değildir*' demektedir.[2] Deprem '*... Gevije'nin (Geyve?) tamamını harabeye çevirdi, Nicomedia'nın büyük bir kısmının yıkılmasına ve çok sayıda insanın ölmesine yol açtı ...*'.[3] 1750-54 döneminde meydana gelmiş olan bir depremin sonucunda İzmit'teki Hıristiyanların can ve mal kaybından söz eden aynı döneme ilişkin belge bu olaya değiniyor olmalı,[4] ancak ayrıntılı bilgi içermemektedir.

Depremin yol açtığı hasar, '*... Hicri 1167 (1753-54) yılındaki büyük depremde ...*'[5] bir deniz fenerinin yıkıldığı Karadeniz kıyısında bulunan Bendereğli'ye (Karadeniz Ereğlisi) kadar uzanmış görünüyor. İstanbul'un doğusu ve güneyinde, Nicea (İznik) ve Bursa dolaylarında birkaç ev yıkıldı, ancak ölen ya da yaralanan olmadı; depremin ardından bu bölgede yaşayan halkın büyük bir kısmı, yaşamını açık alanlarda sürdürdü.[6]

Pek mümkündür ki deniz İstanbul'da kıyıdan geri çekildi, üç *passi geometri*'den (?)[7] fazla. Bunun, küçük bir sismik deniz-dalgası mı yoksa deniz seviyesinde meydana gelen kalıcı bir değişiklik mi olduğu açık değildir.

Şok İzmir'de[8] hissedilmişti, olasıdır ki Edirne'de[9] ve muhtemelen Ankara'da[10] da. Bu deprem, sıklıkla Mısır'da 1754 yılının Ekim ayında meydana gelen depremle ilişkilendirilir; dolayısıyla da yol açtığı hasarın Kahire'ye kadar uzandığı, yanlışlıkla iddia edilir.[11]

Hem Porter hem de Mackenzie, kentteki ölü sayısı için gerçekçi bir rakamın 50-60 olduğunu düşündüler.[12] Buna karşın Venedikli temsilcininki gibi diğer tahminler, İstanbul'daki toplam ölü sayısını yaklaşık 800 olarak veriyorlar.[13] Avrupalı bir yazarın[14] bildirdiği gibi 50.000 ölü sayısının ise, oldukça abartılı olduğu açıktır.

Gece yarısı saat 12'de, ertesi sabah saat 02'de ve sonra gün boyunca başka şokları da meydana geldi.[15] 17 Eylül itibariyle, İstanbul halkının büyük bir kısmı ve yabancı dip-

1. PRO: SP 97/37 *a.g.y.*
2. Mackenzie 1754. 820.
3. BC: Çeş. PD 77c. 108.
4. BBL: EİY., no. 11221. hd.
5. BBA: MMD 3609. hd.
6. BC: Çeş. PD 77c. 102.
7. BC: Çeş. PD 77c. 95.
8. Porter 1755. 119; Mackenzie 1754. 821; Walther 1805. 112-13.
9. Porter 1755. 119, 123.
10. Mackenzie 1754. 821.
11. BBL: EİY., no. 11221, hd.
12. PRO: SP 97/37 *a.g.y.*; Mackenzie 1754. 820.
13. BC: Çeş. PD 77c. 95.
14. Seyfart 1756. 132-35.
15. Porter 1755. 119-21; krşl. PRO: SP 97/37, *a.g.y.*

lomatlar gibi sultan ile maiyeti de, kenti çoktan terk etmişlerdi; Sultan 2 Ekim'de geri döndü, bu diğerlerini de benzer şekilde davranmaya teşvik etti.[1]

İstanbul'da onarım ve yeniden inşa çalışmaları, Eylül ayından sonra başladı. 1755 yılının Şubat ayına kadar kentte 80.000 (ayn.) işçi istihdam edildi ve Saray'ın harabeye dönen bölümleri, İtalyan mimar Espinelluza'nın tasarımına göre yeniden yapıldı; cephaneliğin bulunduğu (?Yedikule/Topkapı) yerden Edirnekapı'ya kadarki surların yeniden inşası, 1755 yılının Nisan ayında tamamlanmıştı.[2] Yedi Kule'nin ana binasının kuzeybatı tarafındaki kitabede kısa bir şekilde, depremden sonra yapının onarıldığı kaydedilmiştir.[3] Sultan, hemen hemen aynı tarihlerde, Ayasofya'daki onarım çalışmalarını denetlemiş idi.[4]

236. 4 Eyl. 1754

Saat 14'te çok kuvvetli bir artçı şok, 23.15'te[5] bir tane daha; bunların sonucunda ana şoktan hasar görmeyen birkaç ev yıkıldı, Ayasofya da hasar gördü.[6]

237. 5-14 Eyl. 1754

5 ile 13 Eyl.[7] arasında meydana gelen çok sayıda küçük artçı şoku, 14 Eyl. saat 4'te kuvvetli bir artçı şok izledi.[8] Kaynakların abartılı olması olasılığına karşın bu, önceki hasarı artırmış görünüyor: Ayasofya'daki hasar, daha da kötü hale geldi; yerin yarıldığı kısımlarda bulunan birkaç saray, battı; Yedi Kule'den bir tanesi, çökme noktasına dek sarsıldı; surların hasarı daha da kötü duruma gelip, Edirnekapı'dan Cephanelik Kapısı'na (tahminen Topkapı) kadarki bölümü tamamen yerle bir oldu;[9] yeniçeri kışlalarının yarısı harabeye döndü. Kentte bu zamana dek olan can kaybı, şimdi 2000 kişi biçiminde tahmin edilmekteydi.[10]

Yersarsıntısı, İzmir'de de hissedilmişti.[11]

238. 16 Eyl. 1754

Yeraltından gelen sesleri saat 03'te Boğaziçi'nde büyük bir çalkantı izledi;[12] bu, bir deprem şoku sonucunda meydana gelmiş gibi görünüyor.[13]

1. PGF 1754. 501, 539; Seyfart 1756. 132-35.
2. PMF 1754. 186, 205, 1755. 185; PGF 1755. 157, 241; BDP: *Europische Staats-secretaris*, 1754. 476-79, 596-97; Dizer ve İzgi 1987.
3. Meyer-Plath ve Schneider 1938. ii. 165; krşl. Müller-Wiener 1977. 341.
4. PGF 1755. 241.
5. Porter 1755. 119.
6. Seyfart 1756. 132-35.
7. Porter 1755. 120; *Takvîm* no. 55.
8. Seyfart 1756. 132-35.
9. PGF 1754. 515, 539; PMF 1754. 186; Seyfart 1756. 132-35.
10. PMF 1754. 186.
11. PGF 1754. 539.
12. Seyfart 1756. 134.
13. Dizer ve İzgi 1987.

239. *16 Eyl. 1754*

Bu depremle ilgili bilgiler açık değildir.

İstanbul'da, 2 Eyl. 1754 depreminin etkileri hakkında bir İngiliz doktor tarafından yazılan 16 Eyl. 1754, Constantinople tarihli mektuptan öğreniriz ki, okumuş bulunduğu bir mektupta şöyle yazılmaktaydı: '*... Ermenistan'dan trenle, 20 günde gelen bir Tatar aynı gece Constantinople'da da hissedilen depremde ... Sivas kentinin büyük bir bölümünün yıkıldığı, kentin gömüldüğü yerden de bir taze su gölünün çıktığı haberini getirmiş. Deprem, Angora (Ankara) ve Smyrna'da da hissedilmiş; ancak Halep'ten gelen mektuplarda, aynı tarihlerde gönderildikleri halde, orada hissedildiğine dair hiçbir bilgi yoktur*'.[1]

Constantinople'daki İngiliz Büyükelçi tarafından 15 Şub. 1755 tarihinde yazılan ve 2 Eyl. İstanbul depreminin etkilerini betimleyen bir başka mektup, Mackenzie'nin anlattıkları ile açıkça örtüşmektedir: '*... Yönünün doğudan olduğunu algıladık, sonradan bunun yanılmaz teyidini de aldık; Küçük Asya'nın büyük bir kenti olan ve izlerini bıraktığı Sivas'tan, hasara uğrayan Diarbeckir surları ya da Mezopotamya'ya doğru uzanmıştı. Daha sonra batıya kaydı, bazı küçük kasaba ve köylerde büyük hasara yol açtı ...*'.[2]

Sivas kentinin 18. yüzyılın ortalarında bir depremin yıkımına uğradığı konusunda Ermeni kaynaklardan edinilen herhangi bir kanıtımız yoktur. Buna karşın bu tür kaynaklardan, o dönemde meydana gelmiş bulunan bir depremin Sivas ve Malatya arasındaki Ermeni yerleşim birimleri olan Kangal, Hekimhan, Gürün ve Ashodeh'i (Darende ykn.) yıkarak, büyük can kaybına yol açtığını öğreniriz; bu yerleşim birimlerini etkileyen olayın kesin tarihi verilmez fakat Mekhithar'ın (1676'daki)[3] doğumundan (?) yaklaşık 100 yıl sonraya konur, dolayısıyla bu olayınkiyle aynı olması mümkündür.

1754 yılının ortalarında Sivas yakınlarında meydana gelen büyük bir depremin kesin tarihi, halihazırda kestirilememiş olabilir.

240. 19-22 Eyl. 1754

İstanbul'da sürmekte olan yersarsıntılarını, depremle ilişkisi zorunlu bulunmayabilen, büyük bir yangın izledi.[4]

1. Mackenzie 1754. 820-21.
2. Porter 1755. 118-19.
3. Riggs 1909.
4. PGF 1754. 527; Seyfart 1756. 132-5; krşl. Dizer ve İzgi 1987.

241. 23 Eyl. 1754

Hicri 5 Zilhicce 1167 tarihinde İstanbul'da bir başka yersarsıntısı meydana geldi.[1]

242. 29 Eyl. 1754

Hicri 11 Zilhicce 1167 tarihinde İstanbul'da başka bir yersarsıntısı daha oldu.[2]

243. 2 Ekim 1754

Saat 02'de İstanbul'da yeraltından gelen sesleri izleyen üç deprem şoku, Yedi Kule'den dördünün yerle bir olmasına yol açmış görünmektedir. Topkapı Sarayı'ndaki toplam hasar son derece ciddidir, Saray'ın bir bölümünün oturulamaz hale geldiği bildirilmiştir; Padişah, kentten 15 fersah (72 km.) uzaklıktaki sayfiye evlerinden birine taşınmıştır. Eski Saray, Divan yeri, ve kuzey ucunda Blachernae'nin varoşu ile Kara Surları'nın tamamen harabeye döndüğü kaydedilmektedir.[3]

Bu bilginin abartılı olduğu açıktır.

244. 7 Ekim 1754 - 23 Ocak 1755

İstanbul'da artçı şokların hissedilmesi, kış boyunca devam etti.[4]

245. Şub. 1755

Mitilini'de yıkıcı bir deprem;[5] ayrıntılı bilgi yoktur.

246. 20, 23 May. 1755

İstanbul'da Hicri 8 Şaban 1168 tarihinde meydana gelen depremi, 11 Şaban'da bir diğeri izledi.[6]

247. 17 Ağu. 1755

İstanbul'da Hicri 9 Zilkade 1168 tarihinde bir deprem şoku.[7]

248. 13 Ocak 1756

İstanbul'da Hicri 29 Rebiülevvel 1168 tarihinde iki deprem.[8]

1. Dizer ve İzgi 1967.
2. Dizer ve İzgi 1967.
3. PGF 1754. 547, 587; krşl. Berryat 1761. 626.
4. PRO: SP 97/37. hd; Hâkim, *Vekāyi'nâme*:i. 114; Dizer ve İzgi 1987; *Takvîm* no. 55; İncicyan 1976. 89.
5. PEM 1755. 5.
6. Dizer ve İzgi 1987.
7. Dizer ve İzgi 1987.
8. *Takvîm* no. 58.

249. 20, 23 Ocak 1756

Saat 12.34'te İstanbul'daki oldukça kuvvetli üç depremi, 23'ü saat 08'deki bir başka şok izledi.[1]

250. 13 Şub. 1756

Bu, büyük-ölçekli ve orta-derinlikte, Doğu Akdeniz bölgesinin tamamında hissedilen bir depremdi. İzmir'deki bir görgü tanığı 5-6 dakika sürdüğünü, insanların sokağa fırlamasına neden olduğunu, ancak hasara yol açmadığını yazıyor.[2] Deprem, hasara neden olduğu Scarpanto (Kerpe/Karpathos), Rodos ve Satalia'da (Antalya) kuvvetli bir biçimde hissedildi; bir gözlemci, Kahire'de birkaç önemsiz hasar meydana geldiğine tanık oldu.[3] Şok, Napoli'den Filistin'e kadar hissedilmişti.[4]

251. Ağu. 1756

Türkiye'nin farklı yerlerinde Ağustos ayı boyunca birkaç yersarsıntısı.[5]

252. 13, 14 Eyl. 1756

İstanbul'da [Eylül] ayın[ın] 13'ünde saat 10'da meydana gelen iki şok, biraz korkuya yol açtı. Bunları ayın 14'ünde birkaç yersarsıntısı daha izledi.[6]

#253. 26 Kas. 1756

Bu depremle ilgili bilgiler, açık değildir. Şok, Adrianople'de (Edirne) kuvvetli bir biçimde hissedildi ve büyük paniğe neden oldu,[7] etkilerinin çok abartıldığı İstanbul'da da duyumsandı.[8] Muarız (Saros) Körfezi'nde bulunan Evreşe'nin (Kadıköy) kalesinde Hicri 1171 (1757-58) yılında onarım yapılmasını gerektiren deprem, 1752'dekinden ziyade bu olabilir.[9]

254. 3 Ara. 1757

İstanbul'da bir deprem şokunun meydana geldiği söylenmektedir.[10]

1. Mallet 1853. 122; Dizer ve İzgi 1987.
2. Schultz 1792. 213.
3. Donati, *Giornale*:67.
4. PGF 1756. 4. 3; Berryat 1761. 642; Cyprianos 1788. 316.
5. PGF 1756. 12. 4; PJH 1757. 151.
6. PSC 1756. 10. 18; PHH 1756. 10. 19.
7. PWD 1757. 2. 19.
8. Anon 1757.
9. BBA: MMD 3160. 356, 786.
10. *İstanbul* 1967. 272.

255. 3 Ara. 1758

İstanbul'da gece saat 3 ile 4 arasında kısa ve oldukça şiddetli bir şok, çok az hasar yaptı.[1]

256. 10 Haz. 1759

Bir görgü tanığı, Halep ve çevresinde sabahleyin hafif bir deprem hissedildiğini bildirmektedir.[2]

257. 13 Ağu. 1760

Saat 19 sularında İstanbul'da hafif bir deprem hissedildi.[3]

258. 13 Ekim 1760

Aintab (Gaziantep), Antioch (Antakya) ve Suriye'deki Shaizar'da[4] hissedilen kuvvetli depremi, artçı şoklar izledi.[5] Herhangi bir hasara neden olup olmadığı ise bilinmemektedir.

259. 13 Haz. 1762

Adrianople'deki (Edirne) şiddetli deprem, hasardan çok paniğe neden oldu.[6] Yersarsıntısı, İstanbul'dan bildirilmemişti.

23 Temmuz 1752[7] tarihinde meydana gelen depremde hasar görmüş bulunan Edirne'deki Üç Şerefeli Cami ve külliyesinde yapılacak onarım ile ilgili Hicri Cemaziyelevvel 1176 (Ara. 1762) ve Hicri Rebiülevvel 1177 (Ekim 1763) tarihli fermanlar, bu şokun yol açtığı ek hasarla da ilişkili olabilir.

260. 2 Kas. 1762

Saat 11 ile öğle vaktinin arasında, Dardanelles'te oldukça şiddetli iki şok.[8]

261. 13 Ocak 1763

İzmir'de saat 23'te şiddetli bir yersarsıntısı hissedildi.[9]

262. 13 Haz. 1763

İstanbul'da Hicri 1 Zilhicce 1176 tarihinde bir yersarsıntısı hissedildi.[10]

1. PGF 1759. 2. 10; PJH 1758. 223.
2. Russell 1760. 530.
3. PJH 1760. 302; krşl. *İstanbul* 1967. 272.
4. al-'Umari, *Al-athar*: 242.
5. Mallet 1853. 138; Panzac 1985. 32.
6. PGF 1762. 8. 9; PNE 1762. 8. 17.
7. BBA: MMD 33160. 416, CE 11813, MD 163. 223.
8. PGF 1763. 15; PMdF 1763. 179.
9. PGF 1763. 95.
10. *Takvîm* no. 70.

263. 3 Ekim 1763

Saat 06.30 sıralarında İstanbul'da oldukça kuvvetli bir yersarsıntısı hissedildi; sarsıntı, hasara neden olmadı.[1]

Günümüz eserlerinde, bu depremin İbrahim Paşa Sarayı[2] ile Fatih ve Bayezid camilerinin kubbelerindeki hasara yol açmış olabileceği söyleniyor; camilere ilişkin kısım, 1754'teki büyük depreminkiler ile karıştırılmış gibi görünmektedir.[3]

264. 8 Ekim 1763

Hicri 29 Rebiülevvel 1177 günbatımında, İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi.[4]

265. 23 Ara. 1763

Saat 19 sularında İstanbul'da, hasara neden olmayan epeyce büyük bir yersarsıntısı.[5]

266. 3 Şub. 1764

İstanbul'da Hicri 30 Recep 1171 tarihinde bir deprem şoku.[6]

267. [16 May. 1764]

İstanbul'da Hicri 15 Zilkade 1177 Salı gecesi (=Çarşamba) bir depremin olduğu ve iki dakika sürdüğü söyleniyor. Tarihi, süresi ve neden olduğu söylenen hasar göz önüne alındığında,[7] bu, 2 Eylül 1754'teki (Hicri 1167) büyük olay ile, bir olasılıkla da 3 Ekim 1763'teki ile karıştırılmadır.

268. 1764-65

Hafif bir sarsıntı, Hicri 1178 (1 Tem. 1764 - 19 Haz. 1765) akşam yemeği vaktinden sonra Musul'u salladı; görünüşe göre, hasar olmadı.[8]

269. 20 Mart 1765

Merkezi alanı Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda ve açıklarda olan yıkıcı bir deprem. Aynaroz Dağı'ndaki Vatopedi Manastırı'nda bulunan bir kitabın kenarına düşülen not şöyle der: '*... 9 Mart 1765 (OS) Çarşamba günü deprem oldu ve 40 gün boyunca Agi-*

1. PGF 1763. 407; Dizer ve İzgi 1987; krşl. *İstanbul* 1967. 272.
2. Konyalı 1943. 199.
3. Pınar ve Lahn 1952. 39; krşl. Vâsıf 1219. i. 36.
4. Dizer ve İzgi 1987.
5. PGF 1764. 97.
6. Dizer ve İzgi 1987.
7. Hammer 1822. i. 42.
8. al-'Umari, *Al-athar*:224.

on Oros'u [Aynaroz Dağı] *sallamaya devam etti; özellikle de Meryem'e Müjde Günü'nün yıldönümü arifesinde kırk korkunç yersarsıntısı meydana geldi. ... Geçtiğimiz 18 Nisan'da kesildiler ...'.*[1]

Bu, muhtemelen Hicri 3 Rebiülâhir 1179 (19 Eyl. 1765) tarihli belgede sözü edilen depremdir. Belgede denir ki, *'... bu tarihten önce, Sultanhisar'ın (Çanakkale) kalesinin kuzeydoğusu tarafındaki barut deposu* [çatısı], *depremde kısmen yıkıldı ...'.*[2]

Bu deprem geniş bir alanda hissedilmiş görünüyor, ancak ayrıntılı bilgi yoktur.[3]

270. 11 Tem. 1765

İzmir'de saat 07'de meydana gelen kuvvetli bir deprem halk arasında korkuya yol açtı ve Seydiköy'den bir görgü tanığına göre, bunu çok sayıda daha hafif artçı şok izledi.[4]

271. *20 Ağu. 1765*

Hicri 3 Rebiülevvel 1179 (20 Ağu. 1765) tarihli bir belge, Sultan Süleyman'ın Gümüşhane'de inşa ettirdiği caminin çatısının, kemerinin, kubbesinin ve duvarının, tarihi belirtilmeyen bir depremde çatladığını ve hasar gördüğünü söyler.[5]

272. 1765

Halep ile Trablusşam arasındaki bölgede yıl boyunca depremler meydana geldi.[6]

#273. 22 May. 1766

Marmara Denizi'nin doğusunda yıkıcı bir deprem. İzmit'ten Rodosto'ya (Tekirdağ), kuzeyde Trakya'nın iç kısımlarına ve Marmara Denizi'nin güneyine uzanan geniş bir alanda ağır hasar. Edirne, İzmit, Bursa ve bir olasılıkla Gelibolu'daki binalar ile yüksek yapıların hasara uğradığı bildirildi. İstanbul'da çok sayıda ev ve her türden kamu binası yıkıldı. Deprem, Boğaziçi'nde ve Mudanya Körfezi'nde kuvvetli olup büyük hasara yol açan bir sismik deniz-dalgasıyla da ilişkiliydi.

Bu depremi Ağustos ayında, daha büyük değilse bile aynı büyüklükte olan ve merkezi Marmara Denizi'nin batısında bulunan bir başka şok izledi. Yaygın ve yıkıcı etkilerinden ötürü bu depremler, en ayrıntılı şekilde kaydedilenler arasındadır ve o döneme ait, çok sayıda kaynak vardır. Zamanın resmi saray tarihçisi Hâkim (ö. 1770),[7] Mayıs 1766 depre-

1. Lampros 1910. 233.
2. BBA: MMD 3160. 287.
3. Bees 1944. 268.
4. Chandler 1825. i. 345.
5. BBA: MMD 3160. 20.
6. Lemmens 1898. 341.
7. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.

mi için, ilişkin dönemin diğer tarihçileri Çeşmîzâde (ö. 1770)[1], Şemdanizâde (ö. 1779)[2] ve Vâsıf (ö. 1806)[3] ile ya tam uyuşan ya da yakından izlenmiş olan bir rapor hazırlamıştır; ki bu üç tarihçi, önemli sayılabilecek çok az ek bilgi vermektedirler. Binalarda yapılan onarımlara değinen bol miktarda Osmanlı arşiv belgesi vardır, bunların arasında İstanbul ve İzmit'teki pek çok camide meydana gelen hasarın belirtildiği tarihsiz bir liste de bulunmaktadır.[4] Yunanca kaynaklar, genellikle İstanbul dışındaki alanlar için bilgi ekliyorlar.[5] Bunun ötesinde, Avrupalı görgü tanıkları olan İngiliz Büyükelçi Murray'in,[6] -konsolosluk düzeyindeki- Fransa[7] ile İki Sicilya Krallığı[8] temsilcilerinin raporları ve Avrupa basınındaki[9] yazarı belli olmayan makaleler de, tamamlayıcı kaynak olarak kabul edilebilir. Bu olay, 11 yıl önce Lizbon'u yerle bir etmiş bulunan korkunç depremle karşılaştırılmalar yapılmasına,[10] depremlerin nedenleri hakkında ise ilginç iddialar ileri sürülmesine yol açmıştı.[11]

Deprem, Kurban Bayramı'nın üçüncü günü olan Hicri 12 Zilhicce 1179 (22 May. 1766) Perşembe günü güneşin doğuşundan yarım saat sonra oldu.[12] G-K doğrultusunda yeraltından ilerleyen bir sesten hemen sonra, aynı yönde 2 dakika süren bir şok meydana geldi.[13] Bunu dört dakika sonra, daha hafif bir yersarsıntısı izledi.[14]

İlk raporlar, İstanbul'da 850'den fazla insanın yaşamını yitirdiğine, birçoğunun da yaralandığına işaret ediyor.[15] Depremin, sabah namazının ardından camilerin boşaldığı bir zamanda ve bir tatil günü meydana gelmesinin can kaybını azalttığı söylenmiş idi; fakat çok sayıda insan yıkılan evlerinin enkazı altında can vermişti ve toplam ölü sayısı, sonradan 4-5000 olarak düzeltildi.[16]

İstanbul'da hasar çok büyüktü; Galata ve Pera'nın kenar mahalleleri,[17] ve Üsküdar[18] ile birlikte Boğaziçi[19] kıyısındaki köyler, az da olsa etkilenmişlerdi. Şehrin Kara Surları'nın

1. Kütükoğlu 1959. 45-46.
2. Aktepe 1976. ii/A. 85-86.
3. Vâsıf 1219. i. 275.
4. TKSA: D. 9567.
5. Bees 1914. 57-58, 1944. 267-70; Comninos 1870. 414; Lampros 1910. 233, 240; Mamoni 1956. 158; Schmidt 1867. 35.
6. PRO: SP 97/43. 44-45.
7. ANF: AE Biii/83. 215 (Constantinople).
8. AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
9. Anon 1766; PCP 1766/425, 433; PEM 1766. 7, no. 4-7, sf. 110; PGF 1766. 6. 16, 7. 4; PKRZ 1766/103, 105, 107, 122, 145, 155; PNE 1766. 7. 11, 8. 1, 15; PMHP 1766. 7, sf. 165-73; PND 1766. 7. 4-7; PORR 1766. 7. 1, 8. 1, 15, 9. 9, 23, 26.
10. Anon 1766; PMHP 1766. 7, sf. 165.
11. Saint Norbert 1766.
12. Aktepe 1976. ii/A. 85; krşl. PRO SP 97/43. 44.
13. Anon 1766.
14. Aktepe 1976. ii/A. 85.
15. Anon 1766; PRO SP 97/43. 44-45.
16. Hâkim, *Vekâyi'nâme*:ii. 226-27.
17. Anon 1766; PRO SP 97/43. 44-45.
18. Aktepe 1976. ii/A. 85.
19. Anon 1766.

büyük bölümü boylu boyunca, özellikle de Yedikule ile Eğrikapı arasındaki kısım yıkılıp harap oldu.[1] Yedikule Kalesi'nin kulelerinden bir[2] ya da ikisi[3] çöktü[4] ve Edirne Kapısı hasar gördü.[5] Bahçe Kapısı ile Odun Kapısı göçtü.[6]

Bununla birlikte depremin en ciddi etkilediği yapı, Sultan II. Mehmed (Fatih) Camii ile ek binalarıydı. Cami'nin ana kubbesi çöktü; *imaret,* akıl hastanesi ve bir *medrese* tamamen yıkıldı[7] ve medresenin enkazı altında kalan 100'den fazla öğrenci yaşamını yitirdi.[8] Hasarı gidermek için kapsamlı bir onarım çalışması düzenlendi;[9] *diğer* çalışmaların *yanı sıra* 29 mermer sütun, 19 sütun başlığı, 28 mermer tırabzan, 492 mermer pencere çerçevesi ve 573 mermer kemer kirişinin değiştirildiği kaydedilmektedir.[10]

Sultan Ahmed Camii'nin bir minaresi yıkıldı;[11] fakat Ayasofya[12] ile imparatorluk camilerinden Selimiye, Süleymaniye, Şehzade, Valide, inşaatı henüz tamamlanmış olan Nuruosmaniye ve Lâleli[13] hafif hasarla kurtuldular. Bunlardan başka, diğer bazı camiler de kurtulmuş görünmektedir. Olaydan yaklaşık bir ay sonra Büyükelçi Murray, 173 küçük cami ve hamamın *'... kısmen yıkıldığını ve kısmen hasar gördüğünü...'*[14] yazmıştı. Hâkim; Mihrimah, Eyüp Ansari, Bayezid[15] ve Atik Ali Paşa camilerinin minareleri ile kubbelerinin yıkıldığını kaydediyor.[16] Gerçekten de, bu Ali Paşa tarafından -biri Edirne Kapusu'nun içinde, biri Dikilitaş'ın yakınında ve diğeri Karagümrük'te- yaptırılan üç caminin üçü de hasar görmüştü.[17]

Aşağıda belirtilen İstanbul camileri ya da bunların ek binalarında çeşitli düzeylerde hasar meydana gelmişti: Çorlulu Ali Paşa,[18] Silivri Kapusu'ndaki İbrahim Paşa,[19] İbrahim Paşa'nın İsakapusu'ndaki *mektebi,*[20] Gazi Davud Paşa,[21] Firuz Ağa,[22] Fatih Camii'nin yakınlarındaki Hafız Ahmed,[23] Hüseyin Ağa'nın biri Tavukpazarı'ndaki[24] diğeri de Küçük Ayasofya'daki

1. Anon 1766; Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27; Bees 1914. 57-58; PRO SP 97/43. 44-45.
2. Anon 1766.
3. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27; PRO SP 97/43. 44-45.
4. Comninos 1870. 414.
5. Niebuhr 1776. i. 23.
6. Comninos 1870. 414.
7. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii 226-27; Anon 1766.
8. PRO SP 97/43. 44-45.
9. BBA: MMD 8947. 6-30.
10. BBA: D. BŞM. BNE 15963.
11. PRO SP 97/43. 44-45.
12. Anon 1766.
13. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii 226-27.
14. PRO SP 97/43. 44-45.
15. krşl. Comninos 1870. 57-58.
16. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii 226-27.
17. TKSA: D. 9567; krşl. D. 10129, krşl. Erdoğan 1968. 200.
18. Anon 1766.
19. TKSA: D. 9567.
20. TKSA: D. 9567.
21. TKSA: D. 9567, D. 6322, E. 1784.
22. TKSA: D. 9567, E. 8219.
23. TKSA: D. 9567, E. 1784.
24. TKSA: D. 9567, E. 1784.

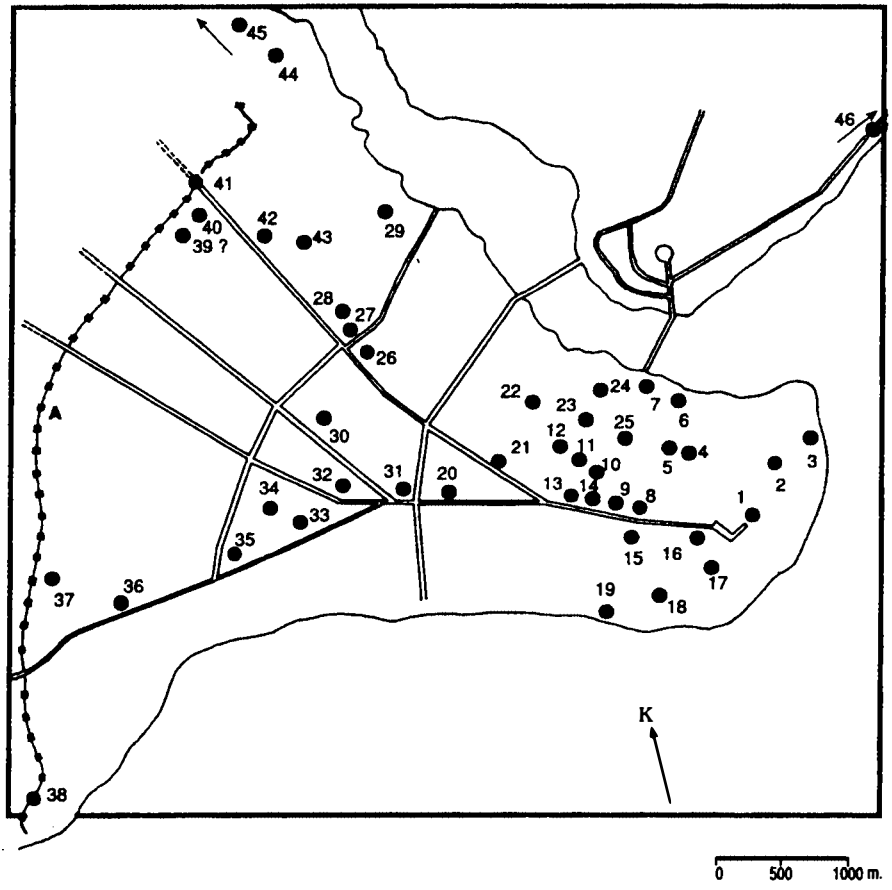
iki camisi, Bahçe Kapusu'ndaki Hoca Paşa,[2] Haseki Sultan,[3] Hoca Paşa'nın yakınlarındaki Kayış Mustafa Ağa,[4] '... *İbrahim Paşa Kulesi yakınlarındaki*' Sinan Ağa,[5] Aksaray yakınlarındaki Gazi Murad Paşa,[6] Emir Buhari Tekkesi'nin *mescidi*,[7] Koca Mustafa Paşa (kubbesi yıkılmıştı),[8] ve İskender Paşa;[9] Murray, Mehmed Paşa Camii'nin de hasar gördüğünden söz eder ki tahminen Nişancı Mehmed Paşa Camii'dir.[10]

Deprem, çok sayıda kiliseyi de harabeye çevirdi;[11] ancak ayrıntılı bilgi yoktur.[12]

Topkapı Sarayı'nın gördüğü hasar,[13] Sultan'ın birkaç gün boyunca çadırda yaşamasına neden oldu;[14] kaldığı bölümler depremden etkilenmişti[15] ve Saray'ın binalar topluluğunun içinde bulunan darphane de, nispeten ağır hasara uğramıştı.[16] Daha sonraki raporlarda, saray mutfaklarının neredeyse tamamen yıkıldığına ve kulelerin devrildiğine de işaret edilmektedir.[17] Eski Saray'ı çevreleyen duvarlar birkaç yerinden çatlamış,[18] bir savaş esiri yaşamını yitirmişti.[19] Muhasebe defterleri, Topkapı Sarayı'nın bulunduğu -sahilden yüksek- burnun batısında ve kıyı boyunda yer alan (Kadırga'daki) imparatorluk sarayında yürütülmüş olan onarım çalışmalarını kaydediyorlar.[20] Beşiktaş'taki sarayın duvarları da harabeye dönmüştü.[21]

Deprem birçok *han*a ağır hasar verdi ve Vezir Hanı'nı,[22] çok sayıda can kaybıyla[23] birlikte, neredeyse tamamen alt üst etti. Hırkacılar, Şekerciler, Baltacılar, Çuhacılar[24] ve Kalpakçılar[25] *han*ları yıkılmıştı. Pek çok çarşının mahzenleri çökmüştü;[26] Kapalı Çarşı ile Esir Pazarı[27] ve Mercan Ağa'daki Örücüler Çarşısı'ndan özellikle bahsedilir.[28]

1. TKSA: D. 9567.
2. TKSA: D. 9567.
3. TKSA: D. 9567.
4. TKSA: D. 9567, E. 1784.
5. TKSA: D. 9567.
6. TKSA: D. 9567.
7. TKSA: D. 9567.
8. Ayvansarâyî 1281. i. 165; Paspatis 1877. 320; Janin 1933. 328; Müller-Wiener 1977. 174.
9. Müller-Wiener 1977. 427.
10. PRO: SP 97/43. 44-45; krşl. Müller-Wiener 1977. 449.
11. Lampros 1910. 233, 240.
12. Paspatis 1877. 320.
13. BBA: MMD 8947. 124.
14. PRO: SP 97/43. 44-45.
15. Anon 1766.
16. PGF 1766. 426.
17. PGF 1766. 473.
18. Anon 1766; Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27; BBA: MMD 8947. 659.
19. BBA: CS 2959.
20. Artan 1993. 203.
21. Kütükoğlu 1959. 53.
22. Anon 1766; Comninos 1870. 414.
23. AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del Rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
24. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
25. Aktepe 1976. ii/A. 85-86.
26. Anon 1766.
27. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
28. BBA: D. BŞM. BNE. 15964.

İstanbul'da 22 Mayıs 1766 Depremi'nden etkilenen Yapıların Konumlarını gösteren taslak-harita

1. Ayasofya
2. Topkapı Sarayı
3. Odun Kapısı
4. Kayış Mustafa Ağa Camii
5. Hoca Paşa Camii
6. Bahçe Kapısı
7. Valide Camii
8. Vezir Hanı
9. Dikilitaş'taki Atik Ali Paşa Camii
10. Nuruosmaniye Camii
11. Kapalı Çarşı
12. Eski Saray
13. Sultan Bayezid Camii
14. Çorlulu Ali Paşa Camii
15. Tavukpazarı'ndaki Hüseyin Ağa Camii
16. Firuz Ağa Camii
17. Sultan (I.) Ahmed Camii
18. Küçük Ayasofya'daki Hüseyin Ağa Camii
19. Kadırga Sarayı
20. Lâleli Camii
21. Şehzade Camii
22. Süleymaniye Camii
23. Örücüler Çarşısı
24. Sinan Ağa Camii
25. Çuhacılar Hanı
26. Sultan II. Mehmed Camii
27. Şekerciler Hanı
28. Hafız Ahmed Camii
29. Selimiye Camii
30. İskender Paşa Camii
31. Esir Pazarı
32. Gazi Murad Paşa Camii
33. İbrahim Paşa Mektebi
34. Haseki Sultan Camii

35. Gazi Davud Paşa Camii
36. Koca Mustafa Paşa Camii
37. İbrahim Paşa Camii
38. Yedikule
39?. Edirnekapı'daki Atik Ali Paşa Camii
40. Mihrimah Camii
41. Edirne Kapısı
42. Karagümrük'teki Atik Ali Paşa Camii
43. Nişancı Mehmed Paşa Camii
44. Emir Buhari Tekkesi'nin Mescidi
45. Eyüp Ansari Camii
46. Beşiktaş Sarayı

A. Kara Surları

Yerebatan Sarnıcı yakınlarındaki bir ahır çöktü,[1] bir barut deposu hasar gördü[2] ve diğer birçok askeri tesis zarara uğradı.[3] Su kanalları (boruları?) kırıldı.[4]

İlk gazete haberlerinin aksine, Galata ve Pera civarlarında ağır hasar meydana gelmemişti.[5] Pera'daki bazı duvarlar çatladı ve çok sayıda baca devrildi.[6] Buna karşın Galata'nın bazı kısımları, deniz kıyısı yakınlarında bulunan cephanelik bölgesi[7] ve Boğaziçi'nin kuzeyindeki İstinye rıhtımı hasar gördü.[8] Deprem, İstanbul'un 22 km. kuzeyinde Ayvadbend'deki eski su bendine de hasar vermiş[9] ve kanallarının (su kemerlerinin?) onarılması gerekmişti.[10]

Hasar, İstanbul'un batısında ciddi idi. Metron ve Athyron (Çatalca ve Çekmece) Piskoposu'nun o tarihlerde yazdığı bir mektup şöyle der: '*... 1766'nın Mayıs 11'i, Perşembe günü sabah saat 10'da, yani günün ilk saatinde, beş dakika süren korkunç bir deprem meydana geldi ve burada* [Çatalca] *birçok ev ile duvar yıkıldı ... kilise, hasar görmedi; ne var ki kentte* [=İstanbul ?] *ve civar köylerde, evlerin taş olması nedeniyle büyük hasar meydana geldi ... sağ kurtulmamız gerçeği, bir mucizedir*'.[11] Çatalca'daki Gazi Ali Paşa Camii'nin kubbesi ve dört bir yanındaki duvarlar ile bazı küçük kubbeleri, bu depremde çatlamış görünmektedir.[12] Babıâlî'ye bir dilekçe göndermiş olan Küçük Çekmece halkı da, kasabadaki *han*lar, dükkânlar ve ardiyeler yıkılıp bu binalarda depolanan erzak stoku yitirildiği için, İstanbul'a doğru yolculuğa çıkmış bulunan Polonya elçisini ağırlayamayacaklarını arz eylemiş idi.[13]

Bu bölgede depremden etkilenmemiş bir tek ev bile kalmazken, yakınındaki Büyük Çekmece ve Kumburgaz da hasar gördü; tıpkı Trakya'nın iç kısımları, Çorlu ve Karışdıran

1. BBA: CM 28239.
2. BBA: MMD 10388. 107; krşl. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
3. BBA: MMD 8947. 647, 666.
4. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
5. ANF: AE Biii/83. 215 (Constantinople).
6. PNE 1766. 7. 11, 8. 1, 15.
7. BBA: MMD 8947. 648; AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
8. BBA: D. BŞM. BNE 15960.
9. Müller-Wiener 1977. 514.
10. Vâsıf 1219. i. 278.
11. Mamoni 1956. 158.
12. TKSA: E. 4211.
13. BBA: MMD 9995. 206.

kasabaları ile etrafları[1] ve Burgaz (Lüleburgaz)[2] gibi. Kimi hafif hasarlar, Edirne'den de bildirilmişti.[3]

Depremin yıkıcı etkilerinin batıya doğru, Rodosto'nun (Tekirdağ) ötesine geçtiğine ilişkin sağlam kanıtlar yoktur.[4] Döneme ait bir kısım kaynak, Ganos (Gaziköy), Gelibolu ve 'Kastellia'nın (Dardanelles'in hisarlarının) da etkilendiğini belirtiyor,[5] fakat bu, rahatlıkla Ağustos ayında peşinden gelen depremin sonucu da olabilir.

Hasar, İstanbul'un doğusuna doğru yayıldı[6] ve kentin batısına oranla da daha ciddi idi. İzmit Körfezi'ndeki birçok kasaba ve köy yerle bir oldu,[7] İzmit'in kendisi de ağır darbe aldı.[8] Dönemin belgelerine kısmen dayanan günümüz kaynaklarından biri, yersarsıntısının İzmit'te 2 dakika sürdüğünü, Mehmed Bey Camii'nin[9] kubbesinin çökmesine ve Çalık Ahmet Camii'nin duvarlarının yıkılmasına yol açtığını, depremden sonra oluşan bir sismik deniz-dalgasının ise tersanelere[10] büyük zarar vererek onları kullanılamaz hale getirdiğini söyler.[11]

Marmara Denizi'nin güney kıyısındaki köyler de, depremden etkilenmişti.[12] Karamürsel'in hemen batısındaki Dil'de (Hersek) bulunan Hersekoğlu Ahmed Paşa Camii'ndeki ciddi hasara ve sonradan yapılan onarıma değinen bir kitabe, bunlara '*Hicri 13 Zilhicce 1179 tarihinde meydana gelen bir depremin ...*'[13] neden olduğunu söylüyor. Daha iç kesimlerdeyse, Bursa'daki Emir Sultan Camii ile türbesi, ağır hasar gördü ve ibadete kapatıldı.[14]

Şok, Tenedos Adası'nda (Bozcaada) ve ta Selanik[15] ile İzmir[16] kadar uzaklarda aynı anda hissedilmişti.

Şok, Balkanlar'ın güneyindeki diğer kısımlarda da (İstanbul'un 240 km. K-KB'sındaki Aytos gibi) hissedilmiş görünmektedir.[17] Sırpça bir elyazmasının kenarına düşülen not, bu olaydan söz eder;[18] notun nerede yazıldığı bilinmese de, menşeinin Balkanlar'ın güney kısmı olduğunu varsayabiliriz.

1. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
2. Vâsıf 1219. i. 275-76.
3. ANF: AE Biii/83. 215 (Constantinople); PRO: SP 97/43. 44-45.
4. Castilhon 1771. 192-97; PGF 1766. 473.
5. Bees 1944. 267-70.
6. Hakobyan 1951. i. 376.
7. Castilhon 1771. 192-97.
8. PGF 1766. 6. 16, 7. 4.
9. krşl. TKSA: D. 9567.
10. Özture 1969. 109.
11. BBA: MMD 8947. 645.
12. AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
13. Elezovic 1940. i. 650, Simsar 1940. 185, Ayverdi 1973. 284.
14. Ayverdi 1972. 287.
15. Schmidt 1867. 35.
16. AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
17. PKRZ 1766/107.
18. Stojanovic 1902. ii. 226.

Deprem sonucunda, su altında bıraktığı iskelelerin kara bağlantılarını koparan deniz, Galata ile karşısındaki kıyıda sele neden olmuştu.[1] Aynı olgu Boğaziçi boyunca ve birçok köyün sular altında kaldığı[2] Mudanya sahillerinde de gözlendi.[3] Marmara Denizi'ndeki ıssız adaların, yarı yarıya denize battığı da söylenmişti.[4]

Bütün görgü tanıkları, depremin İstanbul'da yapmış bulunduğu tahribatı vurguluyorlar: Büyükelçi Murray, sokakların enkaz nedeniyle kapanmasının, ticareti durgunlaştıran bir etmen olduğunu ve depremin ardından olası bir isyanın önlenmesi için sokaklarda devriye gezildiğini gözlemlemiştir.[5] Bir şimşeğin başlattığı büyük yangında çok sayıda ev yanıp kül olmuş[6] ve '*... birkaç gün devam eden gök gürültülü yağmurlar, havyanlar ile Niani (Nişancı) Camii'ndeki insanların boğulmasına*[7] yol açmıştı. Bazıları ek hasara neden olmuş olan ve Ağustos ayında meydana gelen ikinci büyük şoka kadar aralıklarla devam eden artçı şoklar, durumu daha da kötüleştirmişti.[8]

İstanbul'da gerekli yeniden yapılanma ve onarım çalışmalarının yürütülmesi için, depremden sonraki iki ayda Midilli (Lesvos) ve Kayseri[9] uzaklığındaki imparatorluğun değişik bölgelerinden işçiler çağrıldı ve inşaat malzemeleri getirtildi.[10] Hasar görmüş bulunan birçok kamu binası, yıkılıp yeniden inşa edildi.[11] Hicri 20 Muharrem 1185 (5 Mayıs 1771) Cuma günü, II. Mehmed Camii'nde, yeniden inşa edilmesinin ardından ilk kez namaz kılındı.[12]

Not: Bu depremin yol açtığı hasara ilişkin en önemli kaynaklardan biri olan ve İstanbul ile İzmit'teki[13] birçok ibadethanede meydana gelen hasarı sıralayan tarihsiz liste, eskiden 1648 depremiyle ilişkilendirilmişti.[14] Bununla birlikte birçok faktör, bu belgenin Mayıs 1766 depreminin yol açtığı hasara değindiğini akla getirir; bunların en çarpıcı olanı, listenin üzerine yazıldığı kâğıdın filigranının 18. yüzyılın ortalarına kadar kullanılmış bulunmayışı ve biçimini kâğıdın üreticisinin isminden almasıdır. Oysa üzerindeki üç hilal (*treluna*) filigranı daha önceki bir tarihe işaret eden belgenin zarfı, ebrulu bir kâğıttandır. Listede sıralanan bütün binalar, 1648 yılından önce inşa edilmiştir ve Mayıs 1766 olayında ağır hasar gördüğünü bildiğimiz II. Mehmed Camii'nin adı tarihsiz

1. Castilhon 1771. 192-97; Anon 1766.
2. PNE 1766. 7. 11, 8. 1, 15; Anon 1766.
3. Anon 1766; AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 115. 1-6, pieza 124. 1; S. Est., Libro 332 (Cartas del rey Carlos III al marques B. Tanucchi), 1766. 1.
4. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 226-27.
5. PRO: SP 97/43. 44-45.
6. Lampros 1910. 223, 240.
7. Bees 1914. 57-58.
8. PNE 1766. 7. 11, 8. 1, 15; Bees 1914. 57-58.
9. BBA: MD 164. 456; krşl. Altınay 1930. 209.
10. BBA: CB 6786, CD 16257, CS 6965, MD 164. 455, 456, 457, 464, 467, 477; krşl. Erdoğan 1962.
11. PNE 1766. 7. 11, 8. 1, 15.
12. *Takvîm* no. 88; Ayverdi 1973. 364.
13. TKSA: D. 9567.
14. Cezar 1963. 385vbis.

listede geçmemektedir. Bu gerçeğe karşın, sözü edilen belgede sıralanan hasarı, Mayıs 1766 depremiyle[1] ilgili tarihli ve tarihsiz diğer belgelerde aynı binalar için kaydedilmiş hasarla karşılaştırdığımızda, listenin 1766 yılına ait olduğu konusunda ikna edici başka kanıtlar da sağlarız. Tarihsiz listede II. Mehmed Camii'ndeki hasardan söz edilmiyor, çünkü sadece *babüssaade ağasm*ın sorumluluğu altındaki camiler sıralanmaktadır; oysa II. Mehmed Camii, Başvezir'in idaresindeydi. Son olarak, sismolojik faktörler de bu listenin 1766 depremi ile ilgili olduğunu destekler: 1648 (bkz.) yılındaki, İstanbul'da böylesine ağır hasara yol açacak kadar büyük değildi, oysa Mayıs 1766'daki, bu boyutta idi.

274. 3 Haz. 1766

Şiddetli bir deprem, yeni bir artçı şoklar dizisini başlattı; İzmit Körfezi'nde hasara ve halk arasında da paniğe neden oldu.[2]

275. 13 Haz. 1766

Artçı şoklar devam etti ve büyük depremden 23 gün sonra, bir Cuma günü, '*... herkes Sultan Ahmed Camii'ndeyken, ilkinden daha hafif, bir başka deprem oldu*'.[3]

276. 30 Haz. 1766

İstanbul'da bir artçı şok daha hissedildi: Ertesi gün, ana şoktan hasar görmüş olan, liman yakınlarındaki bir *han* çöktü ve çok sayıda insan öldü.[4]

277. 5-15 Tem. 1766

Ayın 5'inden 15'ine kadar artçı şoklar devam etti; 14 Temmuz'daki, Tersane Cephaneliği yakınlarındaki bir kulübenin yıkılmasına neden oldu. 14'ünü 15'ine bağlayan gece daha şiddetli bir yersarsıntısı meydana geldiği sırada bir de gürültü duyuldu.[5]

278. 1 Ağu. 1766

Sisam Adası'nda 21 Temmuz 1766 (OS) tarihinde kuvvetli bir deprem oldu.[6]

#279. 5 Ağu. 1766

İkinci bir büyük deprem, bu kez Marmara Denizi'nin batısında, 22 Mayıs şokunun neden olduğu yıkımı tamamladı ve etkilenen alanı Tekirdağ'ın batısından Ganos (Gazi-

1. krşl. Davud Paşa için, TKSA: D. 6322; Gazi Atik Ali Paşa için, TKSA: D. 10129 (tarihsiz); Firuz Ağa için, TKSA: E. 8219 (tarihsiz); diğer bazı camiler için, TKSA: E. 1784.
2. PNE 1766. 8. 1.
3. Aktepe 1976. ii/A. 86; PRO: SP 97/43. 44; PGF 1766. 473.
4. PGF 1766. 505.
5. PGF 1766. 537; PRO: SP 97/43. 57; Dizer ve İzgi 1987.
6. Stamatiades 1887. 615.

köy) ve Gelibolu bölgesine kadar genişleterek, can kaybına yol açtı. Hasar, Bursa, İstanbul, ve Edirne'ye kadar bütün Trakya bölgesi ile Biga yöresine yayıldı.

Şok, 25 Temmuz'da (OS),[1] ya da Hicri 28 Safer 1180, Salı günü meydana geldi; resmi tarihçi Hâkim'in ifadesi ile (İslami saate göre) saat 5.30'da idi. Aynı tarihi veren İstanbul'daki Büyükelçi Murray, öğlen 12.30'da meydana geldiğini, bir dakikadan daha az sürdüğünü ve aynı akşam iki yersarsıntısının daha olduğunu söylüyor.[2]

En çok etkilenen, İstanbul'un güneybatısında, Tekirdağ ile Mürefte arasında, bulunan alan idi. O döneme ait bir belge, Ganochora bölgesindeki on evden sadece bir tanesinin ayakta kaldığını doğruluyor: Avdimo (Avdin), Erinochori, Ganos (Gaziköy), Gioltski (Gölcük), Hora (Hoşkoy), İncekoy, Iraklitsa (Eriklice), Kalamitsi, Kastambol, Loupida, Milio (Güzel), Myriophyto (Mürefte), Neochori (Yeniköy), Palamut, Peristasis (Şarköy), Platano (Çınarlı), Senduk ve Sterrna (Sternaköy)[3] depremden etkilenmiş olan köy ve kasabalardı; bu yerlerin her birindeki hasarla ilgili ayrıntılı bilgi verilmemiştir.

Diğer kaynaklar, Ganos'un (Gaziköy) büyük bir kısmının depremde ve izleyen yangında yok olduğunu destekliyor.[4] Hora'daki (Hoşkoy) 800 evin neredeyse tamamı harabeye dönmüş ve nüfusun büyük bir kısmı enkaz altında kalmıştı.[5] Hora'daki katedralin kapı üst eşiğindeki bir yazıttan Peristasis'in (Şarköy) büyük bir kısmının yıkıldığını öğreniriz;[6] Şarköy'deki *mekteb* ile Ali Çelebi Camii'nin minaresi de hasara uğramıştı.[7] Malkara'da bulunan Gazi Süleyman Paşa Camii'nin tuğladan yapılmış minaresi ise çatlayarak, kar ve buzun etkisi ile caminin üzerine yıkılmasını beklemeden, onarım görmesini gerekli kılmıştı.[8] Gezginler, Silivri, Rodosto (Tekirdağ), Gallipoli (Gelibolu) ve aralarındaki yerlerin perişan bir durumda olduğunu, taş binalar ile ekmek fırınlarının harabeye döndüğünü bildirmişlerdi.[9] Yer yer toprak da yarılmış ve dışarı su fışkırmıştı.[10]

Gelibolu kasabasının yarısı yıkılmış,[11] oturulabilir durumda ev kalmamış[12] ve çok sayıda kamu binası hasar görmüştü: Kentin içindeki ('*medine-i Gelibolu'da*') Gazi Süleyman Paşa Camii'nin minaresi tamamen, çatısı ise kısmen yıkıldı, Sarıbaş Camii ile minaresinde, *medrese* ve türbesinde onarım yapılması gerekti, Direkdibi mahallesindeki yeni cami. ile çarşıdaki caminin minareleri yıkıldı, Mesalih Paşa Camii'nin minaresi çatısıyla birlik-

1. Lampros 1910. 233.
2. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 227-28; PRO: SP 97/43. 68.
3. Bees 1944. 268-73.
4. Gedeon 1913. 21-23.
5. PGF 1766. 660.
6. Gedeon 1913. 21-23.
7. BBA: MMD 3160. 598.
8. BBA: MMD 3160. 650.
9. PGF 1766. 611.
10. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 227-28.
11. PGF 1766. 660.
12. BBA: CA 2812.

te tamamen yıkıldı, gümrük limanındaki II. Mehmed Camii minaresiyle birlikte tamamen yıkıldı, Sinan Paşa Camii'nin minaresi ile diğer bazı camiler de hasara uğradı. Ek olarak, zaten kötü durumda olan tersanenin çatısı ile duvarları tamamen çöktü; barut deposu yıkılma aşamasına geldi, depoyu koruyan birliklerin barakaları da hasar gördü ve fener kulesi yıkıldı.[1] *Mevlevihane*, harabeye döndü.[2] İskenderzâde Camii'nin minaresi ile çatısını bu deprem yıkmış olabilirse de, yaklaşık 15 yıl sonraya kadar onarılmamıştı.[3] Buna karşın Gelibolu'yu çevreleyen alanda deprem, daha az hasara neden olmuştu.[4]

Evreşe *kaza*sında bulunan *'Muarız (Saros) Körfezi'ndeki yeni kale'*nin üçte ikisi harabeye döndü ve sonradan onarıldı.[5] Batıda Enez, ağır hasara uğradı;[6] zaten onarıma gereksinimi olan kale de II. Mehmed Camii de, daha öte hasar gördü.[7]

Dardanelles'in kalelerinden Seddülbahir ile Kilidülbahir, Kilidülbahir'deki cami ve Sultaniye (Sultanhisar/Çanakkale) Kalesi'ndeki II. Mehmed Camii büyük hasara uğramıştı.[8] Bu kasabada bulunan neredeyse bütün çömlekçi fırınları ile evler, depremden etkilendi; bütün minareler ve hemen hemen bütün bacalar ile 28 yel değirmeni yıkıldı.[9] Bununla birlikte, Dardanelles'in kaleleri ile Biga bölgesinin, Gelibolu alanına oranla daha az hasar gördüğü de söylenmiştir.[10] Dardanelles'in güneyindeki Tenedos Adası'nda (Bozcaada) meydana gelen hasar ağırdı;[11] deprem, Bozcaada kalesinde geniş çaplı bir onarım yapılmasını zorunlu kılmış, *'... kalenin dört bir yanı ile çok sayıda kale burcu enkaza dön[müştü]'*.[12]

Onarımı yılın başlarında tamamlanmış olan Midilli (Mitilini) Kalesi de, depremden önemli ölçüde etkilenmişti.[13]

İstanbul'da meydana gelen hasar, çok ciddi değildi[14] ve dönemin Avrupa basınında tamamen yer almıştı.[15] Yaklaşık 40 saniye süren depremde, Edirne Kapusu ve Terziler Çarşısı ile birlikte üç *han* yerle bir oldu; Haliç boyunca duvarlar, insanları enkaz altında bırakarak bitişiklerindeki zırh atölyelerinin üzerine yıkıldı. Galata'da çok fazla hasar meydana geldi.[16] Bazı hamamlar ile diğer daha küçük binalar, ağır hasar gördü; özellik-

1. BBA: MMD 3160. 590vbis; krşl. BBA: CE 21592; MMD 3162. 4.
2. BBA: MMD 3160. 618.
3. BBA: MMD 3162. 818.
4. Bees 1944. 268-73.
5. BBA: MMD 3160. 354vbis, 786.
6. PGF 1766. 660.
7. BBA: MMD 3160. 356vbis, 643vbis; MMD 19584. 18-19.
8. BBA: MMD 3160, 608-11, 613-6, 642.
9. PGF 1766. 659-60.
10. Bees 1944. 268-73.
11. PGF 1766. 660.
12. BBA: MMD 3160, 646-69.
13. BBA: MMD 3160, 536-41.
14. AGS: S. Est., Legajo 5/880 (Reino de los Dos Sicilias), 1766, pieza 124. 1
15. PGF 1766. 603, 611, 659, 660; PKRZ 1766. 10. 17; PMHP 1766. 10, sf. 112-13.
16. Aktepe 1976. ii/A. 86.

le de Yedikule'nin bitişiğindeki mahalle olan Saint-Mathias (Samatya) hasara uğradı. Yaklaşık 30 kişi yaşamını yitirmiş ve 100'den fazlası yaralanmıştı.[1] Birçok minare,[2] cami ve taş bina harabeye döndü; gümrük binasının önündeki üç yol yarıldı.[3] Mayıs'taki şoktan zaten hasar görmüş bulunan taş binalar yıkıldı.[4]

Halk, depremden sonra bir süre açık alanlarda yaşamaya devam etti.[5]

Edirne'de yedi minare yıkılırken bazı camiler, hamamlar ve şehir surları da hasar gördü.[6] Dizdarzâde Efendi *zaviye*sinin bazı bölümleri, bu şokla[7] ya da belki 26 Mart 1767 (bkz.) depremiyle yıkılma aşamasına gelmişti. Muradiye Camii ile *imareti* de, bu şoklardan sonra onarılması gereken binalar arasında idiler.[8] Depremin, Bursa[9] ile İzmit, Yalakabad (Yalova) ve adliye binasının çöküp dört kişinin yaşamını yitirdiği Karamürsel'de de hasara neden olduğu söylenmiştir.[10] Şok, Aynaroz,[11] Selanik,[12] İzmir[13] ve Aydın'da[14] da hissedilmiş ve Balkanlar'dan ta Karpatlar'a[15] kadar duyumsanmıştı. Yersarsıntısının Danube havzasında[16] ve Macaristan'daki Sopron'da[17] da hissedildiği iddia edilmiştir; Viyana civarında yerel saatle 6.50'de meydana geldiği ve bunu saat 22.15'te altı saniye süren bir artçı şokun izlediği bildirilmişti.[18]

Yıkıcı artçı şoklar, neredeyse bir yıl boyunca tüm Marmara Denizi alanında hissedilmeye devam etti. Dönemin birçok yazarına göre bu deprem, Mayıs ayındaki şoktan daha ciddiydi ve çok daha geniş bir alanı etkilemişti.[19]

280. 7 Ağu. 1766

İstanbul ve Edirne'de bir artçı şok meydana geldiği bildirildi; bunu Ağustos ayı boyunca nispeten hafif birçok artçı şok izledi.[20]

1. PGF 1766. 603.
2. Riedesel 1773. 305.
3. Hâkim, *Vekāyi'nâme*:ii. 227-28.
4. PRO: SP 97/43. 68.
5. PGF 1766. 611.
6. PGF 1766. 611, 659-60.
7. BBA: MMD 3160. 424.
8. BBA: CE 29571.
9. PGF 1766. 611.
10. Aktepe 1976. ii/A. 86.
11. Lampros 1910. 233.
12. PKRZ 1766. 165; PMHP 1766. 10, sf. 113.
13. PGF 1766. 660.
14. PGF 1766. 661.
15. Rethly 1952. 96, 432.
16. Florinesco 1958. 21.
17. Rethly 1952. 432.
18. Florinesco 1958. 21.
19. örn. Lampros 1910. 235.
20. PRO: SP 97/43. 70; Dizer ve İzgi 1987.

281. 5 Eyl. 1766

Saat 5.30'da, İstanbul ve çevresinde bir başka kuvvetli artçı şok; bunu 24 Eylül'e kadar hafif başkaları izleyip, sonraki bir ay boyunca durmuş görünüyorlar.[1]

282. 24 Eyl. 1766

Hicri 19 Rebiülâhir 1180 tarihinde İstanbul'da bir yersarsıntısı hissedildi.[2]

#283. 9 Ekim 1766

9 Ekim 1766'da Erzurum'un kuzeyinde meydana gelen deprem, İspir, Hacin ve Tortum yörelerini etkiledi.[3]

Aşağı Pasin'deki Karapungar (Karaurgan) köyü yakınlarında bulunan Karakilise Manastırı'nın kilisesi ile Tzittahank (Çatak) köyü yıkıldı. Armutlu (yeri bilinmiyor) yakınlarındaki, zaten harap olmuş bulunan Tchuruk Kilisesi de yerle bir oldu. Yıkıma ek olarak, toprak kaymaları çok sayıda hayvanın telef olmasına yol açtı.[4]

Van Gölü'ndeki[5] Kuşadası adacığında bulunan Arterivank Kadınlar Manastırı'nda 1766 yılında yapılan onarım çalışmaları, bu depremle ilişkili olabilir.

284. 24 Ekim 1766

İstanbul'da saat 7'de 20 saniye[6] süren bir deprem, saat 22'de[7] bir başka deprem daha; halk arasında panik oldu, ancak hasar olmadı.

285. 9 Kas. 1766

5.30'da, İstanbul'da oldukça kuvvetli bir başka yersarsıntısı;[8] sonucunda Sultan Selim Camii'nin zemininde çatlaklar oluşmuş ve dışarı su fışkırmıştı.[9]

286. 23 Kas. 1766

İstanbul'da saat 6 sıralarında oldukça kuvvetli bir şok.[10] Bu, Sultan II. Mehmet Camii'nin yakınlarındaki eski yeraltı sarnıçlarının tonozlarının (/kemerlerinin), büyük bir

1. PGF 1766. 691; Dizer ve İzgi 1987.
2. Dizer ve İzgi 1987.
3. Abich 1878. ii. 440, 447.
4. Abich 1878. ii. 440; Stepanian 1942. 67.
5. Thierry 1977. 198.
6. PGF 1766. 803.
7. PKRZ 1766. 11. 15.
8. PGF 1766. 843.
9. PNE 1767. 1. 16.
10. PGF 1767. 33.

kısmının göçmesine neden oldu.[1] Sultan Mehmet Camii'nin, Mayıs 1766 depreminin ardından yeniden inşa edilmiş olan bir tonozunun çökerek oturmasına da yol açtı.[2]

287. 12 Ocak 1767

İstanbul'da oldukça şiddetli bir yersarsıntısı; Sultan Selim Camii'nin yeni onarılmış olan minaresi, yıkılmıştı.[3]

288. 30 Ocak 1767

Günbatımından yarım saat sonra, İstanbul'da 15 saniye süren ağır bir deprem meydana geldi; hasara neden olmadı ve bunu, daha hafif bir başka yersarsıntısı izledi.[4] Döneme ait bir belge, Hicri 1180 yılı Ramazan ayının (31 Ocak 1767) ilk gecesi, günbatımından sonra '*... müezzinler, Ramazan mahyasını sermeğe hazırlanırken bir deprem oldu ... minaredekiler öyle korktular ki, ödleri patladı*'[5] demektedir.

289. 7 Şub. 1767

Sakız Adası'ndaki deprem, bir kilisenin ve 40'tan fazla evin yıkılmasına yol açtı.[6]

290. 8 Şub. 1767

İstanbul'da saat 8 sıralarında 15 saniye süren oldukça şiddetli bir yersarsıntısı; hafif şoklar, 16'ya kadar hissedilmişti.[7]

291. 4 Mart 1767

İstanbul'da kuvvetli bir deprem; bunu daha hafif artçı şoklar izledi.[8]

292. 26 Mart 1767

İstanbul'da 4.30'da kuvvetli bir deprem.[9] Bu, ve bu dönemde meydana gelen diğer yersarsıntıları, muhtemelen Zerna bölgesinde (İbriktepe ykn.) büyük mal kaybına yol açan depremle ilişkilidir.[10] Şok, Edirne'de de kuvvetli bir biçimde hissedilmiş olabilir. Hicri Muharrem 1181 (Haz. 1767) tarihli bir belge şöyle der: '*... Edirne'deki Dizdarzâde zaviyesi ile içindeki ahşap cami ve duvarları ile minaresinin çatısı depremde öylesine*

1. PNE 1767. 1. 23.
2. PRO: SP 97/43. 92.
3. PGF 1767. 131; PGC 1767. 3. 6.
4. PRO: SP 97/43. 97; PGF 1767. 180.
5. Aktepe 1976. ii/A. 86.
6. PAR 1767. 66; Schmidt 1867. 35.
7. PMHP 1767. 4, sf. 303.
8. PMHP 1767. 6, sf. 113-14.
9. PGF 1767. 315; *Takvîm* no. 78.
10. Gedeon 1912. xxiii.

hasar gördü ki neredeyse yıkılacaktı'.[1] Muradiye Camii'ndeki, Hicri Cemaziyelevvel 1181 (Ekim 1767) tarihli belgede kaydedilen hasar, Ağustos 1766 depreminden daha çok, bu depremle ilişkili olabilir.[2]

293. 28 Mart 1767

İstanbul'da gece yarısından kısa süre sonra bir başka şiddetli şok hissedildi.[3]

294. 8 Nis. 1767

Hicri 9 Zilkade 1180 tarihinde, İstanbul'da hafif bir deprem şoku meydana geldiği bildirilmişti.[4]

295. 29 Nis. 1767

İstanbul'da gece yarısı dolaylarında kuvvetli bir deprem meydana geldiği bildirildi.[5]

296. 11 Eyl. 1767

İstanbul'da saat 1.30 ve 5'te iki hafif yersarsıntısı.[6]

297. 29 Eyl. 1767

İstanbul'da iki deprem şoku meydana geldiği kaydedilmişti.[7]

298. 13 Kas. 1767

İstanbul'da orta şiddette bir deprem hissedildi.[8]

299. [7 Mart 1768]

Günümüz kataloglarından biri, Hicri 17 Şevval 1181 (7 Mart 1768) tarihinde (İstanbul'da) meydana geldiği ve kiliselerle konakları yıktığı rivayet edilen bir depremden söz eder.[9] Aslında bu açıklamanın alındığı dönemin Osmanlı kaynağı, belirtilen tarihte meydana gelmiş bulunan büyük depremde 'Avusturya'nın başkenti Viyana'nın kalesinin' harabeye döndüğünü kaydetmektedir.[10] Bu bilgi, Macaristan'da 27 Şubat 1768 tarihinde vuku bulan yıkıcı depremle ilgili olmalı.[11]

1. BBA: MMD 3160. 424.
2. BBA: CE 29571.
3. PGF 1767. 392; *Takvîm* no. 78.
4. *Takvîm* no. 78.
5. PNE 1767. 6. 19.
6. PGF 1767. 709; PRO: SP 97/43. 194.
7. PRO: SP 97/43. 194.
8. PGF 1767. 857; Dizer ve İzgi 1987.
9. Dizer ve İzgi 1987.
10. *Takvîm* no. 78.
11. Rethly 1952. 98-101.

300. 5-13 Ekim 1768

5-13 Ekim tarihleri arasında, İstanbul'da yersarsıntıları hissedildi.[1]

301. 1768

Bu yılda meydana gelen bir depremin, İstanbul'daki Yedikule Hisarı'nın üç kulesini[2] yıktığı söylenir; ancak bu, muhtemelen Mayıs 1766 depremiyle ilişkili bir yanılgıdır.

302. 13, 16 Ocak, 18 Şub. 1769

İstanbul'da bu tarihlerde deprem şokları hissedildi.[3]

303. 20 Şub. 1769

İstanbul'da, ilki 8.30'da olmak üzere, iki şiddetli deprem hissedildi.[4]

304. 11 Mart 1769

İstanbul'da Hicri 3 Zilkade 1182 tarihinde bir yersarsıntısı hissedildi.[5]

305. 21 Mart 1769

İstanbul'da Hicri 13 Zilkade 1182 tarihinde bir yersarsıntısı hissedildi.[6]

306. 4 Nis. 1769

Hicri 27 Zilkade 1182 tarihinde, İstanbul'da bir deprem meydana geldiği bildirilmişti.[7]

307. 21 Haz. 1769

Hicri 16 Safer 1183 öğleden önce İstanbul'da bir deprem şoku.[8]

308. 10 Ekim 1769

Hicri 9 Cemaziyelâhir 1183 tarihinde, İstanbul'da bir deprem.[9]

309. 28 Ekim 1769

Hicri 27 Cemaziyelâhir 1183 tarihinde İstanbul'da hafif bir deprem şoku hissedildi.[10]

1. Mallet 1853. 164; krşl. Dizer ve İzgi 1987 ile *Takvîm* no. 81.
2. Kömürciyan 1952. 73; Mallet 1853. 164.
3. Dizer ve İzgi 1987; PGF 1769. 4. 21.
4. PGF 1769. 4. 21; PGU 1769. 4. 14; PRO: SP 97/45. 74; Dizer ve İzgi 1987.
5. Dizer ve İzgi 1987.
6. Dizer ve İzgi 1987.
7. Dizer ve İzgi 1987.
8. *Takvîm* no. 83, 86.
9. *Takvîm* no. 83.
10. Dizer ve İzgi 1987.

310. Ekim 1769

Anadolu'nun doğusunda şiddetli bir deprem: '... *Erzurum yöresindeki köyleri de yıktı ve Hasankale'nin duvarları çöktü* ...'.[1] Hicri 27 Şaban 1183 (26 Ara. 1769) tarihli bir belge şöyle diyor: '... *Erzurum Kalesi uzun süredir onarılmamıştı ve kalenin büyük bir kısmı çökme aşamasındaydı; bundan başka, arazide bu yıl meydana gelmiş olan deprem, kalenin bazı kısımlarının yıkılmasına yol açtı ve buraların onarılması gerekiyor* ...'.[2]

311. 14 Ağu. 1770

İstanbul'da iki yersarsıntısı hissedildi.[3]

312. 14, 27 Eyl. 1770

İstanbul'da bir deprem, bunu 27 Eylül'de bir artçı şok izledi; hasara neden olmamıştı.[4]

313. 7 Nis. 1771

İstanbul'da Hicri 21 Zilhicce 1184 tarihinde hafif bir yersarsıntısı hissedildi.[5]

314. 15 Nis. 1771

İstanbul'da Hicri 29 Zilhicce 1184 tarihinde bir yersarsıntısı hissedildi.[6]

315. 27 Nis. 1771

Hicri 12 Muharrem 1185 tarihinde, İstanbul'da hafif bir deprem oldu.[7]

316. 8 Ağu. 1771

İzmir'de şiddetli bir yersarsıntısı hissedildi.[8]

317. 24 Ağu. 1771

İzmir'de iki kuvvetli artçı şok hissedildi.[9]

318. 1 Eyl. 1771

Anadolu'nun batısında yıkıcı bir deprem; öncesinde ve sonrasında da çok sayıda şok: Nympheon (Nif/Kemalpaşa ykn.), Turgutlu, Parsa (Turgutlu'nun GB'sında) ve

1. Hakobyan 1951. ii. 530.
2. BBA: MMD 9999. 164.
3. PGF 1770. 10. 8; Dizer ve İzgi 1987.
4. PMHP 1770. 10, sf. 94
5. *Takvîm* no. 88; krşl. Dizer ve İzgi 1987.
6. *Takvîm* no. 88.
7. *Takvîm* no. 88.
8. Mallet 1853 . 170.
9. PNE 1771. 10. 29.

diğer köyler kısmen harabeye dönmüş ancak can kaybı olmamıştı; yersarsıntısı, Nif yakınlarındaki maden ocaklarını da etkilemiş ve İzmir ile Sisam'da da kuvvetli bir biçimde hissedilmişti.[1]

319. 19, 26 Kas. 1771

Artçı şoklar, özellikle 19 ve 26 Kasım'da, İzmir ve Sisam'da hissedilmeye devam etti.[2]

320. 15 Ara. 1771

İzmir'de, hasara neden olmayan çok kuvvetli bir yersarsıntısı.[3]

321. 29 Ara. 1771

İstanbul'da saat 3.15'te iki saniye süren bir deprem şoku.[4]

322. 14 Şub. 1772

Saat 20'de Tiflis'te iki saniye süren bir deprem hissedildi.[5]

323. *Mart 1772*

1772 yılı Mart ayının ortalarında İstanbul'a, Türkiye sınırları içinde meydana gelen, birçok yerin yıkılmasına ve çok sayıda can kaybına neden olan büyük bir deprem ile ilgili haberler ulaştı. Depremden etkilenen yerlerin adları belirtilmemişti.[6]

324. 30 Nis. 1772

İstanbul'da saat 11'de ilki hafif, ikincisi daha şiddetli iki yersarsıntısı meydana geldi; bunlar bir miktar paniğe neden oldu ise de, hasara yol açmadı.[7]

325. 25 Ekim 1772

Sakız Adası'nda gece yarısı bir deprem hissedildi.[8]

1. PMHP 1771. 11, sf. 276-77; PNEX 1772. 1. 31; Stamatiades 1887. 617.
2. PNE 1772. 1. 31; Stamatiades 1887. 617.
3. PNE 1772. 2. 18.
4. PNE 1772. 2. 18.
5. Güldenstadt 1815. 79.
6. PNE 1772. 3. 13, 27.
7. PNE 1772. 6. 12; Aktepe 1976. ii/B. 89.
8. ANF: AE Bi/1013 (Scio).

326. 24 Kas. 1772

Sakız Adası'nda hissedilen bir dizi şokun en kuvvetlisi, saat 7.45'te meydana geldi; hasara neden olmamış görünen yersarsıntısı, birkaç evin yıkılmış bulunduğu Midilli'de daha kuvvetliydi.[1]

Hicri 30 Rebiülevvel 1191 (8 Mayıs 1777) tarihli bir belgede denir ki, '*... Foça-i cedid Kalesi'nin top dökümhanesinin deniz kenarındaki on kapısından beşi, bir deprem ve deniz dalgasında tamamen yıkıldı; kalenin içindeki caminin de onarılması gerekiyor* ...'.[2] Bu hasar, aynı depremden ötürü ortaya çıkmış gibidir.

327. 1773-74

Hicri (1)187 yılında (25 Mart 1773 - 13 Mart 1774) meydana gelen bir deprem, Seddülbahir'in iç kalesinde bulunan valinin evinde onarımlar yapılmasını zorunlu kıldı.[3]

328. 5 Ağu. 1774

İstanbul'da saat 22'den kısa bir süre sonra kuvvetli bir yersarsıntısı hissedildi;[4] şok, hasara neden olmadı.

329. 29 May. 1776

Bir deprem, İstanbul'da hafif hasara neden oldu. [Karagümrük'teki] Atik Ali Paşa Camii'nin hasar gördüğü söyleniyor.[5] 1766 yılındaki büyük depremlerden etkilenerek onarım görmüş bulunan kamu binaları ile evler, tekrar hasara uğradı.[6]

330. 3 Ağu. 1776

Hicri 18 Cemaziyelâhir 1190 Cuma gecesi, İstanbul'da bir deprem oldu.[7]

331. 18 Eyl. 1776

Rodos Adası'nda şiddetli bir deprem. Ana şok, saat 18.44'te meydana gelip yaklaşık iki dakika süren güçlü ve dikey bir sarsıntıydı. Deprem kentte hasara neden olmadı; ancak kırsal alanlarda yerin yarılmasına, deniz kenarında ise küçük toprak kaymalarına yol açtı.[8]

1. ANF: AE Bi/1013 (Scio).
2. BBA: MMD 3162. 618.
3. BBA: MMD 3162. 10.
4. PNE 1774 (ek). 8. 30.
5. Müller-Wiener 1977. 374.
6. Lampros 1910. 242.
7. Aktepe 1976. iii. 42.
8. ANF: AE Bi/952 (Rhodes).

#332. 29 Ara. 1776

Anadolu'da yıkıcı bir deprem. Şok, Hicri 17 Zilkade 1190 (29 Ara. 1776) tarihinde, İslami saate göre gündüz 7'de, Anadolu kentleri Merzifon ve Köprü'nün (Vezirköprü) bulunduğu bölgede meydana geldi; Köprü'de bazı evler ile Köprülüoğlu Camii'nin bazı kısımları ve *mescid*lerin çöküvermeye hazır, harabeye dönmüş bölümleri yıkıldı; yaklaşık 100 kişi yaşamını yitirdi.[1]

Hicri 22 Zilkade 1190 tarihli bir belge, ekler: '*... Amasya'da Pir İlyas'ınkinin yakınlarında bulunan ve zaten hasar görmüş olup zaman içinde yana yatan Ayşe Hatun Türbesi'nin kubbesi, bu depremde yıkıldı*'.[2]

#333. 20 Ocak 1777

Bu, muhtemelen Aralık'taki depremin yıkıcı bir artçı şokuydu. İstanbul'da bulunan İngiliz Büyükelçi'nin 4 Şubat tarihli mektubu, şöyle yazar: '*Ayın 20'sinde ... Amasia ve Tokat'ta, bir Depremin şiddetli artçı şoku hissedilip, bu kentler ile civarlarında büyük hasara yol açtı; Ayrıntıları henüz öğrenilememiştir ...*'.[3] Ne yazık ki, başka ayrıntı izlememektedir.

334. 5 May. 1778

Saat 5.10'da Halep'te meydana gelen deprem, hasara neden olmadı.[4]

335. 16 Haz. 1778

Bu, bu tarihten önce başlayan[5] ve İzmir'de bir süredir devam etmekte bulunan öncü şoklar dizisini izlemişti.[6] Yersarsıntısı, saat 18 ile 19 arasında meydana geldi, 5-7 saniye sürdü ve kentte geniş çaplı hasara neden oldu.[7] Büyük Camii'ye hasar verdi, bir minarenin çökmesine neden olup birçok evde hasara yol açtı ancak bu evlerden hiçbiri yıkılmadı.[8] Liman girişindeki gemiler şiddetli biçimde sallanmıştı; bazılarının hasar gördüğü de söylenmiş idi.[9] Temmuz'un 3'üne kadar her gün, artçı şoklar vuku buldu.[10]

1. Cevdet Paşa 1309. ii. 51.
2. MKA: Amasya KS 55. 96.
3. PRO: SP 97/53. 27.
4. PGF 1778. 8. 10, 9. 11.
5. PRO: SP 97/54. 187.
6. Lampros 1910. 242; Kallinikos, ElY., sf. 641.
7. ANF: AE Bi/354 (Canée); PGF 1778. 9. 14.
8. ANF: AE Bi/1064 (Smyrne).
9. ANF: AE Bi/354 (Canée).
10. PRO: SP 97/54. 187; PMHP 1788. 9, sf. 5-9.

#336. 3-5 Tem. 1778

Bu, İzmir'deki dizinin ana şokuydu.[1] Saat 2.30'da meydana gelip yaklaşık 15 saniye[2] sürdü ve İzmir'in neredeyse tamamını harabeye çevirdi.[3] Birçok evin yanı sıra üç hamam, üç minare ve aralarında öncü şoklardan zaten hasar görmüş olan Büyük Cami'nin de bulunduğu dört cami yıkıldı;[4] ayakta kalan binalarda büyük çatlaklar vardı ve yıkılmak üzereydiler, kentteki bacaların tümü devrilmişti.[5] Camilerden biri, yanındaki 50 dükkânın üzerine yıkılarak çok sayıda insanın ölmesine neden oldu; bir diğer caminin enkazı altında ise 40 kişi kaldı, bunlardan bazıları kurtulabildi.[6] *Bezestan* ile çarşının kubbeleri hasar görmüştü; diğer taraftan 4 Nisan 1739 depreminden sonra kısa kazıklar üzerine yeniden inşa edilen deniz kenarındaki Avrupai kesim, en az hasara uğrayan yerdi.[7] Bununla birlikte, bu kesimdeki Frenk Sokağı'nın Üç Köşe tarafında bulunan Rum katedrali St. Photius yakınlarında bazı yerlerde, yarılan toprağın çökmesi nedeniyle, ağır hasar meydana gelmişti.[8]

Bir kaptanın günlüğü, 'büyük Ourla (Urla) Adası' kıyılarının sular altında kaldığını ve depremin yol açtığı uzun bir çatlaktan, yoğun bir duman çıkmakta olduğunu söylüyor.[9] Vourla (Urla) açıklarındaki bir başka geminin kaptanı ise, 5 Temmuz (3 Temmuz ile karıştırılmıştır) saat 3'te, İzmir'den 18 mil uzakta demir atmış iken, bulunduğu yerin karşısında toprağın yarıldığını ve gemisinin hasar gördüğünü söylemektedir.[10] Yer yarıkları ile çatlaklarının, Efes yakınlarındaki adı belirtilmeyen bir dağda gözlendiği de bildirilmişti.[11] Depremin neden olduğu hasarın Seydiköy ve daha batıya kadar uzandığı da söylenmiştir, ancak ayrıntılı bilgi yoktur.

Artçı şoklar 24 saat devam etti; önceki şoklarda zaten çatlamış olan çok sayıda ev, minare ve kamu binasını yere indirdi. Halk, evlerini terk ederek açık alanlarda yaşamaya başladı; Avrupalıların büyük bir kısmı liman girişindeki kendi ülkelerine ait gemilere sığındı, Fransız konsolos ise ofisini ve arşivini yirmi gün kaldığı bir gemiye taşımıştı.[12]

5 (4[13]) Temmuz saat 13.30'da aynı kuvvette bir yersarsıntısı daha oldu; duvarlar ile evleri yıktı ve Fransa'nın konsolosluğunun yakınındaki bir evde başlayan yangın,[14] kısa sü-

1. Kallinikos, ElY., sf. 642; Slaars 1868. 132; Solomonides 1952. 243.
2. ANF: AE Bi/1064 (Smyrne).
3. ANF: AE Bi/354 (Canée).
4. ANF: AE Bi/1064 (Smyrne).
5. Antraigues, ElY., sf. 4.
6. ANF: AE Bi/354 (Canée).
7. ANF: AE Bi/1064 (Smyrne).
8. Clarke 1880. 363.
9. PNE 1778/ek. 63.
10. PRO: SP 97/54. 187.
11. PGF 1778. 9. 14; Björnstahl 1780. iv. 131-35.
12. ANF: AE Bi/1065 (Smyrne).
13. Solomonides 1952. 243.
14. PRO: SP 97/54. 187; PMHP 1778. 9, sf. 5-9.

rede yayılıp 36 saat içinde kentin yarısını küle çevirdi. Aralarında İngiliz, Fransız, Napolili, Dubrovnikli ve Venedikli konsolosların evlerinin de bulunduğu St. Venerande'ye kadar olan binaların tümü yanıp kül oldu; yakacak başka bir şey kalmayınca yangın, dağların eteklerinde söndü. Yangına dayanaklı biçimde yapılan üç depo da, yanıp kül olmuştu. Yangının yol açtığı kayıplar ile sonrasındaki yağma o kadar büyüktü ki, depremin neden olduğu hasarı geçmişti.[1] Toplam kayıp, 60 milyon '*real* (eski İspanyol parası)' olarak tahmin edilmişti.[2] Bu depremlerdeki toplam tahmini ölü sayısı ise, 200'den fazlaydı.[3]

Bazıları ek hasara neden olup çoğu Seydiköy[4] ve Urla[5] gibi İzmir'in güneybatısındaki yerlerde kuvvetli bir biçimde hissedilen artçı şoklar, altı hafta boyunca devam etti. 5 Temmuz'dakine ek olarak, seri içinde meydana gelen önemlice artçı şoklar 16, 21, 22, 23 Temmuz'da idi.[6]

337. 15 Ağu. 1778

İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi.[7]

338. 16 Ağu. 1778

İstanbul'da üç hafif deprem şoku hissedildi.[8]

339. 1 Ekim 1778

Saat 13'te İzmir'de şiddetli bir artçı şok hissedildi, saat 21'e kadar bunu birçok başkası izledi. Büyük hasara yol açtı; 3 Temmuz depreminde zaten hasar görmüş olan fakat onarılmış bulunmayan iki cami, beş ev, bir büyük *han* ve bir hamam yıkıldı, can kaybı olmadı. Marinanın ana şoktan az hasar görmüş bulunan Avrupa kesimi, bu kez ağır hasara uğradı ve hasar görmemiş bir tek ev kalmadı.[9]

Artçı şokların hissedilmesi, 16 Kasım'a dek kuvvetli bir biçimde devam etti; 17 Şubat 1779'a kadar ise tamamen sona ermemişlerdi.[10]

340. Kas. 1778

İzmir'de bir yersarsıntısı hissedildi, bunu başkaları izledi; hasara yol açmadılarsa da halk arasında epeyce panik oldu.[11]

1. PAR 1778. 193-94; PGF 1778. 9. 14; Björnstahl 1780. iv. 131-38.
2. PMHP 1778. 10, sf. 111.
3. ANF: AE Bi/354 (Canée).
4. ANF: AE Bi/1064 (Smyrne).
5. PRO: SP 97/54. 194; ANF: AE Biii/15. 369. (Constantinople).
6. PMHP 1778. 9, sf. 5-9.
7. PMHP 1778. 10, sf. 111-12.
8. PRO: SP 97/54. 239.
9. AMAE CADN: Fonds St. Priest 51 (Smyrne).
10. PMF 1778. 194, 1779. 242.
11. PRO: SP 97/54. 283.

341. 3 Şub. 1779

Ege Denizi'nin kuzeydoğusunda bir deprem. Aynaroz Dağı'ndaki M. Lavra Manastırı'ndan döneme ait bir not şöyle der: '*... 23 Ocak 1779 (OS) akşamı büyük bir deprem oldu, sürekli her gece ve gündüz sallıyordu; 10. gün sona erdi.*'[1]

#342. 14 Mart 1779

Orta Anadolu'da yıkıcı bir deprem. 18. yüzyıl sonlarında Divriği'de yazılan Ermenice bir belgede denir ki, Erm. (14 Mart) 1220 (1779-80) tarihinde '*Tivrik (Divriği) ve Malatya'da deprem meydana geldi; birçok yer yıkıldı ve çok sayıda insan, enkaz altında kaldı. Aynı yıl Doğu Tarafı'nda (?) da bir deprem oldu*':[2] Sonraki, tahminen, Ocak 1780'de Tebriz'de olan büyük depremdir. Agn (Ağın) ve özellikle de Arapgir'de birçok ev ile bir kilise yıkılıvermişti, ancak depremden en çok etkilenen kısım, pek çok kişinin yaşamını yitirdiği Ovacık Vadisi'ndeki Kızık (mod.?) ve Khopik (Hopik) idi.[3] Bu bölge, Keban Barajı havalisindedir.

Bu, İstanbul'daki İngiliz Büyükelçi'nin 4 Mayıs 1779'da bildirdiği depremdir: '*... Malatia ile Arabkir'de Şubat ortalarında korkunç depremlerin meydana geldiği rivayet edilmektedir*'.[4]

Bu olay hakkında ve özellikle de kesin tarihine ilişkin bilgiyi, Hicri Ramazan 1193 (Eyl. 1779) tarihli bir belgede de buluruz: '*... Malatya'daki Gazi Sinan Paşa Camii, Hicri 25 Safer 1193 (14 Mart 1779, =Pazar) Cuma günü meydana gelen depremde yıkıldı ...*'.[5]

343. 16 Nis. 1779

Muhtemelen büyük olan bu deprem ile ilgili bilgimiz, belirgin değildir. Saat 4.30'da İstanbul'da, şehirdeki herkesi uyandıran iki şok hissedildi;[6] durum, bunların oldukça kuvvetli olduğu İzmir'de de öyle idi.[7] Sakız Adası'ndan aynı gün, sabah saat 4 sıralarında üç yersarsıntısı meydana geldiği de bildirilmişti.[8]

Bu şokun hissedildiği alan, merkezi bu yerler arasında bir yerlerde bulunan, nispeten büyük bir deprem olduğunu akla getirmektedir.

1. Eustratiades-Lauriotis 1925. 511.
2. Hakobyan 1951. ii. 464.
3. Riggs 1909.
4. PRO: SP 97/55. 81.
5. BBA: Maraş Ahkâmı 2. 350.
6. PMF 1779. 195.
7. PMHP 1779. 6, sf. 118.
8. ANF: AE Bi/1014 (Scio); krşl. Argenti 1954. i. 742.

344. 8 Haz. 1779

Ay başındaki bir depremin ardından 8 Haziran'da Halep'te meydana gelen kuvvetli deprem, hatırı sayılır tedirginliğe yol açmıştı.[1] Bir başka görgü tanığı ise, aynı olayın 10 Haziran Salı günü saat 23 ile gece yarısı arasında meydana geldiğinden söz ediyor ve depremin hasara neden olmadığını, yıkılan bir evin içinde kimsenin oturmamasını kaybı koruduğunu anlatıyor.[2] 8 Haziran, bir Salı gününe rastlamaktaydı.

345. 1 Tem. 1779

İzmir'de saat 16'da bir deprem şoku.[3]

346. 1782

Yakın-dönemin bir yazarı şöyle diyor: '*... Hicri 1196 yılında (17 Ara. 1781 - 6 Ara. 1782) bir Cuma günü namaz vaktini müteakip hafif bir zelzele Musul'u salladı ve sonra ortalık sakinleşti; 12 gece sonra bir Salı gece yarısı, Musul tekrar sallandı ve ortalık yine sakinleşti. Ve gene bu yıl içinde, bir deprem el-Cezire (Mezopotamya) bölgesindeki bir dağı salladı ve dağ yarıldı. Dağın aşağısındaki bir köy yıkıldı ve 80 kişi enkazın altında can verdi*'.[4]

Bu olayla ilgili başka bir kaynağımız yoktur; fakat sözü edilen kayıt çok muhtemeldir ki bu yazarın tarihini yanlışlıkla Hicri 1196 olarak verdiği 1784 Anadolu büyük depreminin uzak-alan etkilerine işaret etmektedir.

347. [13 Ocak, 22 Şub. 1783]

Ağrı Yanardağı'nın 13 Ocak 1783 ve 22 Şubat 1783[5] ya da 1785'te[6] faaliyete geçtiği iddia edilmiştir. 1817 yılında Echmiadzin'deki keşişler, 1783'teki püskürme ile ilgili bir şey bilmiyorlardı.[7] Bu, kuşku uyandıran bir olaydır.

348. 30 May. 1783

İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi: Bu dönemde hissedilen birçok hafif yersarsıntısından biriydi bu.[8]

1. BRG: EIY., no. 997, sf. 90-91.
2. Evens 1784. 106.
3. ANF: AE Biii/99 (Smyrne).
4. al-'Umari, *Al-athar:* 261.
5. Ambraseys ve Melville 1982. 55.
6. Dubois 1839. iii. 474.
7. Porter 1821. i. 184.
8. ARG: Legatie Turkije, Constantinople diary (1782-88), no. 395; PGF 1783. 7. 15.

349. 31 May. 1783

İstanbul ve çevresinde saat 22.15 civarında iki hafif deprem şoku hissedildi; daha önce de bir gürültü duyulmuştu.[1]

350. 14 Ara. 1783

Halep'te kuvvetli bir yersarsıntısı hissedildi.[2]

351. 6 Tem. 1784

Musul'da Cuma günü (öğle) namaz(ın)dan sonra hafif bir yersarsıntısı hissedildi.[3]

#352. 18 Tem. 1784

Anadolu'nun doğusunda büyük bir deprem. Hicri 1 Ramazan 1198 gecesi İslami saate göre 4.30'da, yani 18 Temmuz 1784 saat 23.17'de meydana gelen şok, 7-8 dakika sürdü.[4] Aralarında Muş, Kiği, Kozlıcan, Tercan ve Keyfiyet yörelerinin de bulunduğu Erzincan'dan Muş'a kadar olan geniş bir bölgeyi etkiledi.

Alışılmadık bir şekilde, ilgili *diğer belgelerin arasında,* depreme tanıklık etmiş olan iki de Osmanlı yetkilisinin raporu vardır: Şok, Vezir Süleyman Paşa'nın araziye gelişine rastladı; devlet temsilcileri tarafından köylülere uygulanan baskıyı soruşturmak için bölgeye gönderilmiş bulunan Paşa, bu depremde yaşamını yitirmişti.

İlkinde, Süleyman Paşa'nın maiyetinden Ali Ağa, şöyle yazıyor: '*... Ramazan'ın 4'ü Çarşamba günü, Erzurum şehrine ulaştım ve raporumu hazırlamak için Mustafa Efendi ile görüştüm. Erzincan'dan, Erzurum kazasına kaçanların ifadeleri şöyledir: Ramazan'ın ikinci gecesi büyük bir deprem meydana gelip Erzincan şehri tamamen kaybolmuş; yine de bir hamam ile Büyük Cami kurtulmuş, geriye kalanlar yıkılmış. Erzurum Valisi ve bütün yardımcıları ölmüş; sadece uşağı ile kılıç taşıyıcısı ve diğer birkaçı kurtulabilmiş; çünkü o sırada (kentin) dışında bulunuyorlarmış. Paşa, üç gün sonra defnedildi. Kürt asilerin de Erzincan'a saldırdıklarını ve malları yağmaladıklarını söylüyorlar. Erzincan'ın bazı köyleri de depremde yıkılmış ve Erzurum'da bile birkaç gün boyunca depremler meydana gelmiş, ancak herhangi bir hasar belirtisi yoktur. Mustafa Efendi'nin yardımcıları korkudan kenti terk edip 3 saat uzaklıktaki Gümbet (Kümbet) köyüne gitmişler ve hâlâ orada kalıyorlar; Said Ağa'nın adamlarından biri, Süleyman Paşa'nın maiyetindendir, benimle birlikte geldi, ve ayrıntıları o nakletti ...*'.[5]

1. PRO: FO 78/4. 90; krşl. FO 261/4. 594, 597.
2. Volney 1787. i. 305; Guys 1822. 302; BV: EIY., no. S. 66d, sf. 40.
3. al-'Umari, *Al-athar:* 261.
4. BBA: A. AMD 25/44; Aksüt 1932. 220; *Takvîm* no. 104.
5. BBA: A. AMD 25/79.

Deprem meydana geldiğinde Erzurum havalisinde bulunan Mustafa Efendi'nin kendisi ise, depremden üç gün sonra Babıâlî'ye gönderdiği mektupta şöyle der: '*... Erzurum ve çevresinde beş veya altı ay boyunca, aralıklarla depremler olmuştur. ... Mübarek Ramazan ayının ilk gününe rastlayan Pazartesi gecesi, saat 4-buçuk civarlarında, 7-8 dakika süren bir deprem ... Erzurum şehrindeki bazı ev ve ocakların duvarlarını yıktı, diğerlerini yana yatırdı; hassaten, yaşamakta olduğum hane ağır hasar gördü, evimin ayarında kalacak bir yer bulamadığım için de, 5-10 adamımla birlikte, kentten bir-bu-çuk saat uzaklıktaki bir köye taşındım. Bundan sonra, aynı tarih öğlen yarım'da, gece meydana gelenden daha şiddetli bir deprem oldu. O geceki büyük depremin sonucunda, Erzincan şehrinde ... bir cami ile han dışında bütün camiler, dükkânlar ve binalar yıkıldı ve yardımcıları ile birlikte Erzincan'a bir hafta önce gelmiş bulunan Süleyman Paşa; Erzurum Valisi, adamları ve kent nüfusunun yarısından fazlası ile birlikte öldü...*' Mustafa Efendi, depremin Erzincan'da yol açtığı hasarla ilgili ayrıntılar da verir; bu ayrıntılar, Süleyman Paşa'nın mal varlığı konusunu çözmek için oradan Erzurum'a gitmiş bulunan üç yetkili tarafından Mustafa Efendi'ye 3 Ramazan'da verilmişti: Bunlar, Ali Ağa'nın raporundakilerle benzeşiktir.[1]

Binaya eklenmiş bulunan bir kitabeden öğrendiğimize göre, Kurşunlu (Mustafa Çavuş) Camii de,[2] Erzincan'da bulunan ve önceki depremleri atlatmış olan Sultan Süleyman Camii,[3] Büyük Cami,[4] İskender Hamamı,[5] Ermenilerin kiliseleri olan Anamız, Aziz Sarkis, Kutsal İşaret, Aziz Teslis ve Bütün Azizler gibi az sayıdaki diğer tarihi binalar da,[6] yıkılmış idiler. Kale harabeye dönmüş ve Taş Han'ın bazı kısımları çökmüştü; ne var ki hanın ahırları ile Çadırcı ve Purkalem hamamları ile *bezestan*, şoku atlatabilmişti.[7] Kentteki 8000 evden ancak 500 ya da 600'ü depremden kurtulup, komşu üç köydeki evler de harabeye dönmüştü.[8] Erzincan'da yaşamını yitirenlerin sayısı, 5000,[9] 6000[10] ve hatta 10.000[11] olarak verilmektedir.

Erzurum'da ise, zaten bakımsız olan kale, daha da hasar görmüştü.[12] Sonraki yıllarda kalede yapılan onarımlar, depremin yol açtığı hasarla ilgili olabilir.[13]

1. BBA: A. AMD 25/44.
2. Aksüt 1932. 220; krşl. Aksüt 1932 231.
3. BBA: Erzurum Ahkâmı 8. 114.
4. Aksüt 1932. 220, 235.
5. Aksüt 1932. 220.
6. Abich 1878. ii. 441; PRO: FO 78/5. 145.
7. Aksüt 1932. 220.
8. Abich 1878. ii. 441.
9. PMdF 1784. 9. 25.
10. SAW: EIY., no. B55i, 1784 tarihli mektup. 7. 23.
11. Aksüt 1932. 220.
12. BBA: MMD 10033. 388.
13. BBA: D. BŞM. BNE 16040, 16051, 16052.

Yıkım, Erzincan, Kiği ve Tercan *kaza*ları[1] ile Van Gölü'nün batısındaki 'Ekilis' (?)[2] ve Tarom yörelerine kadar yayıldı.[3] Yalnızca Kiği yöresinde, 1500 kişi yaşamını yitirdi; ve Tinik, Melikan, Arnis gibi Elmalı Dere boyundaki köyler ile Koşmur Dağı'nın kuzey eteklerindeki diğer köyler, tamamen yıkıldı.[4] Hicri 4 Cemaziyelevvel 1199 (15 Mart 1785) tarihinde Kızocan (Kırocak/Kozlıcan) *kaza*sı halkı tarafından gönderilen bir dilekçe, şöyle der: '*... Kizocan kazasının 24 köyündeki evler harabeye döndü ve halkın büyük bir kısmı yıkılan binaların enkazı altında kaldı, kalanlardan birçoğu ise yaralandı; evlerin çoğu güçlükle ayakta duruyor. Halk çok perişan bir durumda... Bu nedenle bu yılın belirli vergilerinden muaf tutulmayı arz ediyorlar...*' Babıâlî, hangi köylerin yıkıldığı, kaç kişinin öldüğü ve kaçının yaralandığı gibi daha ayrıntılı bilgiler rica etti.[5] Vergiden muaf tutulmak için, kasaba ve köylerin tamamen yıkıldığı, pek çok (gayrı Müslim) tebaanın öldüğü ve hayatta kalanların diğer yerlere dağıldığı Erzincan, Kiği ve Tercan *kaza*larından da, Babıâlî'ye benzer dilekçeler gönderildi.[6] Buna karşın Erzincan, Kırocak (Kızocan/Kozlıcan), Turhan (Tercan) ve Keyfiyet *kaza*larındaki halkın, deprem olanaksız kıldığı için Çıldır *eyalet*inin K-D Anadolu kalelerine hububat sağlama yükümlülüklerinin kaldırılmasına ilişkin talepleri, reddedildi.[7] 'Ekilis' vilayetindeki Argana'da (Ergani) bulunan gümüş madenleri de, bildirildiğine göre, yersarsıntısının sonucunda sular altında kalmıştı.[8]

Daha güneydoğuda hasar, Tarom'a kadar uzandı. İstanbul'daki İngiliz Büyükelçi Ainslie'nin 10 Eyl. 1884 tarihli mektubu şöyle der: '*... Ezirghen'de* [Erzincan] *meydana gelen son depremle ilgili daha fazla şey duymadı isek de bu Felaketin komşu Vilayetlere kadar uzandığından korkuluyor; çünkü Angora'ya giden yol üzerindeki Chiamli Kilisesi'nden alınan güvenilir haber, o muhitte bulunan Ermeni Rahibe Manastırlarının bazılarının yerle bir olduğundan ve birçok İnsanın Yaşamlarını yitirdiğinden bahsetmektedir. Ancak bu anlatım, tarih ve koşulların bilgisi bakımından yetersizdir*'.[9]

'*Angora'ya giden yol üzerindeki Chiamli Kilisesi*' ayrıntısı Çengelli Kilise'ye, Muş'un KB'sındaki Ermeni manastırı Surb Karapet'in yerine işaret ediyor görünmektedir. Burada, Vaftizci Yahya'nın rahibe manastırı hasara uğramış, çan kulesi de dahil olmak üzere, birçok bina yıkılmış ve yeniden inşa edilmeleri gerekmişti.[10] Ayrıca depremden

1. BBA: CM 7265.
2. SAW: EIY., no. B55i, 1784 tarihli mektup. 7. 23; PRO: FO 78/5. 145.
3. Stepanian 1942. 68.
4. SAW: EIY., no. B55i, 1784 tarihli mektup. 7. 23; Incicean 1822. 441.
5. BBA: MMD 8527. 423.
6. BBA: CM 7265.
7. BBA: MMD 10033. 382.
8. PRO: FO 78/5. 145.
9. PRO: FO 78/5. 161.
10. Oskean 1953. 214; Thierry 1983. 390.

sağ kurtulan, Muş'un KB'sındaki alandan Ermeni ailelerinin, Chevrich'de (Bingöl?) bulunan Boglan (Buğlan) ve Segrug'dan (Segruk) Harput'a taşındığını da biliyoruz.[1]

Bu depremde yaşamını yitirenlerin toplam sayısının 12.000'e ulaşabileceği tahmin edilmiştir.[2]

Deprem çok uzak yerlerde bile yaygın hasara neden olmuş görünmektedir ve sonraki yıllarda yürütülen bazı onarım çalışmaları, onun etkilerinden ötürü olabilir.[3]

Bir Salı gece yarısı Musul'da hissedilmiş olan yersarsıntısı,[4] belki de aynı olaydı.

Erzincan birkaç yıl boyunca harabe halinde bırakılmış, fakat öncekinden daha düzenli bir planla yavaş yavaş yeniden inşa edilmişti; tarihi binalarının ise pek azı depremden sonraya kalabilmişti.[5]

Günde üç beş kez tekrarlanan artçı şoklar, dört ay boyunca devam etti.[6]

Bu büyük depremin bazı etkilerini ikinci elden betimleyen dönemin diğer birçok kaynağı, çok az yeni bilgi sağlarlar.[7]

353. 19 Tem. 1784

İslami saate göre 12.30'da (*'saat yarımda iken'*),* önceki olayın kuvvetli bir artçı şoku oldu.[8]

354. 26 Nis. 1785

İzmir'de saat 17 ve 21'de iki yersarsıntısı hissedildi.[9]

355. 29 Ağu. 1785

Çok kuvvetli bir yersarsıntısı saat 3'te İzmir'de korku uyandırdı, ancak hasara yol açmadı.[10]

356. 30 Ocak 1786

Saat 20'de bir deprem İzmir'de büyük tedirginliğe neden oldu.[11]

* Parantezin içi, orijinal yapıtta (İng.) Türkçe olarak, bu biçimde veriliyor. (ç.n.)

1. Riggs 1909.
2. BN: EIY., no. NAF. 3134, 1784 tarihli mektup. 10.
3. PNE 1784. 9. 21.
4. al-'Umari, *Al-athar:* 261.
5. Cuinet 1890. i. 2, 12.
6. Aksüt 1932. 220.
7. PNE 1784. 9. 21; İlgürel 1978. 182-85.
8. BBA: A. AMD 25/44.
9. Mallet 1854. 6.
10. PME 1785. 311.
11. EZB: EIY., no. 5. 1956 (Urko), 1786, hd.

357. 18 Ara. 1787

İzmir'de kuvvetli bir deprem hissedildi.[1]

358. 10 Tem. 1788

İzmir'de uzun bir şoklar dizisinin ilki hissedildi: bunu 11 ve 12 Temmuz'da diğerleri izledi; halk arasında biraz tedirginliğe neden oldular, ancak hasar vermediler.[2]

359. 11 Ağu. 1788

Ağustos'ta ve 10 Eylül'de İzmir'de daha başka yersarsıntıları da meydana geldi.[3]

#360. 28 May. / 2 Haz. (?) 1789[4]

Anadolu'nun güneydoğusunda, günümüzde Keban Barajı'nın bulunduğu alanda, yıkıcı bir deprem. Hicri 10 (4[5]) Ramazan 1203'te (29 May. 1789) gecenin üçüncü saatinde[6] meydana gelip Tunceli yöresinde çok sayıda yeri yıktı. Döneme ait birbirinden bağımsız iki Osmanlı kaynağında, farklı tarihler verilmektedir.

Dönemin bir tarihçesinde yazıldığına göre, '*... Anadolu'da büyük bir deprem oldu; Harput, Mazgid (Mazgirt), Çemişgezek, Peri, Palu ile Keban Madeni köyleri yıkılıp harabeye döndü ve yerin içine gömüldü; aslı şu ki, 'teravih' namazı kılındığında Peri'deki Büyük Cami'de bulunanların hepsi, caminin* [enkazı] *altında öldü; ölenlerin sayısı, bu kazaların tümünde 8000 ya da 10.000'dir*'.[7]

Araziden İstanbul'a gönderilen resmi bir belge, yetkililere '*... 21 saatlik [yürüme] uzunluğunda ve 21 saatlik [yürüme]'* genişliğinde bir sahanın -ki bu yarıçapı yaklaşık 75 kilometre olan bir alandır- harabeye döndüğü ve içinde 51.000 kişinin öldüğü hakkında bilgi vermektedir.[8] Deprem, Palu ve Çarsancak *kaza*larında bulunan ocaklarındaki çalışmaların durmasına neden olmuş, bu nedenle kömürün başka yerlerden getirilmesi gerekmişti.[9]

Depremde çok sayıda Ermeni kilisesi de yıkıldı: 1795'in ortalarında Keban Madeni'ndeki ocaklarda çalışan işçiler bir dilekçe yazarak, 'önceki' depremde kiliselerinin çökmüş olduğunu ve bunları onarmak istediklerini söylediler.[10] Divriği'nin kadısı ile ileri gelenlerine gönderilen Eylül 1793 tarihli bir diğer ferman ise, Divriği *kaza*sında ve

1. Goland 1788. 38.
2. Goland 1788. 39.
3. Goland 1788. 39.
4. Ambraseys 1989.
5. Dizer ve Izgi 1987.
6. *Târih-i Lebibâ*: 122.
7. *Târih-i Lebibâ*: 122.
8. Abich 1878. ii. 441.
9. BBA: MD 190. 193.
10. BBA: MD 202. 15.

Fırat Nehri kenarında bulunan Nikan (?) köyünde yaşayan Ermeni patrik ile Ermeni ahalinin, bir dilekçe göndererek kiliselerini depremde harabeye dönmeden önceki gibi onarmak için izin istediklerini söyler.[1]

Depremden on bir yıl sonra bölgeden geçen Avrupalı bir gezgin, Palu'nun (8000 nüfuslu) 'aralıksız depremlere'[2] maruz kaldığını yazar; belki de, sürmekte bulunan artçı şoklara işaret etmektedir.

Ermenice kaynaklar, Pasin (Erzurum)[3] yöresinin bir kısmının da bu depremden etkilendiğini iddia ederler, ancak bu belki de başka bir depremle ilişkilidir.

361. Tem. 1789

Flaman bir rahibin güncesinden şunu öğreniriz: '*... 1789 Temmuz'unun başlarında, önceleri Ninive* (ayn.) *diye bilinen Mardin'de, çok büyük bir deprem meydana geldi. Yüksek bir dağın üzerinde bulunan kentin nüfusu, eteklerinde daha yoğundur. Deprem bu kenti tamamen yerle bir etti ve dağdan üzerine düşen kocaman kayalar binlerce, belki de 40 bin kişiyi öldürdü; ancak bu biraz yüksek bir tahmin olabilir ...*'.[4]

Uçurumlarla çevrili bir kayanın üzerine inşa edilmiş olan kalesiyle Mardin kenti, kireçtaşından bir tepenin kenarındaki yüksek bir yere kurulmuştur; kuzeyinde Zuvarik Çayı'nın derin vadisi uzanır. Böyle bir topografya kaya düşmelerine elverişlidir; ancak bölgenin nüfusu, hiçbir zaman can kaybıyla ilgili bu abartılı belgeyi haklı çıkaracak kadar yoğun değildi.

Bu belgeden deprem olduğu sırada yazarın nerede bulunduğunu söyleyemeyiz. Mardin'de meydana gelen deprem ve ondan bir ay önce Halep'te yaşanan çekirge istilası ile ilgili haberleri duyduğunda, büyük bir olasılıkla Lübnan sahilleri yakınlarında bir yerdeydi. Napoli'ye dönmek için 1789 yılı Eylül ayı başlarında Trablusşam'dan ayrıldı.

Şimdiye kadar bu olayı destekleyen başka bir kaynak bulamadık.

362. 6, 7 Nis. 1790

İstanbul'da, 6 ve 7 Nisan'da, uzun yıllar boyunca yaşanmış olmayan birkaç yersarsıntısı meydana geldi.[5] Bunlar, Romanya'daki bir depremin uzak-alan etkileriydi.

1. BBA: MD 199. 335; krşl. MKA: Divriği KS 80. 208, 209.
2. Kinneir 1818. 331.
3. Stepanian 1942. 68.
4. BRG: ElY., no. 997, sf. 124.
5. PLC 1790. 527.

363. 4, 5 Tem. 1790

İstanbul ve bütün komşu köylerde saat 1 ile 5 arasında, ve 19'da, ve ertesi sabah saat 10'da birçok hafif yersarsıntısı hissedildi; herhangi bir hasara yol açılmamıştı.[1]

364. 26 Ekim 1790

Hicri 17 Safer 1205 tarihinde İstanbul'da bir deprem.[2]

365. 20 Kas. 1790

İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi.[3]

366. Mart 1791

Mart'tan Temmuz'a kadar İstanbul'da birkaç yersarsıntısı hissedildi.[4]

367. 16 Haz. 1793

28 Prairial'da* 11'i birkaç dakika geçe, Boğaziçi'nde bulunan Büyükdere'de hafif bir yersarsıntısı hissedildi.[5]

368. 28 Haz. 1793

İstanbul'da bir deprem şoku hissedildi.[6]

369. 3 Tem. 1794

Türkiye'de bir yerde bir deprem.[7]

370. 18 Tem. 1794

İç Anadolu'da yıkıcı bir deprem.

Dönemin bir Arap yazarı şöyle der: '*... (Hicri 1208) bu sene içinde, Jarm'da (Çorum) bir deprem meydana gelip kenti halkıyla birlikte yuttu; sonra da Amasiyyeh (Amasya), Haja (Havza ?), Hamzeh (Hacı Hamza) ve Khandaq (Hendek ?) sallandı*'.[8]

* 'Çayırlık ova; ağaçsız, geniş kır' anlamına gelen *prairie*'den türetilen Fransız Devrim Takvimi'nin dokuzuncu ayı (20 Mayıs ile 18 Haziran arasında yer alıyor). (ç.n.)

1. PRO: FO 78/11. 136; *Takvîm* no. 118; Cevdet Paşa 1309. v. 26.
2. *Takvîm* no. 118.
3. Dizer ve İzgi 1987.
4. Mallet 1854. 26.
5. Olivier 1801. i. 73.
6. Dizer ve İzgi 1987.
7. Mallet 1854. 34.
8. al-'Umari, *Al-athar:* 271.

Bir almanakta, olayın kesin tarihi Hicri 19 Zilhicce 1208 olarak verilmiştir; bu tarihte kenarına düşülen notta şunu okuruz: '*(İstanbul'da) hafif bir deprem; Bursa'da şiddetli ve Amasya ile çevresinde daha da şiddetli; Çorum tamamen yıkıldı ve birçok insan öldü*'.[1]

Bu depremin Çorum yöresindeki etkileri, Hicri 29 Safer 1209 (25 Eyl. 1794) tarihli bir belge yardımıyla saptanabilir; belgede, Bölge Valisi Çapanzâde Süleyman Bey tarafından olaydan hemen sonra gönderilen bir mektuptan alıntı yapılır: '*... bu tarihte Çorum şehrinde meydana gelen depremde camiler, mescidler, kale, hamam(lar), dergâh(lar) ve evler tamamen yıkılıp yerle bir oldu; birçok kişi yıkıntıların altında öldü ve hayatta kalanlar, enkazın altından ölülerini, erzaklarını ve eşyalarını çıkaramadılar; şehir dışındaki açık alanlara kaçan depremzedeler, aç ve perişanlar; erzak ile imkân dahilindeki diğer yardımları (Süleyman) gönderdiği halde, halkın vergileri tamamen ödeyecek imkânı yok ve Sivas Valisi ile Çorum Sancakbeyine ödedikleri* [yıllık 2338,5 kuruş tutarındaki belirli] *vergilerden birkaç yıl boyunca muaf tutulmayı talep ediyorlar, yılda altı ay olan Hacı Hamza'daki kervansarayı işletme yükümlülüklerinin de gelişmekte bulunan başka bir kasabaya devredilmesini arz ediyorlar ...*'; Çorum halkının bu talebi, üç yıl süre ile kabul edildi.[2]

Aynı döneme ait diğer kaynaklar da, Çorum'da meydana gelen hasarı doğrulamaktadır. Hicri Rebiülâhir 1209 (Kas. 1794) tarihli bir belge, Çorum'daki camiler ile *mescid*ler depremde yıkıldığı ve namaz kılmaya herhangi bir yer kalmadığı için, Karakeçeli mahallesindeki *mescid*in (hasar görmediği anlaşılıyor) kullanıldığı konusunda bizi bilgilendirir.[3] Sultan II. Murad tarafından yaptırılmış olan Büyük Cami, izleyen sekiz yıl boyunca kullanılamadı.[4] Aslında, on yıldan fazla bir süre, kent yeniden inşa edilmemişti: Hicri 29 Rebiülâhir 1222 (16 Tem. 1807) tarihinde Babıâlî'ye dilekçe gönderen halk, Çorum'u yıkan depremin üzerinden 10 yıl geçmiş olmasına rağmen, yalnızca kısmen yeniden yapıldığından şikâyet etmekteydi.[5] 800'den fazla kişi ise, başka yere yerleşmek üzere kenti terk etmişti.[6]

Hendek[7] ve Bursa'nın[8] bu depremden etkilendiğini bildiren belgeler, muhtemelen Ağustos 1794'tekine aittir. Günümüzdeki bazı yazarlar, etkilenen yerler arasına Erzurum'u da eklerler,[9] ancak bu da yanlış görünmektedir. Bu muhtemelen, Kuzey Anadolu Fayı'nın orta kısmındaki yerel-yıkıcı bir olaydı.

1. *Takvîm* no. 125; krşl. Dizer ve İzgi 1987.
2. BBA: CM 28417; krşl. MMD 8578. 18; BBA: CM 26532.
3. BBA: CE 14419.
4. Anon 1939. 181-82.
5. BBA: CM 18833.
6. BBA: CD 1802.
7. al-'Umari, *Al-athar:* 271.
8. *Takvîm* no. 125.
9. Ergin *ve diğ.* 1967. 22.

#371. 5 Ağu. 1794

Bu depremle ilgili bulgular, karmaşıktır. Sultan Orhan'ın Bursa'daki türbesine, Hicri 1209 (29 Tem. 1794-18 Tem. 1795) yılında meydana gelen bir depremden sonra onarımlar yapılmıştı. Bunların içinde '*depremde çatlamış olan kubbeyi çevreleyen demir bir şerit ile türbenin doğu duvarındaki onarımlar*'ın her ikisi de kapsanmaktaydı; onarım çalışmalarının 1795 yılının Ocak ayında yapılması,[1] olayın 1794'ün ikinci yarısında olduğuna işaret etmektedir. Bu, döneme ait bir almanakta, Temmuz 1794'teki İç Anadolu depremi ile karıştırılmış bulunan olaydır.[2]

Şok, Söğüt'teki Çelebi Sultan Mehmed Camii'nin zaten kötü durumda bulunan kubbesinde de hasara yol açmıştı.[3] Afyon'daki Gedik Ahmed Paşa Camii'ne hasar veren olay da, muhtemelen budur; ki bir kitabeye göre Hicri 1210 (1795-96) yılında onarılmıştı: İki kubbesi tamamen çökmüş ve diğeri de çatlamıştı.[4]

Hendek'te[5] hissedildiği bildirilen ve yanlışlıkla Çorum depremine atfedilmiş olan, bu deprem gibidir; İznik[6] ve İstanbul'da[7] hissedildiği de, öne sürülebilir.

372. 29 Nis. 1795

Saat 5 ile 6 arasında İstanbul'da hafif bir yersarsıntısı hissedildi.[8]

373. Ara. 1795

Saat 14.10'da Halep'te iki yersarsıntısı; ikincisi, birçok evde hasara yol açacak kadar kuvvetliydi.[9]

#374. 26 Nis. 1796[10]

Bu, Suriye'nin kıyı şeridinde bulunan Lazkiye'nin Sahel bölgesindeki yıkıcı bir şok idi.

Deprem, Hicri 18 Şevval 1210[11] saat 9[12] civarında öncü şokları olmaksızın meydana geldi ve aralıklarla yaklaşık bir dakika sürdü. Lazkiye'de öylesine şiddetliydi ki, ilk şok ile neredeyse her şey yıkılmıştı. Gezgin Olivier, 22 ay önce orada kaldığı kenti zar zor

1. Ayverdi 1966. 106.
2. *Takvîm* no. 125.
3. BBA: MD 203. 123.
4. Ayverdi 1973. 15.
5. al-'Umari, *Al-athar:* 271.
6. Dallaway 1797. 156.
7. Panzac 1985. 38.
8. PMU 1795. 7. 1; *İstanbul* 1967. 272.
9. Olivier 1801. iii. 471-72.
10. Ambraseys 1989.
11. Nuri, *Târih:* 276.
12. Olivier 1801. iii. 471-72.

tanınabilir bulmuştu. Limanın girişindeki yükleme boşaltma alanında bulunan eski hisar,[1] gümrük binasındaki tütün depoları ve *han*[2] ile sağlam bir biçimde inşa edilmiş olan yapılar anında çöküp *ağa*, yardımcıları ve 400 kişi ölmüş, birçok hayvan da telef olmuştu.[3] Yaklaşık 5000 kişilik nüfusun 1500[4]-2000'i[5] ölmüş ve pek çoğu yaralanmıştı. Tümü ile ele alındığında, evlerin üçte biri yıkılmış kalanlar ağır ya da hafif hasar görmüştü. Depremden sağ kurtulanlar, üç ay boyunca açık alanlarda yaşadılar.[6]

Hasar Cabla'da da aynı derecede ağırdı ve kasabasındaki evlerin büyük bir kısmı yıkılıp, İbrahim Camii'nin minaresi çökmüştü. Çevre köylerdeki çiftçiler yaşamlarını yitirmişler, Markab ve Kadmus kaleleri tamamen harabeye dönmüştü.[7] Lazkiye'nin kuzeyindeki Bucak sahasında da can kaybı vardı ve özellikle Nahr el-Kebir Nehri boyundaki yerleşim birimleri hasar görmüştü.[8]

Yersarsıntısı, Halep ile Trablusşam[9] arasında ve Saida'da[10] hissedilmişti.

Depremin sonucu olarak Lazkiye civarında toprak yüzeyinin yükseldiği söylenmiş ise de,[11] bu bilgi abartılı olabilir.

Lazkiye'deki kamu binalarının bazıları, depremden sonraki on yıllık dönemde yeniden inşa edildiler.[12]

375. Ocak 1798

Ay boyunca İzmir'de çok sayıda deprem şoku hissedildi.[13]

376. 10 Tem. 1798

İzmir'de saat 1'de çok sert bir yersarsıntısı hissedildi; hasar olmamıştı.[14]

377. 28 Ağu. 1798

İzmir'de saat 14'te bir depremin şoku hissedildi.[15]

1500-1799 Dönemi depremleri ile konumlarının listesi

[ ] işareti uydurma olaylara, italik yazılar ise bitiş tarihine işaret eder

No	Tarih	Tahmini Oluş Zamanı	Konum
1	1500		İstanbul
2	1503		Hakkâri
[3	1505-08		İstanbul]
4	10 Eyl. 1509	22	Marmara
5	23 Ekim 1509		Edirne
6	16 Kas. 1509		Edirne
7	Mart 1510		Edirne
8	10 Tem. 1510		İstanbul
9	26 May. 1511		Edirne
10	1512		İstanbul
11	1513-14		Tarsus-Malatya
12	1514-15		Çankırı?
13	*Mart 1522*		İstanbul
14	1530		Gürcistan
15	21 Ekim 1532		İstanbul
16	1535		Erzincan
17	1537-38		Antakya
[18	12 Haz. 1542		Tekirdağ]
19	4 Nis. 1543		Tokat
20	Ocak 1544		Malatya
21	1546		Sakız
22	1550		Tebriz
23	1554		İstanbul
24	10 May. 1556	24	Marmara
25	1556		Hamid-ili
26	1557-58		Edirne
27	1563		İstanbul
28	1565		Sakız
29	1 Ekim 1567	24	Sapanca
30	1568		Lazkiye
31	14 Ara. 1569	gece	İstanbul
32	1570		Rodos
33	*Şub. 1571*		İstanbul
34	5 Mart 1571		İstanbul
35	1571		İstanköy

36	1572-72		Şehrizor (Shahrizur)
[37	1574		İstanbul]
38	27 Tem. 1575		İstanbul
39	5 Kas. 1575	gece	Erzincan
40	17 Tem. 1577	18	İstanbul
41	*1577*		Balıkesir
42	*1579*		Amasya-Çorum
43	1581		Van
44	5 Şub. 1582	17	Kızılırmak
45	17 Haz. 1583	09	Erzurum-Erzincan
46	Kas. 1590		Amasya
47	1592		İstanbul
48	6 May. 1593	gece	İstanbul
[49	4 Tem. 1593		İstanbul]
50	22 Eyl. 1595	18	Sart-Manisa
51	Şub. 1597	02	İstanbul
52	1598		Amasya
53	1601		Karlıova
54	1605		Kemah
55	1 Ocak 1608	gece	İstanbul
55a	Şub. 1608	06	İstanbul
56	*Nis. 1609*		Doğu Akdeniz
57	7 Mart 1610	18	Halep
58	1611		Diyarbakır
59	1611-12		Manisa
60	*1614*		Megreli
61	22 Tem. 1616		Halep
62	1616		Rodos
63	8 Kas. 1620		Transilvanya
64	*1620*		Musul
65	18 May. 1625	24	Saros
66	21 Ocak 1626		Halep
67	1626		Van
68	1631		Milas
69	30 Tem. 1633		İstanbul
70	14 Haz. 1635		İstanbul
71	27 Şub. 1636	23	Midilli
[72	23 Ağu. 1640		İstanbul]
73	5 Şub. 1641	02	Tebriz
74	2 Ocak 1642		İstanbul
75	18 Ağu. 1642	17	İstanbul

76	1 Ekim 1644		İstanbul
77	*1645-46*		Ege
78	28 Mart 1646	24	Van
79	1647-48		Amasya
80	28 Haz. 1648	günbatımı	İstanbul
81	18 Ekim 1648	akşam	Sakız
82	29 Eyl. 1650		Midilli
[83	1650		Muş]
84	7 Haz. 1651	şafak vakti	Honaz
85	22 Şub. 1653		Aydın
86	20 May. 1654		İzmir
87	24 Ocak 1656		İstanbul
88	1657		Halep
89	17 Şub. 1659	17	Ege
90	1659-60		Kastamonu
91	1659-60		Erzurum
92	Ekim 1660		Rodos
93	1660-61		Shaizar
94	Kas. 1663		İstanbul
95	29 May. 1664	18	Eleşkirt
96	2 Haz. 1664	gece	İzmir
97	22 Eyl. 1666		Hakkâri
98	24 Kas. 1666		Erzincan
99	Kas. 1667		Ege
100	14 Ocak 1668		Shemakha
101	12 Ağu. 1668	16	Beypazarı
102	15 Ağu. 1668	15	Ankara
103	17 Ağu. 1668	gece	Anadolu
104	26 Ekim 1669	06	İstanbul
105	1669		Van
106	12,19 Ağu. 1670		Muş
107	2 Şub. 1672		Amasra
108	*14 Şub. 1672*		Bozcaada
109	Mart 1673		İstanköy
110	23 Ocak 1674	03	Sakız
[111	1674		Bursa]
112	*1675*		Pütürge
113	29 Kas. 1676	14, 18, 22	İzmir
114	Nis. 1678		Palu
115	13 Haz. 1678	02, 06	İzmir
116	14 Haz. 1679	05	Erivan

117	23 Haz. 1679		Erivan
118	Tem. 1679		İzmir
119	1 Şub. 1680		İzmir
120	22, 23 Mart 1680		Halep
121	19 May. 1682		Bitlis
[122	16 Tem. 1682		İzmir]
123	14 Eyl. 1684		Amasya
124	1684		Sakız
125	2 Ara. 1685		Yukarı Murat Vadisi
126	1685-86		Rodos
127	Ara. 1686		Karadeniz
128	10 Tem. 1688	11.45	İzmir
129	10 Eyl. 1688		Karesi
130	25 Nis. 1689		Meriç (Maritsa) Vadisi
131	*Ekim 1689*		Pülümür
132	13 Ocak 1690		İzmir
133	11 Tem. 1690	19	İstanbul
134	13 Nis. 1692		Adilcevaz
135	27 Ekim 1692	akşam	Van
136	1693-94		Cebel Sincar (Sincar Dağı)
137	5 Mart 1694	03	Sakız
138	11 Ocak 1695	gece	Sivas
139	14 Nis. 1696		Çaldıran
140	May. 1696		Çaldıran
141	10 Haz. 1696		Bitlis
142	1696		İstanbul
143	31 Ağu. 1697		İstanbul
144	1698-99		İstanbul
145	30 Mart 1700	10	İstanbul
146	*1700-01*		Foça
147	26 Mart 1701	akşam	Van
148	30 Kas. 1701		Van
149	1701		Halep
150	25 Şub. 1702	08.30	Denizli
151	9 Haz. 1704	07	Kayseri
152	13 Ocak 1705		Van
153	27 Ocak 1705		Bitlis
154	8 Ağu. 1705	18	Bursa
155	1705		İzmir
156	26 Ara. 1706	akşam	Konya
157	1706		İzmir

158	1 Haz. 1707	22	Biga
159	5 Tem. 1707		Van
160	1708		İzmir
161	1708		İstanbul
162	3 Tem. 1709		Foça
163	1709		Muş
163a	*Şub. 1710*		Ladik
164	1711-12		İstanbul
165	25 Mart 1712		İstanbul
166	1712		Erzurum
167	1713		İzmir
168	1714		Erbil
169	*1714*		Rodos
170	8 Mart 1715	şafak vakti	Van
171	14 May. 1715	10	İstanbul
172	23 Ocak 1716		Erivan
173	1716		İzmir
174	9 May. 1717	şafak vakti	Kayseri
175	1 Tem. 1717		İzmir
176	19 Kas. 1717	13	Denizli
177	1718		İzmir
178	6 Mart 1719		İstanbul
179	Mart 1719		Halep
180	25 May. 1719	?	İzmit
181	Haz. 1719		Erzurum
182	23 Tem. 1719		Saros
183	22 Haz. 1720		İstanbul
184	26 Nis. 1721	22	İstanbul
185	1722-23		Halep
186	Ağu. 1723		İstanbul
187	Eyl. 1723		İzmir
188	Ara. 1723		İstanbul
189	May.-Haz. 1724		İstanbul
190	Tem.-Ağu. 1725		İstanbul
191	15 Nis. 1726	12.15	Harim
192	Ekim-Ara. 1727		İstanbul
193	15 Eyl. 1728	12	İzmir
	16 Eyl. 1728		İzmir
	19 Eyl. 1728	20	İzmir
194	Kas. 1728		İstanbul
195	Şub. 1729		İstanbul

196	May.-Haz. 1730		İskilip
197	10 Haz. 1730		Saros
198	11 May. 1732	01.17	İzmir
199	23 Ara. 1733		Ege
200	1734-35		Amasya
201	2 Ağu. 1736		İstanbul
202	18 Eyl. 1736		İstanbul
203	Şub.-Mart 1737		İstanbul
204	6 Mart 1737		Biga
205	19 Mart 1737	07.30	Biga
206	May. 1737		İstanbul
207	25 Eyl. 1738		Amik Gölü
208	20 Ara. 1738	11	Sakız
209	23 Ara. 1738	gece	Sakız
210	4 Nis. 1739	04.15	Foça
211	31 Ocak 1741	01.15	Rodos
212	3 Şub. 1741	gece	İstanbul
213	9, 10, 11 Şub. 1741		İstanbul
214	10, 12 Mart 1741		İstanbul
215	24 Tem. 1742	16	Kakhetia
216	8-20 Mart 1743		Antalya
217	21 May. 1744		İstanbul
218	18 Mart 1745	16	İzmir
219	1 Haz. 1745		İstanbul
220	31Tem. 1748		İstanbul
221	17 Mart 1749		İstanbul
222	5 Tem. 1749	12	İstanbul
223	18 Haz.1751	09	Kuşadası-Sisam
224	13 Ağu. 1751		İstanbul
225	15 Ağu. 1751		İstanbul
226	23 Ara. 1751		İstanbul
227	16 Ocak 1752		İstanbul
228	7 Nis. 1752		İstanbul
229	27 Nis. 1752	06	İstanbul
230	26 May. 1752	05	Trakya
231	29 Tem. 1752	20	Trakya
232	9 Kas. 1752	05.30	Trakya
233	15, 19 Mart 1753		İstanbul
234	Tem. 1754		İzmir
235	2 Eyl. 1754	21.30, 24	İzmit
	3 Eyl. 1754	02	İstanbul

236	4 Eyl. 1754	14, 23.15	İstanbul
237	5-13 Eyl. 1754		İstanbul
	14 Eyl. 1754	04	İstanbul
238	16 Eyl. 1754	03	İstanbul
239	*16 Eyl. 1754*		Kangal
240	19-22 Eyl. 1754		İstanbul
241	23 Eyl. 1754		İstanbul
242	29 Eyl. 1754		İstanbul
243	2 Ekim 1754	02	İstanbul
244	7 Ekim 1754-23 Ocak 1755		İstanbul
245	Şub. 1755		Mitilini
246	20, 23 May. 1755		İstanbul
247	17 Ağu. 1755		İstanbul
248	13 Ocak 1756		İstanbul
249	20 Ocak 1756	12.34	İstanbul
	23 Ocak 1756	08	İstanbul
250	13 Şub. 1756		Doğu Akdeniz
251	Ağu. 1756		Türkiye
252	13 Eyl. 1756	10	İstanbul
	14 Eyl. 1756		İstanbul
253	26 Kas. 1756		Trakya
254	3 Ara. 1757		İstanbul
255	3 Ara. 1758	03	İstanbul
256	10 Haz. 1759	gündüz	Halep
257	13 Ağu. 1760	19	İstanbul
258	13 Ekim 1760		Shaizar
259	13 Haz. 1762		Edirne
260	2 Kas. 1762	11	Dardanelles
261	13 Ocak 1763	23	İzmir
262	13 Haz. 1763		İstanbul
263	3 Ekim 1763	06.30	İstanbul
264	8 Ekim 1763	günbatımı	İstanbul
265	23 Ara. 1763	19	İstanbul
266	3 Şub. 1764		İstanbul
[267	16 May. 1764		İstanbul]
268	1764-65	20	Musul
269	20 Mart 1765		Ege
270	11 Tem. 1765	07	İzmir
271	*20 Ağu. 1765*		Gümüşhane
272	1765		Halep
273	22 May. 1766	05	Marmara

274	3 Haz. 1766		Marmara
275	13 Haz. 1766		İstanbul
276	30 Haz. 1766		İstanbul
277	5-15 Tem. 1766		İstanbul
278	1 Ağu. 1766		Sisam
279	5 Ağu. 1766	12.30	Mürefte
280	7 Ağu. 1766		Mürefte
281	5 Eyl. 1766	05.30	İstanbul
282	24 Eyl. 1766		İstanbul
283	9 Ekim 1766		İspir
284	24 Ekim 1766	07, 22	İstanbul
285	9 Kas. 1766	05.30	İstanbul
286	23 Kas. 1766	06	İstanbul
287	12 Ocak 1767		İstanbul
288	30 Ocak 1767	18.30	İstanbul
289	7 Şub. 1767		Sakız
290	8 Şub. 1767	08	İstanbul
291	4 Mart 1767		İstanbul
292	26 Mart 1767	04.30	Trakya
293	28 Mart 1767	01	İstanbul
294	8 Nis. 1767		İstanbul
295	29 Nis. 1767	24	İstanbul
296	11 Eyl. 1767	01.30, 05	İstanbul
297	29 Eyl. 1767		İstanbul
298	13 Kas. 1767		İstanbul
[299	7 Mart 1768		İstanbul]
300	5-13 Ekim 1768		İstanbul
301	1768		İstanbul
302	13, 16 Ocak 1769		İstanbul
	18 Şub. 1769		İstanbul
303	20 Şub. 1769	08.30	İstanbul
304	11 Mart 1769		İstanbul
305	21 Mart 1769		İstanbul
306	4 Nis. 1769		İstanbul
307	21 Haz. 1769	gündüz	İstanbul
308	10 Ekim 1769		İstanbul
309	28 Ekim 1769		İstanbul
310	Ekim 1769		Erzurum
311	14 Ağu. 1770		İstanbul
312	14, 27 Eyl. 1770		İstanbul
313	7 Nis. 1771		İstanbul

314	15 Nis. 1771		İstanbul
315	27 Nis. 1771		İstanbul
316	8 Ağu. 1771		İzmir
317	24 Ağu. 1771		İzmir
318	1 Eyl. 1771		İzmir
319	19, 26 Kas. 1771		İzmir-Sisam
320	15 Ara. 1771		İzmir
321	29 Ara. 1771	03.15	İstanbul
322	14 Şub. 1772	20	Tiflis
323	*Mart 1772*		Türkiye
324	30 Nis. 1772	11	İstanbul
325	25 Ekim 1772	24	Sakız
326	24 Kas. 1772	07.45	Foça
327	1773-74		Dardanelles
328	5 Ağu. 1774	22	İstanbul
329	29 May. 1776		İstanbul
330	3 Ağu. 1776	gece	İstanbul
331	18 Eyl. 1776	18.44	Rodos
332	29 Ara. 1776	13	Vezirköprü
333	20 Ocak 1777		Amasya
334	5 May. 1778	05.10	Halep
335	16 Haz. 1778	18	İzmir
336	3 Tem. 1778	02.30	İzmir
	5 Tem. 1778	13.30	İzmir
337	15 Ağu. 1778		İstanbul
338	16 Ağu. 1778		İstanbul
339	1 Ekim 1778	13	İzmir
340	Kas. 1778		İzmir
341	3 Şub. 1779	akşam	Saros
342	14 Mart 1779		Arapgir
343	16 Nis. 1779	04.30	Biga
344	8 Haz. 1779	23	Halep
345	1 Tem. 1779	16	İzmir
346	1782		Musul
[347	13 Ocak, 22 Şub. 1783		Ağrı]
348	30 May. 1783		İstanbul
349	31 May. 1783	22.15	İstanbul
350	14 Ara. 1783		Halep
351	6 Tem. 1784	12	Musul
352	18 Tem. 1784	23.17	Kiği
353	19 Tem. 1784	?	Kiği

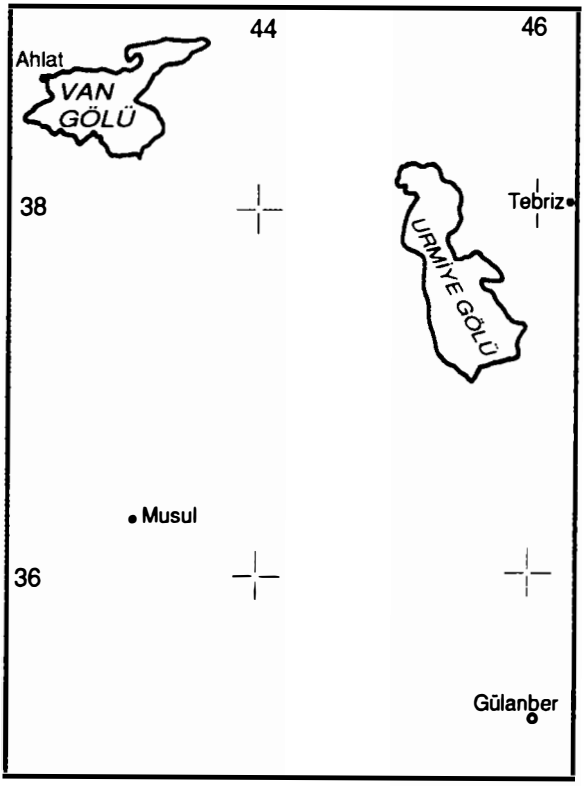
354	26 Nis. 1785	17, 21	İzmir
355	29 Ağu. 1785	03	İzmir
356	30 Ocak 1786	20	İzmir
357	18 Ara. 1787		İzmir
358	10, 11, 12 Tem. 1788		İzmir
359	11 Ağu. 1788		İzmir
	10 Eyl. 1788		İzmir
360	28 May./2 Haz.(?) 1789	21	Elazığ
361	Tem. 1789		Mardin
362	6, 7 Nis. 1790		İstanbul
363	4 Tem. 1790	gece, 19	İstanbul
	5 Tem. 1790	10	İstanbul
364	26 Ekim 1790		İstanbul
365	20 Kas. 1790		İstanbul
366	Mart-Tem. 1791		İstanbul
367	16 Haz. 1793	11	İstanbul
368	28 Haz. 1793		İstanbul
369	3 Tem. 1794		Türkiye
370	18 Tem. 1794		Çorum
371	5 Ağu. 1794		Söğüt
372	29 Nis. 1795	05	İstanbul
373	Ara. 1795	14.10	Halep
374	26 Nis. 1796	09	Lazkiye
375	Ocak 1798		İzmir
376	10 Tem. 1798	01	İzmir
377	28 Ağu. 1798	14	İzmir

1500-1799 Döneminin seçilmiş bazı depremleri için konum taslak haritaları

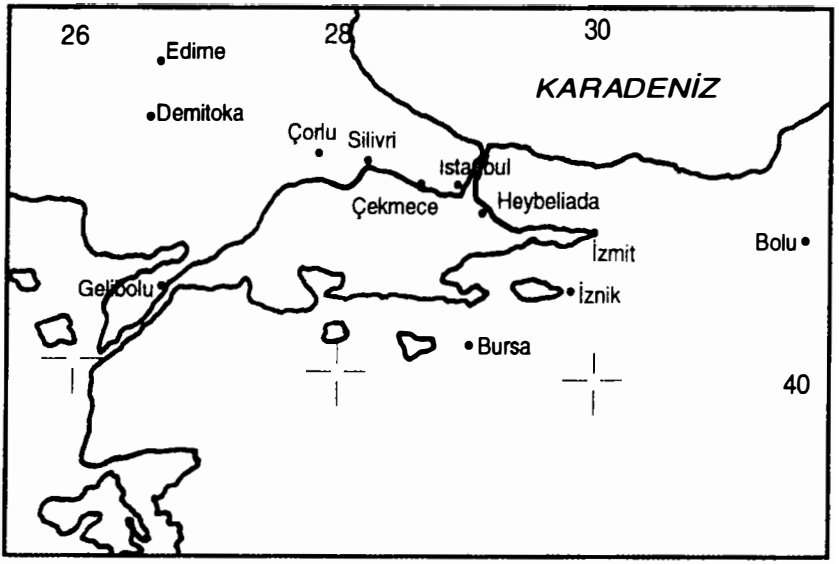
(Rakamlar, katalogdaki maddelere işaret eder)

#2	1503	Hakkâri
#36	1572-73	Şehrizor
#4	10 Eyl. 1509	Marmara
#11	1513-14	Tarsus-Malatya
#20	Ocak 1544	Malatya
#24	10 May. 1556	Marmara
#29	1 Ekim 1567	Sapanca
#30	1568	Lazkiye
#36	(bkz. #2)	
#39	5 Kas. 1575	Erzincan
#41	*1577*	Balıkesir
#50	22 Eyl. 1595	Sart-Manisa
#42	*1579*	Amasya-Çorum
#44	5 Şub. 1582	Kızılırmak
#50	(bkz. #41)	
#66	21 Ocak 1626	Halep
#77	*1645-46*	Ege
#78	28 Mart 1646	Van
#84	7 Haz. 1651	Honaz
#85	22 Şub. 1653	Aydın
#97	22 Eyl. 1666	Hakkâri
#101	12 Ağu. 1668	Beypazarı
#102	15 Ağu. 1668	Ankara
#103	17 Ağu. 1668	Anadolu
#108	*14 Şub. 1672*	Bozcaada
#116	14 Haz. 1679	Erivan
#125	2 Ara. 1685	Yukarı Murat Vadisi

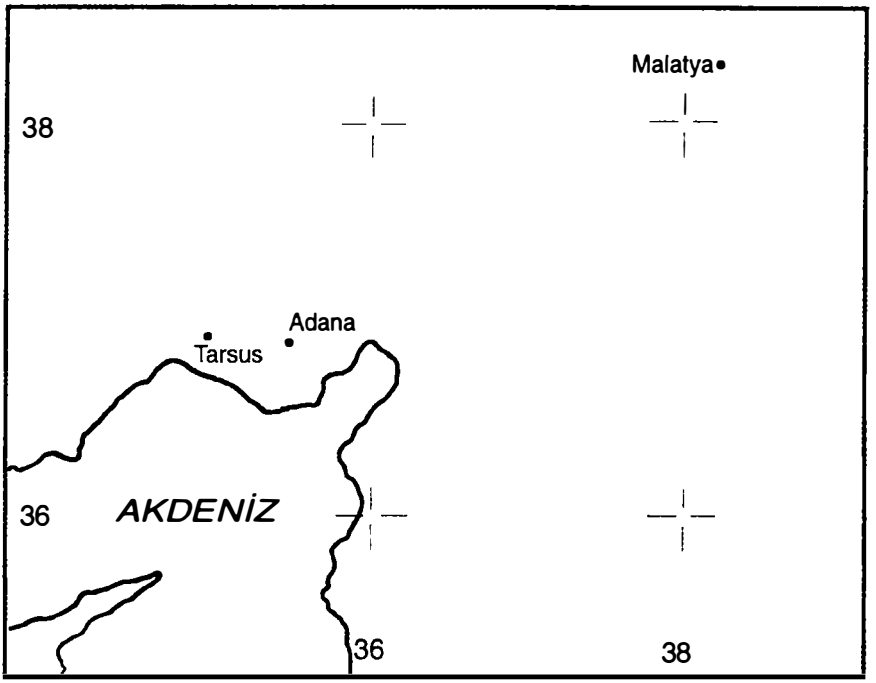
#128	10 Tem. 1688	İzmir
#129	10 Eyl. 1688	Karesi
#150	25 Şub. 1702	Denizli
#158	1 Haz. 1707	Biga
#170	8 Mart 1715	Van
#174	9 May. 1717	Kayseri
#180	25 May. 1719	İzmit
#191	15 Nis. 1726	Harim
#197	10 Haz. 1730	Saros
#204	6 Mart 1737	Biga
#205	19 Mart 1737	Biga
#207	25 Eyl. 1738	Amik Gölü
#210	4 Nis. 1739	Foça
#211	31 Ocak 1741	Rodos
#216	8-20 Mart 1743	Antalya
#231	29 Tem. 1752	Trakya
#235	2 Eyl. 1754	İzmit
#253	26 Kas. 1756	Trakya
#273	22 May. 1766	Marmara
#279	5 Ağu. 1766	Mürefte
#283	9 Ekim 1766	İspir
#332	29 Ara. 1776	Vezirköprü
#333	20 Ocak 1777	Amasya
#336	3-5 Tem. 1778	İzmir
#342	14 Mart 1779	Arapgir
#352	18 Tem. 1784	Kiği
#360	28 May./2 Haz.(?) 1789	Elazığ
#371	5 Ağu. 1794	Söğüt
#374	26 Nis. 1796	Lazkiye

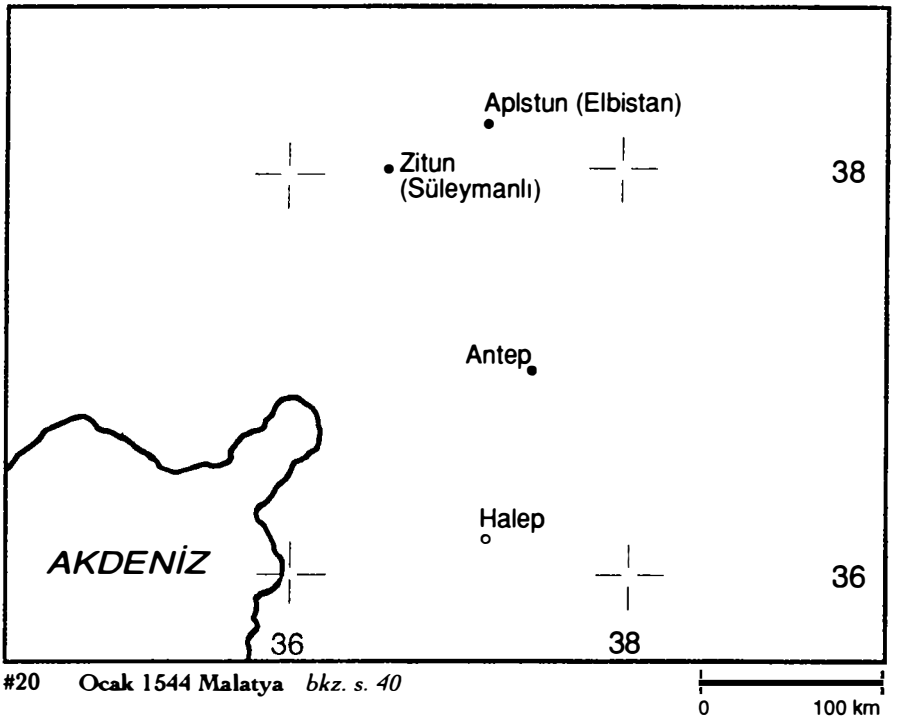

#2 1503 Hakkâri *bkz. s. 29*
#36 1572-73 Şehrizor *bkz. s. 46*

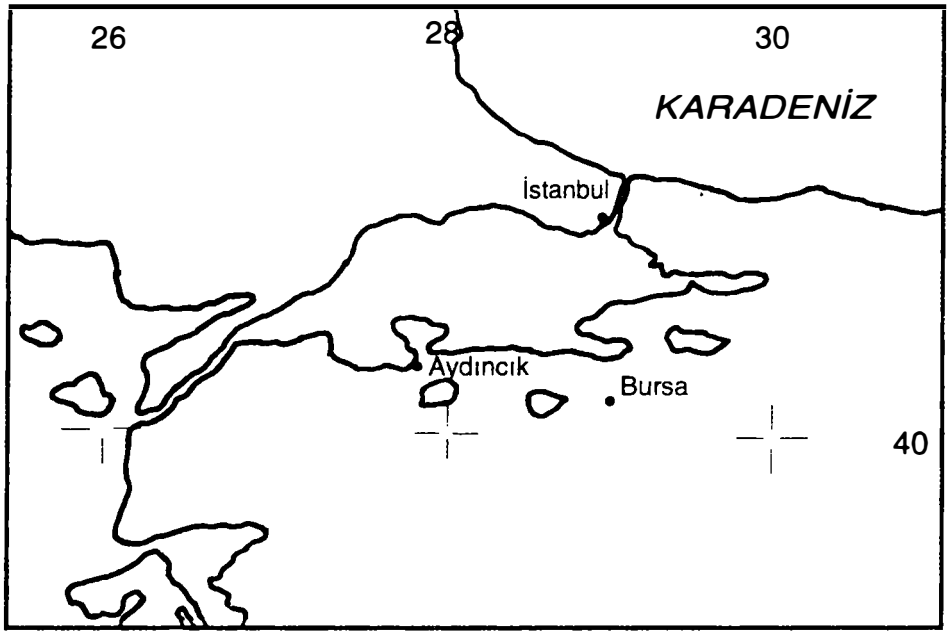

#4 1509 10 Eyl. Marmara *bkz. s. 30*

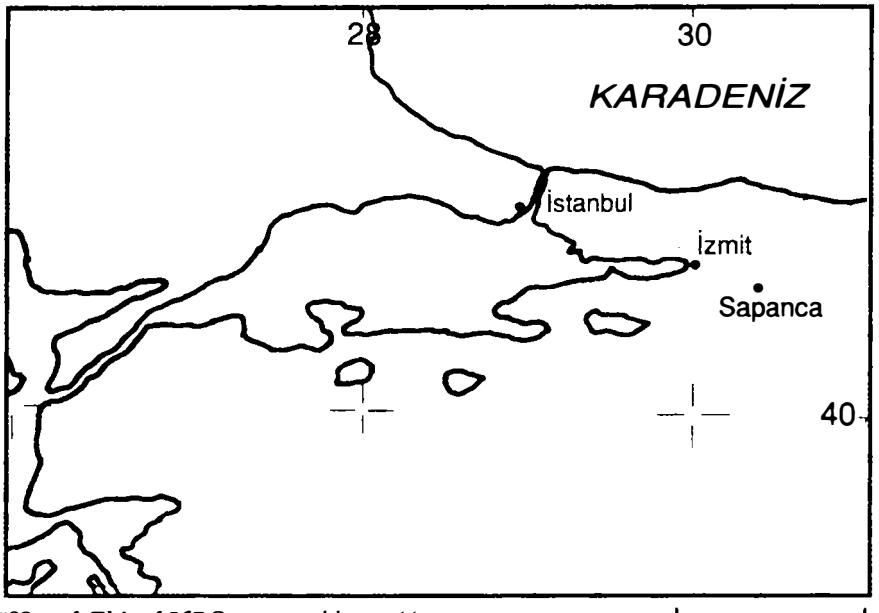

#11 1513-14 Tarsus-Malatya *bkz. s. 37*

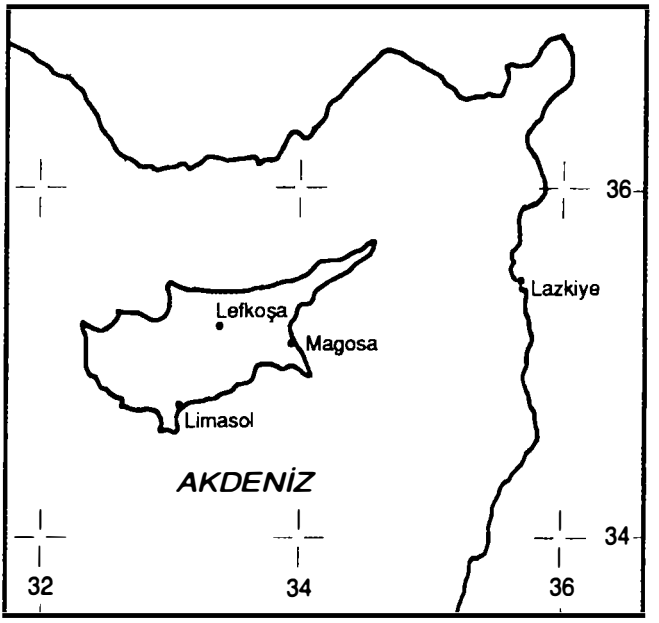

#20 Ocak 1544 Malatya *bkz. s. 40*

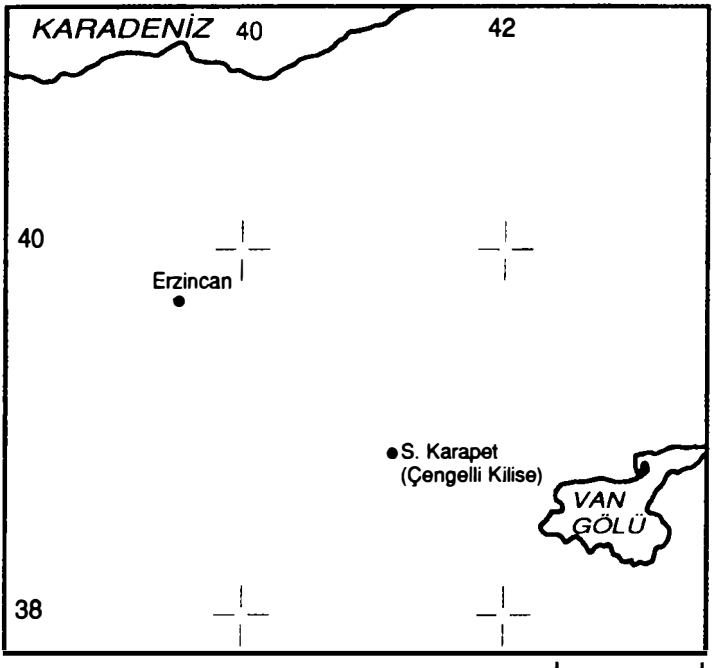

#24 10 May. 1556 Marmara *bkz. s. 41*

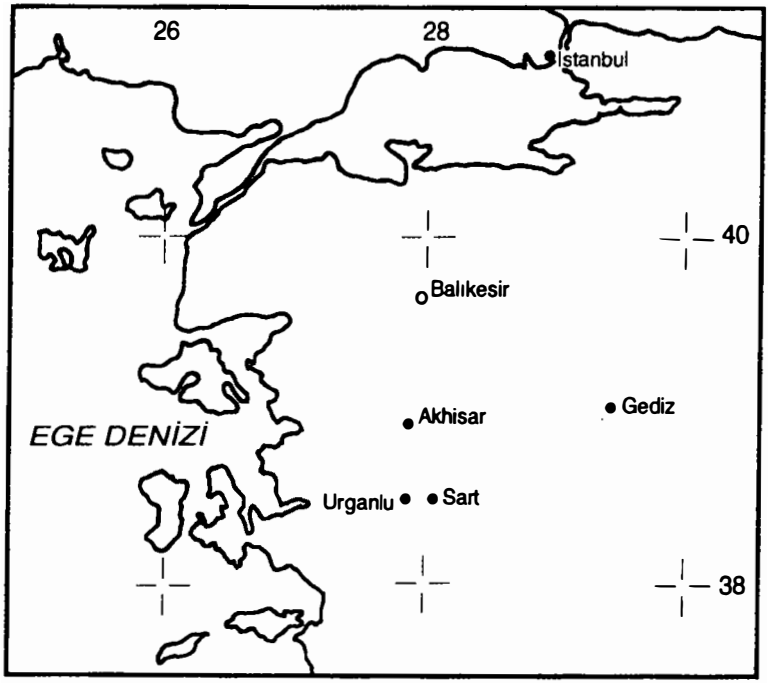

#29 1 Ekim 1567 Sapanca *bkz. s. 44*

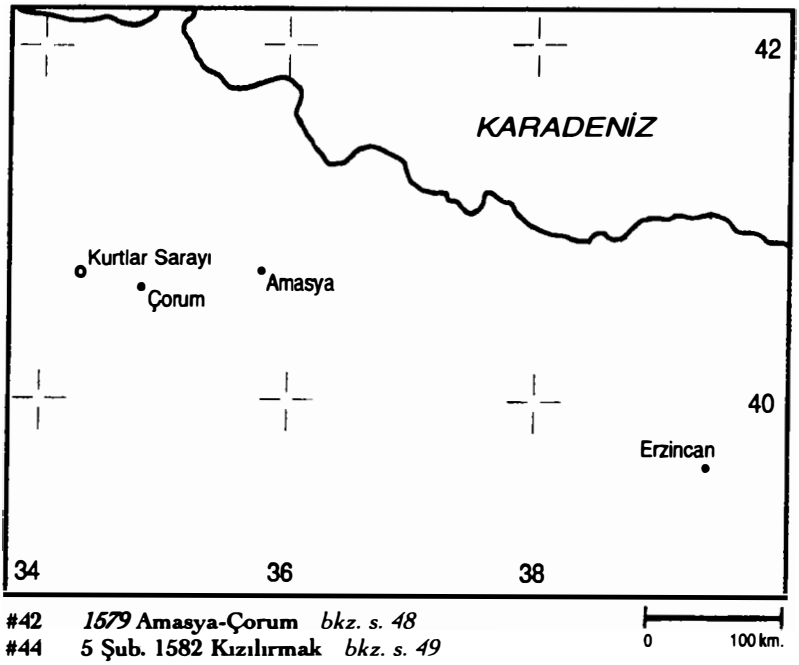

#30 1568 Lazkiye *bkz. s. 44*

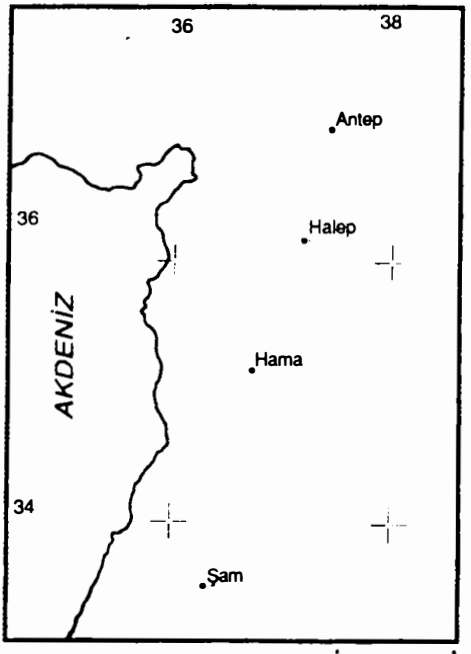

#39 5 Kas. 1575 Erzincan *bkz. s. 47*

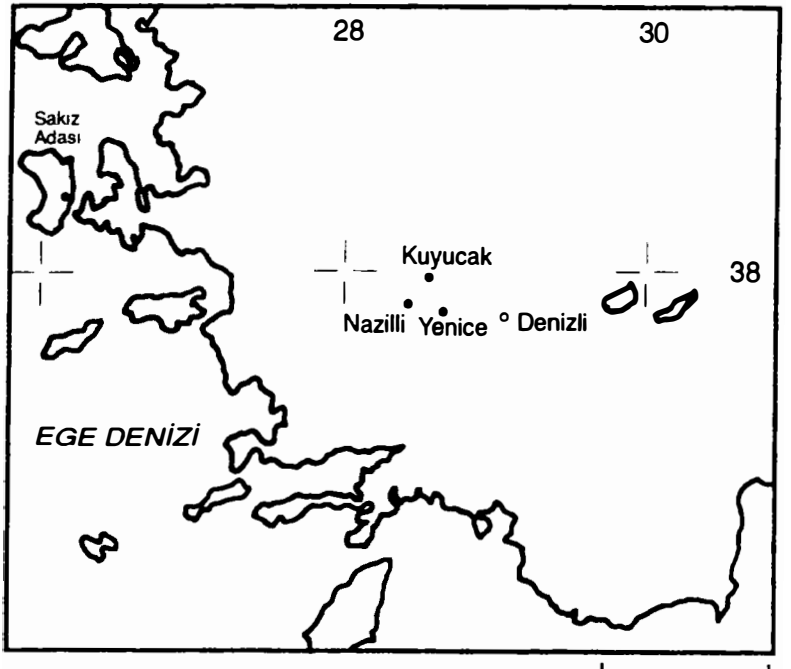

#41 *1577* **Balıkesir** *bkz. s. 47*
#50 **22 Eyl. 1595 Sart-Manisa** *bkz. s. 51*

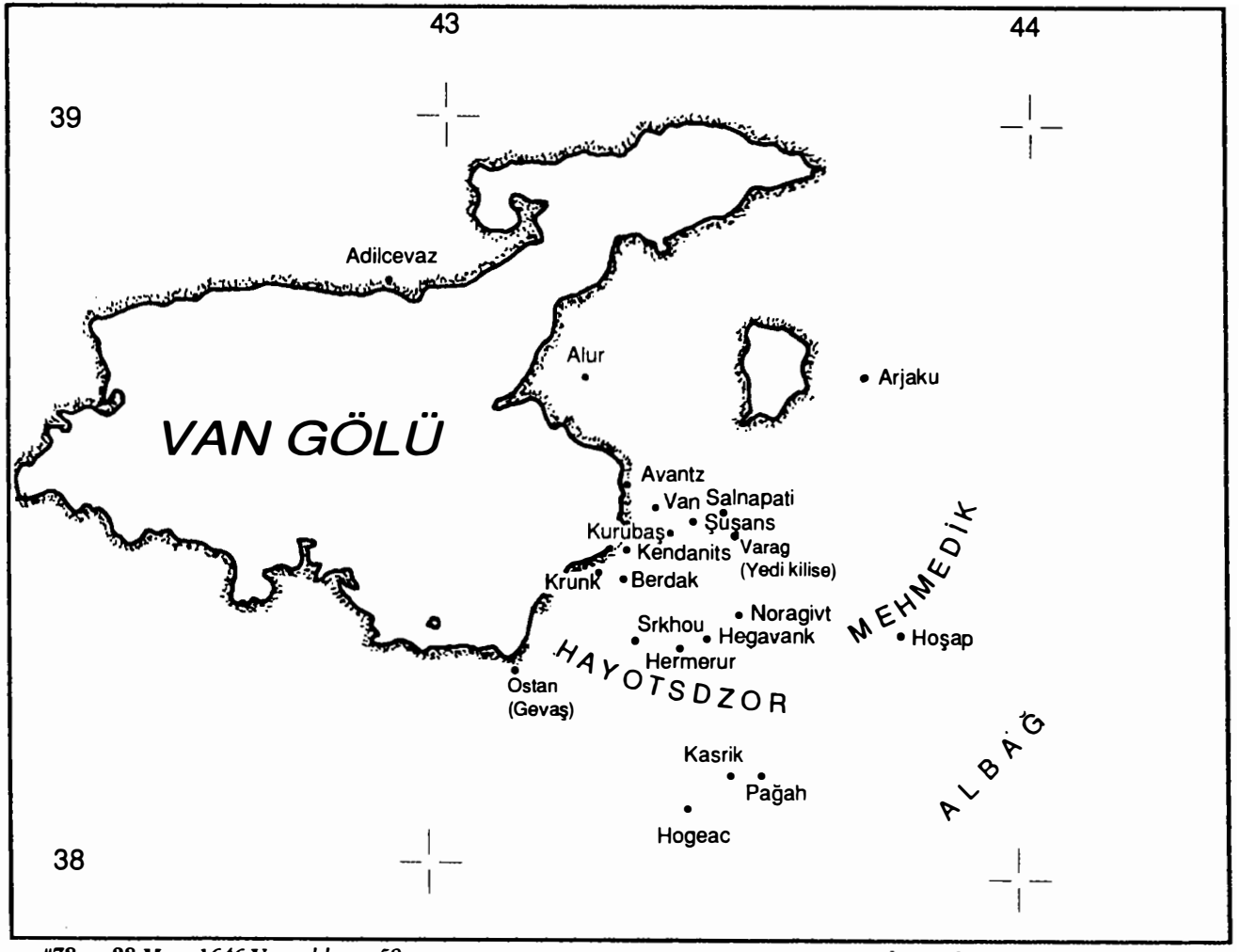

#42 *1579* **Amasya-Çorum** *bkz. s. 48*
#44 **5 Şub. 1582 Kızılırmak** *bkz. s. 49*

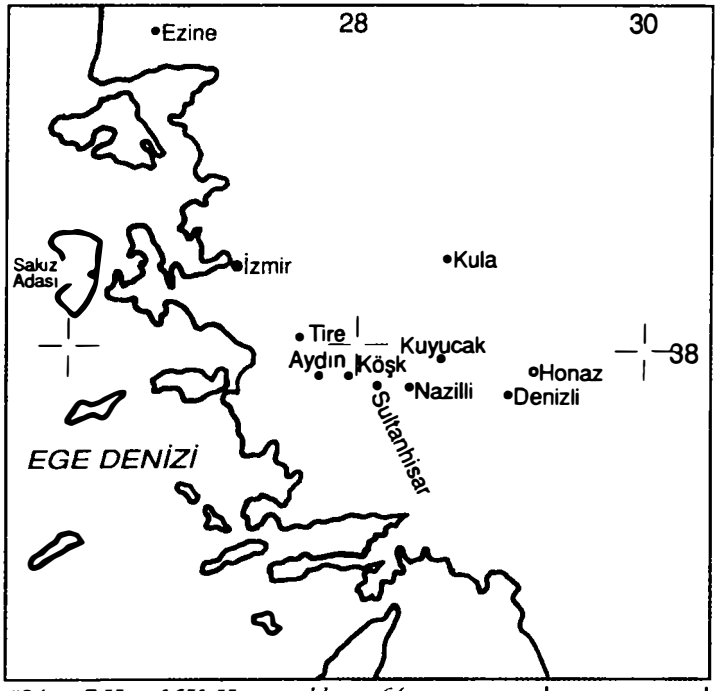

#66 21 Ocak 1626 Halep *bkz. s. 55*

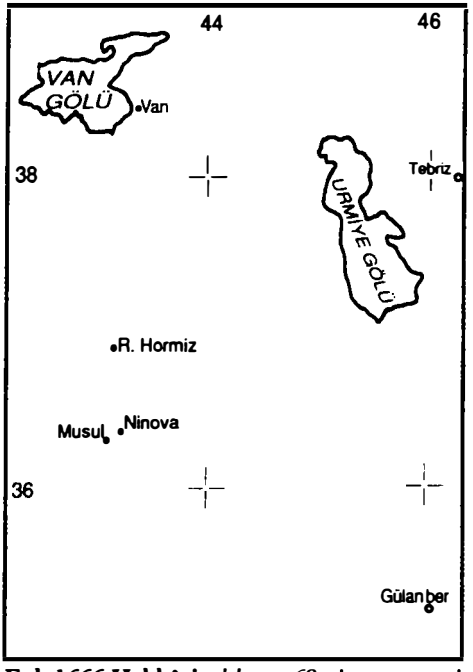

***#77 1645-46* Ege** *bkz. s. 58*

#78 28 Mart 1646 Van *bkz. s. 59*

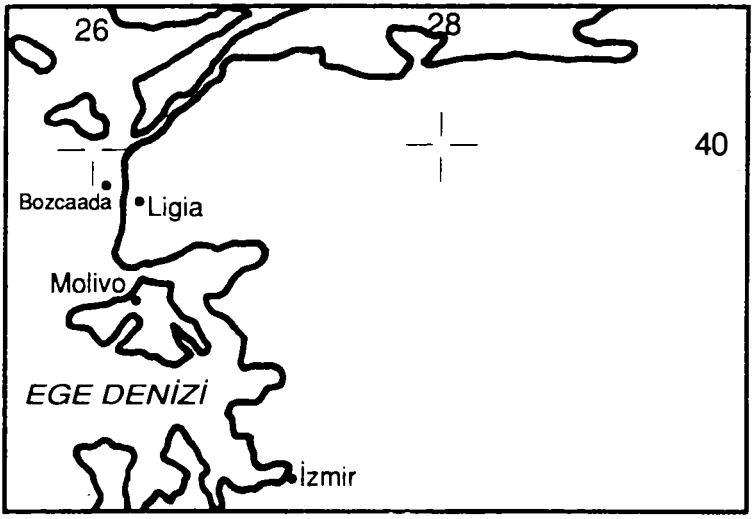

#84 **7 Haz. 1651 Honaz** *bkz. s. 64*
#85 **22 Şub. 1653 Aydın** *bkz. s. 64*

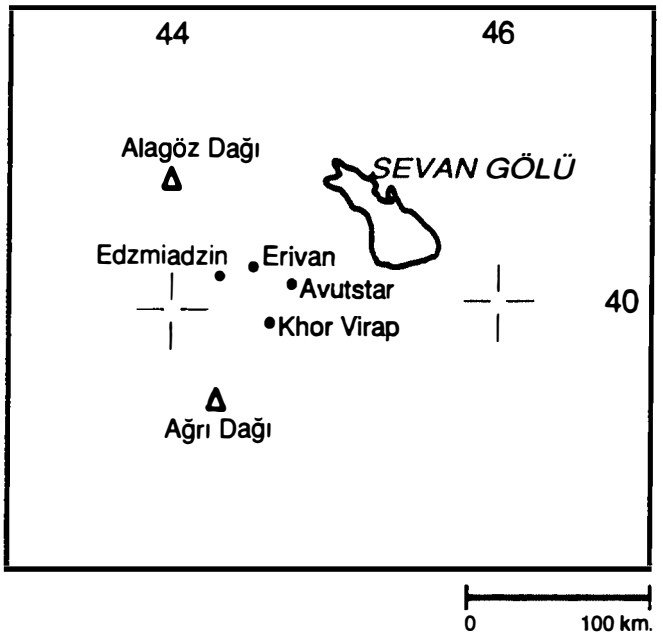

#97 **22 Eyl. 1666 Hakkâri** *bkz. s. 68*

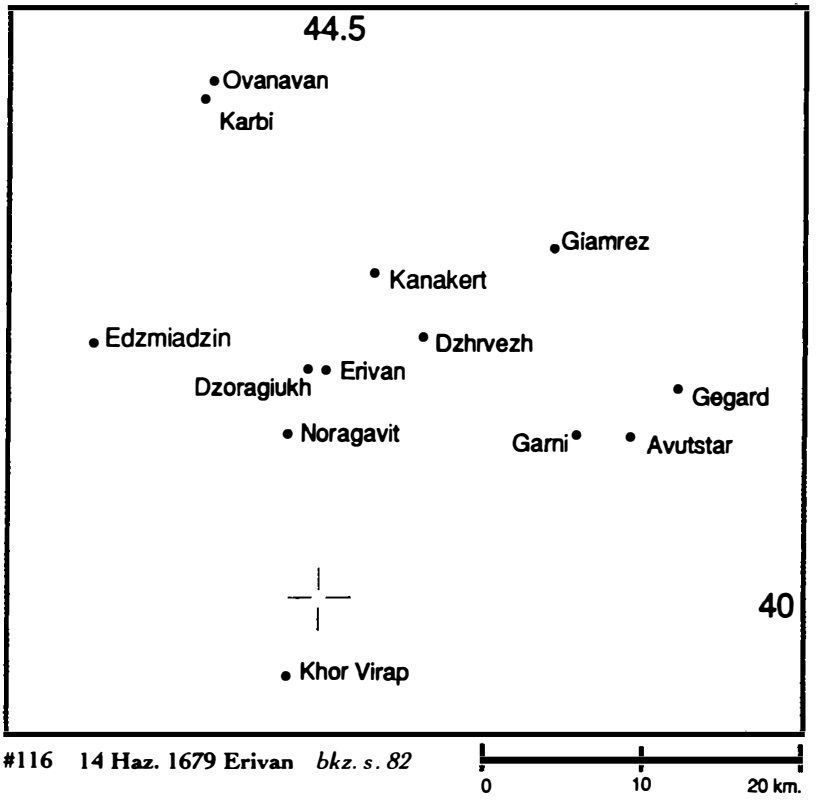

#101 12 Ağu. 1668 **Beypazarı** *bkz. s. 70*
#102 15 Ağu. 1668 **Ankara** *bkz. s. 71*
#103 17 Ağu. 1668 **Anadolu** *bkz. s. 72*

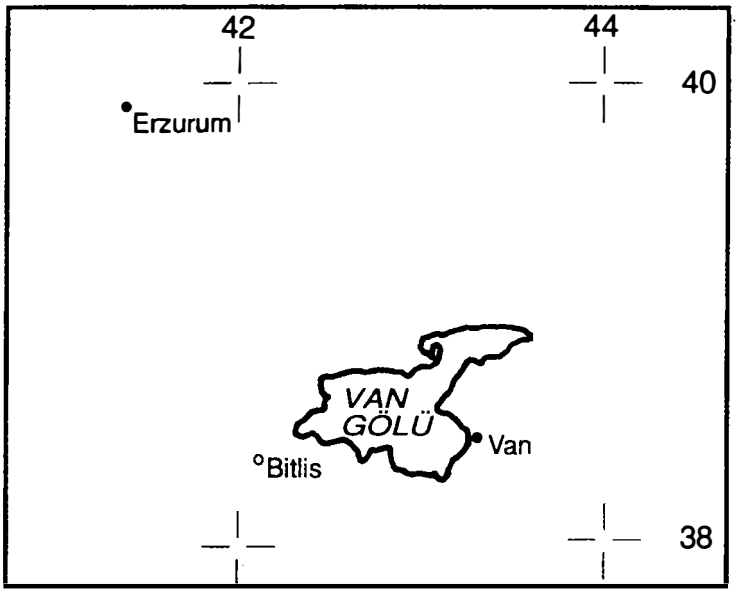

#108 *14 Şub. 1672* **Bozcaada** *bkz. s. 80*

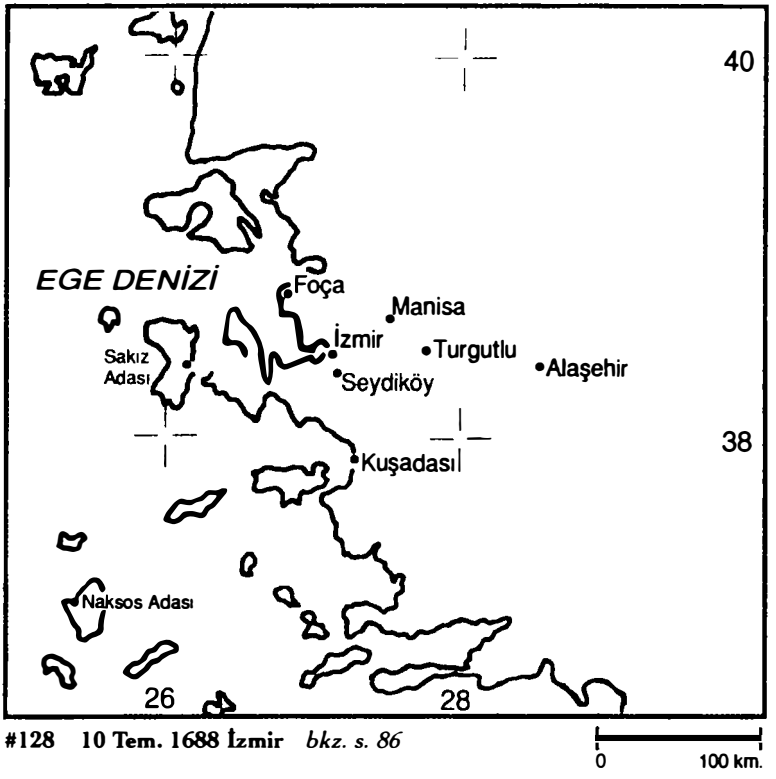

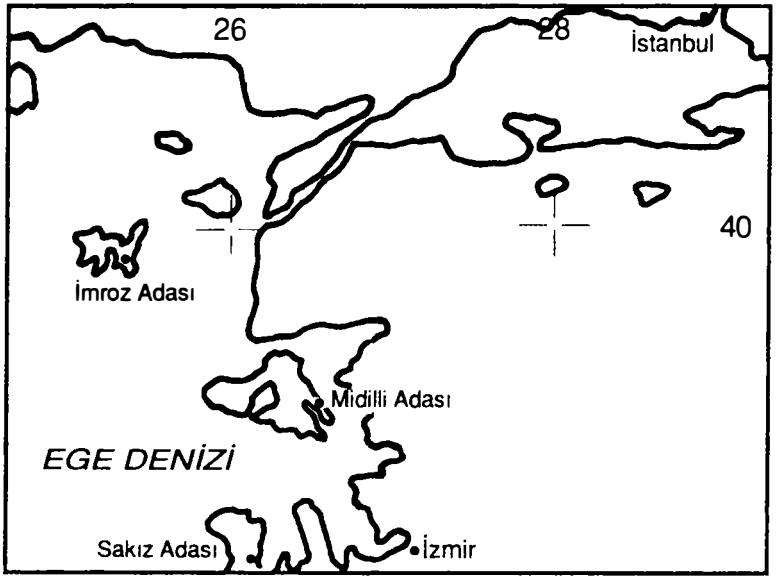

#116 14 Haz. 1679 Erivan *bkz. s. 82*

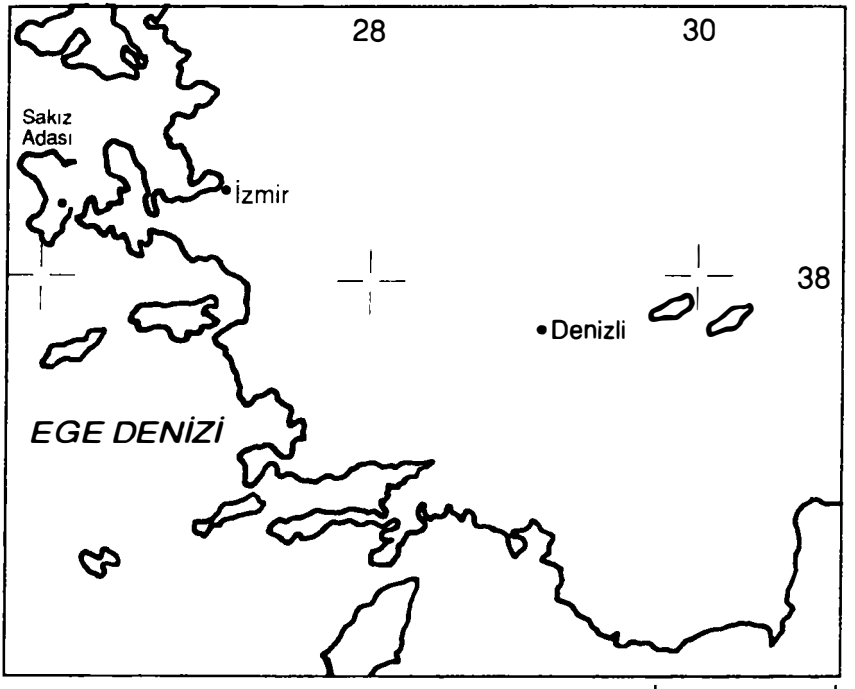

#125 Ara. 1685 Yukarı Murat Vadisi *bkz. s. 85*

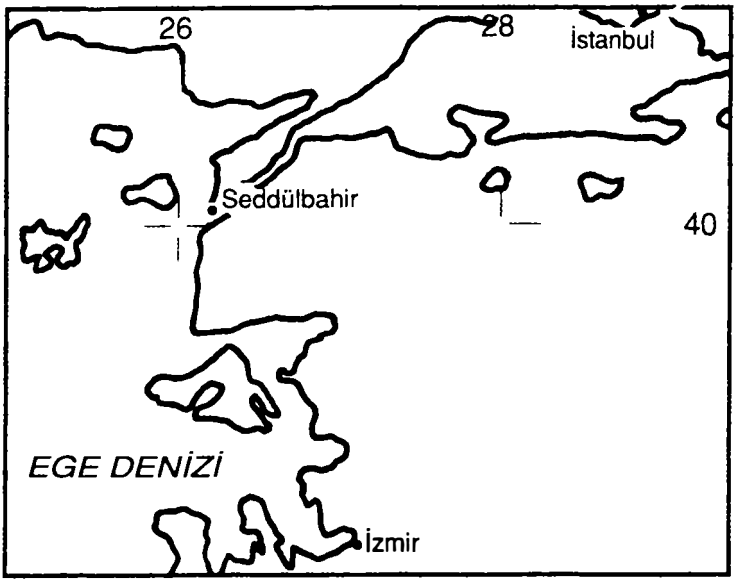

#128 10 Tem. 1688 İzmir *bkz. s. 86*

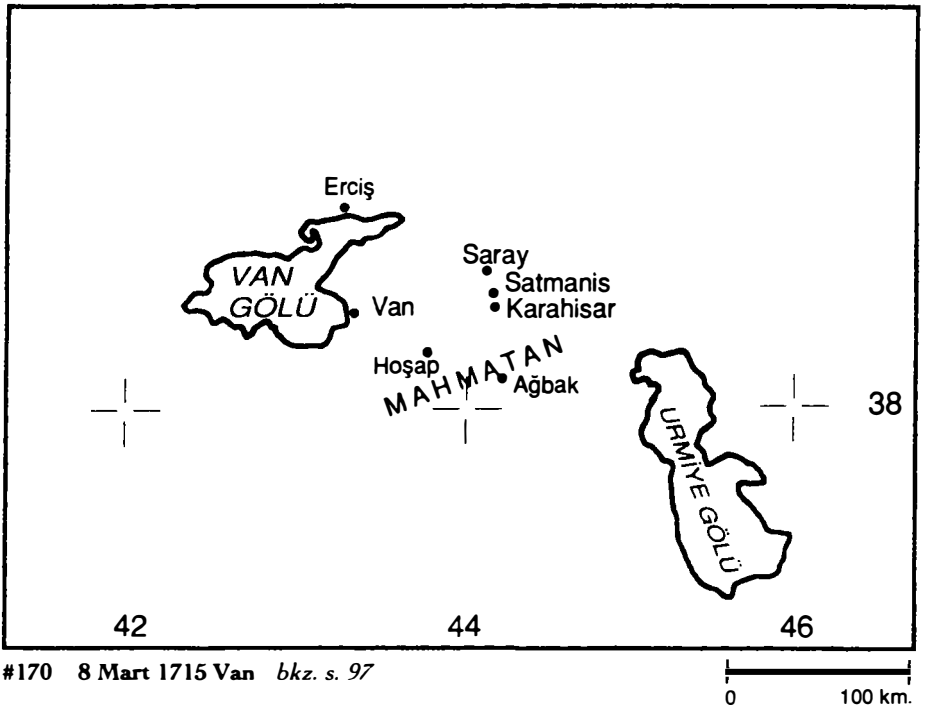

#129 10 Eyl. 1688 Karesi *bkz. s. 88*

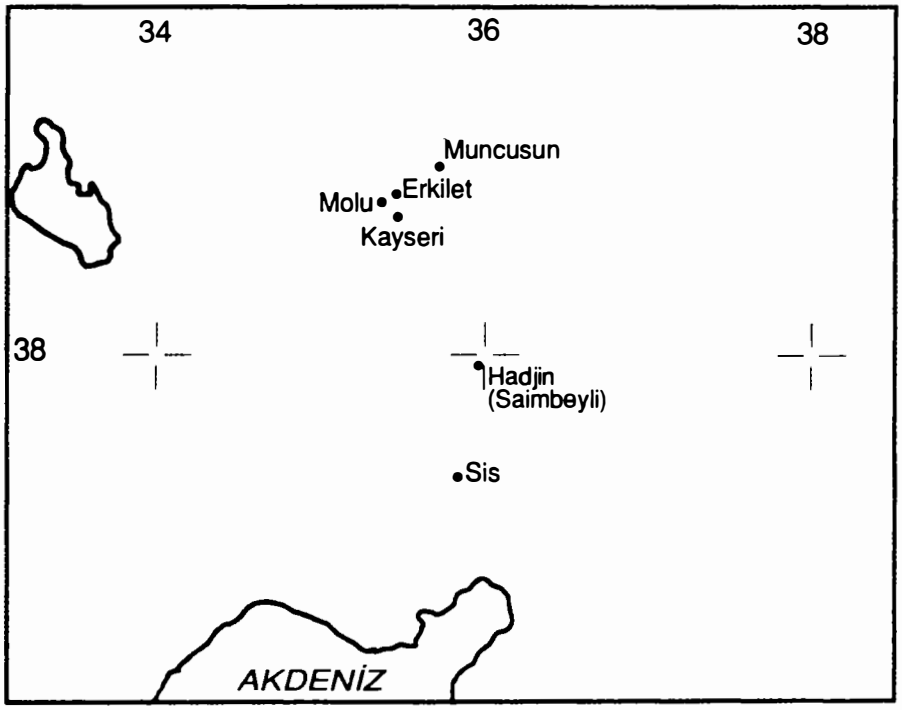

#150 25 Şub. 1702 Denizli *bkz. s. 92*

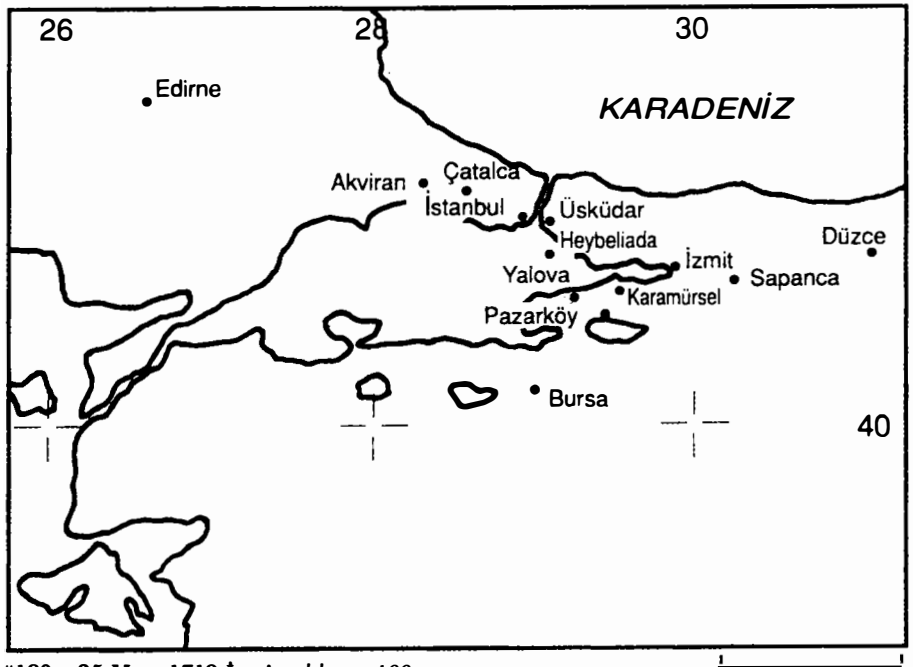

#158 1 Haz. 1707 Biga *bkz. s. 94*

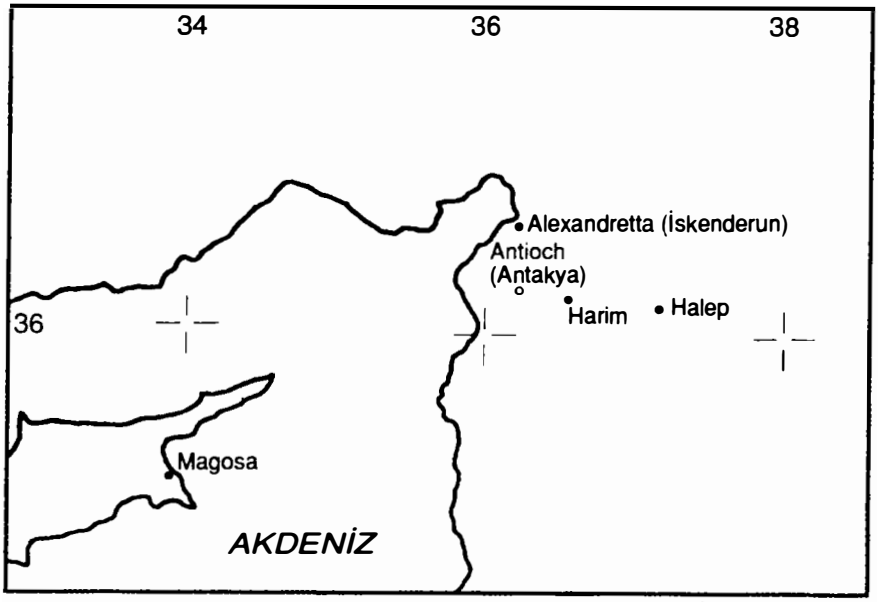

#170 8 Mart 1715 Van *bkz. s. 97*

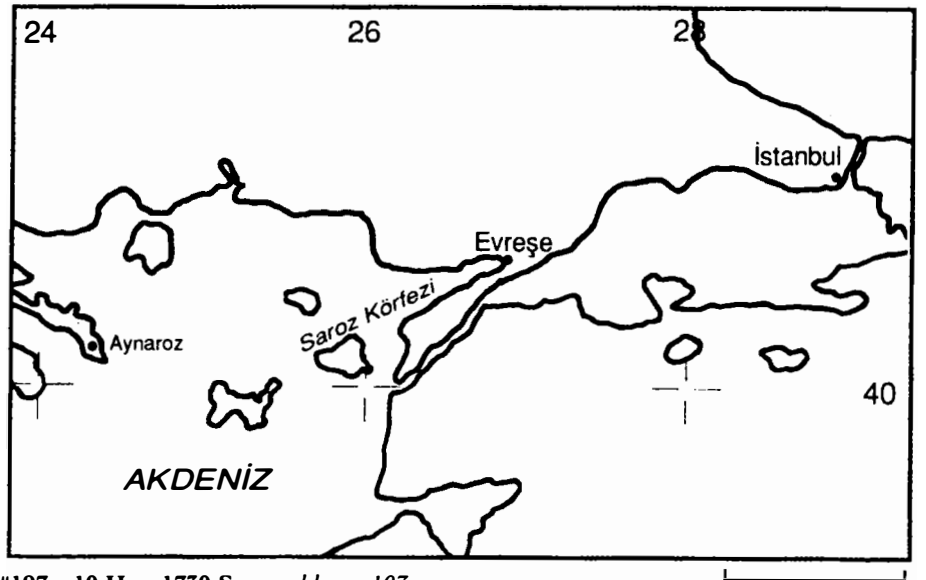

#174 9 May. 1717 Kayseri *bkz. s. 98*

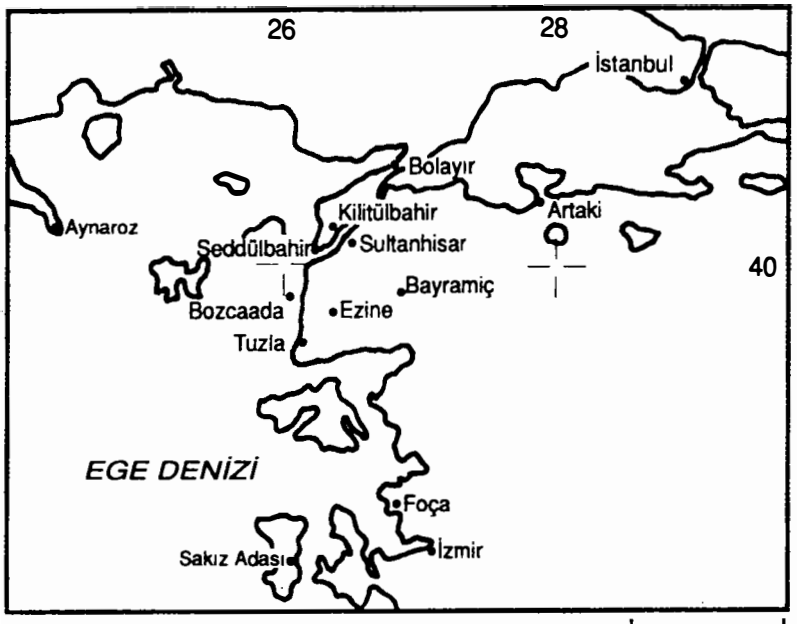

#180 25 May. 1719 İzmit *bkz. s. 100*

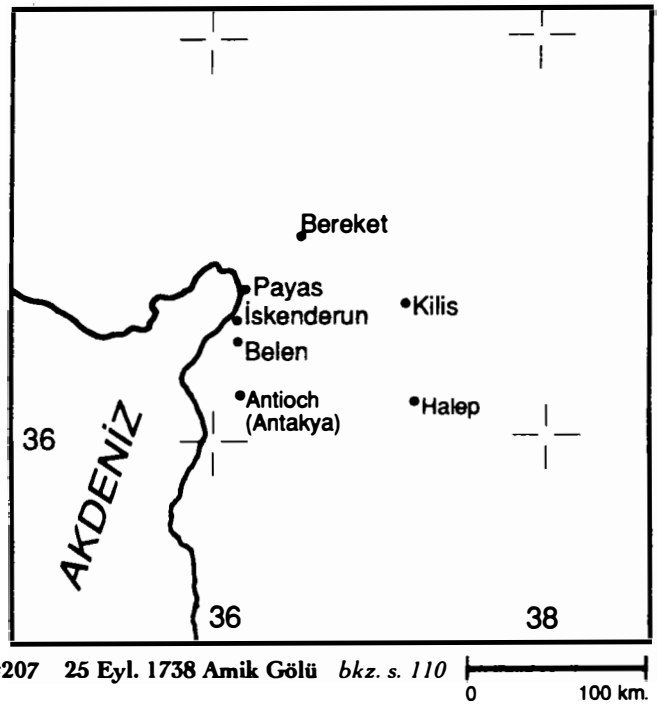

#191 15 Nis. 1726 Harim *bkz. s. 106*

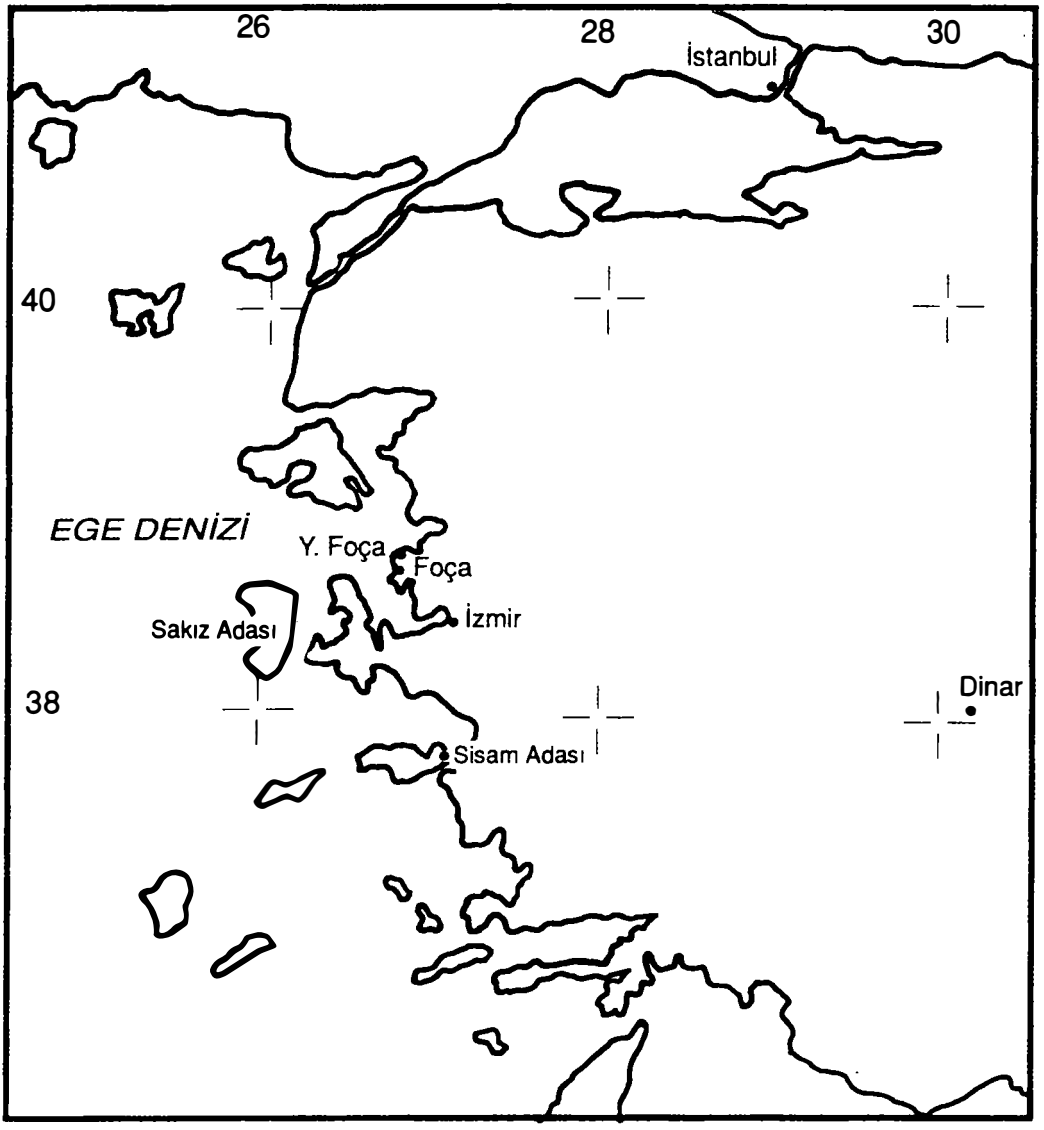

#197 10 Haz. 1730 Saros *bkz. s. 107*

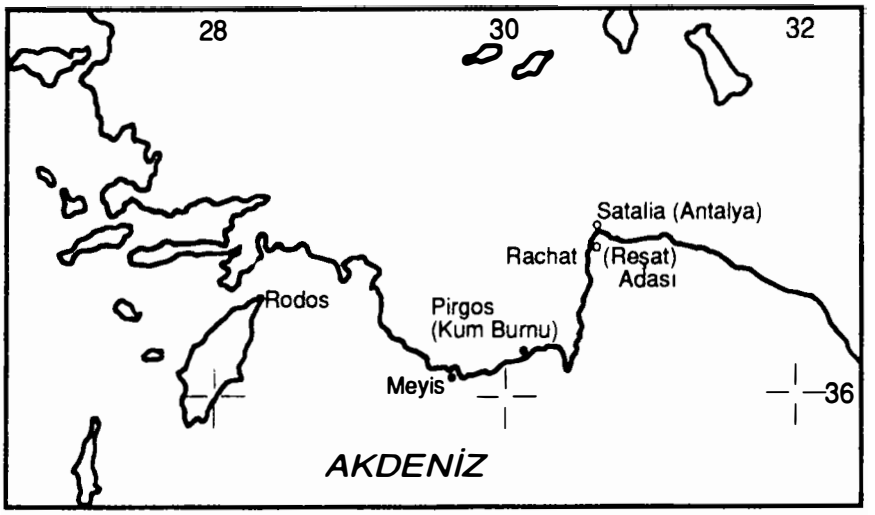

#204 6 Mart 1737 Biga *bkz. s. 109*
#205 19 Mart 1737 Biga *bkz. s. 110*

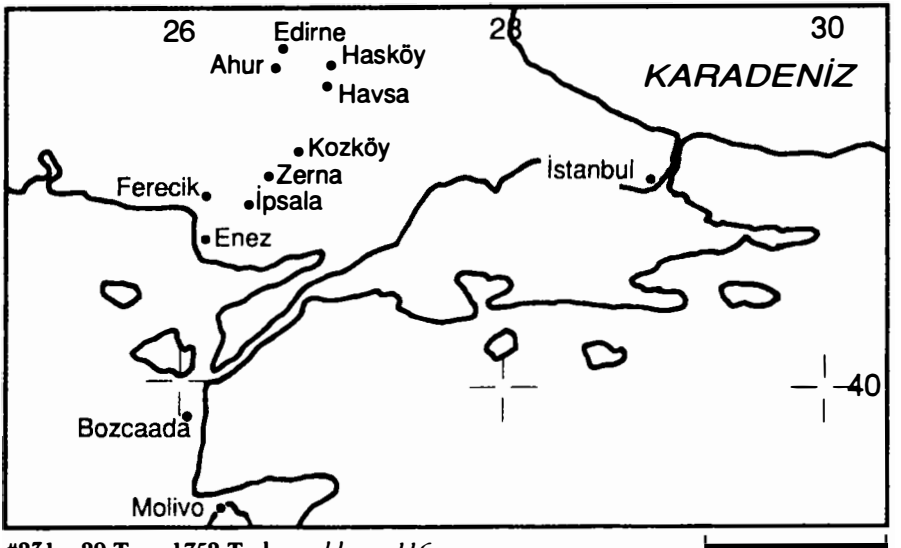

#207 25 Eyl. 1738 Amik Gölü *bkz. s. 110*

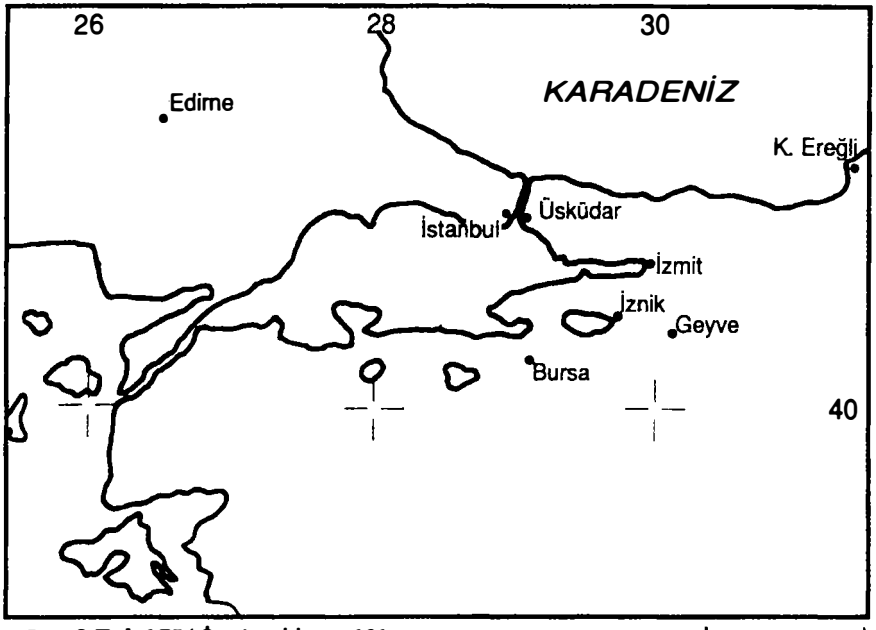

#210 4 Nis. 1739 Foça *bkz. s. 111*

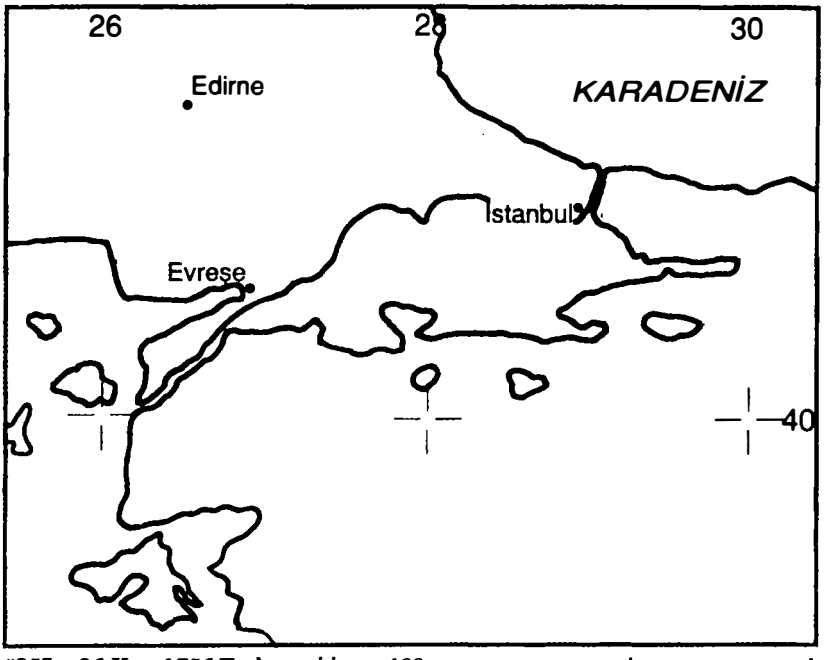

#211 31 Ocak 1741 Rodos *bkz. s. 113*
#216 8-20 Mart 1743 Antalya *bkz. s. 114*

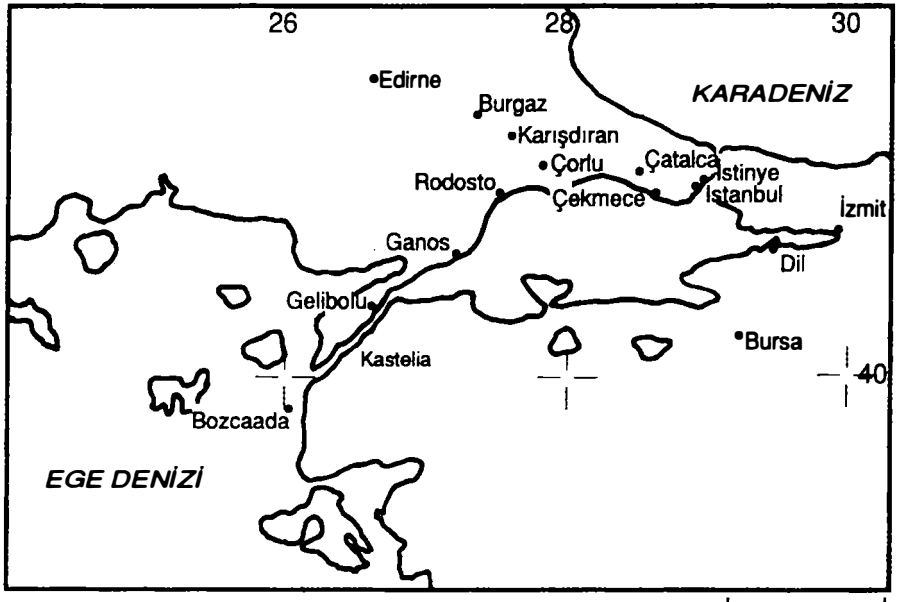

#231 29 Tem. 1752 Trakya *bkz. s. 116*

#235 2 Eyl. 1754 İzmit *bkz. s. 121*

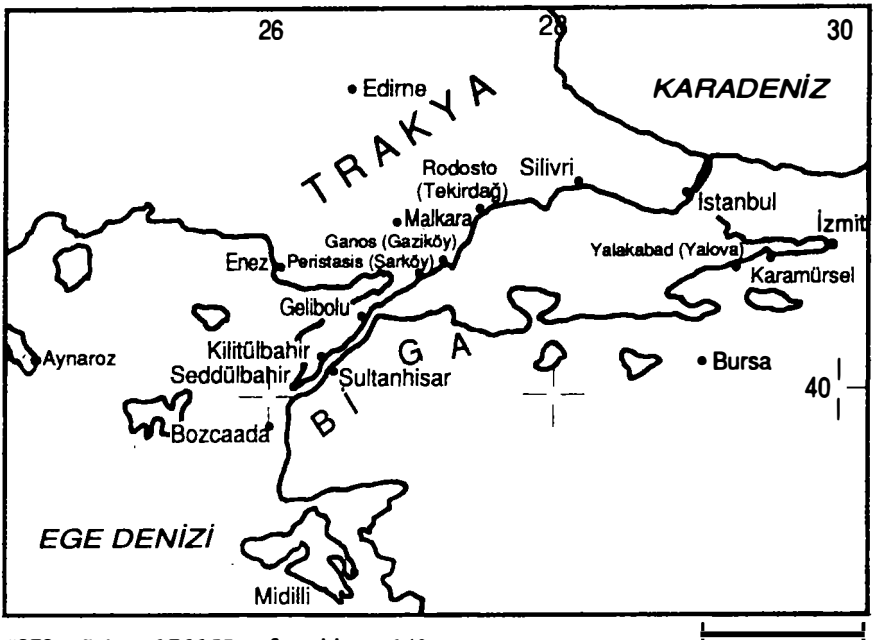

#253 26 Kas. 1756 Trakya *bkz. s. 129*

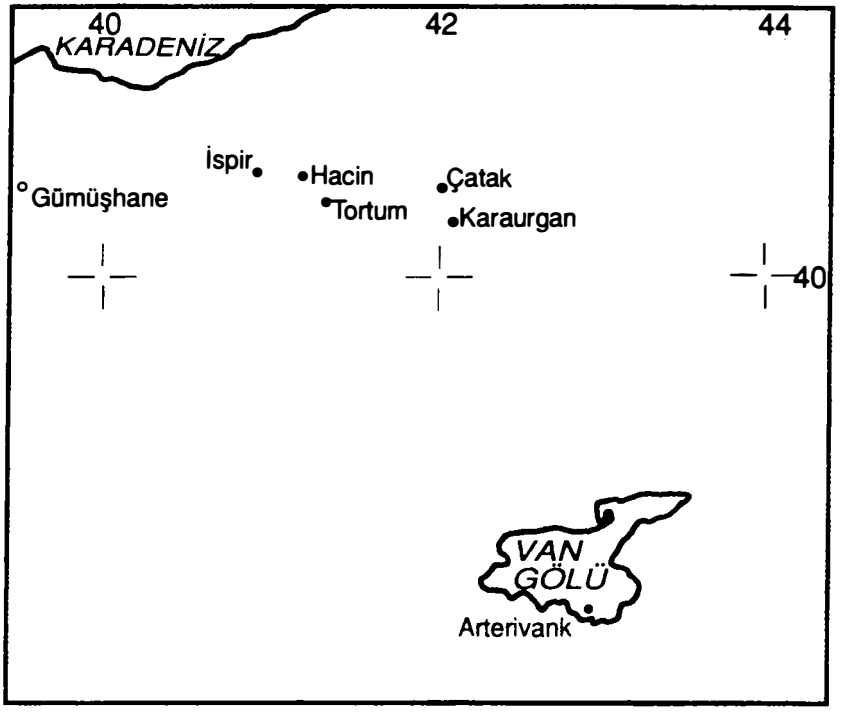

#273 22 May. 1766 Marmara *bkz. s. 132*

0 100 km.

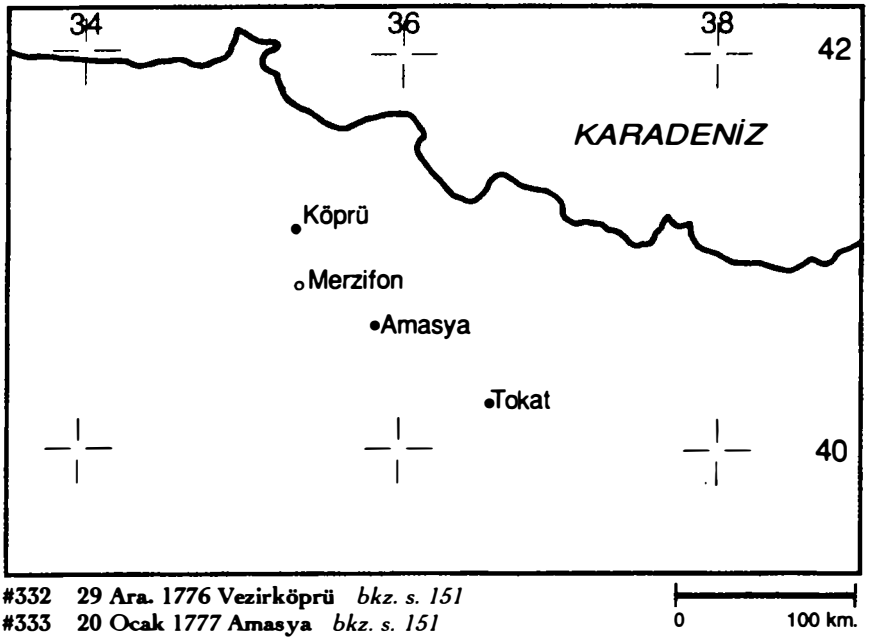

#279 5 Ağu. 1766 Mürefte *bkz. s. 140*

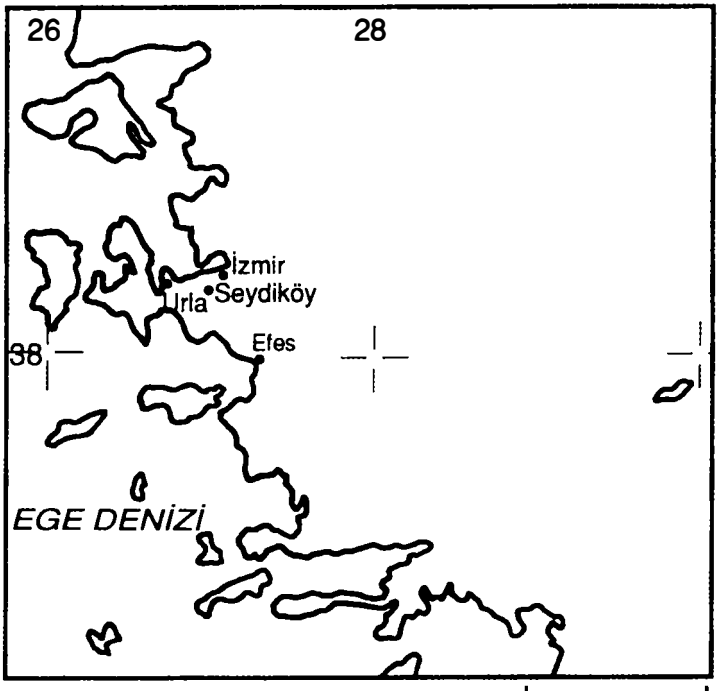
0 100 km.

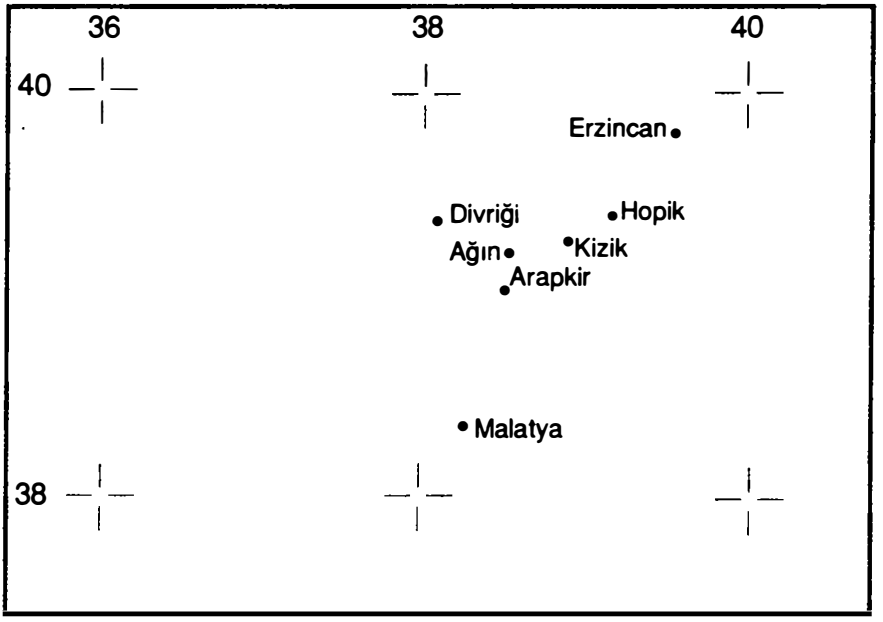

#283 9 Ekim 1766 İspir *bkz. s. 144*

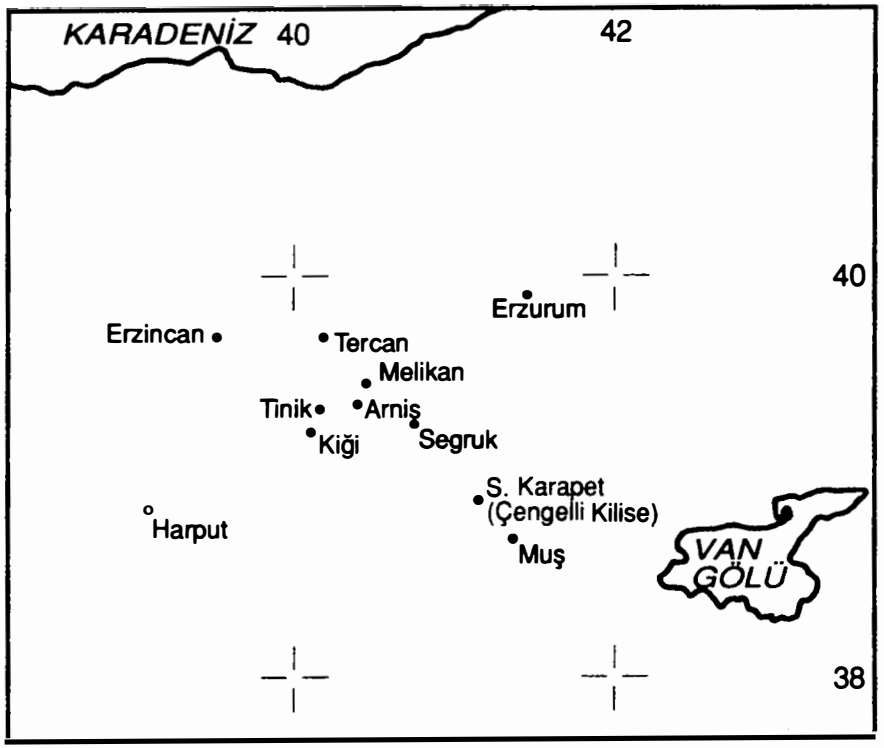

#332 29 Ara. 1776 Vezirköprü *bkz. s. 151*
#333 20 Ocak 1777 Amasya *bkz. s. 151*

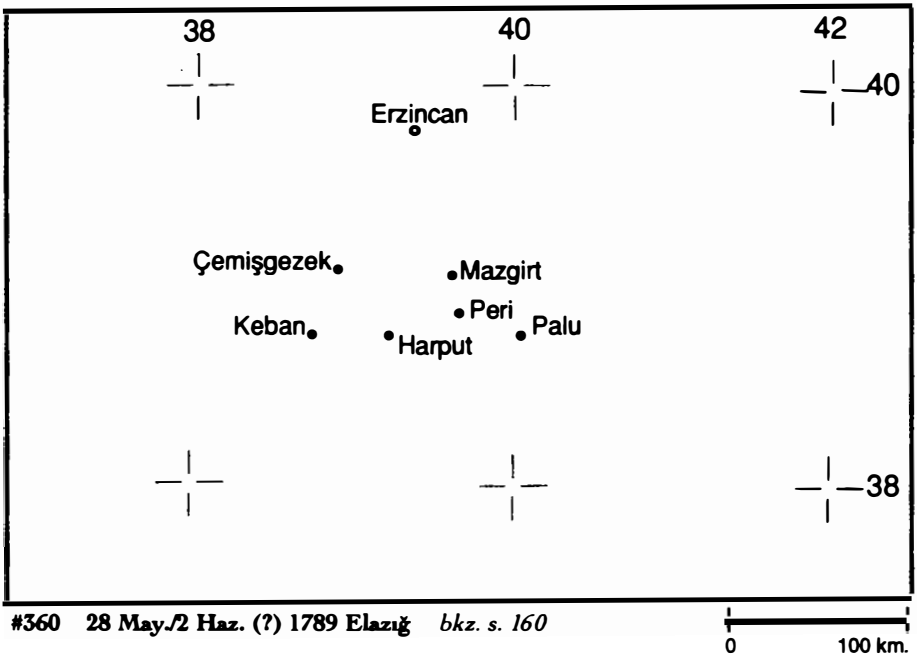

#336 3-5 Tem. 1778 İzmir *bkz. s. 152*

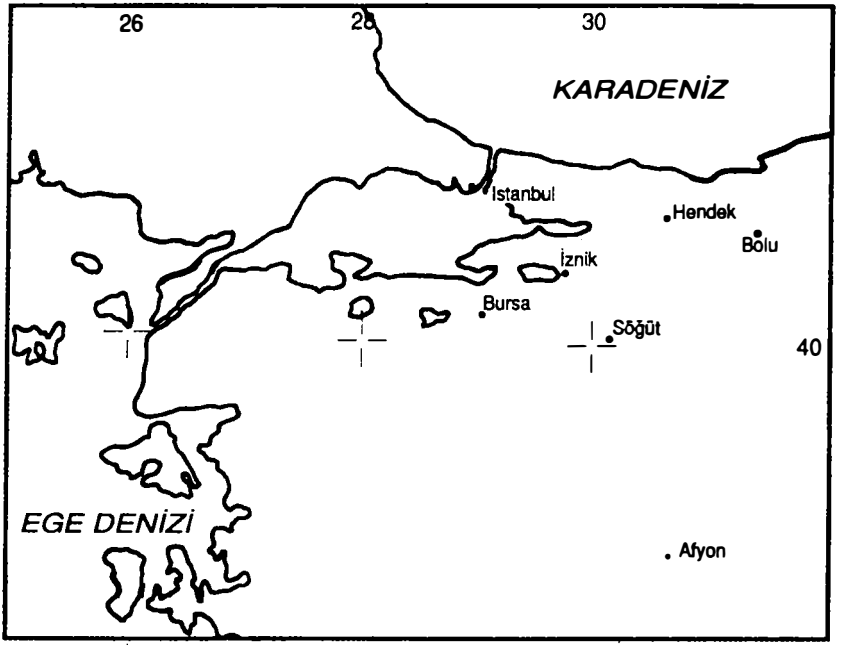

#342 14 Mart 1779 Arapgir *bkz. s. 154*

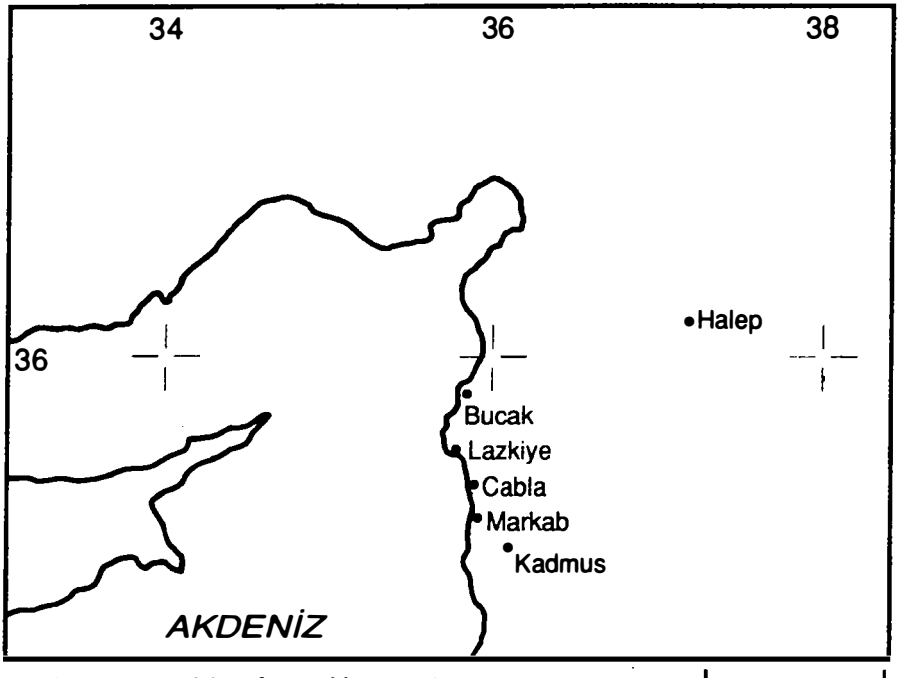

#352 18 Tem. 1784 Kiği *bkz. s. 156*

#360 28 May./2 Haz. (?) 1789 Elazığ *bkz. s. 160*

#371 5 Ağu. 1794 Söğüt *bkz. s. 164*

#374 26 Nis. 1796 Lazkiye *bkz. s. 164*

SÖZLÜK*

bedesten/bezestan	kapalı çarşı
bey	'efendi', genellikle bir kasabanın kaymakamı olarak görev yapan *sancakbeyi* için kullanılır
beylerbeyi	*eyalet*in valisi
eyalet	il
hamam	banyo yapılan yer
han	tüccarların satmak için mal getirdikleri (genellikle ortasında bir avlu bulunan) bina
imaret	dini bir vakfın halk için kurduğu aşevi
kapı/kapu	geçit, kapı
kaza	kadı tarafından yönetilen yerleşim birimi
liva	*sancak* olarak kullanılmıştır
medrese	İslami kurallar ve dini öğretiler hakkında eğitim veren okul
mekteb/mektep	oğlan çocukları için Kuran-ı Kerim okulu
mescid	mahallelerde bulunan küçük cami
mihrab	camide dua etmek için yararlanılan duvar ve girintisi
naib	kadı yardımcısı
namazgâh	açık havada namaz kılınan yer
şadırvan	dini vecibeler öncesi aptes almak için kullanılan çeşme
sancak	ilçe
saray	saray
takvîm	takvim, astrolojik çizelge
vakıf	dini vakıf
vali	*vilayet*in yöneticisi
vilayet	il
zaviye	dervişlere ait tekke

* Orijinal yapıt İngilizcedir. (ç.n.)

KISALTMALAR

a.g.y.	adı geçen yapıt
ayn.	aynen alınmıştır
bkz.	bakınız
c.	cilt
çeş.	çeşitli
ek.	ek olarak bulunan
ElY.	elyazması
hd.	herkese açık değil
kes.	kesim
krşl.	karşılaştırınız
ks.	kısım
mak.	makale
mod.	modern
örn.	örneğin
sf.	sayfa
sy.	sayı
vbis.	ve bunu izleyen sayfalar
ve diğ.	ve diğerleri
ykn.	yakınlarında

Ad.	Adası
Ağu.	Ağustos
Ara.	Aralık
Dğ.	Dağı
Eyl.	Eylül
G.	Gölü
Haz.	Haziran
Kas.	Kasım
May.	Mayıs
N.	Nehri
Nis.	Nisan
Şub.	Şubat
Tem.	Temmuz

KAYNAKLAR

KÜTÜPHANELER VE ARŞİVLER

ACCM	Archives de la Chambre de Commerce de Marseille	
AGS	Archivo General de Simancas, Valladolid	
	S. Est	Seccion de Estado
AMAE CADN	Ministère des Affaires Etrangères, Centre des Archives Diplomatiques de Nantes, Nantes	
ANF	Archives Nationales, Paris	
	AE	Affaires Etrangères
ARG	Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage, Lahey	
BBA	Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İstanbul	
	A. AMD	Bâb-ı Âsafî, Âmedi Kalemi
	AE	Ali Emîrî Tasnifi
	CA	Cevdet-Askeriye
	CB	Cevdet-Belediye
	CD	Cevdet-Dahiliye
	CE	Cevdet-Evkâf
	CM	Cevdet-Maliye
	CS	Cevdet-Saray
	D. BŞM	Bâb-ı Defterî, Başmuhasebe Kalemi
	D. BŞM. BNE	Bâb-ı Defterî, Bina Emini
	İE	İbnülemin Tasnifi
	MD	Mühimme Defteri
	MMD	Maliyeden Müdevver Defterler
	ŞD	Şikâyet Defteri
	Erzurum Ahkâmı (Defteri)	
	Maraş Ahkâmı (Defteri)	
BBL	Breisgau Badisches Landesarchiv, Breisgau	
BC	Biblioteca del Museo Civico Correr, Venedik	
BDP	Deutsche Presseforschung, Universitatsbibliothek, Bremen	
BL (BM)	British (Museum) Library, Londra	
BMV	Biblioteca Nazionale Marciana, Venedik	
BN	Bibliotheque Nationale, Paris	
BRG	Bibliotheek Rijksuniversiteit, Gent	
BRT	Biblioteca Reale di Torino	
BV	Bibliothek Vadiana, St. Gall	
DBM	Bibliotheque Municipale, Dijon	
EZB	Evangelisches Zentralarchiv, Berlin	
HHW	Haus-, Hof- und Statsarchiv, Viyana	

İÜK	İstanbul Üniversitesi Kütüphanesi, İstanbul	
LBS	Landesbibliothek, Stuttgart	
MKA	Milli Kütüphane, Ankara	
	KS	Kadı sicilleri
MKİ	Millet Kütüphanesi, İstanbul	
PRO	Public Record Office, Londra	
	FO	Foreign Office
	SP	Special Papes
SAW	Staatsarchiv, Wiesbaden	
SK	Süleymaniye Kütüphanesi, İstanbul	
TKSA	Topkapı Sarayı Arşivleri, İstanbul	
TKSK	Topkapı Sarayı Kütüphanesi, İstanbul	
ZZB	Zentralbibliothek, Zürih	

BASIN

PAA	Amsterdamsche Argus, Amsterdam
PAE	Annals of Europe, Londra
PAR	Annual Register, Londra
PCP	Constitutionnel, Paris
PDE	Diarium Europaeum, Frankfurt
PDGA	Dressdnische Gelehrte Anzeigen, Dresden
PEM	Europeesche Mercurius (Nederlandsch Gedenkboek), Amsterdam
PEXR	Extraordinariae Relationes, Köln
PGC	Gazette de Cologne, Köln
PGF	Gazette de France, Paris
PGM	Gentlemans Magazine, London
PGU	Gazette d'Utrecht, Utrecht
PHH	Hollandsche Historische Courant, Delft
PHR	Historiae Relationis/Continuatio, Utrecht
PIN	Iran-i Nau, Tahran
PJH	Journal Historique, Paris
PKA	Kateria, Syros
PKRZ	Kaiserliche Reichsoberpostamts Zeitung, Köln
PLC	London Chronicle, Londra
PLD	Leidsche Courant, Leyden
PLG	London Gazette
PME	Mercurio de Espana, Madrid
PMF	Mercure Français, Paris
PMdF	Mercure de France, Paris
PMH	Mercurius Historicus
PMHP	Mercurio Historico y Politico, Madrid
PMU	Moniteur Universel (sonradan, Moniteur), Paris

PND	Nederlandesche Mercurius, Den Haag
PNE	Nouvelles Extraordinaires, Paris
PNEX	Nouvelles Extraordinaires de Divers Endroits, Paris
PNW	Der neue Weltbote, Basel
PORR	Ordinariae Relationes, Köln
PSC	's Gravenhage Courant, Lahey
PTE	Theatrum Europaeum, Frankfurt
PWD	Wienerisches Diarium, Viyana

ELYAZMASI VE BASILMIŞ KAYNAKLAR

Abdi Paşa. Vekāyi'nâme. ElY., Hazine 1363, TKSK, İstanbul.

Abich, H. (1878-87) *Geologische Forschungen in den kaukasischen Ländern.* 3 cilt. Viyana.

Agamennone, G. (1894-96) *Bull Météorologique et Sismique Observ. Impér. de Constantinople*, 1-3. ciltler. Constantinople.

Agamennone, G. (1900) "Liste des tremblements de terre observés en Orient 1896", *Beitr. z. Geophys.*, 4. c., sf. 118-199. Leipzig.

Aguletsi, Zakaria (1938) *Oragrutiwne.* Erivan.

Ahmed b. Receb. *Zelzeleye âid bir Risâle.* ElY., Hacı Mahmud 1902, SK, İstanbul.

Aksüt, A. Kemalî, (1932) *Erzincan.* Erzincan.

Aktepe, M., ed. (1976-81) *Şemdânî-zâde Fındıklılı Süleyman Efendi Târihi, Mür'it-tevârih.* 3 cilt, İstanbul Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul.

Alderson, A. D. (1956) *The Structure of the Ottoman Dynasty.* OUP, Oxford.

Âlî, Gelibolulu Mustafa. *Künhü'l-ahbâr* (a). ElY., Add. 10004, BM, Londra.

Âlî, Gelibolulu Mustafa. *Künhü'l-ahbâr* (b). ElY., Halet Ef. 598, SK, İstanbul.

Alsan, E., Tezucan L., Bath M. (1975) *An Earthquake Catalogue for Turkey for the Interval 1913-1970.* Publ. Seism. Inst. Univ. Uppsala, no. *7/75*, Uppsala.

Altınay, A. Refîk (1930) *Hicri Onikinci Asırda İstanbul Hayatı.* İstanbul.

Ambraseys, N. (1988) "Engineering Seismology", *Jour. Earthq. Eng. & Struct. Dyn.*, c. 17, sf. 1-105.

Ambraseys, N. (1989) "Temporary Seismic Quiescence: SE Turkey", *Geophysical Journal*, c. 96, sf. 311-331.

Ambraseys, N. (1994) "A Note on Two Little-known 16th Century Earthquakes in Central Greece", *Communications*, c. 2, sf. 75-82. Centre des Etudes Sud-Est Europ., Atina.

Ambraseys, N., Finkel C. (1987) "Seismicity of Turkey and Neighbouring Regions 1899-1915", *Annales Geophys.*, c. 5B, sf. 701-26.

Ambraseys, N., Finkel C. (1988) "The Anatolian Earthquake of 17 August 1668" in ed. H. Lee, *Historical Seismograms and Earthquakes of the World*, sf. 173-80. Academic Press, San Diego vb.

Ambraseys, N., Finkel C. (1990) "The Marmara Sea Earthquake of 1509", *Terra*, c. 2, sf. 167-74. Oxford.

Ambraseys, N., Finkel C. (1991) "Long-Term Seismicity of Istanbul and of the Marmara Sea region". *Terra*, c. 3, sf. 527-39. Oxford.

Ambraseys, N., Finkel C. (1992) "The Seismicity of the Eastern Mediterranean Region during the Turn of the Eighteenth Century", *Istanbuler Mitteilungen*, c. 42, sf. 323-43. İstanbul.

Ambraseys, N., Melville C. (1982) *A History of Persian Earthquakes.* Cambridge Univ. Press.

Ambraseys, N. Melville C., Adams R. (1994) *The Seismicity of Egypt, Arabia and the Red Sea: a Historical Review.* Cambridge Univ. Press.

Anonim (1542a) *Newe Zeitung erschrecklicher dinge die zu Constantinopel... erschrecken Erdbidem* vb., (broşür).
Anonim (1542b) *Ein erschrockenliche Newe Zeitung so geschehen ist den 12 tag Junii in dem 1542* vb., (broşür). Zürih.
Anonim (1542c) *Li particolari avisi delle cose occorse novamente nella citta di Constantinopoli* vb., (broşür). Venedik.
Anonim (1542d) ElY., YT. 4. Helmst. 4, Wolfenbüttel.
Anonim (1542e) ElY., Misc. 2231. 7, 1542, BMV, Venedik.
Anonim (1555) ElY., D. 269, ZZB, Zürih.
Anonim (1556) *Ein erschrocklich wunderzeichen von zweyen Erdbidemen welche geschehen seind zu Rossanna und Constantinopel M.D.Lvi.Jar*, (fly-sheet). W. Hess'te kopyalanmış (1910).
Anonim (1563) ElY., *Geschriebene Zeitungen* x. 2, HHW, Viyana.
Anonim (1567) ElY., B. 90, ZZB, Zürih.
Anonim (1606) *Discursus historicus.* I. Hoffman, Frankfurt.
Anonim (1608) ElY., Fr. 16171, BN, Paris.
Anonim (1628) *Chronica oder Zeitregister und wahrhafte Beschreibung fürnehmster und gedenkwurdigen Sachen* vb. Augsburg.
Anonim (1660) ElY., L. 8, ZZB, Zürih.
Anonim (1687) *Historie abregee de l'Europe pour le mois de mars 1687.* Paris.
Anonim (1688) *Kurtze Relation über den 10 Julii Erdbeben.*
Anonim (1693) *Unglücks-Chronica vieler grausahmer und erschrecklicher Erdbeben.* Hamburg.
Anonim (1694) *Etat présent de l'Arménie.* Paris.
Anonim (1732a) *A fenix das tempestades renasciada na de 15 de Outubro de 1732*, (tract). J. Antonio da Sylva, Impr. Acad. Real, Lizbon.
Anonim (1732b) *Miscellenea Physico-Medico-Mathematika.* Erfurt.
Anonim (1757) *Noticia certa de hun fatal successo, acontecido na cidade de Constantinopla... no dia 26 de Novembro proximo de 1756*, (broşür). Officina de Domingos Rodrigues, Lizbon.
Anonim (1766) *Veridica relazione dell'oribile terremoto seguite nella Città di Constantinopoli li 22 Maggio 1766*, (fly-sheet). Roma.
Anonim (1939) "Çorumda Camikebire ait Vesikalar", *Çorumlu Mecmuası. Çorum Halkevi Dil ve Edebiyat Dergisi*, yıl 2, sayı 14 ek, sf. 180-83. Çorum.
Antoniadis, E. M. (1907-09) *Ekphrasis tis Hagias Sophias.* 3 cilt. Sakellariou, Atina.
Antraigues, Comte de. ElY., no. 1544, DBM, Dijon.
Argenti, P., ed. (1943) *Hieronimo Giustiniani's History of Chios.* Cambridge Univ. Press.
Argentis, F., Kyriakides S. (1946) *I chios para geographios kai perigitas.* Atina.
Arık, F. Ş. (1992-94) "Selçuklular Zamanında Anadolu'da Meydana Gelen Depremler", *Ankara Üniversitesi DTC Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, c. 27, sf. 13-32. Ankara.
Arıncı, R. (1945) "Arzda ve Yurdumuzda Zelzele Bölgesi", *Çorumlu Mecmuası. Çorum Halkevi Dil ve Edebiyat Dergisi*, yıl 4, sy. 29, sf. 897-903. Çorum.
Aristokleous, Th. M., ed. (1866) *Konstantiou A' viographia kai syggraphia elassones ekklisiastikai.* Atina.
Artan, T. (1993) "The Kadırga Palace: an Architectural Reconstruction", *Muqarnas*, c. 10, sf. 201-11. Brill, Leiden.
Arvieux, L. d' (1735) *Mémoires du Chevalier d'Arvieux* vb. 6 cilt. Paris.
Avril, Ph. (1692) *Voyages en divers états d'Europe et d'Asie* vb. Paris.
Ayhan, E., Alsan E., Sancaklı N., Ücer B. (1983) *Türkiye ve Dolayları Deprem Kataloğu, 1881-1980.* Boğaziçi Üniv., İstanbul.

Ayhan, E. (1988) "Türkiye'de 1881-1988 Yılları Arasında Oluşmuş Şiddetli Depremler ve Sonuçları", *Deprem Araştırma Bülteni*, c. 15, sy. 61. Ankara.

Ayvansarâyî, Hüseyin b. İsmail (1281/1864-65) *Hadîkatü'l-cevâmi'*. 2 cilt. İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1966) *Osmanlı Mimârîsinin İlk Devri*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enst., İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1972) *Osmanlı Mimârîsinde Çelebi ve II. Sultan Murad Devri*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enst., İstanbul.

Ayverdi, E. H. (1973) *Osmanlı Mimârîsinde Fâtih Devri*. İstanbul Fetih Cemiyeti İstanbul Enst., İstanbul.

Bacqué-Grammont, J. -L. (1981) "Un plan ottoman inedit de Van au XVIIe siècle" *Osmanlı Araştırmaları/Jour. Ottoman Studies*, c. 2, sf. 97-122. İstanbul.

Bâdi, Ahmed. *Riyâz-i Belde-i Edirne*, c. 2. ElY., microfilm no. 1414, SK, İstanbul.

Ballore, Montessus de (1900) "Sismicité de la péninsule balkanique et de l'Anatolie", *Bull. Com. Géol. Russie*, c. 19, sf. 31-53. Petersburg.

Ballore Montessus de (1900-01) "La Grecia sismica", *Boll. Soc. Sismol Ital* c. 6, sf. 115-130. Modena.

Ballore, Montessus de (1905) *Le géographie séismologique*. A Colin, Paris.

Ballore, Montessus de (1924) *La géologie séismologique*. A. Colin, Paris.

Barbaro, Daniele (1843) *Storia Veneziana di Daniele Barbaro dall'Anno 1512 al 1515*. Arch. Stor. Italiano, c. 77, sf. 949-1112.

Bardi G. (1581) *Chronologia universale dalla creazione di Adamo sino al 1581*. 4 cilt. Venedik.

Bataillon, M. (1966) "Mythe et connaissance de la Turquie en occident au milieu du XVIe siècle", ed. A. Pertusi, *Venezia e l'Oriente fra tardo medioevo e rinascimento*'da, sf. 451-70. Venedik.

Batman, S. (1581) *The Doome Warning all Men to the Iudgemente*. R. Nubery, Londra.

Baykara. T. (1974) *İzmir Şehri ve Tarihi*. İzmir.

Beer, J. C. (1708-10) *Neu-eröffnete Trauer-Bühne* vb. 3 cilt. Nurnberg.

Bees N. (1914) "Katalogos ton cheirographon kodikon tis Hellenikis scholis Sopotu", *Melki Stati i Zamtki*, no. 2. Petersburg.

Bees N. (1944) *Seismologika ek ton ergon tou K. K. Daponte*. Epistimon Pragmat., c. 24, Academy of Athens, Atina.

Berryat, J. (1761) "Liste chronologique des éruptions de volcans, des tremblements de terre vb.". *Collect. Academique*, c. 6, sf. 488-714. Paris.

Besson, J. (1660) *La Syrie sainte* vb. Henault, Paris.

Björnstahl, J. J. (1780-83) *Briefe auf seinen auslandischen Reisen*. 6 cilt. Rostock.

Bonito, M. (1980) *Terra tremante o vero continuatione de Terremoti*. repr. A Forni, Bologna.

Brauner, J. J. (1738) *Physikalisch und Historisch erläuterte Ciıriosităten*. Frankfurt.

Brosset, M. F. (1849) *Rapports sur un voyage archéologiqıe dans la Géorgie et dans l'Arménie*. no. vii. Petersburg.

Brosset, M. F., ed. (1873) "Des historiens armeniens des XVIIe et XVIIIe siècles: Arakel de Tavriz, registre chronologique". *Mém. Acad. Impér. Sci. de St. Pétersbourg*, ser. 7, c. 19, no. 5. Petersburg.

Brosset, M. F. (1874-76) *Collections d'historiens arméniens*. 2 cilt. Petersburg.

Browne, W. G. (1799) *Travels in Africa, Egypt and Syria from the Year 1792 to 1798*. Londra.

Burton, R. (1734) *The General History of Earthquakes* vb. Nathaniel Crouch, *Robert* ya da *Richard Burton* takma adı ile. Londra.

Busbecq, A. G. (1968) *The Four Epistles of A. G. Busbequius*, vb. repr. R. Neck, Akadem. Druck, Graz.

Busse, H. (1968) "Abd al-Gānīan-Nābulusīs Reisen im Libanon", *Der Islam* c. 44, sf. 71-114.

Byus, E. N. (1948-1955) *Seismicheskie usloviya zakavkaziya*. 3 cilt. Akad. Nauk Gruz., Tiflis.
Caoursin, G. (1496) *Opera ad historia Rhodiana spectantia*. Ulm.
Carayon, Père Auguste (1864) *Relations inédites des Missions de la Compagnie de Jésus à Constantinople* vb. Paris.
Careri, P. Gemelli (1704) *Voyage around the World*. Churchills Coll. Voyages, c. 4. Londra.
Castilhon, L. (1771) *Des derniers révolutions du globe*. Bouillon.
Caylus, P-C-A de (1938) "Voyage de Constantinople", *Gazette des Beaux-Arts*, c. 19, sf. 276-92. Paris.
Cevdet Paşa, Ahmed (1309/1891) *Târih*. 12 cilt. İstanbul.
Cezar, M. (1963) "Osmanlı Devrinde İstanbul Yapılarında Tahribat Yapan Yangınlar ve Tabii Afetler", *Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri*, c. 1, sf. 327-414. İstanbul.
Chandler, R. (1825) *Travels in Asia Minor and Greece*. 2 cilt. Oxford.
Chesneau, J. (1887) *Le voyage de Monsieur d'Aramon ambassadeur pour le roy en Levant*. Recueil de Voyages et de Documents, Hist. de la Géogr., c. 8. Paris.
Chronique de Lille. ElY., NAF 24089, BN, Paris.
Cinlioğlu, H. T. (1941-51) *Osmanlılar Zamanında Tokat*. 3 ks. Tokat.
Clarke, H. (1880) "Earthquake in Smyrna", *Nature* (1880. 8. 19). Londra.
Comninos-Ypsilantis, A. (1870) *Ta meta tin alosin*. G. Afthonodis, Constantinople.
Congreve, W. ElY., D. 1057. M/G/4/15, Stafford Eyaleti Kayıt Ofisi.
Conradus, Abbot (1609) *Conradi a Liechtenaw Urspergensis coenobii. ... chronicon*. Strasbourg.
Conybeare, F. G. (1913) *A Catalogue of the Armenian MSS. in the British Museum*. Londra.
Coronelli, P. V. (1963) *Epitome cosmografica*. P. L. S., Colonia.
Cuinet, V. (1892-94) *La Turquie d'Asie*. 4 cilt. Paris.
Cumont, F., Cumont E. (1906) *Voyage d'exploration archéologique dans le Pont et la petite Arménie*. Studia Pontica, c. 2. Brüksel.
Cyprianos, P. (1788) *Historia chronologiki tis nisou Kuprou*. Glycas, Venedik.
Çayırdağ, M. (1988) "Kayseri'de Vakıf Kütüphaneleri ve Matbah Emini Hacı Halil Efendi Kütüphanesi", *Vakıflar Dergisi*, c. 20, sf. 265-88. İstanbul.
Çorum ili yıllığı (1973) Çorum.
Çulpan, C. (1975) *Türk Taş Köprüleri*. Ankara.
Dağlıoğlu, H. T. (1938) "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu Mecmuası. Çorum Halkevi Dil ve Edebiyat Dergisi*, yıl 1, sy. 7-8 (ek). Çorum.
Dağlıoğlu, H. T. (1939) "Onuncu Asırda Çorum", *Çorumlu Mecmuası. Çorum Halkevi Dil ve Edebiyat Dergisi*, yıl 1, sy. 9-10 (ek). Çorum.
Dallaway, J. (1797) *Constantinople Ancient and Modern with Excursions to the Shores and Islands of the Archipelago*. Londra.
Dalman, K. O. (1933) *Der Valens-Aquädukt in Konstantinopel*. Istanbuler Forschungen, c. 3. Bamberg.
Damiano, A. (1865) *Meteorological Notes* (broşür). Smyrna.
Damiano, A., Purser E. (1865-75) *Meteorological Tables of Smyrna, 1865-1875*. Smyrna-Aydın Demiryolları Basım Ofisi, Smyrna.
Daulier-Deslandes, A. (1926) *The Beauties of Persia*. çev. A. T. Wilson. Londra.
Dewey, J. W. (1976) "Seismicity of Northern Anatolia", *Bull. Seism. Soc. America*, c. 66, sf. 843-68.
Diehl, A., ed. (1901) *Dionysius Dreytwein Esslingische Chronik, 1548-1564*. Bibl. Lit. Vereins Sttuttgart, c. 221. Tübingen.
Diener, C. (1886) *Libanon. Grundlinien der physischen Geographie* vb. Hölder, Viyana.

Dizer, M., İzgi C. (1987) "Boğaziçi Üniversitesi, Kandilli Rasathanesinde Mevcut Elyazması ve Eski Takvimlerde Kayıtlı Depremler", (daktilo yazısı).
Donati, V. *Giornale del viaggio fatto in Levante nell'anno 1759*, c. 1 ElY., varie 291, BRT, Torino.
Downey, G. (1955) "Earthquakes at Constantinople and Vicinity, AD 342-1454", *Speculum* c. 30, sf. 596-600.
Dreux, P. Robert de (1925) *Voyage en Turquie et en Grèce*. Soc. Belles Lettres, Paris.
Dubois de Montpereux, F. (1839-43) *Voyage autour du Caucase* vb. 6 cilt. Paris.
Ducellier, A. (1980) "Les séismes en Méditerranée orientale du XIe au XIIIe siècle", *Actes du XVe Congr. Intern. Etudes Byzantines*, c. 4 sf. 103-13. Atina.
Dück, J. (1904) "Die Erdbeben von Konstantinopel", *Die Erdbebenwarte*, c. 3 no. 6-9, sf. 121-39, no. 10-12, sf. 177-96. Laibach.
Dujcev, I. (1935) *Avvisi di Ragusa*. Orientalia Christiana Analecta, c. 101. Roma.
Durri Efendi. (1810) *Relation de Dourry Efendi, ambassadeur de la Porte Othomane auprès du roi de Perse*. Paris.
Dzhanashvili, M. (1902) "Zemletriacenii v proshlom", *Izvest. Kavkaz. Otdelen. Russkog. Geograf. Ob-va*, c. 15, sf. 319-21. Tiflis.
Egmont, A., Heyman J. (1759) *Travels through Part of Europe, Asia Minor* vb. 2 cilt. Londra.
EI^{2} Encylopedia of Islam, mad. "Istanbul", mad. "Kayseri".
Elezovic, G. (1940-52) *Turski spomenici*. 2 cilt. Zbornik za Istochn. Istor. Knjizh. Gradzu, ser. 1. Srpska Kralj. Akad., Belgrad.
Emerson, W., van Nice R. L. (1950) "Hagia Sophia and the first Minaret erected after the Conquest of Constantinople", *Amer. Jour. Archaeology*, c. 54, sf. 28-40.
Erdoğan, M. (1938) "Silivrikapı'da Hadım Ibrahim Paşa Camii", *Vakıflar Dergisi*, c. 1 sf. 29-33. İstanbul.
Erdoğan, M. (1962) "Son İncelemelere Göre Fâtih Camiinin Yeniden İnşası Meselesi", *Vakıflar Dergisi*, c. 5, sf. 161-92.
Erdoğan, M. (1968) "Osmanlı Devrinde Anadolu Camilerinde Restorasyon Faaliyetleri", *Vakıflar Dergisi*, c. 7, sf. 149-206.
Erdoğan, M. (1977) "Osmanlı Devrinde Trakya Abidelerinde Yapılan İmar Çalışmaları" *Güney-Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, c. 6-7, sf. 121-88. İstanbul.
Ergin, K., Güçlü U., Uz Z. (1967) *Türkiye ve Civarının Deprem Kataloğu*. Arz Fiziği Enst. Yayın., no. 24, Maden Fak. İstanbul [Teknik (ç.n.)] Üniv., İstanbul.
Ergin, K., Güçlü Ü., Aksay G. (1971) *A Catalogue of Earthquakes of Turkey and surrounding Area, 1965-70*. Arz Fiziği Enst. Yayın., no. 28, Maden Fak. İstanbul [Teknik (ç.n.)] Üniv., İstanbul.
Eustratiades-Lauriotis, S. (1924) *Catalogue of the Greek manuscripts in the Library of the Monastery of Vatopedi on Mt Athos*. Harvard Theol. Studies, no. 9, Cambridge Univ. Press.
Eustratiades-Lauriotis, S. (1925) *Katalogos ton kodikon tis Megistis Lauras tis en Agio Orei*. Paris.
Eustratiades-Lauriotis, S., Kourilas E. (1930) *Katalogos kodikon skitis kavsokalyrion*. Paris.
Evangelidis, Tr. (1913) *I nisos Skiathos*. Atina.
Evens, S. (1784) *Journal kept on a Journey from Bassora to Otranto*. Horsham.
Evliya Çelebi, (1314/1896-1938) *Seyahatnâme*. 10 cilt. İstanbul.
Faroqhi, S. (1984) *Towns and Townsmen of Ottoman Anatolia*. Cambridge Univ. Press.
Fermendziu, E. (1887) *Acta Bulgariae Ecclesiastica ab A. 1556 usque A. 1799*. Monumenta Spectantia Histor. Slavorum Meridionalium, c. 18. Zagreb.
Fiey, J. M. (1965) *Assyrie chrétienne*. 2 cilt. Beyrut.

Fincelius, J. (1556) *Wunderzeichen; Warhafftige beschreibung und gründlich verzeichnus schrecklicher Wunderzeichen... die von MDXVII biss auff MDLVI* vb. Jena.

Fitzner, R. (1903) "Erdbebenbeobachtungen in Kleinasien", *Petermanns Geog. Mitteilungen*, c. 49, sf. 130-134, 238.

Fleischer, C. (1986) *Bureaucrat and Intellectual in the Ottoman Empire: the Historian Mustafa Âlî (1541-1600)*. Princeton Univ. Press.

Fleuriau, Th. Ch. (1695) *Estat des missions de Grèce* vb. Paris.

Florinesco, A. (1958) *Catalogue des tremblements de terre ressentis sur le territoire de la R. P. R. Acad.* Rep. Pop. Romania, Bükreş.

Forbin, C. (1748) *Mémoires du Comte de Forbin*. 2 cilt. Amsterdam.

Frangakis-Syrett E. (1992) *The Commerce of Smyrna in the Eighteenth Century (1 700-1820)*. Centre for Asia Minor Studies, Atina.

Frytschius, M. M. (1563) *Meteororum... item catalogus prodigiorum atque ostentiorum* vb. Noribergae.

Fuchs, C. W. (1886) "Statistik der Erdbeben", *Sitzungsber. Kais. Akad. Wiss. Math.-Naturwiss. Kl.*, c. 92, ks. l, sf. 215-625. Viyana.

Gabriel, A. (1931-34) *Monuments turcs d'Anatolie*. 2 cilt. de Boccard, Paris.

Garegin, I Kat'olikos (1951) *Yisatakarank' Jeragrac'*. Anti'illias, Lübnan.

Gedeon. M. (1912) "Didagma ek seismon". *Ekklisiastiki Alitheia*, c. 32, no. 34 (ek), sf. xix-xxiv. Constantinople.

Gedeon, M. (1913) *Mnimi Ganochorion*. Constantinople.

Georgiadis, A. S. (1904) *Peri seismon* vb. Sp. Kousoulinos, Atina.

Gerlach, S. (1674) *Stephan Gerlachs Tag-Buch* vb. Franckfurt am Main.

al-Ghazzi, Kamil al-Halabi (1342-45/1923-26) *Nahr al-dhahab fî tarikh Halab*. 3 cilt. Halep.

Giese, F. (1922) *Die altosmanischen anonymen Chroniken*, c. l. Breslau.

Girardi, F. (1653) *Diario delle cose piu illustri seguite nel mondo diviso in quattro parti*. Napoli.

Girardi, F. (1664) *Il Mercurio del decimosettimo secolo* vb., *1601-1650*. Napoli.

Godard. A. (1934) *Les monuments de Maragha*. Soc. Etud. Iran. l'Art Persan, no. 9. Paris.

Goland, -. (1788) "Le tremblement de terre ressenti à Smyrne", *Hist. Acad. Sci.*, c. 2, sf. 37-39. Paris.

Gontaut Biron, J., Comte de Salignac (1888-89) *Ambassade en Turquie*. ed. Th. Gontaut Biron. 2 cilt. Paris.

Gökçen, İ. (1946) *Manisa Tarihinde Vakıflar ve Hayırlar*. 2 cilt. Marifet Basımevi, İstanbul.

Graaff, N. de (1930) *Reisen van Nicolaus de Graaff*. ed. J. C. Warnsinck. s'Gravenhage.

Grumel, V. (1958) *La chronologie*. Traité d'Etudes Byzantines, c. 1. Bibliothèque Byzantine, Presses Univers. de France, Paris.

Guys, C. E. (1822) "Le tremblement de terre qui a bouleversé la Haute-Syrie en août 1822", *Bull. Soc. Géogr.*, c. 1, sf. 301-05. Paris.

Güldenstadt, J. A. (1815) *Reisen nach Georgien und Imerethi* vb. Berlin.

al-Hafiz, Muhammad Muti' [1980-81] (1982) "Nusus ghayr manshura 'an al-zalazil", *Bull. Etudes Orientales*, c. 32-33, sf. 256-264. Şam.

Hâkim, Mehmed. Vekāyi'nâme (i), ElY., Bağdad Köşkü 231, TKSK, İstanbul.

Hâkim, Mehmed. Vekāyi'nâme (ii), ElY., Bağdad Köşkü 233, TKSK, İstanbul.

Hakobyan, V. A. (1951 -56) *Manr Zhamanakagrut'yunner XIII-XVIII DD*. 2 cilt. Erivan.

Hakobyan, V. A., Hovanesian -. (1974-78) *Manr Zhamanakagrut'yunner XVII dar*. 3 cilt. Erivan.

Hall, A., Hall M., ed.ler (1966-73) *The Correspondence of Henry Oldenbourg*. 9 cilt. Wisconsin.

Hammer-Purgstall, J. von (1822) *Constantinopolis und der Bosporus*. 2 cilt. Pest.

Hammer-Purgstall, J. von (1963) *Geschichte des osmanischen Reiches*. 10 cilt. repr., Graz.

Happel, E. G. (1690) *Des historischen Kerns.* Hamburg.

Hasselquist, Fr. (1762) *Reise nach Palestina in den Jahren von 1749 bis 1752.* Linnaeus, Rostock.

Hess, W. (1910) "Himmel- und Naturerscheinungen in Freiblattdrucken des XV bis XVIII Jhnds," *Zeitschr. für Bücherfreunde (NF)* c. 2, no. 1.

Hoernes, R. (1902) *Erdbeben und Stosslinien der Steiermark.* Mitteil. Erdbeben Kommiss. no. 7. Viyana.

Hoff, K. von (1826-35) *Annales de Chimie et de Physique*'de, yani: 1826: c. 7, sf. 159-70, 289-304; 1827: c. 9, sf. 589-600; 1828: c. 12, sf. 555-84; 1829: c. 15, sf. 363-83; 1830: c. 18, sf. 38-56; 1831: c. 21, sf. 202-18; 1832: c. 25, sf. 59-91; 1833: c. 29, sf. 415-47; 1835: c. 34, sf. 85-108. Gotha.

Hoff, K. von (1840-41) *Chronik der Erdbeben und Vulkan-Ausbrüche.* 4 cilt. Gotha.

Hondorff, G. (1590) *Theatrum historicum.* Frankfurt.

Höffner, N. (1691) *Das erschütterte und bebende Meissen und Thuringen.* Leipzig.

Huot, J. J. (1837) *Nouveau cours élémentaire de géologie,* c. 1, sf. 108-18. Roret, Paris.

Hübschmann, H. (1904) *Die altarmenischen Ortsnamen.* J. Trubner, Strassburg.

İbni İyas, Muhammad b. Ahmad (1955-60) *Journal d'un bourgeois de Caire.* 2 cilt. Paris. (kısmi çeviri: G. Wiet, *Bada' al-zuhur fi waqa'i' al-duhur.* Kahire. 1893-96)

İlgürel, M., ed. (1978) *Mehâsinü'l-âsâr ve hakāikü'l-ahbâr.* İst. Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul.

Incicean, P. G. (1806) *Asxarhagrut'iwn c'oric' masanc' asxarhi masn arajin.* 3 cilt. San Lazarro, Venedik.

İncicyan, P. G. (1976) *18. Asırda İstanbul.* çev. H. Andreasyan. İstanbul.

İpşirli, M. ed. (1989) *Selânikî Mustafa Efendi, Târih-i Selânikî.* 2 cilt. İst Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul.

İsazâde Abdullah Efendi. *Târih.* ElY., İbnülemin Mahmud Kemal 3014, İÜK, İstanbul.

İstanbul iliyıllığı (1967) İstanbul.

İzzi, Süleyman. *Târih.* ElY., Or. 3918, BM, Londra.

Janin, R. P. (1933) "Monastères byzantines; les couvents secondaires de Psamathia", *Echos d'Orient,* c. 32, sf. 325-339. Paris.

Janin, R. P. (1950) *Constantinople byzantine.* Archives de l'Orient Chrétien, no. 4. Inst. Franc. Etudes Byz., Paris.

Jansky, H. (1933) "Beiträge zur osmanischen Geschichtsschreibung über Ägypten", *Der Islam.,* c. 21, sf. 269-78. Berlin.

Jennings, R. (1976) "Urban Population in Anatolia in the Sixteenth Century: a Study of Kayseri, Karaman, Amasya, Trabzon and Erzurum", *Jour. Middle East Studies,* c. 7, sf. 21-57.

Kallinikos, Patriarch. ElY., no. 91, Zagora Kütüphanesi, Zagora.

Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi. *Ravzatü'l-ebrar.* ElY., Ali Emiri 299/1, MKİ, İstanbul.

Kasravi, A. (1956) *Muqalat-i Kasravi.* ed. Y. Zuka. Tahran.

Kâtip Çelebi, ayrıca Hacı Halife (1145/1732-33) *Cihannuma.* İstanbul.

Kâtip Çelebi. (1146/1733-34) *Takvîmü't-tevârih.* İstanbul.

Kâtip Çelebi. (1286-87/1869-70) *Fezleke.* 2 cilt. İstanbul.

Kırzıoğlu, M. F. (1953) *Kars Tarihi.* İstanbul.

Kilisli Kadri. (1932) *Kilis Tarihi.* İstanbul.

Kinneir, J. Macdonald (1818) *Journey through Asia Minor.* Londra.

Kispatic, M. (1891) "Potresi u Hrvatskoj", *Rad Jugoslav. Akadem. Znanosti,* c. 107, sf. 81-167. Belgrad.

Kist, N. C. (1847) "Kerkelijke aanteekeningen rakende de Nederlandsche Gereformeerde Gemeente te Smirna", *Archief voor Kerkelijke Gesch.* van Nederland, c. 8, sf. 169-73. Lahey.

Klirides, N. (1935) *Palaeographika apo ton Ag. Theodoron tou Agrou.* Kypriaka Chronika, c. 12. Lefkoşa.
Kondorskaya, N., Shebalin N. (1977) *Novii katalog sulnikh zemletriasenii na territorii CCCP.* Izd. Akad. Nauk, Moskova.
Konyalı, İ. H. (1943) *İstanbul Sarayları.* İstanbul.
Korte, J. (1741) *Jonas Kortens Reise nach Egypten dem Berg Libanon* vb. Altona.
Koyunoğlu, O. T. Turgut [1935] (1937) *İznik ve Bursa Tarihi.* Bursa.
Kömürciyan, Eremya Çelebi (1952) *İstanbul Tarihi.* çev. H. D. Andreasyan. İst. Üniv. Edebiyat Fak. Yayın. no. 506, İstanbul.
Kraft, H. U. (1861) *Reisen und Gefangenschaft Ulrich Kraffts* vb. Bibl. Lit. Vereins Stuttgart, c. 61. Stuttgart.
Kreutel, R. (1978) *Der fromme Sultan Bayezid.* Graz.
Kütükoğlu, B., ed. (1959) *Çeşmî-zâde Târihi.* İst. Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul.
Laisne, -. *Relation du voyage de M. Laisne en 1670.* EİY., Fr. 10775, BN, Paris.
Lampros, S. (1910) "Enthymiseon syllogi proti", *Neos Hellinomnimon,* c. 7 sf. 113-316. Atina.
Lampros, S. (1921) "Katalogos ton kodikon tomn en Athinais Vivliothikon; kodikes vivliothikis A. Koliva", *Neos Hellinomnimon,* c. 15, sf. 81-93. Atina.
Lampros, S. (1932) *Vrachea Chronika,* ed. C. Amantos, Mnimia Hellinikis Historias, c. 1 no. 1, sf. 1-94'te. Akademia Athenon, Atina.
Lechevalier, J. B. (1791) *Description of the plain of Troy.* Edinburgh.
Lemmens, H. J. (1898) "Al-zalazil fi Suriyah", *al-Mashriq,* c. 1 sf. 303-7, 337-42. Beyrut.
Longrigg, S. H. (1925) *Four centuries of modern Iraq.* Oxford.
Lucas, P. (1712) *Voyage du sieur Paul Lucas... dans la Grèce, l'Asie Mineure* vb. 2 cilt. Paris.
Lucas, P. (1731) *Voyage du sieur Paul Lucas au Levant.* 2 cilt. Paris.
Lusignano, S. (1580) *Description de toute l'isle de Chypre* vb. çev. G. Chaudière. Paris.
Lycosthenes, C. W. (1557) *Prodigiorum ac ostentiorum chronicon* vb. Basel.
Lynch, H. F. B. (1901) *Armenia, Travels and Studies.* 2 cilt. Londra.
Mackenzie, M. (1752) "A Letter from Dr. Mordach Mackenzie to Dr. Mead vb." *Philos. Trans.,* c. 46, sf. 701, Londra.
Mackenzie, M. (1754) "Extract of a Letter from Constantinople vb." *Philos. Trans.,* c. 48, ks. 2, sf. 819-21. Londra.
Mallet, R. (1850-58) *Report on the Facts of Earthquake Phaenomena.* Reports Brit. Assoc. Advanc. Science for 1850: sf. 1-89, 1852: sf. 1-176, 1853: sf. 118-212, 1854: sf. 2-326, 1858: sf. 1-136. Londra.
Mamoni, K. (1956) "Treis kodikes Metron kai Athyron", *Archeion Thrakikou Thisavraou,* c. 21, sf. 127-76, Atina.
Manetti, G. (1983) *De terraemotu.* ed. C. Scopelliti. Commissione ENEA, Roma.
Maurer, F. (1713) *Observationes curioso-physicae... und Grossen Wunder der Welt* vb. Frankfurt ve Leipzig.
Maxwell, Lyte H. C. (1885) *Historical Manuscripts Commission, 10th Report,* Appendix, ks. 4. Londra.
Mazloum, S. (1938) "L'ancienne canalisation d'eau d'Alep". *Doc. D'Etudes Orient. Inst. Français de Damas,* c. 5, Şam.
Melton, E. (1681) *Engelsch edelmans zeldzaame en gedenkwaardig zee- en land-reizen* vb. J. Ten Hoorn, Amsterdam.
Melville, C. (1981) "Historical Monuments and Earthquakes in Tabriz", *Iran,* c. 19, sf. 159-78.

Ménage, V. L. (1976) "Edirne'li Rûhî'ye atfedilen Osmanlı tarihinden iki parça", *İsmail Hakkı Uzunçarşılı'ya Armağan*, sf. 311-33. Türk Tarih Kurumu, Ankara.

Meriç, R. M. (1957) "Beyazid Câmii Mimârı", *Yıllık Araştırma Dergisi*, c. 2 sf. 4-76. Ankara Üniv. İlahiyat Fak., Ankara.

Meyer-Plath, B., Schneider, A. M. (1938-43) *Die Landmauer von Konstantinopel*. 2 cilt. Archäol. Inst. Deutsch. Reiches, Berlin.

M. I. A. W. (1756) *Chronica alter und neuen Nachrichten von Erdbeben*. Frankfurt am Mayn.

Millingen, A. van (1899) *Byzantine Constantinople*. John Murray, Londra.

Milne, J. (1911) *A Catalogue of Destructive Earthquakes AD 7 to 1899*. Reports Brit. Assoc. Advanc. Science, Portsmouth.

Mirone, Monsieur de (1732-35) *Mémoires et aventures secretes et curieuses* vb. 6 cilt. Liège.

Monconys, B. de (1665-66) *Journal des voyages du Monsieur de Monconys* vb. 3 ks. H. Boissat, Lyon.

Monier, Père (1723) *Mémoire de la Mission d'Erivan*, ed. Fleuriau, Nouveaux Mém. Missions Compagn. Jésus Levant, c. 3 sf. 227-52'de. Paris.

Morana, G. A. M. (1799) *Relazione del commercio d'Aleppo ed altre scale della Siria e Palestina*. Venedik.

Mordtmann, J. (1892) *Esquisse topographique de Constantinople*. Desclée, de Brouwer et Cie, Lille.

Musketoff, I., Orloff A. (1891) *Katalog zemletriesenii Rossiskoi Imperii*. Zapiski Imp. Russ. Geograf. Obches., c. 26. Petersburg.

Mustafa Efendi, *Sadreddinzâde Telhisci. Ceride* ve eki. ElY., Kamil Kepeci 7500, BBA, İstanbul.

Müller-Wiener, W. (1977) *Bildlexikon zur Topographie Istanbuls*. Ernst Wasmuth, Tübingen.

Müneccimbaşı, Ahmed (1285/1868-69) *Sahâifü'l-ahbâr fî vekāyi'u'l-âsâr*. 3 cilt. İstanbul.

Naîmâ, Mustafa (1280/1863-64) *Târih*. 6 cilt. İstanbul.

Nani, G. B. (1662-79) *Historia della republica veneta*. 2 cilt. Venedik.

Nanteuil, Mansuette de (1684) *Remarques très curieuses que j'ay fait pendant mon séjour à Scyo*. Lyon.

Necipoğlu, G. (1992) *Architecture, Ceremonial and Power. The Topkapı Palace in the Fifteenth and Sixteenth Centuries*. Cambridge, Mass. ve Londra.

Newberie, J. (1625) *Two Voyages of Master John Newberie* vb., Purchas his Pilgrimes'ta, c. 2, sf. 1410-21, Londra.

Nicola, G. (1599) *Syllogie historica*. [n. p.]

Niebuhr, C. (1776-80) *Voyage en Arabie et en d'autres pays circonvoisins*. 2 cilt. S. Baalde, Amsterdam.

Nikonov, A. A. (1982) "Siljneshe zemletriasenie Baljshogo Kavkaza 14 Yanvaria 1668 g.", *Fizika Zemli*, no. 9, sf. 94-99, Moskova.

Nikonov, A. A. (1985) "Novie dannye o vostochno-Kavkazskom zemletriasenii 1668 g.", *Vapros. Inzhen*. Seismolog., no. 26, sf. 73-86. Moskova.

Nikonov, A. A., Aslanian, N. (1991) "Erevanskoe zemletriasenie 1679g", *Priroda*, no. 10, sf. 91-95. Moskova.

Nuri, Halil. *Târih*. ElY., Aşir Efendi 239, SK, İstanbul.

Olivier, G. A. (1801-07) *Voyage dans l'Empire Othoman* vb. 3 cilt. Paris.

Oppolzer, T. (1887) *Canon der Finsternisse*. Denkschr. K. Akad. Wiss. math. -naturwiss. Cl. c. 52. Viyana.

Oskean, H. (1953) *Taron-Turuberani vank'erd*. Viyana.

Osman Dede. *Târih-i Fâzıl Ahmed Paşa li-Osman Dede*. ElY., Hamidiye 909, SK. İstanbul.

Öcal, N. (1968a) *Türkiyenin Sismisitesi ve Zelzele Coğrafyası*. İstanbul Kandilli Rasath. Yayın. no. 8. İstanbul.

Öcal, N. (1968b) *Beş Yıllık Türkiye Zelzeleleri Kataloğu, 1960-4.* İstanbul Kandilli Rasath. Yayın. no. 9. İstanbul.

Örfî, Mahmud. *Mefhûmu't-tevârih.* ElY., TY 3612, İÜK, İstanbul.

Özcan, A., ed. (1979) *Defterdar Sarı Mehmed Paşa, Zübde-i Vekāyi'at.* 2 cilt. Doktora tezi, İst. Üniv. Edebiyat Fak., İstanbul.

Öztin, F., Bayülke, N. (1991) "Historical Earthquakes of Istanbul, Kayseri and Elazığ", *Proc. Workshop Histor. Seism. Mediterr. Region*, sf. 150-172. Internat. Atomic Agency (Türkiye), İstanbul.

Öztüre, A. (1969) *Nicomedia-İzmit Tarihi.* Çeltüt Matbaası, İzmit.

Palamutoğlu, M., ed. (1987) *Kayseri Tarihi* (*Mir'ât-i Kayseriyye*). Kayseri.

Panzac, D. (1985) *La peste dans l'Empire ottoman, 1700-1850.* Louvain.

Paschalis, D. (1930) *Andriakon Imerologion; Chronika kai historika simeiomata ek chirographon kodikon apo 1192 eos 1853 Andriaka.* Enos. Andrion, Atina.

Paspatis, A. G. (1877) *Vyzantinai meletai.* A. Koromila, Constantinople.

Peçevi (Peçuylu), İbrahim (1281-83/1864-67) *Târih.* 2 cilt. İstanbul.

Peremeci, O. (1939) *Edirne Tarihi.* İstanbul.

Perrey, A. (1848) "Note sur les tremblements de terre en 1847", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 15, sf. 442-454.

Perrey, A. (1850) "Mémoire sur les tremblements de terre ressentis dans la péninsule turco-hellénique et en Syrie", *Mém. Acad. R. Sci. Belgique*, c. 23, ks. l, sf. 3-73. Brüksel.

Perrey, A. (1851) "Tremblements de terre ressentis en 1850", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 18, ks. l, sf. 291-308.

Perrey, A. (1852a) "Tremblements de terre ressentis en 1851", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 19, ks. l, sf. 353-96.

Perrey, A. (1852b) "Supplément à la note sur les tremblements de terre ressentis en 1851", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 19, ks. 2, sf. 21-28.

Perrey, A. (1853) "Tremblements de terre en 1852", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 20, ks. 2, sf. 39-69.

Perrey, A. (1854) "Note sur les tremblements de terre en 1853", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 21, ks. l, sf. 457-95.

Perrey, A. (1855) "Note sur les tremblements de terre en 1854 avec suppléments pour les années antérieures", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 22, ks. l, sf. 526-72.

Perrey, A. (1856) "Note sur les tremblements de terre en 1855, avec suppléments", *Bull. Acad. R. Sci. Bruxelles*, c. 23, sf. 23-68.

Perrey, A. (1857) "Note sur les tremblements de terre ressentis en 1855, avec suppléments pour les années antérieures", *Bull. Acad. R. Sci. Belgique*, c. 24, sf. 64-128.

Perrey, A. (1859) "Note sur les tremblements de terre en 1856 avec suppléments pour les années antérieures", *Mém. Cour. Acad. R. Belgique*, c. 8, no. 3, sf. 3-79.

Perrey, A. (1860) "Note sur les tremblements de terre en 1857", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 10, no. 4, sf. 3-114.

Perrey, A. (1862a) "Note sur les tremblements de terre en 1858", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 12, no. 4, sf. 3-68.

Perrey, A. (1862b) "Note sur les tremblements de terre en 1859", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 13, no. 3, sf. 3-78.

Perrey, A. (1862c) "Note sur les tremblements de terre en 1860", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 14, no. 3, sf. 3-75.

Perrey, A. (1864a) "Note sur les tremblements de terre en 1861", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 16, no. 5, sf. 2-112.

Perrey, A. (1864b) "Note sur les tremblements de terre en 1862", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 16, no. 6, sf. 3-179.
Perrey, A. (1865) "Notes sur les tremblements de terre en 1863", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 17, no. 5, sf. 1-213.
Perrey, A. (1866) "Note sur les tremblements de terre en 1864", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 18, no. 4, sf. 3-98.
Perrey, A. (1870) "Note sur les tremblements de terre en 1866 et 1867", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 21, no. 5, sf. 3-223.
Perrey, A. (1872a) "Note sur les tremblements de terre en 1868", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 22, no. 3, sf. 1-116.
Perrey, A. (1872b) "Notes sur les tremblements de terre en 1869", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 22, no. 4, sf. 1-116.
Perrey, A. (1873) "Suppléments aux notes sur les tremblements de terre ressentis de 1843 à 1868", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 23, no. 6, sf. 3-70.
Perrey, A. (1875a) "Note sur les tremblements de terre en 1870", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 24, no. 3, sf. 2-146.
Perrey, A. (1875b) "Note sur les tremblements de terre en 1871", *Mém. Cour. Acad. R. Bruxelles*, c. 24, no. 4, sf. 1-143.
Petri, G. H. (1692) *Oner-aardze storm-klok*. H. Bruyn, Amsterdam.
Philippe de la trés-saincte Trinité (1652) *Voyage d'Orient* vb. Lyon.
Piacenza, F. (1688) *L'Egeo redivivo o' sia chronographia dell'Archipelago*. Modena.
Pınar, N., Lahn, E. (1952) *Türkiye Depremleri İzahlı Kataloğu*. Yapı ve İmar İşleri Reisliği Yayın., seri 6, no. 36. Ankara.
Piruzian, S. A. (1966) "Opyt utochneniia iskhodnoi seismicheskoi ballnosti dlia tselei mikroseismoraionirovaniia", *Inzhenern. Seismologiia*, no. 3-4, sf. 45-60. Akad. Nauk, Moskova.
Pococke, R. A. (1743-45) *A Description of the East* vb. 2 cilt. Bowyer, Londra.
Poliakova, T. P. (1985) *Seismichnost tsentralnoi chasti Sredizemnomorskogo poyasa*. Akad. Nauk, Moskova.
Porter, J. (1755) "An Account of the several Earthquakes of late felt at Constantinople vb.", *Philos. Trans.*, c. 49, ks. I, sf. 115-23. Londra.
Porter, R. Ker (1821) *Travels in Georgia, Persia, Armenia... during the years 1817 to 1820*. 2 cilt. Londra.
Poullet, Sieur du (1667-68) *Nouvelles relations du Levant* vb. 2 cilt. Paris.
Râşid, Mehmed (1282/1865-66) *Târih*. 6 cilt. İstanbul.
Raye, W. (1924) *Historical Manuscripts Commission, Report on the MSS ofthe Marguess of Downshire*'da, c. I, ks. I. Londra.
Relations véritables. no. G4400, BN, Paris.
Resm-i Kayseriyye. ElY. no. 4277/2, MKA, Ankara.
Rethly, A. (1952) *A Karpatmedencék földrengesei, 445-1918*. Akad. Kiadó, Budapeşte.
Riedesel, J. H. von (1773) *Remarques d'un voyageur moderne au Levant*. Amsterdam.
Riggs, H. H. (1905-9) *Monthly Earthquake Reports*. Euphrates College Seism. Station, Harput.
Russell, P. (1760) "An Account of the late Earthquake in Syria" *Philos. Trans.*, c. 51, sf. 529-34. Londra.
Rycaut, P. (1687) *The History of the Turkish Empire for the Year 1623 to the year 1677* vb. Londra.
Rycaut, P. (1700) *The History of the Turks beginning with the Year 1679* vb. Londra.
Sâdeddin, Hoca (1279/1862-63) *Tâcü't-tevârih*. 2 cilt. İstanbul.
Sader, T. (1991) *L'echelle de Smyrne en 1688*. Thèse, Départ. d'histoire, Univ. of Provence.

Sagredo, G. (1673) *Memorie istoriche de' monarchi ottomani* vb. Venedik.
Saigh, Sulaiman (1342/1923-24) *Tarikh al-Mausil*. Kahire.
Saint Norbert, F. de (1766) "Nouvelles conjectures sur les tremblemens de terre au sujet du renversement de la plus grande partie des bâtimens de Constantinople", *L'année litter.*, c. 6, sf. 243-60. Amsterdam.
Sani' al-Dauleh, Muhammad Hasan Khan (1298-1300/1880-82) *Muntazam-i Nasiri*. 3 cilt. Tahran.
Sanuto, M. (1879-1903) *I Diarii*. 58 cilt. Forni, Bologna.
Schiess, T., ed. (1910) *Briefwechsel der Brüder Ambrosius und Thomas Blauerer, 1504-1548*. 2 cilt. Freiberg.
Schmidt, J. (1867) *Pragmateia peri tou genomenou seismou ton Aigiou*. Ethn. Typographio, Atina.
Schmidt, J. (1879) *Studien über Erdbeben*. A. Georgi, Leipzig.
Schöne, W., ed. (1940) *Die Relation des Jahres 1609*. Leipzig.
Schreiner, P. (1975-79) *Die byzantinischen Kleinchroniken*. 3 cilt. Österr. Akad. Wissensch., Viyana.
Schultz, S. (1792) *Reise durch einen Theil von Vorderasien* vb., *H. Paulus, Sammlung der merckwürdigsten Reisen in der Orient*, ks. 7'de. Jena.
Schutz, E. (1968) *An Armeno-Kipchak Chronicle on the Polish-Turkish wars in 1620-1621, Akad*. Kiadó, Budapeşte.
Setton, K. M. (1991) *Venice, Austria and the Turks in the Seventeenth Century*. American Philosophical Society, Philadelphia.
Seyfart, F. (1756) *Allgemeine Geschichte der Erdbeben*. Frankfurt.
Shebalin, N., Karnik, V., Hadzievski, D. (1974) *Catalogue of Earthquakes*. 2 cilt. UNDP/UNESCO Survey Seism. Balkan Region, Üsküp.
Sieberg, A. (1932a) "Die Erdbeben", ed. *B. Gutenberg, Handbuch der Geophys.*, c. 4, sf. 90-126'da. Berlin.
Sieberg, A. (1932b) *Untersuchungen über Erdbeben und Bruchschollenbau im östlichen Mittelmeersgebiet*. Denkschr. Mediz. -Naturwiss. Gesell. z. Jena, c. 2. Jena.
Silâhdar, Fındıklılı Mehmed Ağa (1928) *Silahdar Târihi*. 2 cilt. İstanbul.
Silâhdar, Fındıklılı Mehmed Ağa. *Nusretnâme*. ElY., TY 9739, İÜK, İstanbul.
Simsar, M. A. (1940) *The Waqfiyah of Ahmed Paşa*. Philadelphia.
Slaars, B. F. (1868) *Etude sur Smyrne*. Smyrne.
Smith, Thomas (1684) "An Account of the City of Prusa in Bithynia vb.", *Philos. Trans.* c. 14, sf. 431-54. Londra.
Sohrweide, H. (1965) "Der Sieg der Safaviden in Persien und seine Rückwirkungen", *Der Islam*, c. 41, sf. 95-223.
Solakzâde, Mehmed Hemdemi (1297/1880) *Târih*. İstanbul.
Solomonides, Ch. (1952) "Oi seismoi tis Smyrnis", *Mikrasiatika Chronika*, c. 5, sf. 240-254. Atina.
Soysal, H., Sipahioğlu, S., Kolçak, D., Altınok, Y. (1981) *Türkiye ve Çevresinin Tarihsel Deprem . Kataloğu, MÖ 2100 - MS 1900*. TÜBİTAK Proje, no. TBAG 341. İstanbul.
Spandouyn, Cantacusin, Théodore (1896) *Petit traicté de l'origine des Turcqz*. çev. Ch. Schefer. Paris.
Stamatiades, E. (1887) "Seismologion tis Samou", *Samiaka*, c. 5 sf. 612-636. Sisam.
Stavrianidis, N. S. (1987) *Metafrasis Tourkikon istorikon engrafon aforinton tin istoria tis Kritis*, c. 3. Vikelian Kütüp., Heraklion.
Stepanian, V. A. (1942) "Istoricheskii obzor o zemletriasenikh v Armenii i v prilegaiuschikh rayonakh; kratkaia chronologiya", *Proceedings of Zakaykazskaia Konferentsiia po Antiseismitseskoi Struitel'stvu*, sf. 43-72'de. Akad. Nauk Izdat. Armen. F. A. N., Erivan.
Stepanian, V. A. (1964) *Zemletriasenia v Arminskom nagorie i okrestnostiakh*. Izdat. Ayastan, Erivan.

Stojanovic, L. (1902-25) *Stari srpski zapisi i natpisi.* 5 cilt. Srpska Kralj. Akad., Belgrad.
al-Suyuti, Abu'l-Fadl b. Bekr Kamaladdin (1971) *Kashf al-salsala 'an wasf al-zalzala.* Ed. 'Abd al-Latif Sa'dani. Fez. (Fr. çev. Sa'id Nejjar, Cahiers de la Recherche Sci., no. 3. Univ. Rabat, 1973-74).
Şahin, T. E. (1985) *Erzincan Tarihi.* 2 cilt. Erzincan.
Taeschner, F. (1926) "Die Verkehrslage und das Wegenetz Anatoliens im Wandel der Zeiten", *Petermanns Geog. Mitteilungen,* c. 72, sf. 202-206. Gotha.
Taher, M. A. (1974) "Textes d'historiens damascènes sur les tremblements de terre du XIIe siècle de l'Hégire", *Bull. Etudes Orientales,* c. 27, sf. 51-108.
Takvîm. ElYS., no. 49-125, Kandilli Rasathanesi Kütüphanesi, İstanbul.
Takvîmler Mecmuası. ElY., Revan 1711, TKSK, İstanbul.
Tansel, S. (1966) *Sultan II. Bâyezit'in siyasî hayatı.* İstanbul.
Târih-i Lebibâ. ElY., Esad Efendi 2158, SK, İstanbul.
Tarillon, Père (1715) "Lettre à M. le Comte de Pontchartrain vb.", *Nouveaux Mém.* des Missions Compagn. Jésus Levant, c. l'de. Paris.
Tavernier, J. B. (1682) *Les six voyages de Jean-Baptiste Tavernier* vb. 3 cilt. G. Clouzier, Paris.
Tevârih-i âl-i osman (a). ElY., Revan 1099, TKSK, İstanbul.
Tevârih-i âl-i osman (b). ElY., Revan 1100, TKSK, İstanbul.
Thevenot, J. de (1687) *The Travels of M. de Thevenot.* 3 cilt. Londra.
Thierry, J. M. (1967) "Monastères arméniens du Vaspurakan I", *Rev. Etudes Arméniennes,* c. 4, sf. 167-86.
Thierry, J. M. (1969) "Monastères arméniens du Vaspurakan III", *Rev. Etudes Arméniennes,* c. 6, sf. 141-80.
Thierry, J. M. (1971) "Monastères arméniens du Vaspurakan V", *Rev. Etudes Arméniennes,* c. 8, sf. 215-227.
Thierry, J. M. (1972) "Monastères arméniens du Vaspurakan VI", *Rev. Etudes Arméniennes,* c. 9, sf. 137-78.
Thierry, J. M. (1977) "Monastères arméniens du Vaspurakan IX", *Rev. Etudes Arméniennes,* c. 12, sf. 185-214.
Thierry, J. M. (1983) "Notes d'un voyage archéologique en Turquie orientale", *Handes Amsorya,* c. 97, sf. 379-406.
Tholozan, J. D. (1879) "Sur les tremblements de terre qui ont eu lieu en orient du VIIe au XVIIe siècle", *Comptes Rendues Acad. Sci.,* c. 88, sf. 1063-66. Paris.
Toinet, P. (1982) *Les messagers boiteux.* Slatkine, Cenevre.
Trumbull, W. *Diary.* ElY., Add. 52279, BM, Londra.
Tsiknopoulos, I. (1958) *I iera moni Chrisostomou Koutsovendi,* Apost. Varnavas, c. 12, no. 11. Lefkoşa.
Uğur, A. (1985) *The Reign of Sultan Selim I in the Light of the Selim-nâme Literature.* Schwartz Verlag, Berlin.
al-'Umari, Muhammad Amin (1967) *Manhal al-auliya.* ed. Sa'id Diwahchi. Musul.
al-'Umari, *Yasin al-Khatib. Al-athar al-jaliya fi'l-hawadith al-ardiya.* ElY., no no., Iraq Academy, Bağdat.
Ülker, N. (1975) *The rise of İzmir, 1688-1740.* Doktora tezi, Univ. of Michigan.
al-Üsküdâri, Abdullah İbrahim. *Süleymannâme,* c. l. ElY., Revan 1223, TKSK, İstanbul.
Vakhushti, Tcharevits (1842) *Description géographique de la Géorgie.* ed. M. Brosset. Petersburg.
Vakhushti, Tcharevits (1904) *Geografia Gruzni.* çev. M. Dzhanashvili. Zapisk. Kavkaz. Otdelen. Russkog. Geograf. Ob-va, c. 24, no. 5, Tiflis.
Valle, Pietro della (1662-63) *Viaggi di Pietro della Valle il pellegrino* vb. 4 cilt. Roma.

Vâsıf, Ahmed. (1219/1804) *Mehâsinü'l-âsâr ve hakāikü'l-ahbâr*, 2 cilt. İstanbul.

Vâsıf, Ahmed. *Mehâsinü'l-âsâr ve hakāikü'l-ahbâr*, c. 4. EİY., TY 5979, İÜK, İstanbul.

Verollot, P. (1856a) "Tableau des tremblements de terre qui ont eu lieu dans l'Empire ottoman en 1855", *Comptes Rendues Acad. Sci.*, c. 42, sf. 93-99.

Verollot, P. (1856b) "Tableau des tremblements de terre éprouvés à Constantinople pendant quinze ans (1841-1855)", *Comptes Rendues Acad. Sci.*, c. 42, sf. 293-99. Paris.

Villinger, Petrus (1603) *Bilgerfahrt und Beschṛeibung der Hierosolomitanischen Reiss in dass Heylig Land* vb. N. Kalt, Constanz am Bodensee.

Villotte, Père J. (1730) *Voyages d'un missionaire de la Compagnie de Jésus en Turquie en Perse* vb. Paris.

Volney, C. F. (1787) *Travels through Syria and Egypt in the Years 1783, 1784 and 1785.* 2 cilt. Londra.

Walther, B. S. (1805) *Die Erdbeben und Vulkane, physisch und historisch betrachtet.* Leipzig.

Wansleben, J. M. (1902) *Voyages du Père Wansleben en Egypte, en Asie Mineure et à Constantinople,* ed. H. Omont, Missions Archéol. Franc. en Orient vb. sf. 54-174'te. Paris.

Wild, J. (1613) *Neue Reisbeschreibung eines gefangenen Christen* vb. Nürnberg.

Wirth, P. (1966) "Zur Byzantinischen Erdbebenliste", *Byzantin. Forschungen*, c. 1, sf. 393-99. Amsterdam.

Wulzinger, K. (1932) "Die Apostelkirche und die Mehmedije zu Konstantinopel", *Byzantion*, c. 7, sf. 7-39. Brüksel.

[Yasar] Hüseyin Hüsameddin. (1330/1912-1928) *Amasya Târihi.* 4 cilt. İstanbul.

Yerasimos, S. (1990) *La Fondation de Constantinople et de Sainte-Sophie dans les traditions turques.* Inst. Franc. d'Etudes Anatoliennes d'Istanbul, Paris.

Zerlendis, P. G. (1992) *Istorika simeiomata ek tou vivliou ton en Naxo Kapoukinon.* Siros.

Zolotas, G. I. (1921) *Istoria tis Chiou.* 2 cilt. Sakellariou, Atina.

DİZİN

'Abaghner-Liarn', Van 61
Abdi Paşa [Osmanlı tarihçisi] 64
Acem *bkz.* İran
Adana (Adena) 5, 37
Adena *bkz.* Adana
Adilcevaz (Ardzgue) *ayrıca bkz.* kale 61, 90, 170
Adrianople *bkz.* Edirne
Afyon *ayrıca bkz.* kubbe, cami 5, 164
Agamennone, G. [-'un deprem kataloğu] 15, 16
Agion Oros *bkz.* Aynaroz
Agria (Psarochanon), Gediz Vadisi 111
Ağbak *bkz.* Albağ
Ağın (Ağn) 154
Ağn *bkz.* Ağın
Ağrı (Ararat) Dğ. 62, 67, 68, 82, 83, 155, 175
Ahlat (Akhlat) 29
Ahmed, III. [Osmanlı Sultanı] 99
Ahmetli (Seyyid Ahmedlü), Gediz Vadisi 51
Ahora (Akhuri) 62
Ahur, Trakya 119
Ainslie, Robert [İngiliz Büyükelçi] 158
Aintab *bkz.* Gaziantep
Akhisar *ayrıca bkz.* minare 51
Akhlat *bkz.* Ahlat
Akhuri *bkz.* Ahora
Akviran, Trakya 104
Alagöz Dğ. (Büyük Misis Dğ.), Ermenistan 83
Alaşehir (Philadelphia) 87
Alaverdi, Kakhetia, Gürcistan 38, 114
Albağ (Ağbak, Albayrak, Deir) 60, 97
Albayrak *bkz.* Albağ
Alburz Dğ., İran 70
Alexandretta *bkz.* İskenderun
Alexandria *bkz.* İskenderiye
Ali Ağa [Osmanlı yetkili] 156, 157
Alman(ca) [...] 7, 39, 56, 72, 73
Alpler 34
Alsan, E. *ve diğ.* [-'nin deprem kataloğu] 19
Amanus *bkz.* Elma Dağı
Amasia *bkz.* Amasya
Amasra *ayrıca bkz.* kale 107, 169
Amassiyyeh *bkz.* Amasya
Amasya (Amasia, Amasiyyeh, Siammas, Stammas, Stamme) *ayrıca bkz.* hamam, çarşı, kale, kubbe, *imaret*, *medrese*, *mescid*, minare, cami, saray, türbe 5, 8, 9, 48, 49, 50, 52, 62, 73, 74, 75, 76, 78, 84, 107, 108, 151, 162, 163, 168, 169, 170, 172, 175, 177, 178
Ambraseys N. N. [-'in deprem kataloğu] 19
Ambraseys N. N. ve Finkel C. F. [-'in deprem kataloğu] 18, 21

Ambraseys N. N. ve Melville C. [tarihi depremlerin yerlerinin belirlenmesi metodu; sarsıntının şiddetinin hesaplanması metodu] 24
Amias *bkz.* Ayaş
Amik Gölü 172, 178
Amsterdam 5
Anadolu *ayrıca bkz.* Küçük Asya 3, 4, 5, 7, 10, 15, 18, 34, 37, 40, 45, 47, 48, 49, 50, 51, 55, 66, 67, 69, 70, 71, 72, 81, 84, 85, 148, 151, 154, 160, 162, 169, 177
Anadolu Demiryolu Hattı 16
Anadolu Fay Zonu 72
Andros 81
Angora *bkz.* Ankara
Angori *bkz.* Ankara
anıtmezar *bkz.* türbe
Ani *bkz.* Kemah
Ankara (Angora, Angori) *ayrıca bkz.* kale 5, 9, 17, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 77, 78, 79, 125, 127, 158, 169, 177
Antakya (Antioch) *ayrıca bkz.* kale 38, 106, 110, 130, 167
Antalya (Satalia) 5, 100, 114, 129, 172, 178
Antep *bkz.* Gaziantep
Antigone *bkz.* Burgaz Ad.
Antioch *bkz.* Antakya
Antoniadis, E. M. [-'in deprem kataloğu] 20
Apamea Cibotus *bkz.* Dinar
Aplstun *bkz.* Elbistan
Arabistan 1
Arabkir *bkz.* Arapgir
Aramon, Gabriel d' [gezgin] 75
Arapça [...] 8, 10, 98
Arapgir (Arabkir) *ayrıca bkz.* kilise 154, 175, 178
Ararat *bkz.* Ağrı Dğ.
Araxes *bkz.* Arpaçayı
Arces *bkz.* Erciş
Ardabil, İran 70
Ardzgue *bkz.* Adilcevaz
Argana *bkz.* Ergani
Armutlu, Erzurum ykn. 144
Arnavutluk 10
Arpaçayı N. (Araxes) 75
Artaki *bkz.* Erdek
Arvieux, L. d' [gezgin] 65
Arzrum *bkz.* Erzurum
Asarcık (Assarguict, Hisarcık, Isarno) 74, 75, 78
Ashodeh, Darende ykn. 127
Assarguict *bkz.* Asarcık
Asur *ayrıca bkz.* Mezopotamya 68
Asya *bkz.* Küçük Asya
Athos *bkz.* Aynaroz
Athyron *bkz.* Çekmece
Atina 14
Augsburg 39
Avan *bkz.* İskele
Avdimo *bkz.* Avdin
Avdin (Avdimo), Trakya 141
Avrat Pazarı (Sukelnisa/Arcadius Forumu) semti, İstanbul 31, 32

Ayasofya *bkz.* cami: İstanbul
Ayaş (Amias) *73, 74, 75, 78*
Aydın (Güzelhisar, Kizilasari) *ayrıca bkz.* kale, minare, cami, saray *64*, 100, 143, 169, *177*
Aydıncık *bkz.* Edincik
Ayhan, E. *ve diğ.* [-'nin deprem kataloğu] 19
Aynaroz Dğ. (Athos, Agion Oros) *ayrıca bkz.* manastır 30, 36, 55, 104, 105, 107, 112, 131, 132, 143, *154*
Aytos, Bulgaristan 138
Ayvadbend, İstanbul *ayrıca bkz.* su kemeri *137*
Azarshahr (Dehkhvargan), İran *57*
Azerbaycan 29, *46*, *57*, *70*
Azizlü, Gediz Vadisi 51

Baalbek *67*
Baghes *bkz.* Bitlis
Bağbaşı, Denizli ykn. 100
Bağdat *4*
Balat, İstanbul 125
Balıkesir *ayrıca bkz.* kubbe, *mescid*, minare, cami, türbe *47*, 168, *177*
Balkan(lar) 18, *44*, *55*, 138, 143
Ballore, M. de [-'ın deprem kataloğu] 16
Barçınlu, Gediz Vadisi 51
Basel 121
Bas-Phaghakh *bkz.* Pağah
Basra Körfezi *4*
Bayezid, II. [Osmanlı Sultanı] 3, *34*, *37*
Bayramiç 109
bedesten *bkz.* çarşı
Belen Geçidi, İskenderun ykn. 110
Bendereğli *bkz.* Karadeniz Ereğlisi
Berdak *bkz.* Pertek
Bereket 110
Berryat, J. [-'ın deprem kataloğu] 13
Beykoz, İstanbul 102
Beypazarı (Beysazer, Beyzager, Beyzazar, Bicacara) 5, *71*, *72*, *73*, *74*, *75*, *78*, 169, *177*
Beysazer *bkz.* Beypazarı
Beyzager *bkz.* Beypazarı
Beyzazar *bkz.* Beypazarı
bezestan *bkz.* çarşı
Bicacara *bkz.* Beypazarı
Biga 80, 109, 110, 141, 142, 171, 172, 175, 178
Bingöl (Çapakçur, Chevrich) 81, 159
Birsa (Brasov), Transilvanya *34*
Bitlis (Baghes) 84, 91, 93
Bizans [...] 20
Boğaziçi (İstanbul Boğazı), 33, 125, 126, 132, 133, *137*, 139, 162
Boğlan *bkz.* Buğlan
Boile *bkz.* Bolu
Bolayır 109
Bolia *bkz.* Bolu
Boli(am) *bkz.* Bolu
Boli(num) *bkz.* Bolu
Bolle *bkz.* Bolu
Bolomonensi *bkz.* Bolu
Bolu (Boile, Bolia, Boli(am), Bolle, Bolomonensi, Boli(num)) *ayrıca bkz.* cami 5, 30, *34*, 35, *74*, *75*, *77*, *79*

Bonito, M. [-'nun deprem kataloğu] 12
Bostancı, Gediz Vadisi 51
Bozcaada (Tenedos) *ayrıca bkz.* kale, kilise 80, 109, 120, 138, 142, 169
Bremen 91
Buca, İzmir 88
Bucak, Lazkiye ykn. 165
Buğlan (Boğlan), Muş ykn. 159
Burgaz *bkz.* Lüleburgaz
Burgaz Ad. (Antigone), İstanbul 33
Bursa *ayrıca bkz.* hamam, *han*, minare, cami, türbe 5, 9, 24, 34, 41, 43, 71, 75, 81, 94, 102, 125, 132, 138, 141, 143, 163, 169, 170
Büyük Çekmece *bkz.* Çekmece
Büyük Menderes N. 58, 64
Büyük Misis Dğ. *bkz.* Alagöz
Büyükdere, İstanbul 162
Byus, E. N. [-'un deprem kataloğu] 17

Cabla, Suriye *ayrıca bkz.* minare, cami 160
Cabouziac *bkz.* Hacı Hamza
'Cachete' ('Cachette', 'Cochale', 'Cochate') 73
'Cachette' *bkz.* 'Cachete'
Caesarea, Filistin 99
Calerick(um) *bkz.* Gelgiras
Calerico *bkz.* Gelgiras
Callipoli *bkz.* Gelibolu
cami(ler) *ayrıca bkz. mescid:*
  Afyon:
    Gedik Ahmet Paşa 164
  Amasya:
    Burmalı Minare 50
    Fethiye 62
    Hızır Paşa 48
    Kameraddin mahallesindeki 76
    Kuba mahallesindeki 76
    Sultan Bayezid 50, 76, 85
  Aydın 64
  Balıkesir:
    Yıldırım Han 48
    Zağanos Paşa 47
  Bolu:
    Eski Yeni 77
  Bursa 41
    Emir Sultan 138
  Cabla:
    İbrahim 165
  Çanakkale:
    Sultan II. Mehmed 142
  Çatalca:
    Gazi Ali Paşa 137
  Çekmece:
    Sultan II. Mehmed 89
  Çorum 163
    Çakırlı 37
    Gülabi Bey 48
    Sultan II. Murad/Ulu Cami 37, 163

Denizli 99
Dil:
  Hersekoğlu Ahmed Paşa 138
Edirne 34
  Ayşe Hatun 117, 118
  Defterdar Mustafa Paşa 117
  Eski 117, 118
  Fatma Hatun 117, 118
  Halebiye 117, 118
  İbrahim Paşa 117
  Kadı Bedreddin 117, 118
  Kilise 117
  Lari Çelebi 117, 118
  Mezit Bey 117, 118
  Muradiye 117, 118, 143, 146
  Selimiye [/Sultan Selim] 117
  Süle Çelebi 117, 118
  Süleymaniye 118
  Taşlık 117, 118
  Üç Şerefeli 117, 118, 130
  Yahya Bey 117, 118
Enez:
  Sultan II. Mehmed 105, 119, 142
Erivan 82
Erzincan 69
  Büyük 157
  Kurşunlu/Mustafa Çavuş 157
  Sultan Süleyman 157
Ezine 109
Foça-i atik:
  Sultan II. Mehmed 95, 111
Foça-i cedid:
  kaledeki cami 111
Gelibolu:
  Direkdibi mahallesindeki 141
  Gazi Süleyman Paşa 141
  İskenderzâde 142
  Mesalih Paşa 141
  Sinan Paşa 142
  Sultan II. Mehmed 142
Gerger:
  Sultan Alaeddin 81
Gülanber:
  kaledeki 46
Gümüşhane:
  Sultan Süleyman 132
Hasköy:
  Mahmud Paşa 119
İpsala:
  Sultan I. Murad 119
İstanbul 41, 96, 100
  Atik Ali Paşa, Dikilitaş 134, 136
  Atik Ali Paşa, Edirnekapı 134, 136
  Atik Ali Paşa, Karagümrük 134, 136, 150
  Ayasofya (Hagia Sophia) 31, 32, 41, 63, 103, 104, 123, 124, 126, 134, 136

Bali Paşa 103, 104
Çorlulu Ali Paşa 134, 136
Eyüp Ansari 134, 136
Fatih *bkz.* cami: Sultan II. Mehmed
Firuz Ağa 134, 136
Gazi Davud Paşa 134, 136
Gazi Murad Paşa 135, 136
Gül 55
Hadım Ali Paşa 31
Hafız Ahmed 134, 136
Haseki Sultan 135, 136
Hoca Paşa 135, 136
Hüseyin Ağa, Küçük Ayasofya 134, 136
Hüseyin Ağa, Tavukpazarı 134, 136
İbrahim Paşa 134, 136
İskender Paşa 135, 136
Kayış Mustafa Ağa 135, 136
Koca Mustafa Paşa 135, 136
Küçük Ayasofya 38, 123, 124
Lâleli 134, 136
[Nişancı] Mehmed Paşa 135, 136
Mihrimah 102, 103, 134, 136
Nuruosmaniye 134, 136
Sinan Ağa 135, 136
Sinan Paşa 103, 104
Süleymaniye 66, 118, 134, 136
Sultan Ahmed 134, 136, 140
Sultan II. Bayezid 31, 32, 102, 103, 123, 124, 131, 134, 136
Sultan II. Mehmed (Fatih) 31, 32, 41, 43, 50, 89, 102, 103, 123, 124, 131, 134, 136, 139, 140, 144-5
Sultan Murad 63
Sultan Selim [/Selimiye] 134, 136, 144, 145
Şehzade 134, 136
Valide 134, 136
İzmir 65, 84, 86, 152, 153
Bıyıklızâde 86
Büyük 151, 152
Fazlızâde 86
İzmit:
Çalık Ahmet 138
Mehmed Bey 101, 138
Pertev Paşa 101
Karamürsel:
Karabalı 102
Kayseri:
Büyük Cami 99
Ladik:
Davud Paşa 77, 96
Lazkiye:
Sultan Alaeddin 45
Malatya:
Gazi Sinan Paşa 154
Malkara:
Gazi Süleyman 141
Manisa 66

Ali Bey 55
Kurşunlu *Han*'daki cami 54
Ulu Cami 87
Molivo:
Fethiye 80
Orhangazi:
Sultan Orhan 102
Osmancık:
Koca Mehmed Paşa 77
Sapanca:
Rüstem Paşa 102
Silivri:
Ali Paşa, Akviran 104
Söğüt:
Çelebi Sultan Mehmed 164
Şarköy:
Ali Çelebi 141
Tebriz:
Ali Şah 57
Büyük Han'daki 67
Uzun Hasan 67
Üstad Şagird Mescidi 57
Tekirdağ 66
Tokat:
Behzad 75
hisardaki cami 75
Vezirköprü:
Köprülüoğlu 151
Carammania 81
'Carbon', İzmir ykn. 84
Cassiopol *bkz.* Gelibolu
Castellorizo Ad. *bkz.* Meyis
Castomme *bkz.* Kastamonu
Cebel Sincar, Irak 90, 170
Celali İsyanları 4
cephanelik *ayrıca bkz.* tersane:
Foça-i atik 95
İstanbul 126, 137, 140
Cesaria *bkz.* Ilgaz
el-Cezire *bkz.* Mezopotamya
Chevrich *bkz.* Bingöl
Chiamli Kilisesi *bkz.* manastır(lar): Surb Karapet
Chienam *bkz.* Tanem
'Coajam' ('Coasam', 'Coujam') 73, 74
'Coasam' *bkz.* 'Coajam'
'Cochale' *bkz.* 'Cachete'
'Cochate' *bkz.* 'Cachete'
Conia *bkz.* Konya
Conia(m) *bkz.* Konya
Constantinople *bkz.* İstanbul
Coperan *bkz.* Turuperan
Cos *bkz.* İstanköy
Cosaria *bkz.* Ilgaz
Cosarie *bkz.* Ilgaz

'Coujam' *bkz.* 'Coajam'
Coumbary, Aristide [-'in deprem kataloğu] 15

Çaldıran 91, 170
Çanakkale (Kale-i Sultaniye, Sultaniye, Sultanhisar) *ayrıca bkz.* kale, Dardanelles, cami 109, 132, 142
Çanık (Samsun) 76
Çankırı 176
Çapakçur *bkz.* Bingöl
Çapanzâde Süleyman Bey [Osmanlı yetkilisi] 163
Çarsancak 160
çarşı, bedesten, bezestan, Kapalı Çarşı:
Amasya 76, 78
Edirne 118, 119
Erzincan 157
İstanbul 135, 136
İzmir 152
Çatak (Tzittahank), Erzurum ykn. 144
Çatalca (Metron) *ayrıca bkz.* kubbe, kilise, cami 104, 137
Çekmece (Athyron, Büyük Çekmece, Küçük Çekmece) *ayrıca bkz.* han, minare, cami 33, 89, 137
Çemberlitaş semti, İstanbul 33
Çemişgezek 160
Çengelli Kilise *bkz.* manastır(lar): Surb Karapet
Çeşmîzâde Mustafa Reşid [Osmanlı tarihçisi] 133
Çıldır 158
Çınarlı (Platano), Trakya 141
Çorlu 33, 35, 137
Çorum (Jarm) *ayrıca bkz.* hamam, kale, tekke, kubbe, *mescid*, minare, cami 5, 35, 37, 40, 48, 49, 50, 107, 162, 163, 164, 168, 176, 177

Dahshah suq, Hama 56
Damiano, A [-'nun deprem kataloğu] 14
Danube sah. 34, 143
Daranageac, Erzincan ykn. 38
Dardanelles [Çanakkale Boğazı] 94, 109, 110, 130, 138, 142, 173, 175
Daurown *bkz.* Taron
Davutlar, Söke ykn. 115
Defterdar Sarı Mehmed Paşa [Osmanlı tarihçisi] 69
Dehkhvargan *bkz.* Azarshahr
Demitoka *ayrıca bkz.* saray 33
Deniz Surları, İstanbul *ayrıca bkz.* kale 31, 32, 38, 101, 102, 103
deniz-dalgası 33, 52, 53, 87-8, 113, 116, 125, 132, 138
Denizli (Lazkiye) *ayrıca bkz.* hamam, kale, *han*, *mescid*, cami 45, 64, 92, 93, 99, 100, 170, 171, 178
Derben *bkz.* Derbend
Derbend (Derben, Derber) 73, 74, 75, 78
Derber *bkz.* Derbend
dergâh *bkz.* tekke
Dewey, J. W. [-'in deprem kataloğu] 19
Diarbeckir *bkz.* Diyarbakır
Dikilitaş/Arcadius Sütunu, İstanbul 31, 32, 134
Dil (Hersek) *ayrıca bkz.* cami 138
Dinar (Apamea Cibotus) 112
Diplokionion, İstanbul 31, 32
Divriği (Tivrik) 154, 160
Diyarbakır (Diarbeckir, Hamit) 5, 46, 53, 127, 168
Dizer, M. ve İzgi, C. [-'nin deprem kataloğu] 20

Djedjin, Gaziantep ykn. *ayrıca bkz.* su kemeri 40
Doğu Akdeniz 4, 11, 12, 14, 30, 168, 173
Dona, Andrea [Venedikli *bailo*] 121
Downey, G. [-'in deprem kataloğu] 20
Dressdnische Gelehrte Anzeigen [deprem kataloğu] 13, 72
Duavanits, İran 91
Ducellier, A. [-'nin deprem kataloğu] 20
Dulkadir 3
Durgutli *bkz.* Turgutlu
Dück, J. [-'ün deprem kataloğu] 20
Dürri Efendi [Osmanlı Büyükelçisi] 97
Düzce 100, 102

Echmiadzin (Edzmiadzin), Ermenistan 83, 155
Edincik (Aydıncık) 41, 43, 44
Edirne (Adrianople) *ayrıca bkz.* çarşı, kale, tekke, kubbe, kapı, *han, imaret, medrese, mescid,* minare, cami, saray 4, 8, 9, 24, 33, 34, 35, 36, 39, 43, 44, 85, 104, 116, 117, 119, 120, 125, 129, 130, 132, 138, 141, 143, 145, 167, 173
Edzmiadzin *bkz.* Echmiadzin
Efes 152
Ege [...] 5, 46, 48, 55, 56, 63, 66, 85, 94, 108, 112, 131, 154, 169, 172, 173, 177
Eghna-Berd/Egnapert, Kasrik ykn., Van 61
Egmont, A. [gezgin] 93
Eğridir 44
'Ekilis', Malatya ykn. 158
Elazığ 176, 178
Elbistan (Aplstun) 3, 40
Eleşkirt 169
Elma Dağı (Amanus Dğ.) 110
Enez (İnoz) *ayrıca bkz.* kale, kubbe, cami 105, 116, 119, 142
Erbil, Irak 96, 171
Ercek 60
Erciş (Arces) *ayrıca bkz.* kubbe 97
Erdek (Artaki) 43, 109
Ereğli 5
Ergani (Argana) 158
Ergin, K. *ve diğ.* [-'nin deprem kataloğu] 17
Eriklice (Iraklitsa), Trakya 141
Erinochori, Trakya 141
Erivan (Revan) *ayrıca bkz.* hamam, kale, *han,* minare, cami 67, 70, 82, 83, 85, 97, 169, 171, 177
Erkilet, Kayseri ykn. 99
Ermeni(ce) [...] 6, 8, 10, 17, 26, 38, 40, 47, 49, 52, 53, 56, 59, 62, 63, 66, 69, 73, 75, 76, 79, 81, 90, 127, 154, 158, 160, 161
Ermeniler 73, 161
Ermenistan *ayrıca bkz.* kilise, manastır 4, 15, 17, 18, 70, 127
Erzincan (Erzinjan, Erznka, Ezenka, Ezirghen, Eznkan) *ayrıca bkz.* hamam, çarşı, kale, kilise, kubbe, *han,* manastır, cami, saray 5, 38, 40, 47, 48, 49, 52, 69, 76, 78, 89, 156, 157, 158, 159, 167, 168, 169, 177
Erzinjan *bkz.* Erzincan
Erznka *bkz.* Erzincan
Erzurum (Arzrum) *ayrıca bkz.* kale, kilise, kapı 5, 6, 24, 49, 66, 69, 85, 96, 105, 144, 148, 156, 157, 161, 163, 168, 169, 171, 174
Eskihisar (Laodicea), Denizli ykn. 53, 64, 92, 100
Espinelluza [İtalyan mimar] 126
Evliya Çelebi [gezgin] 57
Evreşe *bkz.* Kadıköy

Ezenka *bkz.* Erzincan
Ezine/Ezine Kazdağı *ayrıca bkz.* hamam, cami 64, 109
Ezirghen *bkz.* Erzincan
Eznkan *bkz.* Erzincan

Farsça [...] 8, 10, 41, 60
Fener (önceleri Castrum Petrii), İstanbul 31, 33
Ferecik 116, 119
Ferhad Paşa [Osmanlı yetkilisi] 49
Fırat Akademisi, Harput 16
Fırat N. 81, 161, 170, 177
Filistin 99, 129
Finike *ayrıca bkz.* kale 113
Fitzner, R. [-'in deprem kataloğu] 16
Focae *bkz.* Foça
Foça (Foça-i atik, Foça-i cedid, Focae, Foglieri) *ayrıca bkz.* kale, kubbe, *mescid*, minare, cami 87, 88, 92, 95, 109, 111, 150, 170, 171, 172, 175, 178
Foça-i atik *bkz.* Foça
Foça-i cedid *bkz.* Foça
Foglieri *bkz.* Foça
Fransız [...] 7, 10, 53, 84, 86, 88, 106, 111, 112, 152, 153
Fuchs, C. W. [-'un deprem kataloğu] 15
Fucqueta *bkz.* Tokat

Galata, İstanbul *ayrıca bkz.* kale 30, 31, 102, 123, 133, 137, 139, 142
Galata Kulesi, İstanbul 31, 32, 123, 124
Gallipoli *bkz.* Gelibolu
Ganja, Azerbaycan 70
Ganochora, Trakya 141
Ganos *bkz.* Gaziköy
Garni, Ermenistan 82
Gazi Mihal Köprüsü, Edirne 117, 118
Gaziantep (Aintab, Antep) 9, 40, 55, 130
Gaziköy (Ganos) 119, 138, 140, 141
Gebze 34
Gedik, Gediz Vadisi 51
Gediz N. 51, 111
Gelgiras (Calerick(um), Calerico) 74, 75, 78
Gelibolu (Callipoli, Cassiopol, Gallipoli) *ayrıca bkz.* kale, tekke, tersane, *medrese*, minare, cami 33, 34, 35, 39, 66, 132, 138, 141, 142
Gelibolulu Mustafa Âlî [Osmanlı tarihçisi] 35, 49
Gencelü, Denizli ykn. 100
Georgiadis, A.S. [-'in deprem kataloğu] 20
Gerger (Görgü) *ayrıca bkz.* kale 67, 68
Gerger, Pütürge ykn. *ayrıca bkz.* cami 81
Gerlach, Stephan [gezgin] 47
Gevaş (Ostan) 60
Gevije *bkz.* Geyve
Geyve (Gevije) 125
Giaurköy, 'dans la Roumelie' 109
Gioltski *bkz.* Gölcük
'Girangir' 68
Girit 79, 113
'Goa(m)' 74

Goght'n *bkz.* Ordubad
Gonzenbach, G. [-'ın deprem dosyaları] 15
Göl(ü):
Sevan, Ermenistan 83
Urmiye, İran *57*
Van *ayrıca bkz.* Van *52*, *56*, *59*, *63*, 80, 89, 97, *144*
Gölcük (Gioltski), Trakya 141
Görgü *bkz.* Gerger
görgü tanığı [...] 8, 30, 36, 41, *44*, *62*, *65*, *66*, *79*, 81, 82, 84, 92, 93, 98, 100, 101, 102, 110, 113, 121, 129, 130, 133, 155, *156*
Grumel, V. [-'in deprem kataloğu] 20
Guerovich, Pere [-'in deprem dosyaları] 16
Gülanber, Irak *ayrıca bkz.* kale, kubbe, kapı, cami, saray *46*
Gümbet *bkz.* Kümbet
Gümüş Çayı, Denizli ykn. 92
Gümüşhane *ayrıca bkz.* kubbe, cami 132, 173
Gümüşmadeni, Çorum ykn. *48*
Gürcistan *ayrıca bkz.* kilise, kubbe *4*, 18, 38, *54*, *167*
Gürcü(ce) [...] 8, *14*
Gürün *127*
Güzel (Milio), Trakya 141
Güzelçamlı, Söke ykn. 115
Güzelhisar *bkz.* Aydın

Habsburg İmparatorluğu 5
Hacı Eyyüblü, Denizli ykn. 100
Hacı Hamza (Cabouziac, Hamzeh, Nabuzzio) *73*, *74*, *75*, *78*, 162
Hacin *144*
Hadjin *bkz.* Saimbeyli
Hagia Sophia *bkz.* cami: İstanbul
Haja *bkz.* Havza
Hâkim Mehmed [Osmanlı tarihçisi] 121, 132, 134, 141
Hakkâri *167*, 169, *177*
Hakobyan, V. A. [Ermeni tarihçisi] 10
Halep *4*, *5*, *7*, 40, 53, *54*, *55*, *66*, 69, *84*, 88, 92, 100, 105, 106, 110, 127, 130, 132, 151, 155, 156, 161, *164*, 165, 168, 169, 170, 171, 173, *175*, *176*, *177*
Halepçe, Irak *46*
Haliç, İstanbul 31, 33, *43*, 142
Halki *bkz.* Heybeliada
Hama, Suriye *56*, *67*
hamam(lar):
Amasya: Aydın Bey 50
Bursa 33
Çorum 163
Denizli 99, 100
Edirne 143
Erivan 82
Erzincan 69, 156
Çadırcı *157*
İskender *157*
Purkalem *157*
Ezine 109
İstanbul 33, 104, 123, 134, 143
Yahya Paşa 53
İzmir 152, 153

İzmit:
Mehmed Bey 101
Pertev Paşa 101
Hamid (Hamid-ili) *43*, 44, 100, *167*
Hamid-ili *bkz.* Hamid
Hamit *bkz.* Diyarbakır
Hammer-Purgstall, J. von [Osmanlı tarihçisi] *46*, *47*, 50, 51, 56, 69, *70*
Hamza Çavuş, Denizli ykn. 51
Hamzeh *bkz.* Hacı Hamza
han(lar):
Bursa:
Emir *71*
Çekmece *137*
Denizli 99
Edirne:
Araplar *117*
Etmekçizâde Ahmed Paşa/Ayşe Hatun *117*, 118
Halil Paşa *117*
Havlucular *117*
Unkapanı *117*
Erivan 82
Erzincan:
Taşhan *75*
Havsa 119
İstanbul 140, 142
Baltacılar 135
Çuhacılar 135, 136
Hırkacılar 135
Kalpakçılar 135
Kantarcı 123
Kara 123
Şekerciler 123, 124, 135, 136
Vezir 123, 124, 135, 136
İzmir *84*, 153
Köprülü *87*
Pamuk eğiricileri *87*
İzmit:
Pertev Paşa 101
Lazkiye 165
Manisa:
Kurşunlu *54*
Sapanca:
Rüstem Paşa 102
Tebriz:
Büyük Han *67*
Harim, Suriye 106, 171, 178
Harput 16, 159, 160
Hasankale 148
Hasköy *ayrıca bkz.* cami 116, 119
Havsa 116, 119, 120
Havza (Haja, Nauze, Quasa) *ayrıca bkz. han* *74*, *75*, 162
Hayotsdzor *bkz.* Hoşap
Hekimhan *127*
Hendek (Khandaq) 162, 163
Hersek *bkz.* Dil

Heybeliada (Halki) 33, 102
Hipodrom, İstanbul 32
Hisarcık *bkz.* Asarcık
Hizan (Xizan) 56
Hoff, K. von [-'un deprem kataloğu] 13, 14
Honaz (Hones) 64, 100, 169, 177
Hones *bkz.* Honaz
Hopik (Khopik), Ovacık Vadisi 154
Hora, Sisam 115
Hora *bkz.* Hoşkoy
Hoshab *bkz.* Hoşap
Hoşap (Hayotsdzor, Hoshab, Xoşap) *ayrıca bkz.* kale 60, 61, 97
Hoşkoy (Hora) 141
Hrazdan N. (Hurastan), Ermenistan 82
Huot, J. [-'un deprem kataloğu] 13
Hurastan *bkz.* Hrazdan

Ilgaz (Cesaria, Cosaria, Cosarie, Koçhisar) 73, 74, 75, 78
Ilıcak N., Manisa ykn. 51
Irak 4, 68, 90, 96
Iraklitsa *bkz.* Eriklice
Isarno *bkz.* Asarcık
Isparta 9, 44

İbni İyas, Muhammed b. Ahmed [Arap tarihçisi] 10, 35, 37, 38
İbrahim, I. [Osmanlı Sultanı] 57, 62
İbrahim Paşa Kulesi, İstanbul 135
İbriktepe (Zerna), Trakya 116, 119, 145
İki Sicilya Krallığı 133
imaret(ler):
  Amasya:
    Hızır Paşa 48
    Sultan Bayezid 50, 76
  Edirne:
    Muradiye 143
  İstanbul:
    Sultan II. Bayezid 32
    Sultan II. Mehmed 134
  İzmit:
    Pertev Paşa 101
  Lazkiye 45
  Manisa:
    Kurşunlu 54
  Sapanca:
    Rüstem Paşa 102
İmroz Ad. (Lemnos) 88
İncekoy, Trakya 141
İngiliz Büyükelçi 89, 117, 121, 127, 133, 134, 139, 151, 154, 158
İnoz *bkz.* Enez
İpsala *ayrıca bkz.* minare, cami 116, 119
İran 1, 3, 4, 5, 18, 67, 70, 76, 97
İskele, Van ykn. 61
İskenderiye (Alexandria) 77
İskenderun (Alexandretta) 86, 106, 110
İskilip 172

İspir 144, 174, 178
İstanbul (Constantinople) *ayrıca bkz.* hamam, çarşı, kale, kilise, sarnıç, kubbe, kapı, *han, imaret, medrese, mekteb, mescid,* minare, cami, saray 4, 5, 8, 9, 10, 13, 14, 15, 20, 21, 24, 29, 30, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 41, 43, 44, 45, 46, 47, 50, 51, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 70, 71, 72, 77, 79, 88, 89, 91, 94, 95, 96, 97, 100, 101, 102, 104, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 112, 114, 115, 116, 117, 120, 121, 123, 125, 126, 127, 128, 129, 130, 131, 132, 133, 134, 137, 138, 139, 140, 141, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 148, İ49, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 158, 160, 161, 162, 163, 164, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 173, 174, 175, 176
İstanbul Boğazı *bkz.* Boğaziçi
İstanköy Ad. (Cos, Stanchio) 46, 80
İstinye, İstanbul 137
İtalya 59
İtalyan(ca) [...] 7, 39, 126
İzmir (Smyrna) *ayrıca bkz.* hamam, çarşı, kale, kilise, Körfez(i), *han,* minare, manastır, cami 4, 7, 10, 14, 24, 64, 65, 66, 68, 70, 72, 75, 77, 79, 81, 82, 83, 84, 86, 87, 88, 89, 90, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100, 104, 106, 107, 108, 109, 111, 112, 114, 116, 120, 121, 125, 126, 129, 130, 132, 138, 143, 148, 149, 151, 152, 153, 154, 155, 159, 160, 165, 169, 170, 171, 172, 173, 175, 176, 178
İzmir-Aydın Demiryolu İşletmeleri 14
İzmit (İznikmid) *ayrıca bkz.* hamam, kale, tersane, Körfez(i), *han, imaret,* minare, saray 33, 44, 100, 101, 102, 125, 132, 133, 138, 139, 171, 172, 178
İznik (Nicaea) 33, 125, 164
İznikmid *bkz.* İzmit
İzzi, Süleyman [Osmanlı tarihçisi] 117

Jarm *bkz.* Çorum

Kadıköy (Evreşe) *ayrıca bkz.* kale 107, 120, 129, 142
Kadırga Limanı mahallesi, İstanbul 53
Kafkasya 4, 17
Kahire 4, 34, 37, 113, 125, 129
Kakhetia, Gürcistan 38, 114, 172
Kalamitsi, Trakya 141
Kale-i Sultaniye *bkz.* Çanakkale, kale(ler)
kale(ler), hisar, kent suru, tahkimat:
  Adilcevaz 90
  Amasra 80
  Amasya 76
  Ankara 71
  Antakya 110
  Aydın 64
  Bolu 34
  Bozcaada 80, 109, 120, 142
  Çanakkale 109, 132, 142
  Çorum 48, 163
  Denizli 99
  Edirne 43, 118, 119, 143
  Enez 119, 142
  Erivan 82
  Erzincan 69, 157
  Erzurum 66, 148, 157
  Evreşe 107, 120, 142
  Finike:
    Kum Burnu (Pirgos) 113
    Yılan Başlık 113

Foça:
Boğaz-ı cedid 111
Foça-i atik 92, 95, 111
Foça-i cedid 111, 150
Gelibolu 33
Gerger 67, 68
Gülanber 46
Hoşap 97
İstanbul *ayrıca bkz.* Kara Surları, Deniz Surları 41, 43, 57, 89, 101, 102
Anadolu Hisarı 33
Galata 31, 32
Rumeli Hisarı 33
Yedikule (Yedi Kule) 31, 32, 102, 103, 123, 124, 126, 128, 134, 137, 143, 147
Yoros 33
İzmir:
Pagus Dğ. 87
Sancak Burnu 87
St. Peter 87
İzmit:
İzmit Körfezi'nde 33-4
(Kara) Saray 97
Kilidülbahir 109, 142
Kızkalesi 110
Lazkiye 165
Meyis 113
Mitilini (Midilli) 142
Molivo 80
Rodos 53, 85, 113
Sakız 108
Samsun 76, 78
Saray 97
Seddülbahir 94, 109, 142, 150
Silivri 33
Suriye:
Kadmus 165
Markab 165
Tokat 75, 76, 78
Van 60, 61
Kanaker *bkz.* Kanakert
Kanakert (Kanaker), Ermenistan 82
Kangal 127, 173
Kanlı Pazar muhiti, Amasya 50
Kapadokya 52
kapı(lar):
Edirne:
Germe 119
Kafes 119
Keçeciler 119
Kule 119
Manyas 119
Top 119
Erzurum:
Erzincan 66
Gülanber:
Zalim 46

İstanbul:
Ahır/Ahur 102, 103
Bahçe 102, 134, 135, 136
Cephanelik *bkz.* kapı: Topkapı
Çatladı 38
Dilsiz 32
Edirne 31, 32, 41, 43, 102, 123, 126, 134, 136, 142
Eğrikapı 31, 32, 134
İsa 31, 32, 134
İshak Paşa 31, 32
Kayıklar 31, 32
Odun 134, 136
Silivri 31, 32, 134
Topkapı 89, 126
Van 92
Tavrizou-Dargali/Tebriz 60
Kara Kuvve, Denizli ykn. 100
Kara Mehmet Bey (-'in köyleri), Kayseri 99
Kara Saray *bkz.* Saray
Kara Surları, İstanbul *ayrıca bkz.* kale 31, 32, 103, 123, 124, 128, 133, 136
Karaçelebizâde Abdülaziz Efendi [Osmanlı tarihçisi] 58, 59
Karadeniz 52, 73, 78, 85, 125, 170
Karadeniz Ereğlisi (Bendereğli) 125
Karagümrük semti, İstanbul 134
Karahisar, Van 97
Karaman 3, 9
Karaman Pazarı muhiti, İstanbul 31, 32
Karamürsel *ayrıca bkz.* cami 100, 102, 138, 143
Karaphos, Van ykn. 61
Karapungar *bkz.* Karaurgan
Karaurgan (Karapungar) 144
Karb *bkz.* Karbi
Karbi (Karb), Ermenistan 82
Karesi 47, 170, 178
Karışdıran 137
Karlıova 168
Karpathos *bkz.* Kerpe Ad.
Karpatlar 17, 143
Kasrik *bkz.* Kırkgeçit
Kastambol, Trakya 141
Kastamonu (Castomme) 5, 66, 73, 74, 75, 78, 169
Kastellia *bkz.* Dardanelles
katedral bkz. kilise
Kâtip Çelebi [Osmanlı tarihçisi] 57, 58, 64, 67, 68, 79, 93, 96, 98, 101
Katomeria *bkz.* Mastichochora
kaya düşmesi 58, 77, 90, 161
Kayahan, Denizli ykn. 100
Kayseri *ayrıca bkz.* kubbe, *mescid,* cami 5, 9, 93, 98, 99, 139, 170, 171, 178
Kazıklı, Karamürsel ykn. 100
Keban (Keban Madeni) 154, 160
Keban Madeni *bkz.* Keban
Kebir, Denizli ykn. 100
Kemah (Ani) 52, 168
Kemalpaşa (Nif) 148
Kemalpaşazâde, Ahmed Şemseddin [Osmanlı tarihçisi] 30, 35

Kerpe Ad. (Scarpanto, Karpathos) 129
Keyfiyet, Denizli ykn. 156, 158
Khandaq *bkz.* Hendek
Khopik *bkz.* Hopik
Khusraushah, İran 57
Kıbrıs *ayrıca bkz.* Magosa, Lefkoşa 4, 37, 45, 48, 113, 114
Kırım 34
Kırkgeçit (Kasrik) 61
Kırocak *bkz.* Kozlıcan
Kızık, Ovacık Vadisi 154
Kızılırmak N. 75, 168, 177
Kızkulesi (Kız Kulesi), İstanbul 33
Kızocan *bkz.* Kozlıcan
Kiği 156, 158, 175, 178
Kilis 110
kilise(ler) *ayrıca bkz.* manastır:
Arapgir 154
Bozcaada 80
Çatalca 137
Ermenistan:
Anapa, Erivan 83
Dzoragiukh'deki (Jorageg) 82
Edzmiadzin 83
Gaiane 83
Gegard 82
Getargel 82
Giamrez'deki 82
Noragavit'teki 82
Noragiukh'daki 82
Nork'taki 82
Ripskime 83
Erzincan 69
Anamız 157
Aziz Sarkis 157
Aziz Teslis 157
Bütün Azizler 157
Kutsal İşaret 157
Lusaworic, Daranageac 38
Erzurum 69
Karakilise, Karaurgan 144
Tchuruk, Armutlu ykn. 144
Gürcistan:
Meryem Ana, Tchaishi, Megreli 54
St. George, Alaverdi, Kakhetia 38
Hora, katedral 141
İstanbul:
Ag. Prodomos, Heybeliada 33
Santa Maria, Pera 106
Saviour (Kurtarıcı) 33
St. Demetrius Kananu 103, 104
St. John Theologos 31, 32
İzmir 111
Cemaatsel Yönetim 86
Cizvit 86, 111
Ermeni 86

Fransisken 86, 111
Katolik 68
St. George 86
St. Photius, katedral 152
Sta Photini 86
Yunan Metropolitan 86
Magosa:
Sta Sophia 113
Sakız 145
Tekirdağ 66
Van:
Echmiadzin 60
Kırk Keşiş/St. Jean 60
Kutsal İşaret 60
Nora-Giough, Norguh 61
SS. Apostles 60
St. Paul 60
St. Sahac/Xac (Aziz Haç) 60
St. Sion 60
St. Tiramayr/Anamız 60
Kizilasari *bkz.* Aydın
Koçhisar *bkz.* Ilgaz
Konya (Conia, Conia(m)) 5, 9, *74*, *75*, 94, 170
Körfez(i):
İzmir 87, 111
İzmit 33, 100, 102, 121, 138, 140
Muarız (Saros) 107, 129
Mudanya 132
Korgan *bkz.* Kozan
Korgun *bkz.* Kozan
Koula *bkz.* Kula
Kozan (Korgan, Korgun, Sis) 98
Kozköy, Trakya 116, 119
Kozlıcan (Kırocak, Kızocan) 156, 158
Köprü *bkz.* Vezirköprü
Köşk *64*
Krain, eski Yugoslavya *34*
Ktouts, Van ykn. 59
kubbe(ler):
Afyon:
Gedik Ahmed Paşa Camii 164
Amasya *76*
Ayşe Hatun Türbesi 151
Sultan Bayezid Camii *76*
Balıkesir *47-8*
Çatalca:
Gazi Ali Paşa 137
Çorum *37*
Edirne:
Ayşe Hatun Camii 117
Eski Cami 117
Üç Şerefeli Cami 117
Enez:
Sultan II. Mehmed Camii 105, 119-20

Erciş:
kilise 97
Erzincan:
Lusaworic Kilisesi 38
Foça-i atik:
Sultan II. Mehmed Camii 95
Gülanber 46
Gümüşhane:
Sultan Süleyman Camii 132
Gürcistan:
St. George Kilisesi, Alaverdi 38
İstanbul 104
Ag. Prodomos, Heybeliada 33
Atik Ali Paşa Camii 134
Davud Paşa *Mescidi* 32
Eyüp Ansari Camii 134
Koca Mustafa Paşa Camii 135
Mihrimah Camii 102, 134
Saviour (Kurtarıcı'nın) Kilisesi, Burgaz Ad. 33
Sultan II. Bayezid Camii 32, 102, 123, 131, 134
Sultan II. Mehmed Camii 32, 89, 102, 123, 131, 134
İzmit 138
Kayseri:
Büyük Cami 99
Manisa 66
Osmancık:
Koca Mehmed Paşa Camii 77
Tebriz 57
Van:
St. Bartholomeus Manastırı, Deir 97
St. Paul Kilisesi 60
Kula (Koula) 64
Kumburgaz 137
Kurtlar Sarayı, Çorum ykn. 49
Kurudere, Denizli ykn. 100
Kuşadası 87, 115, 172
Kuşadası Ad., Van Gölü 144
Kuyucak, Büyük Menderes Vadisi 59, 64
Kuzey Anadolu Fayı 19, 163
Küçük Asya *ayrıca bkz.* Anadolu 14, 51, 55, 75, 88, 94, 125, 127
Küçük Ayasoyfa muhiti, İstanbul 134, 136
Küçük Çekmece *bkz.* Çekmece
Küçük Menderes N. 100
Kümbet (Gümbet), Erzurum ykn. 156
Küre, Kastamonu ykn. 66
Kütahya 5, 92, 100

Ladik *ayrıca bkz.* cami 77, 96
Lamia (Zituni) Yunanistan 40
Laodicea *bkz.* Eskihisar
Latakia *bkz.* Lazkiye
Latin(ce) [...] 20, 72, 73
Lazkiye, Denizli *bkz.* Denizli
Lazkiye (Latakia), Suriye *ayrıca bkz.* kale, *han*, *imaret*, minare, cami 44, 45, 164, 165, 167, 176, 177, 178
Lefkoşa (Nicosia) *ayrıca bkz.* manastır 45, 113

Lemnos *bkz.* İmroz
Lesvos *bkz.* Midilli
Levant Şirketi 6
Ligia, Truva ykn. 80
Limasol 45
'Listrien' ('Lystrien', 'Lystren') *73, 74, 78*
Lizbon [deprem, 1755] 11, 13, 133
'Lystren' *bkz.* 'Listrien'
'Lystrien' *bkz.* 'Listrien'
Londra *4, 75*
Loupida, Trakya 141
Lüleburgaz (Burgaz) 138

Macaristan 143, 146
Mackenzie, Dr. [gezgin] 121, 125, 127
Magnesia *bkz.* Manisa
Magosa *ayrıca bkz.* kilise, minare *45*, 106, 113
Mahmatan/Mahmatanay, Van G. ykn. *97*
I. Mahmud [Osmanlı Sultanı] 91, 126, 128
Maku, İran *ayrıca bkz.* manastır 91
Malatia *bkz.* Malatya
Malatya (Malatia) *ayrıca bkz.* cami *37*, 127, 154, 167, 177
Malkara *ayrıca bkz.* minare, cami 141
Mallet, R. [-'in deprem kataloğu] 19
manastır(lar), kadın manastırı *ayrıca bkz.* kilise:
  Aynaroz Ad:
    Chiliandari *55*
    Megistis Lavra *36*, 154
    St. Panteleimon 104, 105
    Vatopedi 131
  Ermenistan *70*
    Akhchuts 82
    Avutstar'ın (Avut Tar, Havuds Tar) 82
    Ayrivank 82
    Dzagavank'taki 82
    Dzhrvezh'deki 82
    Khor Virap 82
    St. Ovananan 82
    Trdatakert'teki 82
  Erzincan:
    Kapos, Daranageac 38
  İzmir:
    Cizvit ve Fransisken 111
  Lefkoşa:
    St. Chrisostomos 113
  Maku:
    St. Thaddeus/Kara Kilise 91
  Midilli:
    Leimon *56*
  Musul:
    Raban Hormizd 69
  Muş:
    S. Nishan *78*
    Vaftizci Yahya 158
    Surb Karapet (Çengelli Kilise, Chiamli Kilisesi) *47*, 96, 158

Sisam:
Ag. Zoni 115
Van:
Alerou, Alur 60
Angousnerou 60
Ardchacou/Arjaku, Ercek ykn. 60
Arterivank 144
Berdacou/Berdak, Pertek 60
Chouchanits/Şuşans, Şuşanis 60
Crncou/Krunk, Edremit ykn. 60
Erméra/Hermerur, Gürpınar ykn. 60
Hogeac/Hoghvots/Deirmeryem, Kasrik ykn. 60, 61
Kendananits 60
Khekouts/Hegavank, Hik 60
Qouroupacha/Kurubaşı, Kurubaş 60
Salnahada/Salnapati, Kopanis 60
Srkhou/St. Marinos, Gelberhasan ykn. 60
St. Thodic 60
Varag 60
Manetti, G. [-'nin deprem kataloğu] 11, 12
Manisa (Magnesia) *ayrıca bkz.* kubbe, *han, imaret,* minare, cami 9, 51, 54, 55, 66, 68, 87, 88, 168, 177
'Marannoy' ('Mirannoy', 'Maronnoy') 73, 74
Maraş 5
Mardin 161, 176
Maritsa *bkz.* Meriç N.
Marmara [...] 30, 35, 41, 43, 100, 132, 138, 139, 140, 143, 167, 173, 174, 177, 178
'Maronnoy' *bkz.* 'Marannoy'
Marzivan *bkz.* Merzifon
Mastichochora (Katomeria), Sakız Ad. 40
Mausal *bkz.* Musul
Mazgid *bkz.* Mazgirt
Mazgirt (Mazgid) 160
'Mirannoy' *bkz.* 'Marannoy'
medrese(ler):
Amasya:
Halifet Gazi 62
Hızır Paşa 48
Kuba mahallesindeki 76
Edirne:
Şeyh Şüca 117, 118
Üç Şerefeli 117
Gelibolu:
Sarıbaş 141
İstanbul:
Mihrimah 102
Sultan II. Mehmed 32, 134
Medvedev-Sponheuer-Karnik sarsıntı şiddeti değerlendirme ölçeği 24
Megreli, Gürcistan 54, 168
II. Mehmed [Osmanlı Sultanı] 3
IV. Mehmed [Osmanlı Sultanı] 58
Mehmedik, Van ykn. 59, 97
Mehmet Paşa [Osmanlı yetkilisi] 99
mekteb/mektep(ler):
Edirne:
Üç Şerefeli 117

İstanbul:
İbrahim Paşa 134, 136
Şarköy:
Ali Çelebi Paşa 141
Memlûk 3
Menteşe 100
Meriç (Maritsa) N. 170
Merzifon (Marzivan) *75*, *78*, 151
mescid(ler):
Amasya:
Hacı Hamza 62
Kameraddin mahallesindeki *76*
Balıkesir 48
Çorum 35, 163
Karakeçeli mahallesindeki 163
Denizli 93, 99
Edirne 117
Foça-i atik, kalenin içinde 95
İstanbul 33, 104
Davud Paşa 31, 32
Emir Buhari Tekkesi'nin 135, 137
Kayseri:
Erkilet'teki 99
Vezirköprü 151
Metron *bkz.* Çatalca
mevlevihane *bkz.* tekke
Meyis Ad. (Castellorizo) *ayrıca bkz.* kale 113
Mezopotamya (el-Cezire) 127, 155
Mısır 1, 3, 37, 53, 125
Midilli (Lesvos) *ayrıca bkz.* manastır *56*, 63, 80, 88, 139, 150, 168, 169
Migisi, Erzincan ykn. 89
Milas 168
Milio *bkz.* Güzel
Milne, J. [-'in deprem kataloğu] 15
minare(ler):
Akhisar:
Sarı Ahmed Paşa Camii 51
Amasya:
Sultan Bayezid Camii *76*
Aydın *64*
Balıkesir:
Yıldırım Han Camii 48
Zağanos Paşa Camii *47*-8
Bursa:
Ertuğrul Camii 43
Cabla:
İbrahim Camii 165
Çekmece:
Sultan II. Mehmed Camii 89
Çorum 35
Gülabi Bey Camii 48
Edirne 33, 143
Ayşe Hatun Camii 117
Defterdar Mustafa Paşa Camii 117
Dizdarzâde *zaviyesi* 145

Eski Cami 117
İbrahim Paşa Camii 117
Sultan Selim Camii 117
Üç Şerefeli Cami 117
Erivan 82
Foça-i atik:
Sultan II. Mehmed Camii 95
Foça-i cedid 111
Gelibolu 141
çarşıdaki cami 141
Gazi Süleyman Paşa Camii 141
İskenderzâde Camii 142
Mesalih Paşa Camii 141
Sarıbaş Camii 141
Sinan Paşa Camii 142
Sultan II. Mehmed Camii 142
İpsala:
Sultan I. Murad 119
İstanbul 43, 55, 62, 102, 123, 143, 145
Atik Ali Paşa Camii 134
Ayasofya 63
Davud Paşa *Mescidi* 32
Eyüp Camii 134
Mihrimah Camii 134
Sultan Ahmed Camii 134
Sultan II. Bayezid Camii 134
Sultan Selim Camii 145
İzmir 84, 151, 152
Lazkiye 45
Magosa:
eski Sta Sophia Kilisesi 113
Malkara:
Gazi Süleyman Paşa Camii 141
Manisa:
Ulu Camii 87
Orhangazi:
Sultan Orhan Camii 102
Silivri:
Ali Paşa Camii, Akviran 104
Sisam 115
Şarköy:
Ali Çelebi Camii 141
Tebriz 57
Tokat:
Taşhan 75
Mitilini (Midilli) *ayrıca bkz.* kale 121, 128, 142, 173
Molivo *ayrıca bkz.* kale, cami 80, 120
Molu, Kayseri 98
Mormori, E. [Venedikli tarihçi] 63
Mourt Larsarraie *bkz.* Kurtlar Sarayı
Mudanya *ayrıca bkz.* Körfez(i) 139
Muncusun, Kayseri 98
Murat N. 170
Murray, John [İngiliz Büyükelçi] 133, 134, 135, 139, 141
Musketoff, I. ve Orloff, A. [-'un deprem kataloğu] 15

Mustafa Efendi [Osmanlı yetkilisi] 156, 157
Mustafa Paşa [Osmanlı yetkilisi] 30
Musul (Mausal) *ayrıca bkz.* manastır, türbe 29, 46, 55, 68, 69, 131, 155, 156, 159, 168, 173, 175
Muş *ayrıca bkz.* manastır 47, 52, 81, 96, 156, 158, 159, 169, 171
Müneccimbaşı, Ahmed [Osmanlı tarihçisi] 64
Mürefte (Myriophyto) 141, 174, 178
Myriophyto *bkz.* Mürefte

Nabuzzio *bkz.* Hacı Hamza
Nahçıvan 85
Nahr el-Kebir N., Suriye 165
Naîmâ 59, 64
namazgâh, Gelibolu 66
Napoli 129, 161
Nauze *bkz.* Havza
Naxos 87
Nazilli (Nazlı) 58, 64
Nazlı *bkz.* Nazilli
Necm el-Gazi [gezgin] 55
Neochori *bkz.* Yeniköy
Newberie, J. [gezgin] 49, 75
Nicaea *bkz.* İznik
Nif *bkz.* Kemalpaşa
Nikan, Divriği 161
Niksar 75, 85
Nil N. 34
Ninive *bkz.* Niniveh
Niniveh (Ninive), Irak 69, 161
Noragel *bkz.* Norguh
Norgivt *bkz.* Norguh
Norguh (Noragel, Noragivt), Van 61
Nympheon *bkz.* Nif

Olivier, G.A. [gezgin] 164
Ordubad (Gogh't'n) 90
Orhangazi (Pazarköy) *ayrıca bkz.* minare, cami 100, 102
Ortadoğu 14, 19, 55, 88
Osmancık *ayrıca bkz.* kubbe, cami 75, 77
Osmaniye 110
Osmanlı İmparatorluğu 3, 4, 5, 7, 14, 15, 16, 66, 79
Osmanlı(ca) [...] *ayrıca bkz.* Türkçe 4, 6, 8, 9, 10, 16, 20, 30, 35, 39, 41, 43, 45, 49, 60, 61, 62, 63, 68, 69, 79, 83, 93, 101, 104, 112, 117, 121, 133, 146, 156, 160
Ostan *bkz.* Gevaş
Ourla *bkz.* Urla
Ovacık N. 154

Öcal, N. [-'ın deprem kataloğu] 17
Örenburç (Satmanis), Van 97
Örfî, Mahmud [Edirneli tarihçi] 8, 117

Padua 5
Pağah (Bas-Phaghakh) 61
Pakab, Muş ykn. 96
Palamut, Trakya 141
Palu 81, 160, 161, 169

Paris 4, 100
Paros 108
Parsa, Turgutlu ykn. 148
Pasin *bkz.* Erzurum
Patmos 111, 112
Payas 110
pazar yer(ler)i:
Bursa:
Uzun Çarşı 71
İstanbul:
Esir Pazarı 135, 136
Mendilciler Çarşısı 102
Örücüler Çarşısı 135, 136
Terziler Çarşısı 142
Pazarköy *bkz.* Orhangazi
Peçevi, İbrahim [Osmanlı tarihçisi] 46, 47
Peçin 56
Pera, İstanbul 30, 33, 106, 133, 137
Peri 160
Peristasis *bkz.* Şarköy
Perrey, A. [-'in deprem kataloğu] 14
Pertek (Berdak), Van 60, 92
Philadelphia *bkz.* Alaşehir
Pınar, N. ve Lahn, E. [-'ın deprem kataloğu] 17
Platano *bkz.* Çınarlı
Pococke, R. A. [gezgin] 112
Poliakova, T. P. [-'nın deprem kataloğu] 19
Porter, James [İngiliz Büyükelçi] 117, 120, 121, 125
Psarochanon *bkz.* Agria
Puglia, İtalya 59
Pülümür 89, 170
Pütürge 169

Quasa bkz. Havza

Rachat bkz. Reşat
Rasathane:
Atina 14
İstanbul 15, 20
Râşid, Mehmed [Osmanlı tarihçisi] 51, 61, 68
Reşadiye 75
Reşat Ad. (Rachat) 114
Rethly, A. [-'nin deprem kataloğu] 17
Revan *bkz.* Erivan
Riggs, H. [-'in deprem bültenleri] 16
Rodos *ayrıca bkz.* kale 4, 45, 46, 53, 54, 67, 85, 97, 113, 129, 150, 167, 168, 169, 170, 171, 172, 175, 178
Rodosçuk *bkz.* Tekirdağ
Rodosto *bkz.* Tekirdağ
Roma 44
Romanya 161
'Rossana Astopiaa civitas' 43
Rothe, J. P. [-'un kütüphanesi] 16
Rûhî, Edirnevi [Osmanlı tarihçisi] 8, 30, 35
Rus İmparatorluğu 15
Rus(ça) [...] 17

Sâdeddin, Hoca [Osmanlı tarihçisi] 33
Sadjur N., Gaziantep ykn. 40
Safeviler 3, 4
Sahand Dğ., İran 57
Said Ağa [Osmanlı yetkilisi] 156
Saida, Lübnan 88, 165
Saimbeyli (Hadjin) 98
Saint-Mathias *bkz.* Samatya
Sakız Ad. (Chios) *ayrıca bkz.* kale, kilise 40, 44, 59, 63, 81, 85, 87, 88, 90, 92, 104, 108, 109, 110, 112, 145, 149, 150, 154, 167, 169, 170, 172, 174, 175
Samatya (Saint-Mathias) mahallesi, İstanbul 143
Samsun *ayrıca bkz.* kale 76, 78
Samsun Dağı (Sapsu), Söke ykn. 115
Santorini (Thera) 46, 63
Sanudo, Marino [-'nun günlükleri, Venedikli] 30
Sapanca (Senemir, Sevenit?) *ayrıca bkz. han,* imaret, cami 44, 100, 102, 167, 177
Sapsu *bkz.* Samsun Dağı
Saray, Denizli ykn. 100
Saray (Kara Saray), Van ykn. *ayrıca bkz.* kale 97
saray(lar):
  Amasya:
    Beyler 108
  Aydın:
    Üveys Paşazâde 64
  Demitoka 33
  Edirne 118, 119
  Erzincan 69
  Gülanber 46
  İstanbul 126
    Beşiktaş 135, 137
    Blacharnae 128
    Eski 103, 104, 128, 136
    İbrahim Paşa 104, 106, 131
    Kadırga 135, 136
    Topkapı 31, 32, 39, 43, 123, 124, 126, 128, 135, 136
    Yeni *bkz.* saray: Topkapı
  İzmit 101
Sardack *bkz.* Zara
Sardael *bkz.* Zara
Sardak *bkz.* Zara
sarnıç(lar):
  İstanbul 144
    Yerebatan 136, 137
Saros *ayrıca bkz.* Körfez(i) 168, 171, 172, 175, 178
Satalia *bkz.* Antalya
Satmanis *bkz.* Örenburç
S. Benoît Lisesi, İstanbul 16
Scarpanto *bkz.* Kerpe Ad.
Scarperia (Tuscany), İtalya 39
Schmidt, J. [-'in deprem kataloğu] 14, 15
Scutari *bkz.* Üsküdar
Searradella *bkz.* Zara
Segrug *bkz.* Segruk
Segruk (Segrug) Bingöl ykn. 159
Selanik 39, 104, 105, 107, 109, 112, 138, 143

Selânikî Mustafa Efendi [Osmanlı tarihçisi] 50
I. Selim [Osmanlı Sultanı] 3, 4, 37
Senduk, Trakya 141
Senemir *bkz.* Sapanca
Seriphos 108
Sevenit *bkz.* Sapanca
Seydiköy (Sidigny) 87, 132, 152, 153
Seyfart, F. [-'ın deprem kataloğu] 13
Seyyid Ahmedlü *bkz.* Ahmetli
Shahrizur *bkz.* Şehrizor
Shaizar, Suriye 67, 130, 169, 173
Sham-i Ghazan (Sham Kazan) 57, 67, 68
Sham Kazan *bkz.* Sham-i Ghazan
Shemakha, Azerbaycan 70, 169
Sırp(ça) [...] 138
sıvılaşma 77, 109
Siammas *bkz.* Amasya
Sidigny *bkz.* Seydiköy
Siebenburg (Sibiu), Transilvanya 34
Sieberg, A. [-'in deprem kataloğu] 16
Silahdâr, Fındıklılı Mehmed Ağa [Osmanlı tarihçisi] 68
Silifke 3
Silivri *ayrıca bkz.* kale, minare 33, 104, 141
Simav 107
Sinop 5
Siphnos 108
Sis *bkz.* Kozan
Sisam (Samos) *ayrıca bkz.* minare, manastır 112, 115, 140, 149, 172, 174, 175
Sivas 3, 5, 75, 78, 90, 127, 163, 170
Siyah Çeşme, İran 91
Skiathos 66, 77, 79
Skutari *bkz.* Üsküdar
Smyrna *bkz.* İzmir
Sofya 88
Solakzâde, Mehmed Hemdemi [Osmanlı tarihçisi] 57
Sopron, Macaristan 143
Soysal, H. *ve diğ.* [-'nin deprem kataloğu] 12, 15
Söğüt *ayrıca bkz.* kubbe, cami 164, 176, 178
(eski) SSCB [için deprem kataloğu] 18
Stammas *bkz.* Amasya
Stamme *bkz.* Amasya
Stanchio *bkz.* İstanköy
Steiermark, Avusturya 34
Stepanian, V. A. [-'ın deprem kataloğu] 17
Sternaköy (Sterrna) Trakya 141
Sterrna *bkz.* Sternaköy
su [akışındaki değişiklikler] 40, 51, 52, 58, 61, 64, 80, 82, 83, 87, 88, 109, 120, 123, 125, 127, 141, 144
su kemer(ler)i:
  Djedjin, Gaziantep ykn. 40
  İstanbul:
    Ayvad bend 137
    Şehzadebaşı'ndaki Valens 32
  İzmit 101
Sukelnisa *bkz.* Avrat Pazarı
Sultan I. Bayezid Hastahanesi, Edirne 33

Sultanhisar *bkz.* Çanakkale
Sultanhisar, Büyük Menderes Vadisi 64
Sultaniye *bkz.* Çanakkale
Suriye(li) *ayrıca bkz.* kale 3, 4, 45, 53, 67, 130, 164
el-Suyuti, Ebu'l-Fadl b. Bekr Kemaleddin [-'nin deprem kataloğu] 12
Süleyman [Safevi Şahı] 80
I. Süleyman [Osmanlı Sultanı] 4, 9
Süleyman Paşa [Osmanlı yetkilisi] 156, 157
Süleymaniye, Irak 46
Süleymanlı (Zitun) 40
sütun(lar) 31, 32, 33, 37, 38, 48, 99, 123, 134

Şam 56
Şarköy (Peristasis) *ayrıca bkz. mekteb*, minare, cami 141
Şehrizor (Shahrizur), Irak 46, 168, 177
Şemdanizâde, Fındıklılı Süleyman Efendi [Osmanlı tarihçisi] 121, 133
Şeyh Abdurrahman'ın *vakfı*, Çorum 48

takvim: Gregoryen 26; Hicri 26; Jülyen 26
Tanem (Chienam), Kırım 34
Tardon *bkz.* Taron, Tercan
Tarom *bkz.* Taron
Taron (Daurown, Tardon, Tarom) 52, 63, 80, 156
Tarsus (Terso) 37, 167, 177
Tatev, Ermenistan 58
Taurus Dğ. 73
Tavernier, J. B. [gezgin] 57
Tavukpazarı muhiti, İstanbul 134
Tchaishi (Tzaich), Gürcistan 54
Tebriz *ayrıca bkz.* kubbe, *han*, minare, cami, türbe 29, 41, 57, 59, 62, 67, 68, 70, 79, 154, 167, 168
Tebrizli Arakel [Ermeni tarihçisi] 10, 59
Tekirdağ (Rodosçuk, Rodosto) *ayrıca bkz.* kilise, cami 9, 66, 132, 138, 140, 141, 167
tekke, dergâh, *zaviye*, *mevlevihane*:
  Çorum 163
  Edirne:
    Dizdarzâde 143, 145
  Gelibolu, *mevlevihane* 142
Tenedos *bkz.* Bozcaada
Tercan (Tardon?, Turhan) 52, 156, 158
tersane(ler) *ayrıca bkz.* cephanelik
  Gelibolu 142
  İzmit 138
Terso *bkz.* Tarsus
Tevoc *bkz.* Sivas
Tewii *bkz.* Ordubad
Thera *bkz.* Santorini
Tholozan, J. D. [-'ın deprem kataloğu] 13
Tiflis, Gürcistan 70, 149, 175
Tire 5, 64
Tivrik *bkz.* Divriği
Tocat *bkz.* Tokat
Tokat (Fucqueta, Tocat, Torquet(am)) *ayrıca bkz.* kale, minare, cami 5, 40, 74, 75, 78, 79, 85, 151, 167
Toprak *bkz.* Toprakkale
toprak kayması 39, 44, 58, 59, 61, 79, 90, 144, 150

Toprakkale (Toprak) *67*, 68
Torquet(am) *bkz.* Tokat
Tortum *144*
Tosya *74*, *75*
Trablusşam (Tripoli), Lübnan 132, 161, 165
Trabzon 3, 5, 9
Trakya 3, 10, 38, 101, 116, 132, 137, 141, 172, 173, 174, 178
Transilvanya *34*, *55*, *63*, 168
Transilvanya Voyvodası 30, 35
Trdat, Ermenistan 82
Trumbull, William [İngiliz Büyükelçi] 89
'Tuman' *67*, 68
Tunca N., 119
Tunceli 160
Turgutlu (Durgutli) *87*, 148
Turhan *bkz.* Tercan
Turuperan (Coperan) *52*
tutulma *52*, *59*, *65*
Tuzla 109
tüccarlar *67*, *73*, *77*, *78*, 87, 88
türbe, anıtmezar:
  Amasya:
    Ayşe Hatun 151
  Balıkesir:
    Zağanos Paşa *47-8*
  Bursa:
    Emir Sultan 138
    Sultan Orhan *164*
  Musul:
    St. John 69
  Tebriz:
    Sham-i Ghazan (Sham Kazan) *57*, *67*, 68
Türk(çe) [...] *ayrıca bkz.* Osmanlıca 8, 30, *73*, *76*, 87, 111
Türkiye 1, 8, 11, 12, 15, 16, 17, 18, 19, *53*, *55*, *56*, *72*, *79*, 92, 129, 149, 162, 173, 175, 176
Tzaich *bkz.* Tchaishi
Tzakli, Söke ykn. 115
Tzittahank *bkz.* Çatak

Uluborlu *44*
el-'Umari, Muhammed Amin [Arap tarihçisi] *46*
el-'Umari, Yasin el-Kâtip [Arap tarihçisi] 10, 29, 38, *46*, *67*
Urfa *5*
Urganlı 51
Urla (Ourla, Vourla) 152, 153
Usku, İran *57*

Üsküdar (Scutari, Skutari), İstanbul 9, 102, 125, 133

Valle, Pietro della [gezgin] *54*
Van (Vaspurakan) *ayrıca bkz.* kale, kilise, kubbe, kapı, göl, manastır *58*, *59*, *60*, *61*, *68*, *69*, *79*, *84*, *85*, *90*, 91, 92, 93, 94, 168, 169, 170, 171, 177, 178
Vanits, İran 91
Varag *bkz.* Yedikilise
Vâsıf, Ahmed [Osmanlı tarihçisi] 121, 133
Vaspurakan *bkz.* Van

Vathy, Sisam 115
Venedik 37, 41, 52, 53, 65, 79
Venedik Dukası 35
Venedikli [...] 4, 7, 30, 34, 37, 38, 50, 56, 63, 80, 111, 121, 123, 125, 153
Verollot, P. [-'un deprem kataloğu] 14
Vezirköprü (Köprü) *ayrıca bkz. mescid*, cami 151, 175, 178
Viyana 34, 86, 143, 146
Vourla *bkz.* Urla

Wirth, P. [-'in deprem kataloğu] 20

Xizan *bkz.* Hizan
Xosap *bkz.* Hoşap

Yalakabad *bkz.* Yalova
Yalova (Yalakabad) 100, 102, 143
yanardağ püskürmesi 95, 155
Yapılu, Gediz Vadisi 51
Yasar, Hüseyin Hüsameddin [Amasya tarihçisi] 8
Yedikilise (Varag) 49, 59, 60, 79
Yenice, Büyük Menderes Vadisi 59
yeniçeriler 39, 99
Yeniköy (Neochori), Trakya 119, 141
yer [bozulmaları] 33, 41, 51, 52, 58, 61, 64, 69, 70, 72, 73, 76, 77, 78, 85, 87, 109, 110, 111, 120, 125, 126, 141, 150, 152, 165
(eski) Yugoslavya 10
Yunan(ca) [...] 8, 10, 20, 26, 34, 40, 64, 65, 77, 79, 81, 111, 112, 133
Yunanistan 10, 34, 40, 55

Zabagh *bkz.* Çapakçur
Zagros, İran 4
Zakarya Sarkavak [Ermeni tarihçisi] 10
Zara (Sardael, Sardack, Sardak, Searradella) 73, 74, 75, 78
zaviye bkz. tekke
Zekeriyye, Denizli ykn. 100
Zeno, Pietro [Venedikli yardımcı-bailo] 38
Zerna *bkz.* İbriktepe
Zitun *bkz.* Süleymanlı
Zituni *bkz.* Lamia
Zuvarik Çayı, Mardin 161

	1) Hayatın Kökleri	Mahlon B. Hoagland
	2) İkili Sarmal	James D. Watson
	3) Bir Matematikçinin Savunması	G. H. Hardy
	4) Modern Bilimin Oluşumu	Richard S. Westfall
	5) Genç Bilim Adamına Öğütler	P. B. Medawar
	6) Üniversite	Henry Rosovsky
	7) Rastlantı ve Kaos	David Ruelle
	8) Büyük Bilimsel Deneyler	Rom Harré
	9) Bilimin Öncüleri	Cemal Yıldırım
	10) Çok Geç Olmadan	Bernard L. Cohen
	11) İlk Üç Dakika	Steven Weinberg
	12) Fizik Yasaları Üzerine	Richard Feynman
	13) Bir Mühendisin Dünyası	James L. Adams
	14) Modern Çağ Öncesi Fizik	J. D. Bernal
	15) Kaos	James Gleick
☆	16) Bilimsel Gaflar	Billy Aronson
	17) Sorgulayan Denemeler	Bertrand Russell
	18) Bir Gölgenin Peşinde	Georges Ifrah
	19) Gen Benciidir	Richard Dawkins
☆	20) Tuhaf Bu DNA'lılar	Billy Aronson
	21) Yıldızların Zamanı	Alan Lightman
	22) Gezegenler Kılavuzu	Patrick Moore
	23) Çakıl Taşlarından Babil Kulesine	Georges Ifrah
	24) Dr. Ecco'nun Şaşırtıcı Serüvenleri	Dennis Shasha
	25) Gündelik Bilmeceler	P. Ghose - D. Horne
	26) 107 Kimya Öyküsü	L. Vlasov - D. Trifonov
☆	27) Ayak İzlerinin Esrarı	B. B. Calhoun
	28) Akdeniz Kıyılarında Hesap	Georges Ifrah
	29) Teknolojinin Evrimi	George Basalla
☆	30) Vücudunuz Nasıl Çalışır?	J. Hindley - C. King
☆	31) Dünya ve Uzay	S. Mayes - S. Tahta
	32) Uzak Doğu'dan Maya Ülkesine	Georges Ifrah
	33) Modern Araştırmacı	J. Barzun - H. F. Graff
	34) Eski Yunan ve Roma'da Mühendislik	J. G. Landels
	35) Alıç Ağacı ile Sohbetler	Hikmet Birand
	36) Matematiğin Aydınlık Dünyası	Sinan Sertöz
	37) Bilimin Arka Yüzü	Adrian Berry
	38) Ortaçağda Endüstri Devrimi	Jean Gimpel
	39) Olağandışı Yaşamlar	Gould - Gould
	40) Darwin ve Beagle Serüveni	Alan Moorehead
	41) Buluş Nasıl Yapılır?	B. E. Shlesinger, Jr.
	42) Sıfırın Gücü	Georges Ifrah
	43) Şaşırtan Varsayım	Francis Crick
	44) Sulak Bir Gezegenden Öyküler	Sargun A. Tont
	45) Anıların	Ernst E. Hirsch
	46) Evrenin Kısa Tarihi	Joseph Silk
	47) Gökyüzünü Tanıyalım	M. E. Özel - A. T. Saygaç
	48) Bilim ve İktidar	F. Mayor - A. Forti
	49) Matematik Sanatı	Jerry P. King
	50) Türkiye'nin Tarihi	Seton Lloyd
	51) Galileo ve Newton'un Evreni	William Bixby
	52) Bilgisayar ve Zekâ (Kralın Yeni Usu I)	Roger Penrose
	53) Göl İnsanları	R. Leakey - R. Lewin
	54) Katla ve Uçur	Richard Kline
★	55) Bilimsel Deneyler	Jane Bingham
	56) Bunu Ancak Dr. Ecco Çözer	Dennis Shasha
☆	57) Ona Kısaca DNA Denir	F. Balkwill - M. Rolph
☆	58) Sen Ben Gen	F. Balkwill - M. Rolph
☆	59) Biz Hücreyiz	F. Balkwill - M. Rolph
☆	60) Hücre Savaşları	F. Balkwill - M. Rolph
★	61) Astronomi	Stuart Atkinson
	62) Modern İnsanın Kökeni	Roger Lewin
★	63) Bilim Adamları	S. Reid - P. Para
★	64) Ekoloji	Richard Spurgeon
★	65) Atom ve Molekül	P. R. Cox - M. Parsonage
☆	66) Bir Zamanlar...	M. J. Mc Neil - C. King
	67) Anadolu Kültür Tarihi	Ekrem Akurgal
	68) Bir Yeşilin Peşinde	Asım Zihnioğlu
☆	69) Beyin	Rebacca Treays
★	70) Makineler	Clive Gifford
★	71) Depremler ve Yanardağlar	Fiona Watt
	72) Hint Uygarlığının Sayısal Simgeler Sözlüğü	Georges Ifrah
★	73) İnternet	Philippa Wingate
☆	74) Işık Evreni	David Phillips
☆	75) Akıl Kurusu	S. Rose - A. Lichtenfels
☆	76) Uzay Denen O Yer	Helen Sharman

✰ 77) Mavi Gezegen	Brian Bett
✰ 78) Uydular	Mike Painter
★ 79) Yaşadığımız Gezegen	Fiona Watt
✰ 80) Havada Karada Suda	K. Little - A. Thomas
✰ 81) Çarpım Tablosu	Rebecca Treays
★ 82) Denizler ve Okyanuslar	Felicity Brooks
★ 83) Hava ve İklim	F. Watt - F. Wilson
✰ 84) Kutuplarda Yaşam	Kamini Khanduri
85) Karanlık Bir Dünyada Bilimin Mum Işığı	Carl Sagan
★ 86) Mucitler	S. Reid - P. Fara
★ 87) Her Yönüyle Otomobiller	Clive Gifford
✰ 88) Kesirler ve Ondalık Sayılar	Karen Bryant-Mole
★ 89) Her Yönüyle Uçaklar	Clive Gifford
90) İslâm Dünyasında Hint Rakamları (R.E.T. VII)	Georges Ifrah
✰ 91) Çarpma ve Bölme	Karen Bryant-Mole
✰ 92) Tablolar ve Grafikler	Karen Bryant-Mole
★ 93) Her Yönüyle Telsizler	Christopher Maynard
★ 94) Bilgisayarlar	Rebecca Treays
95) Fiziğin Gizemi (Kralın Yeni Usu II)	Roger Penrose
96) Bir Sayı Tut	Malcolm E. Lines
★ 97) Kâşifler	F. Evereti - S. Reid
★ 98) Enerji ve Güç	R. Spurgeon - M. Flood
99) Kurulgan Nesneler	P. G. de Gennes - J. Badoz
100) Hayvanların Sessiz Dünyası	Marian Stamp Dawkins
✰ 101) Kaybolan İpucu	B. B. Calhoun
★ 102) Mikroskop	C. Oxlade - C. Stockley
★ 103) Elektronik	Pam Beasant
✰ 104) Vücudunuz ve Siz	Mike Unwin
✰ 105) Deneylerle Bilim	Mike Unwin
★ 106) Dünyayı Saran Ağ: WWW	Asha Kalbag
★ 107) Fırtınalar ve Kasırgalar	Kathy Gemmell
✰ 108) Toplama ve Çıkarma	Karen Bryant-Mole
● 109) İnsan Vücudu	
✰ 110) Yeryüzünde Yaşam	Mike Unwin
★ 111) Bilgisayardaki Adresiniz Web Sitesi	Asha Kalbag
112) Anadolu Manzaraları	Hikmet Birand
113) Bilim İş Başında	John Lenihan
● 114) Arkeoloji	Jane McIntosh
115) Us Nerede? (K.Y.U. III)	Roger Penrose
● 116) Evrim	Linda Gamlin
✰ 117) Küllerin Altındaki Sır	B. B. Calhoun
● 118) Fizik	Jack Challoner
✰ 119) Kaslar ve Kemikler	Rebecca Treays
✰ 120) Beş Duyu	Rebecca Treays
★ 121) Kuşlar	F. Brooks - B. Gibbs
● 122) Kimyanın Öyküsü	Ann Newmark
123) Hesabın Destanı (R.E.T. VIII)	Georges Ifrah
★ 124) Elektrik ve Manyetizma	P. Adamczyk - Paul-Francis Law
125) Darwin ve Sonrası	Stephen Jay Gould
126) Bilim Tarihi Yazıları	Alexandre Koyré
● 127) Kimya	Jack Challoner
128) Maddenin Son Yapıtaşları	Gerard 't Hooft
● 129) Evren	
✰ 130) İşte Dünya	Billy Aronson
● 131) 21. Yüzyıl	Michael Tambini
◆ 132) Büyüklükler	J. Tyler - R. Gee
◆ 133) Şekiller	Karen Bryant-Mole
◆ 134) Ölçmeye Başlamak	Karen Bryant-Mole
◆ 135) Zaman	J. Tyler - R. Gee
● 136) Taşların Dünyası	R. F. Symes
137) Galileo'nun Buyruğu	Edmund Blair Bolles
138) Evrenin Şiiri	Robert Osserman
139) Doğanın Gizli Bahçesi	Edward O. Wilson
140) Hitit Çağında Anadolu	Sedat Alp
141) Dünyayı Değiştiren Beş Denklem	Michael Guillen
140) Hitit Çağında Anadolu	Sedat Alp
141) Dünyayı Değiştiren Beş Denklem	Michael Guillen
142) Hayvan Zihni	J. Gould - C. G. Gould
● 143) Keşifler	Rupert Matthews
144) Büyük Çekişmeler	Hal Hellman
● 145) Hayvanlar	
★ 146) E-posta	M. Wallace - P. Wingate
★ 147) Bilgisayarda 101 Proje	Gillian Doherty
148) Yirminci Yüzyılda Paris	Jules Verne
● 149) Otomobil Çağı	
150) Boşluk Bakışımın Biçimini Alıyor	Hubert Reeves
◆ 151) Renkler	Karen Bryant-Mole
◆ 152) Karşıtlıklar	J. Tyler - R. Gee

◆ 153) Farklı Olanı Bul	J. Tyler - R. Gee
◆ 154) Rakamlar	Karen Bryant-Mole
☆ 155) Geçmişin Anahtarları	B. B. Calhoun
○ 156) Derin Mavi Atlas	B. Gözcelioğlu - Ö. F. Aydıncılar
157) İki Kültür	C. P. Snow
158) Sonsuzluğun Kıyıları	Adrian Berry
☆ 159) Mucizeler Adasına Yolculuk	Klaus Kordon
160) Prof. Zihni Sinir Proceler	İrfan Sayar
161) Atomaltı Parçacıklar	Steven Weinberg
□ 162) Marie Curie	Naomi Pasachoff
□ 163) Sigmund Freud	Margaret Muckenhoupt
□ 164) Johannes Kepler	James R. Voelkel
□ 165) Gregor Mendel	Edward Edelson
166) Kör Saatçi	Richard Dawkins
167) Yıldızların Altında	Michael Rowan-Robinson
▼ 168) Yunan ve Roma Mitolojisi	C. Estin - H. Laporte
◆ 169) Saymaya Başlamak	J. Tyler - R. Gee
◆ 170) 10'a Kadar Saymak	J. Tyler - R. Gee
◆ 171) Toplamayı Öğrenmek	K. Bryant-Mole- J. Tyler
◆ 172) Çıkarmayı Öğrenmek	K. Bryant-Mole- J. Tyler
173) Macellanya	Jules Verne
174) Tüfek, Mikrop ve Çelik	Jared Diamond
175) Bilgisayar Ne Sayar (R.E.T. IX)	Georges Ifrah
○ 176) Ay'a İniş	Carole Stott
177) Feynman'ın Kayıp Dersi	D. L. Goodstein - J. R. Goodstein
□ 178) Alexander Graham Bell	Naomi Pasachoff
179) Hitit Güneşi	Sedat Alp
180) Ekolojik Sorunlar ve Çözümleri	Necmettin Çepel
□ 181) İvan Pavlov	Daniel Todes
182) Pi Coşkusu	David Blatner
183) Beynine Bir Kez Hava Değmeye Görsün	Dr. F. Vertosick Jr.
▼ 184) Keşif ve İcatlar	Jean-Louis Besson
▼ 185) Dağlar	L. Ottenheimer - D. Grant - Pierre-Marie Valat
186) İnsan Düşüncesinde Yerküre	David Oldroyd
187) Boylam	Dava Sobel - William J. H. Andrewes
188) Ekvator Hikâyeleri	Gianni Guadalupi - Antony Shugaar
▼ 189) Resim ve Ressamlar	Adrian Sington - Tony Ross
○ 190) Fosiller	Paul D. Taylor
○ 191) Böcekler	Laurence Mound
○ 192) Bitkiler	
▼ 193) Zekâ Oyunları	Emrehan Halıcı
□ 194) Isaac Newton	Gale E. Christianson
○ 195) Volkanlar	Susanna Van Rose
196) Her Yere Uzak Topraklar	Ömer Bozkurt
☆ 197) Piramitleri Kim Yaptı?	J. Chisholm - S. Reid
☆ 198) Deneyler	Kazım Üçok
□ 199) Charles Darwin	Rebecca Stefoff
☆ 200) Tarihten Bir Yaprak	David Walker
201) Meteor Avı	Jules Verne
202) Yanlış Yönde Kuantum Sıçramalar	Charles M. Wynn - Arthur W. Wiggins
○ 203) Robotlar	Clive Gifford
204) Güzel Sarı Tuna	Jules Verne
○ 205) Zaman ve Uzay	Mary Gribbin - John Gribbin
206) Çevremizdeki Fizik	Naci Balkan - Ayşe Erol
○ 207) Türkiye Amfibi ve Sürüngenleri	İbrahim Baran

☆ ÇOCUK KİTAPLIĞI
★ GENÇLİK KİTAPLIĞI
○ BAŞVURU KİTAPLIĞI
◆ OKULÖNCESİ KİTAPLIĞI
□ YAŞAMÖYKÜSÜ DİZİSİ
▼ RESİMLİ CEP KİTAPLARI DİZİSİ

TÜBİTAK YAYINLARI AKADEMİK DİZİ

1) Bilim Tarihi	Colin A. Ronan
2) Yenilik İktisadı	C. Freeman - L. Soete
3) Türkiye'de Botanik Tarihi Araştırmaları	Asuman Baytop
4) Türkiye'de ve Komşu Bölgelerde Sismik Etkinlikler	N. N. Ambraseys - C. F. Finkel

YAYINLARIMIZI TÜBİTAK KİTAP SATIŞ BÜROSU İLE KİTABEVLERİNDEN EDİNEBİLİRSİNİZ.
Atatürk Bulv. No: 221 Kavaklıdere 06100 Ankara Tel: (312) 467 72 11 - Faks: (312) 427 09 84

TÜRKİYE'DE ve KOMŞU BÖLGELERDE

SİSMİK ETKİNLİKLER

Bir Tarihsel İnceleme
1500-1800

Bu kitap, tarihçiler, yerbilimciler ve
günümüzde Türkiye'nin sınırları içinde kalan bölgedeki
sismik etkinliklerle ilgilenenler için
bir başvuru kitabı niteliği taşımaktadır.

Hazırlanış amacı, 1500 - 1799 yılları arasında meydana gelen ve
hakkında herhangi bir kayıt bulunan bütün depremleri
kapsayan betimleyici bir katalog oluşturabilmektir.
Yapıtın önsözünde adı geçen bölgede
meydana gelmiş olan depremlerin daha önceki kayıtlarını
bir katalog biçiminde derlemek için şimdiye kadar gerçekleştirilen
girişimlerle ilgili ayrıntılı yorumlara yer verilmiş,
ayrıca bunların hazırlanmasında yararlanılan hem Ortadoğu
hem de Batı dillerindeki kaynak eserler tartışılmıştır.
Yapıt, büyük depremlerin etkilediği yörelerin haritaları ile
Doğu Akdeniz'in hızla gelişen bu bölgesinin az bilinen
tarihiyle ilgili olayların genel bir tablosunu da içermektedir.

TÜBİTAK Yayınları,
Akademik Dizi'den çıkan bu kitap, aynı zamanda
mühendisler ve özellikle doğal tehlikelerin azaltılmasıyla
ilgilenenler için de bir kaynak oluşturmaktadır.

ISBN 975-403-358-7

Fiyatı: 10 YTL (KDV DAHİL)

Basılı fiyatından farklı satılamaz